

**Universitat Autònoma
de Barcelona**

Departament de Ciència Política i Dret Públic

**Regulació, imatge i tecnologia. La dimensió
relacional del Dret en la Societat de la Informació**

Dipositat a la Universitat Autònoma de Barcelona com a
requeriment per al grau de Doctor en Dret Públic i Filosofia Jurídica

per
Emma Teodoro Martínez
Bellaterra, Març 2015

Director:
Dr. Pompeu Casanovas Romeu

Certifico que he llegit aquesta tesi, que és adequada i compleix tots els requeriments de qualitat per obtenir el grau de Doctor en Dret Públic i Filosofia Jurídica.

Bellaterra, Març 2015

Dr. Pompeu Casanovas Romeu
Director de la tesi

Emma Teodoro Martínez
Doctoranda

Tribunal:

Dra. Victoria Camps Cervera
Dr. Pere Fabra Abat
Dr. Xavier Binefa Valls

Suplents:

Dra. Esther Zapater Duque
Dra. Elisenda Ardévol Piera

A mi hija Candela

Prefaci

La societat de la informació (SI), i en particular les Tecnologies de la Informació i la Comunicació i Internet han obert l'espai a noves formes de regulació múltiples, diverses, i canviants. Aquesta tesi analitza tres sistemes i models de regulació desenvolupats en la intersecció dels àmbits del dret i la tecnologia que confirmen un canvi en la naturalesa de les noves formes de regulació emergents. Les propostes de regulació que es presenten en aquest treball es fonamenten en una perspectiva de dret relacional que integra les dimensions ètica, social, de governança i jurídica. Concretament presentem el disseny de tres projectes: CPAC, SAVASA i Mediakids.

L'estructura de la tesi és la següent: el Capítol I ofereix el marc teòric de la investigació; el Capítol II, mostra la necessitat expressada pels professionals de l'audiovisual a Catalunya d'efectuar una reordenació professional mitjançant un *codi de bones pràctiques professionals* que doni resposta a la implantació de nous models de negoci en el sector esperonats per la irrupció d'Internet; el Capítol III, aborda la necessitat de garantir la protecció de les dades personals i la privacitat dels individus en el context de plataformes de serveis de videovigilància d'empreses públiques i/o privades a partir de plantejaments d'ètica aplicada; el Capítol IV, tracta sobre la utilització de les tecnologies mòbils, concretament una aplicació mòbil, com a eix vertebrador de l'estratègia de protecció dels menors davant de continguts nocius o il·legals en un entorn digital; i finalment, el Capítol V presenta les conclusions i futures línies de recerca. Hem inclòs en l'Annex I, la explicació de la metodologia de recerca emprada en l'adquisició de coneixement en el marc de les tres investigacions que són analitzades.

Aquest treball és fruit d'una trajectòria professional que s'emmarca en l'activitat de recerca professional que desenvolupa l'Institut de Dret i Tecnologia de la Universitat Autònoma de Barcelona (IDT). Aquest centre promou la recerca avançada en dret i tecnologia des d'una perspectiva interdisciplinària en diferents camps de recerca com per exemple, la intel·ligència artificial i el dret, la web semàntica, les ontologies jurídiques, la cultura jurídica i els estudis judicials, la resolució alternativa de disputes (ADR) i la resolució de disputes online (ODR), les etnografies en seus institucionals i organitzacions jurídiques, entre d'altres.

La direcció d'aquest centre de recerca ha facilitat les condicions per a que els investigadors poguessin obtenir formació especialitzada i desenvolupar una sòlida carrera en l'àmbit de la recerca professional nacional i internacional. En aquest sentit, les investigacions sociojurídiques que es presenten en aquest treball pretenen contribuir al marc de reflexió i discussió comú de la Sociologia del Dret.

En la regulació, existeix una interacció contínua i a diversos nivells en la gestió de la informació. Els grups socials i les organitzacions tenen dinàmiques pròpies, i les eines que utilitzen tenen un origen molt divers. La dimensió relacional del dret consisteix en tots els mecanismes d'autoregulació i d'autocomposició que els grups socials es donen de forma

semiautomatitzada en l'ús de les TIC. Es basen en la confiança, es produeixen de forma interactiva a través de la comunicació i el diàleg, i s'emmarquen en contextos institucionals que són ells mateixos heteroregulats des d'instàncies superiors (la UE, els estats nacionals, els organismes regionals i locals, les agències administratives, entre d'altres).

La idea de dret relacional atén al funcionament generalitzat d'usuaris (persones individuals, consumidors, empreses, òrgans de l'administració, organismes privats o oficials...) que creen, intercanvien, modifiquen informació a través de la xarxa però es troben en entorns socials concrets i elaboren un coneixement situat per actuar-hi. Per això les actuacions de dret relacional no pretenen regular directament el comportament dels individus, sinó que modifiquen el seu context institucional a partir del disseny de models regulatoris d'implementació dels drets.

En aquest sentit, els estudis de cas que aquesta tesi desenvolupa mostren: (i) l'existència de la necessitat de la regulació en un *context situat*; (ii) el procés de construcció del disseny de regulació; (iii) el resultat de l'anterior procés, és a dir, la proposta o estratègia de regulació.

Concretament, fixem l'atenció en l'aspecte bàsic de l'adquisició de coneixement a partir de l'etnografia del coneixement. A partir d'aquí elaborem els dissenys per a la construcció d'instruments digitals de participació i integració dels ciutadans — plataformes, aplicacions mòbils o *mashups* personalitzats en serveis web.

L'aportació de la present tesi ve donada (i) per la *perspectiva cognitiva* adoptada en l'estudi de la identitat en la societat de la informació (i concretament la dimensió col·lectiva de d'*intel·ligència social*), (ii) per la perspectiva *pragmàtica* en la configuració de les estratègies de recerca (entorn de l'ús, processament, emmagatzematge i regulació de les imatges en la societat de la informació), (iii) per l'aproximació *relacional* a les regulacions jurídiques i ètiques partint d'aquesta identitat i de les necessitats i problemes que volíem resoldre, (iv) i, per la construcció iterativa dels instruments digitals on s'allotgen i incorporen els dissenys de regulació, que constitueixen per si mateixos un element d'*innovació* en el context on s'implanten.

Agraïments

En este momento previo al depósito de esta tesis, quiero agradecer el esfuerzo de muchas personas que han hecho posible el trabajo recogido en estas páginas y que reuniera finalmente la concentración y la fuerza para realizarlo. Voy a mencionar a algunas de ellas, pues resulta una tarea imposible citarlas a todas. Haré el intento de incluir a la mayoría de ellas.

En primer lugar, quiero mencionar a mi maestro y director de tesis, Pompeu Casanovas. Gracias Pompeu por enseñarme pacientemente el oficio de la investigación profesional con la generosidad que lo has hecho, permitiendo siempre que creciera profesional y personalmente a lo largo de todos estos años. Gracias a Marta Poblet por su apoyo. Sin sus aportaciones, sus correcciones, pero sobre todo su amistad incondicional no hubiese podido acometer este reto. A Elisenda Ardévol, por enseñarme los rudimentos de la etnografía y tantas otras cosas. Gracias Eli, este trabajo tiene también tu impronta.

A mis compañeros investigadores en el Instituto de Derecho y Tecnología, Jorge González, Rebeca Varela, Andrea Ciambra, Cristiana Teixeira, les agradezco de forma muy especial el tiempo y el ingente esfuerzo que han invertido para que esta tesis saliera adelante. Su destreza profesional y su calidad personal han permitido que encontrase el momento para redactar este trabajo. Sin ambages os digo gracias por vuestra amistad.

Gracias también al Departamento de Ciencia Política y Derecho Público de la Facultad de Derecho de la UAB. También a la Decana de la Facultad de Derecho, Esther Zapater. Su apoyo ha sido fundamental profesional y personalmente. Particularmente quiero también acordarme de Pilar Alcaraz, su eficiencia y cariño han ayudado también a poder presentar este trabajo.

Por supuesto, no quiero olvidarme de mis padres. Gracias mama, por darme una de tus mejores cualidades, la intuición. Es mi mejor instrumento en el oficio que practico a diario, y especialmente en mi vida personal. Gracias papa, por dejar que me equivocara tantas veces y con tino indicarme el camino. Gregorio, Candela, gracias por apoyarme y quererme sin miramientos de ningún tipo.

Finalmente, quiero agradecer a los miembros del Tribunal que hayan aceptado formar parte del mismo y dedicar parte de su tiempo a evaluar el presente trabajo. A todos, gracias.

Índex

Prefaci.....	vii
CAPÍTOL I: MARC TEÒRIC DE LA INVESTIGACIÓ.....	1
1. La Societat de la Informació	1
1.1 La perspectiva de la recerca	1
1.2 Plantejament del capítol	2
2. La societat de la informació com a generadora de noves formes de regulació. Una aproximació teòrica al concepte de Societat de la Informació	3
2.1. Què vol dir “Societat de la Informació”? Definicions del concepte.....	3
2.2. Reformulació del concepte “Societat de la Informació”	7
2.3. El sentit de la societat de la informació.....	10
3. La societat de la informació com a macro-context generador de canvi en la naturalesa de la regulació de contextos concrets: una aproximació política.....	12
3.1. El programa europeu: primera etapa	12
3.2. El programa europeu: segona etapa.....	14
4. La societat de la informació com a macro-context generador de canvi en la naturalesa de la de regulació: una aproximació des dels problemes pràctics.....	20
4.1. La SI i la convergència plena del món audiovisual.....	20
4.2. La SI i la protecció de dades personals	21
4.3. La SI i la protecció dels menors de continguts digitals lesius i il·legals	21
5. Dret i Justícia relacionals	26
5.1. Dret relacional	27
5.2. Justícia relacional	28
5.3. L’aportació de la present tesi	29
CAPÍTOL II El Codi de Bones Pràctiques del Col·legi de l’Audiovisual de Catalunya (CPAC).....	32
1. Introducció a la recerca efectuada.....	32
1.1. Plantejament.....	32
1.2. Confidencialitat	32
2. El sector de l’audiovisual a Catalunya: regulació i autoregulació	33
2.1. El sector audiovisual: models de negoci i estat de la qüestió.....	33
2. 2. Marc jurídic.....	35
3. Àmbit d’aplicació del Codi.	42

3.1 Marc regulatori de la prestació de serveis de comunicació audiovisual.....	42
3.2. Àmbits funcionals i materials d'aplicació del Codi	46
4. La recerca empírica (2009-10)	50
4.1. Objectius i Metodologia	50
5. La proposta de regulació	55
5.1. La piràmide d'autoregulació	55
5.2. El Decàleg i el Codi	57
6. La pragmàtica institucional del codi	64
CAPÍTOL III: Actuació ètica per a la protecció dels drets dels ciutadans en l'arxiu, cerques i anàlisi de càmeres de videovigilància (SAVASA)	67
1. Introducció	67
1.1. Opinions de l'European Group on Ethics in Science and New Technologies (EGE) ..	67
1.2. Requeriments de la Comissió Europea.....	69
2. Descripció del context de recerca.....	72
2.1. Panoràmica del projecte SAVASA	72
2.2. Els escenaris d'aplicació	73
3. Els principis i valors ètics aplicables en el context de SAVASA.....	75
3.1. El Tractat de Lisboa i els instruments legislatius	75
3.2. El marc normatiu de protecció de dades	79
3.3. La reforma de la legislació en matèria de protecció de dades de la UE	84
4. Resultats de l'actuació ètica a SAVASA	88
4.1. Identificació de les vulnerabilitats de la plataforma.....	88
4.2. Recomanacions finals.....	93
5. Síntesis	109
CAPÍTOL IV: MEDIKIDS. Una aplicació mòbil per a la protecció d'infants i adolescents.....	111
1. Introducció	111
1.1. Plantejament.....	111
1.2. L'aspecte relacional de la tecnologia mòbil	112
2. La protecció del menor en l'àmbit legislatiu i institucional.....	115
2.1. L'àmbit comunitari europeu.....	115
3. Descripció de la recerca a <i>Mediakids</i>	118
3.1. Objectius	118
3.2. Execució de les actuacions de recerca.....	122
4. Resultats i conclusions preliminars	130
4.1. Resultats	130

4.2. Conclusions preliminars	135
Annex: Qüestionari per als Centres Educatius	137
CAPÍTOL V: Conclusions	139
1. Preliminars: contextualització dels resultats	139
1.1. La transformació social en la societat de la informació	139
1.2. Etnografia institucional i intel·ligència social	140
1.3. L'aportació de la tesis	142
2. Tesis específiques.....	144
2.1. Resultats i enunciats de recerca.....	144
2.2. CPAC	146
2.3. SAVASA.....	148
2.4. Mediakids	149
Annex 1: Nota Metodològica	151
1. Metodologia de recerca	151
2. Etnografia, cicle pragmàtic i iteració	162
3. Protocols d'adquisició de coneixement.....	164
Bibliografia.....	168
Llistat de referències	168
Llistat referències a texts legals i lleis.....	176
Webgrafia.....	181
Llistat de referències addicionals	182

CAPÍTOL I: MARC TEÒRIC DE LA INVESTIGACIÓ

1. La Societat de la Informació

1.1 La perspectiva de la recerca

Internet i les denominades Tecnologies de la Informació i la Comunicació han obert l'espai a noves formes de regulació múltiples, diverses, i altament canviants. Aquesta tesi analitza, dins del context de la *societat de la informació* (SI), processos d'investigació en la intersecció dels àmbits del dret i la tecnologia que confirmen un canvi en la naturalesa de les formes de regulació emergents.

Una aproximació únicament normativa a la pluralitat de regulacions des de pressupòsits positivistes o iusnaturalistes clàssics no ens permetria abordar aquesta realitat canviant mitjançant la creació de propostes de regulació. Les visions iuspluralistes se'ns presenten igualment limitades. Així, partirem d'una perspectiva *relacional* del dret i, concretament, dels models regulatoris que integren les dimensions social, ètica i política en les formes jurídiques de la societat de la informació.

En aquest sentit, els estudis de cas que aquesta tesi desenvolupa mostren: (i) l'existència de la necessitat de la regulació en un *context situat*; (ii) el *procés* de construcció de la proposta de regulació; (iii) el *resultat* de l'anterior procés, és a dir, la proposta o estratègia de regulació. En definitiva, oferirem una dimensió del dret tal i com de fet pot ser operat en entorns digitals des de la sociologia i les ciències de la computació.

Això no vol dir que la perspectiva normativa no sigui possible o hagi estat superada. La perspectiva de la teoria del dret basada en alguna noció de norma i de sistema normatiu és essencial en la concepció dels ordenaments jurídics per a totes les branques de la dogmàtica, incloent-hi les de dret públic i les del dret internacional.

L'aproximació desenvolupada i escollida en aquesta tesi, però, no es formula els problemes que són propis de la jurisprudència dogmàtica o de la filosofia del dret. No es tracta d'interpretar el contingut normatiu, o d'elaborar una construcció que permeti plantejar inconsistències o llacunes i oferir una solució teòrica. Això és previ i important, perquè molts cops hem d'optar per una o altra interpretació de la llei o dels reglaments a l'hora d'actuar. Però la diferència radica tant en el nivell d'abstracció del plantejament del problema, com en la pròpia manera d'abordar-lo.

La interpretació normativa del dret és un pressupòsit necessari: forma part del cúmul de coneixement que tenim en compte quan formulem el problema i pensem una possible solució des de les anomenades *ciències del disseny*, per a expressar-ho en termes de Herbert Simon (Simon 2006). Però discutir o entrar en la discussió dogmàtica de l'aplicació del dret no és el nostre objectiu. Aquest radica més aviat en produir un canvi en el context on s'ha donat el problema que tractem. Elaborem, doncs, models i aplicacions d'*intel·ligència social*, integrant en l'actuació resultant elements computacionals, ètics, polítics i jurídics.

Pensem també, tal i com tindrem ocasió de veure amb més detall, que l'ús teòric de la diferència entre el món digital i el presencial que era tan comuna només fa una desena d'anys no és pertinent per a la realització d'aquest objectiu.

El nivell de l'anàlisi es correspon aquí amb la definició del problema plantejat. És a dir, amb el nivell de la dimensió d'acció i de conducta que cal per a intervenir en els escenaris tecnològics. El resultat no és doncs solament teòric, sinó *pràctic*, un conjunt d'accions que es materialitzen en el disseny d'instruments digitals com plataformes o aplicacions mòbils. Això significa que hem de plantejar l'*adquisició* de coneixement social per a la *representació* del problema en algun llenguatge. I dirigir al mateix temps aquestes accions com a actuacions controlades de recerca, on la cooperació amb els subjectes que són també usuaris finals dels instruments tecnològics es dona des del primer moment.

1.2 Plantejament del capítol

En aquest primer capítol descriurem l'àmbit general de la recerca, definint a l'entorn del concepte de societat de la informació el marc teòric que utilitzarem.

L'aproximació al terme "societat de la informació" (SI), i al seu significat es durà a terme mitjançant diverses revisions del concepte basades en les diferents dimensions o capes que la construcció conceptual del terme presenta Pintèr (Pintèr 2008). Així, partirem des d'un punt de vista *històric*, presentant les definicions i models conceptuals resseguint-ne la seva "traçabilitat" o recorregut per diversos contextos en les ciències socials. Tot seguit, en farem la revisió des d'una perspectiva *política*, és a dir, mostrarem com algunes organitzacions supranacionals han copsat, determinat i construït un discurs específic sobre què és la societat de la informació. Finalment, abordarem el concepte des d'una perspectiva *pràctica*, és a dir, a partir de problemàtiques concretes relacionades amb la necessitat d'articular noves formes de regulació que es produeixen en la interfície entre el món virtual i el presencial. En aquesta tercera aproximació, realitzarem una traducció de la complexitat que sovint plantegen les descripcions teòriques a preguntes concretes sobre problemàtiques específiques que es produeixen en el context de referència.

La traducció a la quotidianitat dels problemes de regulació té lloc a través dels estudis de cas de la tesi. Com tindrem ocasió de comprovar, aquests parteixen de les necessitats concretes dels usuaris:

1. La necessitat expressada pels professionals de l'audiovisual a Catalunya d'efectuar una reordenació professional mitjançant un *codi de bones pràctiques professionals* que doni resposta a la implantació de nous models de negoci en el sector esperonats per la irrupció d'Internet.
2. La necessitat de garantir la protecció de les dades personals i la privacitat dels individus en el context de plataformes de serveis de videovigilància d'empreses públiques i/o privades a partir de plantejaments d'ètica aplicada; de tal forma que es pugui conjugar el compliment de la legislació vigent amb la protecció efectiva dels drets fonamentals de la ciutadania, la qual es pot veure afectada per la

implementació de sistemes de vídeovigilància (tècniques de reconeixement facial, de veu, de número de matrícula, entre d'altres).

3. La utilització de les tecnologies mòbils —concretament una aplicació mòbil— com a eix vertebrador de l'estratègia de protecció dels menors davant de continguts nocius i il·legals als quals puguin tenir accés a través dels mitjans tradicionals (ràdio, televisió i les seves plataformes web) o bé a través d'Internet (mitjançant per exemple plataformes de compartició de vídeos).

Començarem per la dimensió teòrica del concepte “societat de la informació”, un terme polisèmic o “*terme paraigua*” (Karvaliks 2007). El concepte també inclou significats d'altres termes afins com ara banda ampla d'Internet (*broadband Internet*), digitalització (*digitalisation*), alfabetització digital (*digital literacy*), tecnologia mòbil (*mobile technology*), xarxes socials (*social networks*), ciberespai (*cyberspace*), Web 2.0, Web 3.0, xarxa d'igual a igual (*peer-to-peer networks*), comunitats virtuals (*virtual communities*), eGovernança (*eGovernance*), eSalut (*eHealth*), eDemocràcia (*eDemocracy*), dades massives (*big data*), contingut il·legal a Internet (*Internet illegal content*), nous mitjans (*new media, digital TV, podcasting...*), protecció de les dades personals (*data protection*), privacitat (*privacy*), o identitat virtual (*virtual identity*).

El predomini clar de termes tecnològics permet apuntar dues consideracions: (i) les tecnologies de la informació i la comunicació (com a component altament característic de la societat de la informació) impregnen tots els aspectes de l'organització social (salut, educació, oci, etc) i són utilitzades massivament per fer afrontar els reptes que el nou model social actual planteja; (ii) els termes que es relacionen amb les tecnologies de la informació i la comunicació es confonen sovint amb la definició pròpia de la societat de la comunicació (Pintèr 2008). Complexitat i ambigüitat, doncs, són dos dels atributs del concepte que haurem d'aclarir.

2. La societat de la informació com a generadora de noves formes de regulació. Una aproximació teòrica al concepte de Societat de la Informació.

2.1. Què vol dir “Societat de la Informació”? Definicions del concepte

El terme *societat de la informació* sorgeix en l'àmbit de les ciències socials al Japó de principis de la dècada dels 60 del segle passat.¹ Les obres de Yoneji Masuda & Konichi Kohyma de 1968 (Masuda 1968) (*Joho Shakai Nyumon, Introduction to an Information Society*) i de Yujiro Hayashi de 1969 (Hayashi 1969) (*Johoka Shakai: Hado No Shakai Kara Sofuto no Shakai e, The Information Society: From Hard to Soft Society*) inauguren la utilització del terme per tal d'explicar el canvi de paradigma social més important viscut per la humanitat a partir de la segona meitat de segle XX. Informació i coneixement hi juguen un paper central, conjuntament amb la innovació i el

¹ Diferents autors japonesos es disputen la paternitat del terme degut a la impossibilitat de determinar les dates de preparació i publicació dels manuscrits originals, tal i com apunta Karvaliks (2008).

desenvolupament de les tecnologies de la informació i la comunicació com a acceleradors (*shifters*) de transformacions socials.

Pocs anys mes tard, a Amèrica i a Europa, científics socials com el francès Alain Touraine (Touraine 1970) o el nord-americà Daniel Bell (Bell 1976) utilitzen el terme *societat post-industrial* en les seves obres per tal d'explicar el mateix fenomen. En paraules de Karvaliks, son *proto-conceptes*² que s'utilitzen per explicitar el canvi social i econòmic sorgit del reemplaçament de les velles estructures de producció pròpies de l'anterior model de societat industrial. I és que, com apunta el sociòleg britànic F. Webster en la darrera edició de la seva obra *Theories on the Information Society* (2006), el discurs teòric al voltant d'aquest nou canvi de paradigma social es pot analitzar a partir de dos grans grups de pensadors provinents de disciplines diverses —des de la sociologia fins a l'economia i la geografia— que entenen aquest nou sistema social des de pressupòsits diferents.

El primer grup d'autors (Bell, Baudrillard, Poster; Virilio, Piore, Sabel, Hirschhorn, Castells) proclama l'existència d'una nova SI que emergeix evolutivament del model de societat anterior fruit de la Revolució Industrial. En contrast amb aquests, un segon grup de teòrics (Schiller, Aglietta, Lipietz, Harvey, Giddens, Habermas, Garnham) en subratlla la continuïtat. La informació hi figura com a element fonamental, certament. Però aquest element, ni en la forma en què es produeix ni en la funció que aconsegueix deixa d'estar subordinat a principis i pràctiques ja preestablerts.

A mitjans dels anys noranta del segle passat, i a causa sobretot de la rapidesa dels canvis tecnològics, la definició del concepte de SI es desprèn progressivament de la terminologia dels models sociològics clàssics i n'adquireix una altra de caràcter més tècnic, provinent de l'àmbit de les tecnologies de la informació i la comunicació. Aquest fet durà a una interpretació més restrictiva i simplificada del concepte de SI, identificada ara amb la dimensió tecnològica de les telecomunicacions o la pròpia informàtica, i eliminant de la definició el rastre d'altres dimensions com ara l'educació, la ciència, la innovació, l'economia, els continguts i la cultura (Karvaliks 2008; Pintèr 2008).

Amb l'eclosió d'Internet es produeix un canvi significatiu en els temes d'interès per als teòrics de la SI, i en aquest sentit els sociòlegs alerten que allò que cal analitzar no és únicament la tecnologia sinó els individus, és a dir, les interaccions dels individus amb la tecnologia i les conseqüències en tots els àmbits de la vida d'aquestes noves formes d'interacció. Seguint la proposta de classificació de Webster (Webster 2006) arran dels elements que conformen la SI i dels criteris que cadascun d'aquests elements aporten per identificar el que és realment *nou* en aquest model —*l'element tecnològic, l'econòmic, l'ocupacional, el temporal i d'espai, l'element cultural i el coneixement teòric/informació*³—

²A tall d'exemple, L. Z. Karvaliks (Karvaliks 2008) ofereix altres *proto-conceptes* emprats per diferents autors per tal de descriure el canvi de paradigma que representa el context de la societat de la informació: “*white collar revolution*” (revolució de coll blanc); “*automation*” (automatització); “*brain work*” (treball intel·lectual); “*intelligence*” (intel·ligència); “*knowledge worker*” (professional, especialista, gestor del coneixement); “*post-capitalism*” (post-capitalisme).

³El darrer element, coneixement teòric/informació fou inclòs en la darrera edició de l'obra de Webster (Webster 2006).

és possible agrupar diferents definicions sobre la SI segons el predomini d'un o altre element.

Així per exemple, des de els anys setanta fins a principis de la dècada dels vuitanta, autors com Toffler (Toffler 1980) o Martin (Martin 1997) subratllen l'element tecnològic en la societat de la informació. Alguns autors arriben fins i tot a considerar que les ciències de la computació significaran per aquest nova era de la informació el mateix que va representar la mecanització durant la Revolució Industrial (Naisbitt 1984). És a partir dels anys noranta, especialment amb la irrupció d'Internet, que alguns autors insisteixen en la idea que el seu element més característic i definitori és la utilització de TICs en l'àmbit social i econòmic. La generació, l'aplicació i la implementació d'aquestes tecnologies per tal de generar, emmagatzemar, recuperar i transmetre la informació ha estat l'element que ha donat lloc al canvi de model social, tal i com havien apuntat ja alguns dels protagonistes de principis del mil·lenni posterior (Negroponte 1995; Gates 1995).

Mashlup (Mashlup 1971), i Porat i Rubin (Porat i Rubin 1977) subratllen l'aspecte econòmic com a element característic que permet distingir la SI de qualsevol altre model de societat anterior. El primer —economista i un dels principals precursors del discurs teòric sobre la SI— és pioner en l'intent de mesurar estadísticament el valor econòmic de les indústries de la informació i la seva aportació en termes de producte interior brut (PIB) a l'economia nord-americana. Així considerarà que si el sector de les indústries de la informació generen més del 50% del PIB d'una economia, o bé aquest sector supera la resta de sectors en termes d'aportació al PIB, estem davant d'una societat de la informació.⁴

Machlup fa ús del llenguatge econòmic en la seva descripció del concepte de la SI per a demostrar que el coneixement es també una activitat econòmica en aquest nou context social, i que per tant pot ser descrit amb la terminologia emprada en l'anàlisi dels sectors industrials. Machlup és un dels primers a referir-se a una indústria del coneixement (*knowledge industry*) unificada i articulada a partir d'una estructura industrial de més d'una trentena d'indústries relacionades amb l'educació, els mitjans de comunicació, el serveis i els equipament tecnològics, entre d'altres. L'element del coneixement s'afegeix al conjunt de termes que intenten descriure el nou model social, donant origen a noves expressions com la de “societat del coneixement” (*knowledge society*) o també la de “societat basada en el coneixement” (*knowledge-based society*).

El nou terme pretén ressaltar les noves formes de producció de coneixement, i no només fer referència a l'aspecte tecnològic que caracteritza les societats actuals. El coneixement és considerat el factor principal de creixement, juntament amb altres factors com el capital i el treball. En aquest sentit, la creació de productes i serveis intensius en coneixement adquireix una significació crucial (Mashlup 1971; Krüger 2006).

Tot plegat, a partir de la dècada dels noranta s'instal·la una diversitat terminològica que diferencia informació i coneixement com a components essencials de la SI, per bé

⁴ Machlup (Mashlup 1971), seguint a Clark (Clark 1940); Porat i Rubin (Porat i Rubin 1977).

que el propi Machlup l'any 1962 ja havia advertit que parlar d'informació i coneixement era redundant i que formaven part de la mateixa qualitat conformadora de la SI.⁵ Per a aquest autor, la informació és la comunicació del coneixement.

Manuel Castells (Castells 1996) critica però la concepció anterior per considerar que Machlup opera amb una definició massa àmplia de coneixement. Així, i coincidint literalment amb Bell (Bell 1976), Castells proporciona una definició de coneixement on aquest s'entén com el conjunt d'afirmacions organitzades sobre fets o idees que presenten un judici raonat o un resultat experimental i que es transmeten als altres a través dels mitjans de comunicació seguint alguna forma sistèmica. Pel que fa al terme informació, Castells proposa una “reincorporació” (en paraules seves) a la definició plantejada per (Porat i Rubin 1977) on la informació s'identifica amb dades que han estat organitzades i comunicades.

Un element afegit a l'anàlisi és el canvi ocupacional, és a dir, l'observació de l'estructura ocupacional i els canvis que presenta al llarg del temps, així com els nous models derivats de la incorporació i la consideració de la informació i el coneixement com a modes de producció no materials. Aquest element fa que autors com Porat, a més de refinar la classificació de les indústries de la informació proposada per Machlup i distingir entre sector primari i secundari, arribin a establir tipologies de treballadors en funció del grau d'implicació de cada treballador en la generació d'informació.

D'aquesta manera, i en funció d'aquesta categorització, serà possible establir la diferenciació entre treball informacional i treball no informacional (Estudillo García 2001). El tret distintiu de la SI és que la major part del treball està vinculat a la informació. La informació per si mateixa significa a partir de l'estructura ocupacional que és capaç de generar i no en relació amb les tecnologies de la informació i la comunicació. En aquest sentit, Drucker (Drucker 1993) i (Castells 1996) alerten sobre una economia dirigida i propulsada per individus que comparteixen com a característica principal la capacitat de crear, usar o manipular la informació.

Des de la voluntat analítica de caracteritzar la realitat de la SI, el mateix Castells proposa l'ús del terme *societat informacional* en substitució del terme “societat de la informació”, entenent que contribueix a descriure amb una major precisió les transformacions de la societat actual, superant en certa manera l'afirmació de sentit comú que identificava la informació i el coneixement com a dos elements cabdals. En aquest sentit, en l'obra de Castells el terme “informacional” indica “*el atributo de una forma específica de organización social en la que la generación, el procesamiento y la transmisión de la información se convierten en las fuentes fundamentales de la productividad y el poder, debido a las nuevas condiciones tecnológicas que surgen en este periodo histórico. Mi terminología trata de establecer un paralelo entre industria e industrial*” (Castells 1996).

Continuant amb l'element espacial i temporal, Castells es refereix a aquesta nova realitat social com a *societat en xarxa* (*network society*) que integra en la seva teoria els

⁵ Machlup citat per (Karvaliks 2008).

aspectes econòmic, cultural i polític des d'una perspectiva multidimensional. Castells incideix en els fluxos de comunicació i en la capacitat de las xarxes d'informació de facilitar una connexió a escala global produint conseqüències en la organització del temps i l'espai pel que fa a la capacitat dels individus, dels governs, de les agències intergovernamentals, de les empreses o de l'activitat internacional de la banca d'organitzar la seva activitat.

Webster (Webster 1995), en canvi, subratlla l'element cultural com a un dels més destacats en aquest nou model social. Actualment som capaços d'accedir, generar, compartir, transformar informació i coneixement a diari, amb independència del format en què es trobi aquesta informació.

També som capaços de generar-la o convertir-la en coneixement integrant les diferents capacitats que els dispositius mòbils aporten. Així per exemple: accedir al contingut dels principals mitjans de comunicació a través d'una *tablet*, escoltar música mitjançant la connexió a plataformes online especialitzades, gratuïtes o de pagament, exercir el dret de sufragi mitjançant plataformes de vot electrònic, realitzar tràmits administratius a través de les oficines virtuals de les administracions públiques, compartir informació personal mitjançant les xarxes socials, demanar menjar a domicili a través d'una aplicació mòbil, mantenir videoconferències en l'entorn laboral que permeten racionalitzar temps i recursos econòmics, aportar una dotació econòmica per tal de recolzar un projecte cultural a través de plataformes que organitzen campanyes de *crowdfunding*, descarregar una aplicació mòbil, jugar a un vídeo joc multi jugador *online*, veure una pel·lícula a través d'una plataforma de compartició de vídeos, enviar missatges de text, àudio, o vídeo a través d'una aplicació de missatgeria multiplataforma a través d'Internet de forma gratuïta... són només alguns exemples que evidencien la incidència de les tecnologies de la informació i la comunicació i, especialment, les possibilitats d'interacció que aquestes ofereixen en termes de participació i de gestió del nostre univers particular *offline* i *online*.

Els processos de transformació tecnològics i econòmics de les dècades anteriors han acabat propiciant un nou paradigma tecnològic apuntalat per Internet, on els canvis socials que se'n deriven són profunds i de llarg abast.

2.2. Reformulació del concepte “Societat de la Informació”

Com veiem, aquestes definicions del concepte de SI a partir de la terminologia pròpia d'autors provinents de disciplines diverses de les ciències socials teixeixen una multiplicitat de sentits en funció de l'element principal que articula la definició: tecnològic, econòmic, l'ocupacional, el temporal i d'espai, l'element cultural i el coneixement teòric/informació. El resultat, però, es una anàlisi parcial de la SI que no permet copsar la complexitat del contingut del terme.⁶

La crítica al terme “societat de la informació” i a les seves diferents definicions es pot fer en dos sentits. En primer lloc, la utilització de la paraula *societat* en singular suposa acceptar la premissa de l'existència d'una societat uniforme a escala mundial. Com

⁶ En aquest sentit hem d'exceptuar l'obra de M. Castells (Castells 1996).

veurem en el següent apartat d'aquest capítol, agents polítics de rellevància internacional i també la pròpia societat civil han estat capaços de consensuar l'ús del terme SI en plural en diversos documents de referència. Es parla així de societats de la informació i del coneixement, posant èmfasi en l'heterogeneïtat i diversitat de les societats humanes (Burch et al. 2004).

En segon lloc, les definicions presentades anteriorment parteixen de l'assumpció d'una idea de desenvolupament pròpia de les societats occidentals, amb el conseqüent problema plantejat per altres autors (Karvaliks 2007; Schlichter i Danylchenko 2014) els paràmetres de medició o indicadors de l'ús de les tecnologies de la informació i la comunicació per tal de desenvolupar la construcció de la SI. En aquest sentit, i revisant els exemples del mateix Webster, si considerem que l'element tecnològic és el que defineix una SI, ¿quan podem predicar d'una societat determinada la condició de ser una *societat de la informació*? Quan tots els individus d'una societat determinada posseeixin un dispositiu que permeti una connexió a Internet? Quan tots puguin accedir a totes les tecnologies desenvolupades a partir d'Internet?⁷

La proposta que fem en aquesta tesi és una conceptualització del terme “societat de la informació” a partir dels models —tal i com suggereix Karvaliks (Karvaliks 2007)— elaborats per diferents autors com Bell (Bell 1976), Masuda (Masuda 1980), Schement i Curtis (Schement i Curtis 1997), Castells (Castells 2000) o el mateix Karvaliks (Karvaliks 2008). Combinar aquests models ens permetrà descriure millor les diferents dimensions de la societat de la informació.

Una primera categorització de les dimensions de la SI es la que proposa Bell quan estableix nou trets distintius: (i) el sector econòmic (*economic sector*); (ii) la transformació dels recursos que es produeix degut als canvis (*transforming resource*); (iii) els recursos estratègics (*strategic resource*); (iv) la tecnologia (*technology*); (v) la base dels coneixements (*skill base*); (vi) la metodologia (*methodology*); (vii) la perspectiva temporal (*time perspective*); (viii) el disseny (*design*); (ix) i el principi rector de la societat en qüestió (*axial principle*) —que examina al llarg de tres períodes socio-històrics (preindustrial, industrial i postindustrial).

⁷ Aportem a continuació algunes dades que ens ajuden a copsar la dificultat de fer de l'ús de les TIC l'element definitori de la SI degut al desigual desenvolupament pel que fa a la implementació i utilització de les mateixes en els diferents països del món. Així, i segons l'informe de 2014 sobre *Medició de la Societat de la Informació*, presentat per la Unió Internacional de Telecomunicacions (UIT) -un informe reconegut internacionalment com la font més fiable i imparcial de dades i anàlisi global sobre la situació del desenvolupament mundial de les TIC, utilitzat com a referència per governs, institucions públiques i privades i analistes del sector privat a escala global- indica que segons l'Índex de Desenvolupament de les TIC (IDT) el valor mitjà de 7,14 de l'IDT a Europa continua sent molt superior al millor valor següent, el que conformen la Comunitat d'Estats Independents (CEI-5,33), seguit per les Amèriques (4,86), Àsia i el Pacífic (4,57), els Estats Àrabs (4,55) i Àfrica (2,31). Aquest índex classifica a 166 països en funció del seu nivell d'accés, utilització i coneixement de les TIC. Aquestes dades dibuixen una situació on l'IDT és de promig dues vegades més elevat en països desenvolupats respecte dels no desenvolupats. Si aprofundim en les dades s'observa més dels 4.300 milions de persones que encara no utilitzen Internet, un 90% viuen en països en desenvolupament. Dels 42 països menys connectats del món, en els quals viuen 2.500 milions de persones, l'accés a les TIC continua sent d'extrema dificultat, especialment en les zones rurals. Disponible a: <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/publications/mis2014.aspx>.

Fent un recorregut pels diferents aspectes identificats per Bell, el model ens aporta una caracterització del període post-industrial que es correspondria amb el context de les societats actuals. Un període on els modes de producció principals són el tractament i el reciclatge, a diferència del període pre-industrial i industrial on predominen l'activitat extractiva i la fabricació respectivament. L'activitat econòmica en el període post-industrial es basa en els serveis, concretament en aquells serveis vinculats amb els sectors terciari i quaternari. El comerç, el transport, els serveis financers, les assegurances, la salut, l'educació, la investigació, la governança i l'oci esdevenen motors econòmics en aquest nou paradigma.

La categoria analítica corresponent a la transformació dels recursos identifica la informació en aquest període post-industrial com el recurs determinant per a la transformació, i en particular els sistemes de computació i de transmissió de dades. El coneixement—i la tecnologia que el genera, distribueix o aplica—esdevé un recurs estratègic en aquest model post-industrial., així com les activitats professionals lligades a la ciència i la tecnologia. Les simulacions, els models o l'anàlisi de sistemes configuraran les metodologies epistemològiques del període post-industrial, i les orientacions a futur i la planificació marcaran la perspectiva del temps. Finalment, el principi rector d'aquest període post-industrial es materialitza en la codificació teòrica del coneixement.

L'any 1980, Masuda elabora un model analític de les característiques de la SI en funció de tres àmbits: la innovació tecnològica (*innovational technology*), l'estructura socio-econòmica (*socio-economic structure*) i els valors (*values*). Masuda proposa una comparativa d'aquests àmbits en el context de la societat industrial i en la SI. Aquesta modelització permet realitzar una construcció conceptual de la SI des d'una perspectiva multidimensional.

Bell i Masuda presenten models amb moltes similituds pel que fa als trets més característics de la SI, si bé l'estructuració de les categories és el resultat de representacions distintes. Per la seva banda, Schement i Curtis (Schement i Curtis 1997) proposen un model explicatiu de les característiques i components de la SI a partir de sis categories: béns relacionats amb la informació (*information commodities*); treballs relacionats amb la informació (*information work*); interconnexió (*interconnectedness*); ús paral·lel de diferents mitjans de comunicació (*parallel use of several media*); i, interacció del progrés tecnològic i social (*interaction of technological and social progress*).

Tal i com aprecia Karvaliks (Karvaliks 2007), la principal aportació d'aquest darrer model consisteix a: (i) simplificar el nombre de categoritzacions, és a dir, d'elements essencials que permeten la caracterització de la SI; (ii) incorporar noves categories (interconnexió, ús paral·lel de nous mitjans de comunicació, interacció del progrés tecnològic i social) a les implementades anteriorment (bens, indústria i l'ocupació laboral especialitzada relacionada amb la generació i processament d'informació i coneixement, per exemple), equiparant en el mateix nivell de potencialitat descriptiva noves i velles categories.

Per la seva banda, des d'una perspectiva “*declarativa i esquemàtica*”, Castells (Castells 2000) configura l'existència de quatre dimensions pel que fa als canvis en la

nova estructura social. La primera dimensió es correspon amb un nou paradigma tecnològic basat en el desenvolupament de noves tecnologies de la informació i l'enginyeria genètica, entenent la tecnologia com un procés social integrat en la societat i no com a factor exogen. La segona dimensió és identificada amb la globalització, entesa com la capacitat tecnològica, organitzativa i institucional dels diferents sistemes que conformen una societat per funcionar unitàriament en temps real o determinat a escala planetària. La tercera dimensió té a veure amb la representació de la cultura dominant mitjançant una hipertextualitat interactiva i electrònica, generant així un element clau en aquest marc simbòlic com és la virtualitat. La darrera dimensió comporta la desaparició de la sobirania de l'estat-nació (no des del punt de vista de la desaparició institucional) a conseqüència de l'articulació de xarxes globals econòmiques, de comunicació, coneixement i informació.

Vegem ara la proposta de modelització de Karvaliks (Karvaliks 2007). Karvaliks presenta un model que sintetitza les categories bàsiques de la SI a partir de la implementació i l'especificació dels models anteriors: (i) producció (indústria), (ii) ocupació, (iii) treball, (iv) recursos i tecnologia; (v) ingressos i riquesa; (vi) consum; (vi) educació (nivell d'educació); (vii) cognició; (viii) conflictes, gestió de conflictes i tècnica de poder; (ix) interconnectivitat; (x) visió del món i estructura lògica.

Proposa també associar indicadors a cadascuna de les categories identificades, facilitant així la possibilitat de quantificar fins a quin punt una determinada societat pot ser qualificada com a SI. Cada conjunt de variables respon a preguntes de recerca que tenen un punt d'inflexió (*tipping point*) mesurable⁸, al qual resulta possible fer referència amb un conjunt de metàfores en llengua natural també.

Per exemple, les preguntes que correspondrien a la última categoria “visió del món i estructura lògica” es poden formular de la forma següent: ¿la visió energètico-cèntrica del món, ha estat reemplaçada per una visió centrada en la informació (*information-centric*)? ¿el nivell de sistema global i “l'era de l'espai”, ha esdevingut un marc d'anàlisi i interpretació? ¿n'és l'orientació cap al futur un tret característic? Les metàfores que s'hi refereixen al·ludeixen de forma referencial al contingut de les preguntes: “ciutat global”, (*global village*), “tecnocultura”, “civilització de la informació” (*information civilization*).

2.3. El sentit de la societat de la informació

El notable esforç que les ciències socials han realitzat en la redefinició de la societat de la informació en totes les seves formulacions és digne de ser tingut en compte. Especialment les síntesis de Bell, Karvaliks i Castells són força útils per a configurar un marc d'anàlisi on formular noves preguntes de recerca.

La perspectiva exclusivament sociològica segueix en el fons l'aproximació teòrica dels clàssics de la sociologia de finals del segle XIX i principis del XX —Durkheim o Weber,

⁸ L'ús de l'expressió *tipping point* en ciències socials significa que es pot trobar el punt en què una sèrie de petits canvis continus esdevé prou important com per a produir canvis d'un abast més ample. L'anàlisi estadística de regressió i especialment les sèries temporals resulten especialment adequades per a trobar aquests punts d'inflexió en cadenes causals de raonament.

per a citar dos dels més grans. L'ús del marc "sociologia de la informació" serveix per a ancorar la investigació social en un macro-context on poder triar les variables que poden incidir en cada situació determinada i establir-ne les hipòtesis explicatives. Es tracta d'una visió *holística*, on el conjunt queda delimitat per l'univers del discurs de les preguntes inicials, les hipòtesis explicatives que cal comprovar, i la teoria resultant que generalitza les respostes. El model presentat per Karvaliks pot exemplificar aquest mode de procedir clàssic, que és utilitzat al mateix temps, com suggeria Castells, com a *esquema interpretatiu* de quatre dimensions de caire general —tecnològica, global (incloent-hi l'economia), cultural i política.

Referir-nos d'aquesta manera a la societat de la informació té sentit des del punt de vista de les recerques que aquí presentem, perquè necessitem designar d'alguna manera els àmbits socials que estem considerant. Els analistes de les societats contemporànies avançades solen assumir, des dels anys noranta, si més no, la triple convergència entre el procés econòmic i polític de globalització, les tecnologies de la comunicació, i les tecnologies de la informació. Això és present no només en les obres de Manuel Castells, sinó en les dels científics polítics crítics amb els resultats socials d'aquest procés, com Immanuel Wallerstein, David Held o Saskia Sassen.

Des de la nostra aproximació, hi ha alguns aspectes que han de ser coberts i que no han tingut un tractament suficient en l'àmbit dels analistes anteriors. Concretament: (i) el marc polític-jurídic positiu (internacional, europeu, estatal i autonòmic); (ii) el marc analític ètico-jurídic dels drets; (iii) i, sobretot, el marc computacional.

Aquest darrer aspecte té un paper primordial en les anàlisis i dissenys que presentarem en els capítols posterior. Una mica paradoxalment, la transformació profunda en la societat que la tecnologia de la informació ha produït en els darrers quinze anys s'ha produït en gran mesura al marge dels corrents centrals de les ciències polítiques i socials.

Ens ha sorprès de vegades com les obres dels autors que hi són considerats cabdals són escassament citats en l'àmbit de les anàlisis de les ciències del disseny i dels desenvolupadors d'Internet i del Web. Les publicacions de l'ACM, IEEE, LNCS i LNAI no solen referir-se, o ho fan tangencialment, a les anàlisis sociològiques basades en variables contextuals o en una idea holística del que és la xarxa. Els protocols i estàndards del *World Wide Consortium (W3C)*⁹, que té un paper primordial en la regulació del Web des de fa quinze anys, han estat elaborats, discutits i aplicats sense la participació dels analistes de la societat de la informació.

Només darrerament, en la segona onada semàntica de desenvolupament del Web (d'Aquin et al. 2008) i la idea de *drets digitals* i d'una regulació general pel Web, els creadors i desenvolupadors de les dades vinculades (*linked data*) i dels llenguatges semàntics d'anotació en què el Web es basa (XML, RDF, RDF schema, OWL, entre d'altres) han pres nota dels riscos que comporta pels drets dels individus el desenvolupament unilateral de la xarxa únicament des del punt de vista computacional (Hendler and Berners-Lee 2010).

⁹ Vid.: <http://www.w3.org/>.

I només darrerament també, i probablement a causa de l'immediat impacte econòmic en les empreses i organitzacions del fenomen del *big data* —un fenomen, no oblidem, de natura computacional—, els analistes de la societat de la informació s'han interessat pel desenvolupament intern dels protocols i estàndards tècnics des del seu procés mateix d'elaboració, tal i com aquests són efectivament produïts. Però, mentrestant, l'adopció de la tecnologia mòbil, dels instruments de geolocalització, de les tècniques de *crowdsourcing*, s'ha desplegat per part dels usuaris (persones individuals, empreses i organitzacions) d'una manera extraordinàriament ràpida i eficaç (Poblet 2011a; Poblet 2011b)

En les pàgines que seguiran, justificarem l'atenció que hem prestat a les necessitats concretes del usuari, i efectuarem una breu descripció del marc polític i legal del que s'ha dotat Unió Europea per donar resposta als canvis que acabem de descriure. Com tindrem ocasió de veure, ho hem hagut de tenir molt en compte per dissenyar els models regulatoris que explicarem en els capítols vinents.

3. La societat de la informació com a macro-context generador de canvi en la naturalesa de la regulació de contextos concrets: una aproximació política

3.1. El programa europeu: primera etapa

A la Unió Europea, la construcció del discurs polític al voltant de la SI ha estat dominat per arguments vinculats a la idea de potenciar el desenvolupament de les societats europees en funció de la difusió de les TIC i la utilització de les noves eines i aplicacions basades en aquestes tecnologies. Així ho mostra l'anomenat *Informe Bangemann* (Bangemann 1994), un dels primers documents estratègics sobre com afrontar els reptes de les TIC i de la SI als països de la UE.

Posteriorment, la Comissió Europea va implementar el programa *eEurope* (Comissió Europea 1999), una iniciativa política per impulsar la difusió de les TIC en el marc de la UE amb l'objectiu d'adoptar determinades polítiques, com ara: (i) donar accés a la joventut europea a l'era digital; (ii) abaratir l'accés a Internet i accelerar la implantació del comerç electrònic; (iii) facilitar un accés ràpid a Internet per investigadors i estudiants; (iv) desenvolupar un mercat de capital-risc per a les petites i mitjanes empreses d'alta tecnologia; (v) implementar la salut en línia; (vi) impulsar la participació de les persones discapacitades en la cultura electrònica; (vii) potenciar el transport intel·ligent; (viii) desenvolupar administració pública en línia.

A aquesta iniciativa va seguir el pla d'acció *eEurope 2002* (Comissió Europea 2015), emmarcat en l'estratègia de Lisboa de convertir la UE en l'economia del coneixement més dinàmica i competitiva del món a data 2010. Les accions que contemplava el pla es van agrupar al voltant de tres objectius clau: (i) una Internet més ràpida, barata i segura; (ii) invertir en les persones i en la formació; i (iii) estimular l'ús d'Internet.

El primer objectiu incidia en l'adopció de cinc directives que conformarien el nou marc de les comunicacions electròniques,¹⁰ la introducció d'una major competència en les xarxes d'accés en l'àmbit local i obrir a la lliure competència per tal de permetre l'accés físic a la línia d'abonats als nous operadors de telecomunicacions i prestadors de serveis, millorar la coordinació del marc europeu de la política de freqüències i progressar en l'adopció del protocol IPv6 (nova versió del Protocol Internet que substituiria al protocol Ipv4). També contemplava una millor utilització de les xarxes electròniques per part de les comunitats científiques europees mitjançant la implementació de finançament als aspectes lligats a les connexions en xarxa de la investigació, dotar a les universitats d'accés d'alta velocitat a Internet i d'intranets d'alt rendiment i estimular la tecnologia *World Wide Grid* (WWG).

Finalment, la consecució d'aquest primer objectiu es recolzava en les iniciatives de la indústria relatives a les certificacions en matèria de seguretat mitjançant programes de coordinació i reconeixement mutu; promovia el respecte a la intimitat mitjançant la promoció de mesures encaminades a l'aprovació de codis de bones pràctiques i la consolidació de bones pràctiques professionals pel que fa a la seguretat de xarxes i accés mitjançant targetes intel·ligents. El foment de la cooperació entre els sectors públic i privat al voltant de la fiabilitat de les infraestructures de la informació també fou considerat primordial entre les mesures a desplegar per tal d'assolir aquest objectiu.

El segon objectiu—la inversió en la formació i en les persones—es basava en prioritzar accions destinades a augmentar l'accés de la joventut europea a l'era digital, mitjançant: (i) l'augment de les connexions de les escoles a les xarxes d'investigació així com proporcionar als centres educatius, professors i estudiants un accés fàcil a Internet i els recursos multimèdia; (ii) la disponibilitat de serveis educatius i plataformes d'aprenentatge en línia destinats a la comunitat educativa; (iii) la formació dels professors en tecnologies digitals; (iv) l'adaptació dels programes educatius a les TIC.

També es consideraren mesures destinades a facilitar l'accés a un lloc de treball en el nínxol ocupacional d'una economia basada en el coneixement. Així, potenciar l'adquisició per part dels treballadors d'una cultura digital a través de polítiques de formació permanent; augmentar els cursos de formació relacionats amb les TIC i el nombre de places disponibles per accedir-hi; establir un certificat europeu de competències bàsiques en TIC i la instal·lació de punts d'accés a Internet per tal d'accedir a infraestructures de formació i treball electrònic en espais públics. En línia amb aquest seguit d'accions, es potencià la participació de tota la ciutadania en l'economia del coneixement a través de la coordinació a nivell europeu de polítiques públiques en contra del risc de l'exclusió digital.

¹⁰ Aquest nou marc de les comunicacions electròniques fa referència al marc general (Directiva 2002/21/CE. Es detallen a continuació els actes modificatius: Reglament (CE) n.717/2007; Reglament (CE) n.544/2009; Directiva 2009/140/CE); a l'accés i la interconnexió (Directiva 2002/19/CE. Actes modificatius posteriors: Directiva 2009/140/CE); les autoritzacions i llicències (Directiva 2002/20/CE. Actes modificatius posteriors: Directiva 2009/140/CE); el servei universal (Directiva 2002/22/CE. Actes modificatius posteriors: Directiva 2009/136/CE); la protecció de dades (Directiva 2002/58/CE. Actes modificatius posteriors: Directiva 2006/24/CE; Directiva 2009/136/CE. Actes connexes: Directiva 95/46/CE; Reglament 45/2001/CE).

El tercer objectiu —l'estimulació de l'ús d'Internet— es fonamenta en:

- El desenvolupament de mesures vinculades amb l'acceleració del comerç electrònic en el teixit empresarial de les mitjanes i petites empreses. L'adopció de regulacions basades en l'autoregulació i la corregulació en aquest àmbit del comerç electrònic, implementant bones pràctiques i mesures àgils pel que fa a la resolució de la conflictivitat per tal d'afavorir la confiança dels consumidors. La posada en marxa d'un pla d'acció específic (*e-Content*) per fomentar el desenvolupament i la utilització dels continguts digitals europeus en les xarxes mundials.
- El desenvolupament de l'accés electrònic als serveis públics mitjançant la utilització de programes informàtics oberts i la simplificació dels procediments administratius per les empreses.
- El desenvolupament de la sanitat en línia, procurant que els prestadors de serveis de salut disposin d'una infraestructura telemàtica adequada amb l'establiment de criteris de qualitat aplicables als serveis online de salut, les xarxes d'avaluació de les tecnologies i les dades relatives a la salut.
- La implementació de sistemes de transport intel·ligents mitjançant la utilització de noves solucions tecnològiques en el sector del transport aeri, terrestre, ferroviari i marítim.

3.2. El programa europeu: segona etapa

L'avaluació efectuada per la pròpia Comissió Europea (Comissió Europea 2003) de l'èxit de les mesures contemplades en aquest pla ofereix el diagnòstic següent: en termes generals s'indica la consecució dels principals objectius, especialment pel que fa als assoliments relacionats amb l'augment de la connectivitat a Internet per part de la població en general i també de les empreses, així com de la creació d'un marc jurídic general i específic relacionat amb les comunicacions electròniques que estableixi les condicions necessàries de regulació per tal de desenvolupar una economia basada en el coneixement.

Seguint aquesta línia, la UE va continuar amb el pla d'acció eEurope 2005 (Comissió Europea 2002). En termes generals aquesta nova iniciativa pretenia l'extensió de la connectivitat a Internet a tota la UE, de tal manera que es pogués capitalitzar en termes de millora pel que fa a la productivitat econòmica i la millora de la qualitat i l'accessibilitat als serveis de tots els ciutadans europeus. La implementació d'una infraestructura de banda ampla segura i accessible a la majoria de ciutadans esdevingué requisit imprescindible per dur a la pràctica els objectius generals de la iniciativa. El nou pla d'acció es concentrà en el desenvolupament de l'accés a Internet d'alta velocitat, la modernització dels serveis públics en línia (*e-government*; *eLearning*; *e-health*), la creació d'un entorn dinàmic per als negocis a través de la xarxa (*e-business*) i la instauració progressiva d'una infraestructura d'informació segura, potenciant així la construcció d'una cultura de seguretat en els sectors públic i privat pel que fa al desenvolupament de productes d'informació i comunicació.

L'avaluació final efectuada per la Comissió Europea (Comissió Europea 2009a) també va ser positiva, particularment pel que fa a la implementació de connexions de banda ampla (es van multiplicar per dos entre els anys 2002 i 2003) i la millora de l'administració electrònica (entre octubre de 2001 i el mateix mes de 2003, el percentatge de serveis administratius bàsics accessibles en línia va passar del 17% al 43%). Ara bé, també va destacar la necessitat de continuar treballant en alguns àmbits com l'administració en línia (*e-government*), en la salut en línia (*e-health*), en el comerç electrònic, el mercat de la banda ampla i la inclusió digital.

Respecte del primer àmbit, destaquen les importants discrepàncies existents entre els diferents Estats Membres pel que fa a la cartera de serveis disponibles, i la necessitat d'augmentar les polítiques de cooperació sobre l'orientació de les polítiques en aquest àmbit així com el finançament per implementar-les. L'àmbit de la salut també presenta dificultats i es detecta la necessitat d'un major compromís polític en termes d'interoperabilitat a nivell europeu (targetes sanitàries, serveis sanitaris, xarxes d'informació sanitària).

El mateix aspecte és destacat en l'àmbit del comerç electrònic: l'absència d'interoperabilitat de les aplicacions de les empreses impedeix noves formes de col·laboració entre elles. Cal adoptar sistemes de pagament eficaços i segurs. També es posa de relleu la resistència dels capitals privats, per motius de rendibilitat, d'estendre la banda ampla a les regions menys afavorides, i la inferioritat de la demanda de connexions de banda ampla en relació amb l'oferta existent en tots els Estats Membres.

Finalment, es posen de manifest qüestions que afecten la inclusió digital, aspecte comú a tots els àmbits del pla d'acció *eEurope 2005*. En aquest sentit, s'indica que la UE ha de fer un esforç per establir una normativa específica en matèria d'accessibilitat a la xarxa, normes d'etiquetatge comunes i accessibilitat al web (WAI). També alerta sobre la necessitat de fomentar l'accés multiplataforma (ordinador, televisor digital, telèfons mòbils de 3ª generació, entre d'altres) amb l'objectiu de millorar l'accessibilitat per a grups de ciutadans i regions desfavorides.

Així arribem a l'ambició full de ruta dissenyat per la Comissió, l'*Agenda Digital Europea 2020*¹¹ aprovada a mitjans de 2010. Aquesta iniciativa pretén que a l'any 2020 la UE esdevingui una potència tecnològica i digital a partir de la implementació d'avenços significatius en telecomunicacions i regulació de l'economia. L'eix troncal d'aquesta iniciativa gira entorn els següents pilars:

- *Implementació del mercat únic digital*: aquest àmbit és el punt clau que permetrà l'articulació d'un espai comú digital a la UE. La mesura estrella d'aquest àmbit és l'abolició del *roaming*, qualificat per les autoritats europees i pels usuaris de telefonia mòbil com un dels grans obstacles a l'hora de crear l'espai comú digital.
- *Promoure l'accés ràpid i ultra ràpid a Internet per a tothom*: la voluntat política europea és continuar potenciant la modernització i solidesa de les infraestructures de les telecomunicacions. En aquest sentit, el pla cerca com a objectiu per 2020

¹¹Vid.: <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/digital-economy-and-society-index-desi>

que la velocitat mitjana d'accés a Internet a tota la UE sigui de 30 megabits per segon (amb independència de si l'accés es realitza a través de punt fix-ADSL, cable, FTTH —o banda ampla mòbil— WiMax, 3G o 4G). Estableix també com a mesura prioritària la transició a la fibra òptica en els grans nuclis urbans, a més del desplegament de la tecnologia 4G a tot el territori de la UE.

- *Reforçar la interoperabilitat i les normes:* la Comissió Europea cerca la reducció d'operadors en el mercat de les telecomunicacions. Per contribuir a aquest objectiu, fomentará les fusions, associacions i mecanismes de cooperació entre ells a fi d'evitar la duplicitat en el desplegament d'infraestructures. Així, es contribuirà a fer desaparèixer l'elevada competència. L'harmonització de la normativa contribuirà també a la consecució d'aquest espai jurídic digital únic.
- *Consolidació de la confiança i la seguretat en línia:* en aquest àmbit es preveu la creació d'estàndards de seguretat que garanteixin la protecció del consumidor en matèria de privacitat de les seves dades, i la prevenció de la criminalitat que es produeix en el marc d'aquesta economia digital.
- *Fomentar la inversió en investigació i innovació:* amb l'objectiu de fer de la UE un líder tecnològic de referència, la Comissió invertirà en projectes innovadors que desenvolupin la tecnologia de xarxes de dades 5G o el desenvolupament comercial del grafè com a nou material informàtic.
- *Foment de l'alfabetització, capacitat i inclusió digital:* l'articulació de plans d'aprenentatge inserits en la legislació educativa dels Estats Membres i l'augment dels cursos relacionats amb les TIC són algunes de les mesures que han de facilitar l'accés en igualtat de condicions a l'espai comú digital.
- Aplicació de les TIC al reptes socials (el canvi climàtic, e-health, digitalització del contingut, sistemes intel·ligents de transport): la racionalització del consum d'energies no renovables, incentivar el reciclatge i la compra de productes reutilitzables són algunes de les mesures que s'implementaran en el context d'aquesta iniciativa.

Les dades oficials més actualitzades disponibles en el portal de la Comissió Europea del pla *Agenda Digital per Europa* permeten una avaluació quantitativa del grau d'implementació de cadascun d'aquests àmbits en el moment actual, tal i com mostrarem en les seccions següents.

3.2.1. Implementació del mercat únic digital¹²

La darrera actualització sobre la progressió en aquest àmbit és de 2014. Segons la darrera estadística publicada, la banda ampla bàsica està disponible de forma

¹² Les dades quantitatives aportades en relació amb aquest àmbit estan al web oficial de la Comissió Europea, Digital Agenda for Europe: <https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/digital-single-market-analysis-and-data>. Vid.: *Steps towards a truly Internal Market for e-communications. In the run-up to 2020*. DG Information Society and Media, European Commission. Rotterdam, 14 November 2011. Disponible a: https://ec.europa.eu/digital-agenda/sites/digital-agenda/files/final_report_internal_market_ecom.pdf.

generalitzada en el marc de la UE, mentre que les tecnologies fixes cobreixen el 97%, deixant a 6 milions de llars sense connexió.

L'accés de pròxima generació (NGA) cobreix el 62%, lleugerament superior a la quota del 54% de 2013. El desplegament de la tecnologia 4G mòbil ha augmentat significativament. La cobertura rural continua sent substancialment menor, especialment pel que fa a aquesta tecnologia 4G. El 76% de les llars europees tenen contractada una subscripció de banda ampla, si bé la ràtio de creixement és lenta.

Tot i estar perdent quota de mercat, el 70% d'aquestes subscripcions són xDSL, el cable figura com la segona tipologia de subscripció (amb un 18% de quota de mercat), i la subscripció a fibra òptica (fins llar/edifici) emergeix. Els operadors en el mercat de banda ampla fixa controlen el 42% de mercat en termes de subscripcions (en 9 dels 28 Estats Membres, més de la meitat de les subscripcions són proporcionades pels operadors tradicionals), si bé els nous operadors guanyen de forma continuada quota de mercat.

Respecte l'ús que es fa d'Internet, destaca l'augment de les compres en línia, si bé les transnacionals són menors. Aquest fet preocupa per tal d'assolir l'objectiu del 20% previst per l'any 2015. Continua creixent el nombre de compradors en línia, més de 10 punts percentuals en el període 2009-2013 (47% dels ciutadans), en paral·lel amb la taxa d'ús d'Internet.

Els europeus cada vegada descarreguem més aplicacions mòbils. L'economia entorn de les aplicacions mòbils no deixa de créixer de forma sòlida com demostra el creixement del 68% que es va produir en aquest període, i que es tradueixen en els 20 mil milions de descàrregues que es van realitzar a Europa (90 bilions de descàrregues en tot el món). *Apple App Store* i *Google Play* són les principals plataformes d'aplicacions, mantenint-se la primera al capdavant pel que fa a la generació ingressos totals i aconseguint un creixement del 45% en descàrregues, si bé Google Play lidera les descàrregues (duplicant el nombre de descàrregues i augmentant 4 vegades els seus ingressos). Les compres *In-App* (pagament per descàrrega) s'han convertit en el model de negoci preferit pel que fa al negoci de les aplicacions, essent els jocs els que generen més ingressos que altres tipologies d'aplicacions.

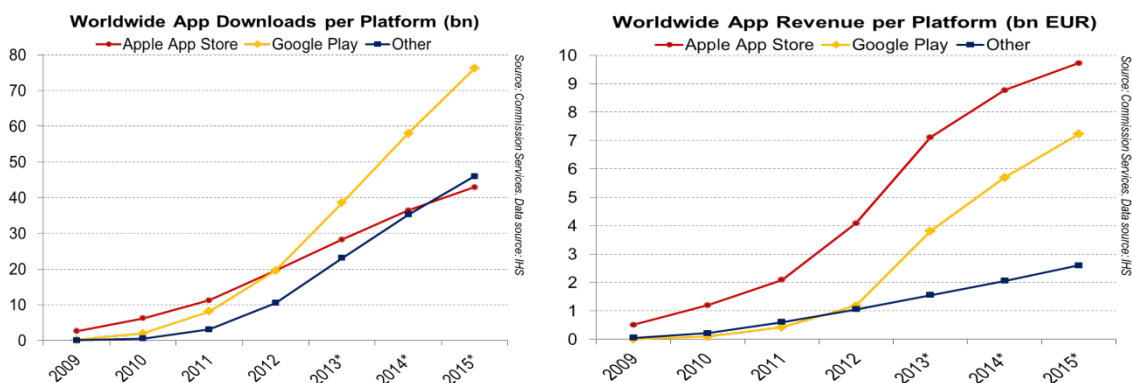

Figura 1: Descàrrega i compra d'aplicacions. Font: Digital Agenda Scoreboard 2014 - Use of Internet Services

3.2.2. Promoure l'accés ràpid i ultra ràpid a Internet per a tothom

Pel que fa a la velocitat de banda ampla fixa, 2/3 de les subscripcions són almenys de 10 Mbps. Les subscripcions a banda ampla ràpida o ultra ràpida van créixer un 44% en el decurs de 12 mesos. Un aspecte a destacar és que les connexions de banda ampla són significativament menors que les velocitats anunciades pels operadors. El DSL només ofereix el 54% de la velocitat anunciada pels operadors en hores màxima connectivitat. La banda ampla mòbil s'utilitza principalment com a connexió complementària i no com un substitut de la banda ampla fixa. Només un 8% de les llars europees amb accés a Internet tenen únicament connexió via tecnologia mòbil. Els preus d'accés a la banda ampla d'alta velocitat en els països de la UE disminueix, si bé són molt variables en funció de cada Estat Membre. Els preus dels paquets *triple play* (inclouen accés de banda ampla, telefonia fixa i televisió) van baixar considerablement des de 2009.

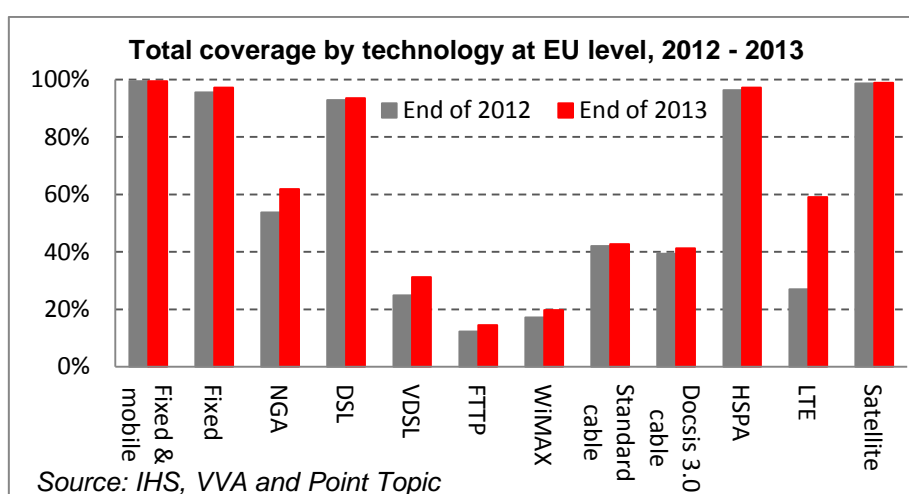

Figura 2: Cobertura per tecnologia UE. Font: Digital Agenda Scoreboard 2014-Broadband Markets

3.2.3. Reforçar la interoperabilitat i les normes

La Declaració de Principis de Ginebra de 2003 (WSIS 2003) resultant de la primera fase de la Cimera Mundial sobre la Societat de la Informació aporta una visió genèrica sobre el concepte de societat de la informació en els següents termes: “...to build a people-centered, inclusive and development-oriented Information Society, where everyone can create, access, utilize and share information and knowledge, enabling individuals, communities and peoples to achieve their full potential in promoting their sustainable development and improving their quality of life, premised on the purposes and principles of the Charter of the United Nations and respecting fully and upholding the Universal Declaration of Human Rights.”

En el mateix document destaca també el paper cabdal que ha de tenir la ciència en el desenvolupament de la societat de la informació i especialment la repercussió pràctica que les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) poden tenir en tots els àmbits de la vida quotidiana. En aquest sentit, el mateix document estableix: “... ICTs should be regarded as tools and not as an end in themselves. Under favourable conditions, these

technologies can be a powerful instrument, increasing productivity, generating economic growth, job creation and employability and improving the quality of life of all. They can also promote dialogue among people, nations and civilizations.”

Diàleg, comunicació i el fet de compartir informació i coneixement té una dimensió tecnològica molt clara. Assolir la “interoperabilitat” entre sistemes, normes i institucions és una de les prioritats actuals de la UE. L’Agenda no usa una definició estricta d’aquest terme (que en tecnologia es considera sobretot *semàntica*), sinó que molts cops utilitza el terme com a sinònim d’*interconnectivitat*.¹³ En el Glossari s’ofereix una mica més de precisió, separant però e-Health de la definició general.¹⁴

En relació amb les normes jurídiques i drets digitals (o *EU-online-rights*) hi ha també un programa genèric, encara per a desenvolupar. L’acció 24 d’aquest pilar va dotar-se el 2010 d’un marc general denominat *Interoperability Strategy and European Interoperability Framework*.¹⁵ L’apartat 3.1 estableix, a la lletra:

- “12 underlying principles summarising the expectations of public administrations, business and citizens regarding the delivery of public services;
- a conceptual model for public services, structuring the design of European public services and highlighting why and where interoperability is necessary;
- four levels of interoperability: legal, organisational, semantic and technical;
- the concept of interoperability agreements, based on standards and open platforms.”

Teòricament, el 2015 s’hauria d’haver assolit aquests objectius adreçats a assolir una millor governança, homogeneitzar i simplificar el mercat de telecomunicacions, i acostar als ciutadans les organitzacions públiques. La intenció era clarament expressada en el document.¹⁶

Tanmateix, en aquest cinc anys aquest és un objectiu que ha quedat en expressió d’intencions. Tot just ara es comença a buscar una interoperabilitat real entre els sistemes judicials i la normativa aplicable, i aquest aspecte encara es troba en l’estat de projecte de recerca (Contini i Lanzara 2013),¹⁷ sense haver arribat a un acord sobre els estàndards. La

¹³ Per exemple: “*The internet is a great example of interoperability – numerous devices and applications working together anywhere in the world. Europe must ensure that new IT devices, applications, data repositories and services interact seamlessly anywhere – just like the internet. The Digital Agenda identifies improved standard-setting procedures and increased interoperability as the keys to success.*” Disponible a: <https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/our-goals/pillar-ii-interoperability-standards>.

¹⁴ “*Interoperability (1): In eHealth, the ability of two or more eHealth systems to use and exchange both computer interpretable data and human understandable data and knowledge. Interoperability (2): Ability of different systems (programs) to exchange information and use it. Interoperability is typically achieved through standards or shared technical specifications on file formats, API’s and protocols.*” Disponible a: <https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/glossary>.

¹⁵ Disponible a: http://ec.europa.eu/isa/documents/isa_annex_ii_eif_en.pdf.

¹⁶ “*The agreed vision is that by 2015, interoperability will have significantly fostered European public service delivery through: (i) appropriate governance organisation and processes in line with European Union policies and objectives; (ii) trusted information exchange enabled by commonly agreed, cohesive and coordinated interoperability initiatives, including completion of the legal environment, development of interoperability frameworks, and agreements on interoperability standards and rules.*” Ibid.

¹⁷ Vid. l’estat actual de la recerca al Projecte Europeu e-Codex, que elabora un pilot per a l’intercanvi d’informació entre els Ministeris de Justícia: “*Besides the technical achievements the e-CODEX partner*

darrera acció realitzada és la construcció d'un *European Federated Interoperability Repository* (EFIR).¹⁸

En canvi, la perspectiva dels drets digitals en relació amb la xarxa està sòlidament establerta. El mes de Desembre del 2012, la Comissió va publicar el *Code of EU Online Rights*, que conté els drets bàsics dels consumidors en la legislació europea:

*“Everyone in the EU must have the possibility to access a minimum set of electronic communications services of good quality at an affordable price. This is also known as the ‘universal service’ principle. As regards rights of access to internet, all reasonable requests for connection at a fixed location to a public communications network must be met by at least one operator. Such connection must be capable of supporting voice, fax and data communications at data rates that are sufficient to permit functional internet access and the provision of voice telephony services. This also applies to disabled end-users who must have equivalent access and choice to that enjoyed by the majority of consumers”.*¹⁹

4. La societat de la informació com a macro-context generador de canvi en la naturalesa de la de regulació: una aproximació des dels problemes pràctics

4.1. La SI i la convergència plena del món audiovisual

El Llibre Verd publicat al 2013 per la Comissió Europea titulat “*Preparing for a Fully Converged Audiovisual World: Growth, Creation and Values*” (Comissió Europea 2013) va indicar un canvi dels patrons de consum familiar respecte dels serveis audiovisuals: “S’estan difuminant ràpidament les divisòries entre els modes de consum familiars del segle XX: radiodifusió lineal rebuda pels aparells de TV enfront a serveis a petició prestats a ordinadors. A més, com el telèfon intel·ligent permet la convergència tant de la producció com del consum, es podria donar en un futur una transició del consum passiu a la participació activa”. Quant a la percepció dels consumidors relacionada amb els serveis lineals i no lineals, la Comissió suggereix que aquests serveis són percebuts pels consumidors com el mateix tipus de serveis, tot i estar subjectes a diferents instruments de regulació en el marc de la Unió Europea.

Les dades recollides en aquest document indiquen que en el 2012, un 22% dels ciutadans de la UE utilitza un dispositiu mòbil per accedir a Internet. Per 2016, s’espera que la majoria del trànsit d’Internet per al consumidor en volum a ser de vídeo i tràfic IP serà canalitzada principalment a través de WI-FI i dispositius mòbils. Cal assenyalar que en 2012, 72 hores de vídeo es carreguen a YouTube cada minut. La Comissió també

countries agreed on formal procedures how to integrate judicial procedure for e-Justice - its pilots as well as for future scenarios. The EU-commission dedicated itself to improving the cross-border exchange of information in legal proceedings - where citizens, businesses and governments are involved - in a safe, accessible and sustainable way”. Disponible a: <http://www.e-codex.eu/home.html>.

¹⁸ Vid.: http://ec.europa.eu/isa/actions/04-accompanying-measures/4-2-4action_en.htm.

¹⁹ Vid.: <https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/code-eu-online-rights>.

assenyala com qüestió de necessitat, la millora de la qualitat del contingut dirigit als menors d'edat, així com protegir els menors a Internet.

Més d'un milió de ciutadans de la Unió Europea (UE) tenen llocs de treball directes en el sector audiovisual i en els mitjans de comunicació, que abasta no només els mitjans de comunicació més tradicionals, com la ràdio, la televisió i el cinema, sinó també, des de l'arribada d'Internet, molts mitjans de comunicació nous, que van des de les publicacions digitals fins als serveis en línia.

En aquest sentit, la UE fomenta la cooperació entre els Estats membres i recolza les seves accions en el sector creatiu sota els articles 167 i 173 del Tractat de Funcionament de la Unió Europea. La Directiva «Serveis de comunicació audiovisual» estableix les bases per a un mercat europeu obert i just per als serveis de comunicació audiovisual. A més, la UE executa programes de finançament, com Europa Creativa (2014-2020), i fomenta la distribució de contingut en línia, l'alfabetització mediàtica i la pluralitat dels mitjans.

És el sector que acumula més canvis derivats de l'evolució de la TDT i també pels constants canvis en les formes d'accés, de prestació, de continguts així com els hàbits de consum. La incertesa sobre el futur del sector s'incrementa a causa de la crisi econòmica que sacseja el mercat de la publicitat i als pressupostos públics que sostenen a les televisions públiques, a la qual cosa s'afegeix el creixement del consum a través d'Internet.

4.2. La SI i la protecció de dades personals

Es tracta d'un sector en constant adaptació davant dels perills que amenacen els drets dels ciutadans. La protecció de les dades en el núvol (*cloud computing*), la regulació de les *cookies*, el dret a l'oblit o el *big data* són alguns dels reptes a què ha de respondre l'ordenament que desenvolupa noves tècniques de protecció (DPOs, PIAs etc.) tant a nivell nacional com europeu.

El recent volum de Gutwirth, Leenes i de Hert (Gutwirth, Leenes, i de Hert 2015), que recull les intervencions dels experts de la conferència europea en protecció de dades (*CPDP2014 Reforming Data Protection: The Global Perspective*), reflecteix bé la situació creada pel denominat *General Data Protection Reform pack* (GDPR). Durant els darrers quatre anys, el Parlament, la Comissió i el Consell de Ministres s'han debatut en un moviment de reformes per a estendre els principis de protecció dels drets individuals davant de la capacitat de les grans empreses —com Google, Twitter o Facebook— de disposar sense consentiment de les dades dels ciutadans.

4.3. La SI i la protecció dels menors de continguts digitals nocius i il·legals

En un món digital, on la convergència tecnològica dels sectors de la comunicacions, mitjans de comunicació i les TIC, ha provocat canvis impensables fa només uns anys en termes de producció, distribució, hàbits de consum i quantitat disponible de continguts multimèdia, la regulació dels continguts nocius i il·legals planteja un repte sense precedents pel que fa a la protecció dels menors davant d'aquests continguts.

4.3.1 Distincions conceptuals

En primer lloc, cal distingir entre contingut nociu i contingut il·legal. Partint de la base que no hi ha una conceptualització uniforme sobre quin tipus de contingut ha de ser considerat nociu degut a que és un concepte lligat a la cultura de cada país, que és variable segons les diferents sensibilitats que cohabitin i també entre les persones (García Morales 2003; Lievens 2011; Mifsud Bonnici and de Vey Mestdagh 2005), en termes generals, podem definir aquest tipus de continguts com missatges que són legals per als adults i per tant hi poden tenir accés però que per la seva naturalesa poden lesionar a col·lectius especialment vulnerables, particularment als menors.

El contingut pornogràfic o explícitament sexual, el contingut violent, el contingut sobre drogues, el contingut racista, el contingut que fomenti l'odi, el contingut relatiu a autolesions, el suïcidi o l'anorèxia són alguns exemples de continguts considerats nocius. Ara bé, els continguts il·legals són aquells que estan específicament prohibits per la llei, normalment a través de la legislació penal, per tant són els Estats els encarregats de determinar aquest tipus de contingut. Així ens trobem com aquests continguts poden variar d'un estat a un altre.

Exemples de contingut il·legal serien la pornografia infantil o contingut discriminatori, entre d'altres. Segons García Morales (García Morales 2003) les iniciatives pel que fa a la regulació efectiva dels continguts il·legals passen per: (i) la necessitat d'harmonitzar internacionalment les diferents legislacions nacionals al respecte, garantint així la persecució d'aquest tipus de contingut en diferents països; i (ii) pel foment de l'autoregulació de la indústria. Respecte dels continguts nocius, l'estratègia regulativa de protecció té com a pilar el sistema de filtrat dels continguts, per tant es basa en limitar l'accés a aquest continguts a partir de dispositius tècnics. Aquests permeten a l'usuari decidir si accedeix o no a aquests continguts.

Des de la perspectiva dels menors d'edat, Internet s'ha transformat en una plataforma de comunicació i entreteniment que reuneix la tipologia de continguts audiovisuals que interessa a infants i joves: pel·lícules, programes de televisió, fotos, vídeos, música i videojocs. Internet és percebuda pels menors com un espai de llibertat sense un control regulador excessiu. A més, l'ús de les xarxes socials està totalment relacionat amb altres mitjans tradicionals a causa de la possibilitat d'accedir-hi en línia (Roca Sales, Aranda Juárez, i Sánchez Navarro 2012).

L'augment de la quantitat de menors d'edat que creen i mantenen activament espais de comunicació i auto-presentació a la xarxa és clara (Tabernero, Sánchez Navarro, i Tubella 2008; Tabernero, Sánchez Navarro, i Tubella 2008; Tabernero et al. 2009; Tabernero et al. 2009; Aranda, Sánchez Navarro, i Tabernero 2009). Aquest fenomen es coneix sociològicament com adquisició de capital social (Rheingold 2002). Avui en dia els joves són part d'una generació d'avantguarda respecte a l'ús de les TICs. Des del camp de les ciències socials han estat conceptualitzats amb terminologia diferent: *nadius digitals* (Prensky 2001), *generació neta* (Tapscott 1997) i *generació interactiva* (Sádaba i Bringué Sala 2010). Un gran nombre de científics identifica a aquesta generació com a *generació*

digital, el sector més actiu en l'ús de les TIC (Rubio 2010): els joves que han crescut amb els nous mitjans i que utilitzen per comunicar-se, accedir a contingut educatiu o divertir-se.

La vulnerabilitat projectada en els infants i adolescents és un dels principals arguments davant els mitjans de comunicació i el seu ressò està en proporció directa a l'extensió de l'ús que els menors fan d'un determinat mitjà. Quant més s'utilitza, més força pren aquest argument i més creix l'alarma social dels riscos potencials de les TIC (Callejo Gallego 2010). Aquest argumentari reforça, per una banda, l'alarma social i l'efecte negatiu associat a les TIC i, per l'altra, la imatge passiva del menor en la utilització de les TIC.

4.3.2 La vulnerabilitat dels menors: algunes dades sociològiques

Exposem a continuació algunes dades quantitatives que ens permeten situar la problemàtica. L'estudi realitzat en el marc del projecte europeu "*EU Kids Online Project*" (Haddon i Livingstone 2012) sobre el comportament dels infants i joves a Internet ofereix les següents dades:

- Accés a Internet: els menors accedeixen a Internet a edats més baixes; el 60% dels menors de 9 a 16 anys accedeixen a Internet a diari.
- Lloc de connexió: el 87% es connecta des de casa, seguit de l'escola (63%); el dormitori seria l'estança més habitual de connexió (49%). Cal destacar que un 33% d'aquestes connexions es realitzen a través d'un telèfon mòbil o bé altres dispositius mòbils.
- Activitats més habituals en línia: els menors entre 9 i 16 anys indiquen com a primera activitat els deures escolars (85%), seguit dels videojocs (83%), videoclips (76%), missatgeria instantània (62%), pujar imatges (39%), enviar missatges (31%), utilització de la *webcam* (31%), consultar webs de compartició de contingut (16%), i finalment, els *blogs* (11%).
- Riscos a Internet: entre els menors de 9 a 19 anys, un 12% indica haver patit alguna situació molesta a través de la xarxa, el percentatge disminueix al 9% entre els menors entre 9 i 10 anys. L'estudi subratlla que sovint els riscos no són experimentats o percebuts com a situacions molestes o perjudicials. Preguntats sobre si havien o no vist imatges sexuals o pornogràfiques en línia, el 14% dels menors de 9 a 16 anys van contestar afirmativament. Un de cada tres va manifestar haver-se incomodat amb l'experiència, i d'aquests la meitat indicaven que els havia molestat molt pel tipus de contingut visionat. L'estudi també indica que el 21% del enquestats entre 11 i 16 anys, havien estat exposats a contingut potencialment nociu generat pels propis usuaris: odi (12%); pro-anorèxia (10%); autolesió (7%); drogues (7%); suïcidi (5%).
- Mediació parental i mesures de seguretat: l'estudi alerta sobre la ignorància dels pares respecte el que veuen els seus fills. Un 40% afirma no tenir constància d'aquesta situació; un 56% dels pares, desconeixen que els seus fills han rebut missatges a través d'Internet desagradables o feridors. És més, els pares afirmen que aquestes situacions no han succeït.

Davant d'això, un altre estudi realitzat en el marc del mateix projecte (*EU Kids Online Network*) (Livingstone et al. 2013) crida l'atenció sobre la necessitat de dur a terme recerques qualitatives i quantitatives que examinin els riscos que preocupen als menors i no als pares o als adults. En aquest sentit indica que mentre que els menors situen el contingut com la major preocupació (contingut pornogràfic, violent, no desitjat, desagradable, entre d'altres) per a ells pel que fa als riscos a Internet, els pares consideren els riscos associats als contactes (contactes inapropiats en general, contactes sexuals inapropiats, o bé les suplantacions d'identitat) com el risc que més els preocupa respecte de l'activitat en línia dels seus fills.

L'Informe de la Comissió Europea sobre la *Protecció dels menors en el món digital*, (Comissió Europea 2011) publicat el 2011 relatiu a la implementació de les Recomanacions del Parlament europeu de 1998 (Consell de la Unió Europea 1998) i de 2006 (Parlament Europeu i Consell de la Unió Europea 2006) adreçades a conscienciar als Estats Membres i a la indústria sobre els nous reptes per a la protecció dels menors en els mitjans de comunicació electrònics i particularment dels serveis en línia ofereix una panoràmica sobre l'estat de la protecció dels menors en l'ecosistema digital, així com les principals línies d'actuació en la matèria i establint una avaluació al respecte. En destacarem alguns aspectes en els apartats següents.

4.3.2.1 Protecció dels menors en els serveis de comunicació audiovisual

Les tècniques més habituals per indicar als pares la presència de continguts nocius per tal que puguin restringir-ne l'accés són les icones a la pantalla i/o les advertències acústiques que precedeixen l'emissió d'aquest tipus de contingut. Aquest sistema s'aplica tant als programes de televisió com als serveis de comunicació audiovisual a petició.

La majoria d'Estats Membres considera útil aquest sistema, i l'implementa en la seva legislació o a través de codis de conducta. Afegeix que el software o els dispositius tècnics de filtrats (inclosos els sistemes de pre-bloqueig i codis pin) són menys utilitzats. Les classificacions per edat i les restriccions temporals pel que fa a les transmissions per a serveis de comunicació audiovisual a petició només s'apliquen en un nombre reduït d'Estats Membres.

La responsabilitat dels pares segueix essent el pilar essencial en la protecció dels menors pel que fa als serveis de comunicació audiovisual. Si aquests no exerceixen un control sobre els continguts que consumeixen els seus fills, els sistemes tècnics mencionats anteriorment perden la seva eficàcia. En aquest sentit, la Comissió identifica les següents dificultats a l'hora de proporcionar una protecció efectiva dels menors en els serveis de comunicació audiovisual: (i) la manca de polítiques consensuades en el marc de la UE; (ii) la diversitat d'eines tècniques de control parental disponibles per garantir un accés selectiu als continguts per Internet; (iii) les solucions tècniques desenvolupades per a la programació televisiva/lineal (horari de transmissió) presenten clares dificultats d'adaptació a Internet i altres serveis audiovisuals a petició.

4.3.2.2. Vídeojocs

La protecció dels menors en aquest sector recau en el sistema de classificació per edats PEGI²⁰ (*Pan European Game Information*) i PEGI Online²¹. El sistema PEGI és un instrument d'autoregulació, desenvolupat per la Federació de Programari Interactiu d'Europa l'any 2003, que s'utilitza en la majoria dels estats membres de la UE. El PEGI es va crear amb l'objectiu d'ajudar als pares europeus a prendre decisions informades quan havien de comprar un vídeo joc i incorpora un sistema de classificació per edats i una classificació de descriptors de contingut del joc. Destaca com la pròpia indústria ha estat capaç d'articular una sistema de protecció efectiu fruit d'un procés d'autoregulació, unificant els criteris de classificació dels vídeo jocs respecte d'una pluralitat de classificacions nacionals que existien en el sector abans de la implantació d'aquest sistema.

4.3.2.3. Mesures relatives a l'alfabetització mediàtica i de sensibilització.

Iniciatives com el programa *Safer Internet*²² o el projecte *EU Kids Online*²³ són instruments importants en aquest sentit. La Comissió assenyala que si bé l'alfabetització mediàtica i les iniciatives de sensibilització estan integrades en l'educació escolar formal, es requereixen més esforços per tal que les mesures relacionades amb aquests aspectes arribin a tots els nens i pares, garantint així una cobertura universal. La fragmentació i la inconsistència d'aquesta educació són dos dels aspectes negatius que subratlla la Comissió.

4.3.2.4. Proveïdors de Serveis d'Internet (ISP)

Sobre els proveïdors de serveis d'Internet la Comissió reconeix que són cada vegada més actius en la protecció dels menors d'edat tot i que la Directiva sobre Comerç Electrònic els atribueix una responsabilitat limitada. Instruments d'autoregulació com els codis de conducta operen en aquest camp com les principals eines per millorar la protecció dels menors contra els continguts il·lícits o nocius. La Comissió insta les associacions del sector, els consumidors i les autoritats a elaborar de forma conjunta codis de conducta que responguin amb eficàcia als riscos dels entorns digitals.

Un informe posterior de la Comissió (European Group on Ethics in Science and New Technologies 2012) sobre la mateixa matèria reconeix la necessitat d'implicar les famílies, les escoles i la societat civil en la responsabilitat de protegir adequadament els menors en la utilització d'Internet, i en concret en la protecció d'aquests respecte els continguts nocius i il·lícits. Tot i així, l'informe insisteix en una estratègia de protecció basada en la verticalitat de les propostes i que exclou al menor com artífex de la seva pròpia protecció. Així ho mostra la següent consideració: “considerant que tot i que els menors manifesten en termes generals una gran facilitat en l'ús d'Internet, necessiten ajuda per tal d'utilitzar aquest medi de forma raonable, responsable i segura”.

²⁰ Vid.: <http://www.pegi.info/es/index/id/91/>.

²¹ Vid.: <http://www.pegionline.eu/es/index/>.

²² Vid.: <http://www.saferinternet.org>.

²³ Vid.: <http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/Home.aspx>.

Veiem com, per tal de protegir els menors contra continguts nocius, els sistemes de classificació per edats i per contingut han estat les principals mesures adoptades per les parts interessades en l'àmbit dels mitjans de comunicació. Els sistemes tècnics com el filtrat, els sistemes de control parental, els sistemes de verificació d'edat, entre d'altres, han proporcionat un suport important en la protecció dels menors, però no són prou eficients. La Comissió Europea posa de relleu l'existència de diferents concepcions entre els Estats Membres en relació amb la utilitat, pertinència, viabilitat tècnica i fiabilitat d'aquests sistemes. La necessitat de desenvolupar un sistema consensuat i innovador de classificació del contingut que pugui ser utilitzat en tot el sector de les TIC és encoratjat per la Comissió.

Com veiem, la protecció dels menors a Internet ha estat articulada en funció de tres accions principals: (i) supressió del contingut il·legal detectat mitjançant els sistemes de *detecció i retirada*; (ii) el control pel que fa a l'accés a contingut potencialment nociu per als menors; i (iii) la protecció de dades dels menors (especialment en l'entorn de les xarxes socials).

És evident que el ritme de desenvolupament que imprimeix l'entorn digital fa que la normativa no sigui un element suficient per tal de protegir els menors dels riscos que pot representar la presència de continguts nocius o fins i tot il·legals en els mitjans de comunicació electrònics i particularment dels serveis en línia. Calen també iniciatives vinculades amb l'educació i instruments sorgits de l'àmbit de l'autoregulació i corregulació que acarin amb eficàcia els reptes actuals en la protecció dels menors en l'entorn digital.

Una conseqüència que extraiem d'aquesta estratègia de protecció dels menors és la impossibilitat de continuar articulant la protecció de forma vertical i descendent, partint únicament de les normes i els poders públics als proveïdors de continguts i usuaris. Cal incorporar els propis menors en la seva pròpia protecció i defugir dels mecanismes que reforcen rols passius. És necessari, per tant, trencar aquest paradigma de protecció del menor que exclou al menor i incorporar estratègies que l'incorporin amb un rol actiu. En aquest sentit, la proposta de recerca que inclou aquesta tesi doctoral en el capítol IV desenvolupa aquesta línia d'acció mitjançant la utilització de tecnologia mòbil com a instrument potenciador del rol actiu que els menors han de tenir en la seva pròpia protecció respecte de continguts nocius i il·legals.

5. Dret i Justícia relacionals

Farem ara referència al marc teòric que hem elaborat a partir dels canvis observats en la societat digital. És obvi que un canvi de societat provoca un canvi en la regulació que aquesta societat es dona. La codificació va precedir la revolució industrial, però un dret basat en sistemes normatius escrits i representats en llenguatge natural es va acabar imposant progressivament en les societats avançades dels dos segles passats. Codi Civil i Constitució constitueixen corpus emblemàtics d'instruments regulatoris.

A principis de l'actual segle s'ha tornat a donar una revolució tecnològica. Lawrence Lessig ja va notar a *Code* (Lessig 2006) que en una societat digitalitzada, on els contextos

d'actuació i de subjecció als drets i a les normes poden ser virtuals, *augmentats*, enriquits per la tecnologia, els instruments regulatoris inclouen els codis i llenguatges amb què aquesta realitat és construïda.

Les seccions precedents han mostrat els escenaris amb què la investigació es troba en identificar i plantejar els problemes que han de ser resolts per la regulació.

Seguirem aquí la perspectiva que P. Casanovas ha denominat “relacional”, seguint el desenvolupament del web en Web 1.0 (xarxa de comunicació), Web 2.0 (xarxa social) i Web 3.0 (xarxa o web semàntic). És a dir, els drets i deures dels subjectes de dret travessen escenaris tant presencials com virtuals, els quals es fonamenten en les interaccions dels usuaris dels mitjans digitals i en la interfície que aquests usuaris mantenen amb els sistemes i llenguatges digitals.

El resultat és una realitat *híbrida*, perquè la tecnologia constitueix els contextos d'actuació tant dels programes (o agents artificials) com dels humans. Es denomina “relacional” el dret resultant de les regulacions concretes, *situades*, que els individus i grups socials segueixen en aquest tipus de contextos on, i això és l'essencial, no només hi ha sistemes normatius de diferent procedència i natura, sinó que el *coneixement* dels individus permet la coordinació entre les diverses expectatives de conducta d'acord amb els sistemes i instruments digitals que estiguin utilitzant (Casanovas 2014; Casanovas 2015).

5.1. Dret relacional

Cal observar que per entendre aquesta aproximació empírica a l'objecte de regulació no és necessari alterar la perspectiva jurídica que la dogmàtica i la teoria del dret han vingut elaborant en els darrers dos segles. Ben al contrari: molts cops haurem de partir d'una situació altament regulada per diferents organismes jurídics que poden ser evocats als tribunals i, per tant, abans de plantejar l'actuació ens caldrà representar acuradament el context jurídic positiu, tal i com ho faria qualsevol professional expert.

Però on la teoria del dret tradicional no arriba és a la conceptualització de les accions possibles, els patrons de conducta i les normes que cal seguir *al mateix temps*. És a dir, a la descripció d'un context que molts cops no és conegut d'entrada i al qual cal aplicar la metodologia tradicional de les ciències socials. La intuïció o el “sentit comú” del jurista molts cops no basta per a conèixer els canvis de comportament i de context que provoca l'ús i el desenvolupament de la tecnologia. Podem descriure aquests contextos autoregulats com “ecosistemes socials”. I podem identificar el dret resultant que segueixen com a *dret relacional* —en ell mateix un híbrid de valors, normes morals, patrons emergents de conducta, i normes de dret positiu.

Aquesta perspectiva dinàmica, que té en compte la interacció social i la interfície tecnològica, no és nova. Té ja una llarga història dins del *Common Law* i dels autors de la denominada *Law and Society*, en la primera i la segona meitats del segle XX. Probablement el primer autor en formular-la de manera explícita fou Roscoe Pound, a *The Spirit of the Common Law* (Pound 1921), seguit després per autors interessats en la interrelació entre el mercat, les empreses, l'administració i l'estat (Macaulay 1977; Macneil 1974). P.

Casanovas (Casanovas 2013) ha identificat tres etapes en el desenvolupament d'aquesta perspectiva. La primera i la segona corresponen a la perspectiva sociojurídica clàssica que ja hem esmentat. La tercera és distinta: atén a la manera de descriure els sistemes regulatoris i els models resultants de regulació (els esquemes que descriuen el sistema) a partir de la tecnologia semàntica desenvolupada des del naixement del W3C i dels protocols i llenguatges de la darrera etapa del desenvolupament de la xarxa (Fernández-Barrera i Casanovas 2012; Casanovas 2013; Casanovas 2014a). Sobretot en aquest tercer estadi, que coincideix amb l'eclosió d'Internet i ara amb l'adveniment de les denominades *big data* — els literalment bilions de dades i metadades que poden ser vinculades i processades simultàniament— ens sembla important lligar la perspectiva normativa del dret amb aquesta dimensió que no pot ser regulada ara amb els mateixos instruments que abans.

5.2. Justícia relacional

Els nous models regulatoris són fruit de la hibridació en les fonts de producció del dret, i per tant els drets no poden ser exclusivament protegits seguint la tradició positivista que identifica el dret i l'estat, ni per la vinculació de la regulació jurídica amb la idea de sanció. Tampoc les postures iuspluralistes contemplades per la teoria jurídica ofereixen models explicatius eficients de les formes d'aquestes noves formes de regulació, si bé són útils a efectes descriptius de la diversitat de fonts i de formes regulatives (Casanovas 2003).

Les investigacions que en aquesta tesi doctoral es presenten no parteixen de la existència prèvia d'un objecte jurídic. Aquest es genera en el context de la investigació professional coordinada i implica l'elaboració de les propostes regulatives amb la col·laboració dels professionals participants que modulen, perfilen i escalen la proposta inicial basada en el *coneixement social situat*.

Conjuntament amb el de *dret relacional*, Casanovas i Poblet (Casanovas i Poblet 2007; Poblet i Casanovas 2008) han elaborat el concepte homònim i complementari de *justícia relacional*. Aquesta és la concepció bàsica que va servir per plantejar i desenvolupar les investigacions del *Llibre Blanc de Mediació de Catalunya* (Casanovas, Magre, i Lauroba 2010).

Aquesta concepció de la justícia es refereix a les relacions horitzontals (però de diferent nivell de complexitat i organització) que es donen en les situacions de controvèrsia, disputa o conflicte, o en situacions post-conflictuals. L'accent es posa en "*la justícia produïda mitjançant el comportament cooperatiu, negociació o diàleg entre els actors en una situació post-conflictual*" (Poblet i Casanovas 2008). La relació pot ser explícita o, en molts casos, implícita o tàcita, sense arribar-se encara a formular.

Aquesta noció és prou àmplia com per incorporar l'aproximació micro-social i les formes de la denominada "resolució de conflictes en línia" (*Online Dispute Resolution*, ODR) al mateix temps. Cobreix tots els tipus de mediació, processos de pau i processos de perdó i reconciliació, i requereix una descripció processual, procedimental i explicativa tant de la gènesi dels conflictes com dels actors i processos de resolució.

Hi ha altres denominacions semblants en les ciències socials, e.g. *justícia natural*, *justícia material*, *justícia organitzacional* (Colquitt 2001), o *justícia interaccional* (Greenberg 1993). Aquesta darrera és la justícia que es dona en situacions exclusivament de relació

interpersonal, entre treballadors i controladors, e.g., o, en situacions polítiques, entre víctimes i agressors. És corrent que la descripció dels fets de les víctimes i dels seus familiars no coincideixi amb la dels agressors, o amb la justícia oficial. La perspectiva pragmàtica que s'adopta i que guia la posició de l'investigador és important aquí, no és neutra, sinó que incorpora la tria de valors i les decisions que aquest té i que pren a l'inici de la recerca.

La justícia relacional, en canvi, no pressuposa necessàriament la relació interpersonal, ni l'enfrontament ni la cooperació amb les autoritats. Ambdues situacions són possibles, derivades de la posició adoptada en el camp, on l'investigador s'encarrega del disseny institucional que usualment se li demana. En aquest sentit, la justícia relacional forma part de la dimensió col·lectiva de la intel·ligència, de la denominada *intel·ligència social* que és compartida tant pels humans com pels agents artificials (Casanovas 2014b) i que és tinguda en compte e.g. en les plataformes de *crowdsourcing* o en les plataformes d'ODR.

Concretament la justícia relacional: (i) pressuposa algun tipus d'experiència i de relació pràctica (amb humans i/o màquines); (ii) té en compte tant les inferències i raonaments argumentatius com la producció d'emocions; (iii) té un valor cognitiu (de producció d'esquemes i valors); (iv) pressuposa la pluralitat normativa i la policentricitat dels processos de decisions (la font de l'autoritat no és única, els processos de decisió no provenen d'una sola autoritat competent).

La societat de la informació (SI) es comprèn com generadora de contextos amb escenaris canviant. Els usuaris finals de la tecnologia o destinataris de les regulacions (ciutadans, consumidors, clients, entre d'altres) poden i solen participar de forma col·laborativa en la construcció d'una regulació de la qual són destinataris, integrant estratègies mixtes plurals de construcció normativa que es genera en la *policontextualitat* que ofereix la SI. La incorporació dels destinataris de la pròpia regulació implica habilitar propostes regulatòries horitzontals i no només verticals que permetin la integració de normes legals, socials, drets i deures dels destinataris a partir de l'estructuració de la nova regulació. En aquest sentit, la noció de justícia relacional segueix l'estela d'obres sobre les institucions com les de Herbert A. Simon i Vincent i Elinor Ostrom.

5.3. L'aportació de la present tesi

A efectes del present treball no ens interessa especialment la teoria dels models regulatoris que requereix una expressió en sistemes formals automatitzats o semi-automatitzats. Allò que ens interessa, en canvi, i el que desenvoluparem en els següents capítols, és només un dels seus aspectes bàsics: l'adquisició de coneixement, la dimensió *etnogràfica* del disseny social que aboca a la construcció d'instruments digitals de participació i integració dels ciutadans —plataformes, aplicacions mòbils o *mashups* personalitzats en serveis web. Observarem doncs detalladament els passos que són necessaris per entendre primer el problema que cal solucionar, i per a suggerir després una forma de regulació determinada en el procés de creació, implementació i ús del dret en la societat de la informació (SI), tal i com aquesta ha estat definida en els apartats anteriors.

Les tres investigacions presentades —sobre els mecanismes d'autorregulació del CPAC, sobre els mecanismes de control de les càmeres de vigilància, sobre les formes i

mecanismes de confiança dels menors en l'ús d'una aplicació mòbil— se centren totes en la construcció de mecanismes de regulació per a la societat de la informació. Presenten almenys les següents característiques comunes: (i) tenen un component d'autoregulació d'una comunitat, un grup social o professional, o un grup d'edat; (ii) comporten un treball reflexiu sobre la pròpia identitat que es reflectirà més tard en la regulació o en el mecanisme digital regulatori proposat; (iii) comporten un treball sobre la imatge, la reproducció de la imatge i la *visualització* de les situacions, escenaris de risc o possibles comportaments alternatius.

Des d'aquesta perspectiva, creiem que aquesta tesi aporta un element que no havia estat abans teoritzat prèviament ni per la denominada *etnografia digital* ni pels estudis d'adquisició de coneixement d'intel·ligència artificial, sistemes experts o web semàntic. Pensem que la *visualització de l'experiència* és directament regulatòria. Breu: hi ha un aspecte de la regulació que s'incorpora en la interfície amb les màquines i en les interaccions, i que afecta directament la percepció i l'autopercepció dels subjectes com a usuaris d'Internet o com a consumidors i productors d'informació.

Aquest element relacional correspon al que podem denominar *consciència digital*: el cúmul d'elements cognitius que defineixen els diversos contextos individuals i col·lectius d'actuació a través de les aplicacions, de les plataformes o dels usos dels serveis. Aquests elements construeixen contextos i *dinàmiques compartides*. *Com s'identifiquen aquestes dinàmiques, i com s'imaginen mitjans tècnics o naturals per a millorar aquesta construcció contextual dels usuaris és l'objecte de la present tesi.*

Es pot observar que no necessitem modificar cap concepció del dret, no necessitem formular cap teoria prèvia de composició jurídica. Necessitem només entendre que la funció de l'analista jurídic en les ciències del disseny va més enllà del coneixement o resum analític del contingut de les normes jurídiques, per a situar-se proactivament com un mediador entre la funció de consumidor i de productor de l'usuari (la funció híbrida de *pro-sumidor*) facilitant-ne la integració i la participació com a ciutadà lliure.

Des d'aquesta perspectiva, les tècniques desenvolupades en el camp tenen tot el sentit. La relació tant de l'usuari com de l'investigador amb la imatge serveix de catalitzador tant de la relació pragmàtica de resolució de problemes com de la millora de la situació dels usuaris finals. La intuïció de Marta Poblet (Poblet 2011a; Poblet 2011b) sobre la relació identitària i *política* entre la telefonia mòbil, els sensors que produeixen metadades que poden ser controlades de forma externa i anònima per les grans companyies, i el denominat Internet de coses (*Internet of Things*) pensem que és certa.

Els usuaris poden reaccionar des de la multiplicitat de rols i posicions que adopten (consumidors, empresaris, administrats, ciutadans, subjectes polítics...), i sempre refan la seva identitat a partir de les accions individuals o col·lectives que emprenen. No es tracta doncs de l'aplicació d'un dret que es considera previ al seu exercici, sinó un exercici d'implementació del propi dret que resulta de la interdependència dels usuaris entre si, i d'aquests amb el context digital d'informació i de coneixement dins del qual operen.

Mostrar com s'assoleix aquest objectiu, i com és possible millorar la situació personalitzada de cada un dels usuaris, és l'objecte de la present tesi. No és una tesi *de*

l'experiència del dret, sinó *arran de* l'experiència del dret. I el que hem après és que en la societat de la informació no només han canviat les relacions entre els humans, sinó també la manera que aquests tenen d'organitzar-se i d'autoregular-se.

CAPÍTOL II El Codi de Bones Pràctiques del Col·legi de l'Audiovisual de Catalunya (CPAC)

1. Introducció a la recerca efectuada

1.1. Plantejament

La recerca es va plantejar a partir de la demanda del Col·legi de l'Audiovisual de Catalunya (CPAC) d'elaborar un codi de bones pràctiques per als seus col·legiats. Enlloc de l'encàrrec inicial del Col·legi, que significava simplement la redacció d'un codi de bona conducta professional, la contraoferta realitzada des de l'IDT fou la d'efectuar un estudi de preparació i de prospectiva per tal que els propis membres del Col·legi: (i) coneguessin l'estat i els problemes de la professió, (ii) poguessin iniciar un diàleg i un debat intern per arribar a un acord sobre el contingut i els procediments del codi; (iii) iniciessin un procés d'autoregulació que atorgaria legitimitat i força al codi.

D'aquesta manera es va plantejar aquesta recerca com un procés dinàmic d'aprenentatge. Tant els investigadors²⁴ com els membres de la Junta que va encarregar-la van poder-hi participar per a establir la base des d'on proposar el codi. La recerca es va realitzar des del primer de Setembre de 2009 fins a trenta-un de Novembre del 2010. L'Informe final s'entregà el dia 10 de Novembre del mateix any.²⁵ Comprenia tant dades qualitatives sobre l'experiència professional dels col·legiats com dades quantitatives sobre variables relatives als problemes i continguts del codi.

Alguns dels membres del CPAC a qui es vam poder entrevistar eren directius d'empreses molt conegudes en el sector de l'audiovisual, d'altres eren productors, directors de cinema o televisió, o guionistes. Ho esmentem ara perquè les professions que componen el sector no configuren un tot homogeni, i aquest fou un dels problemes que ens van fer adonar de la necessitat de diàleg i de debat intensiu abans de procedir a proposar cap regulació.

1.2. Confidencialitat

L'Informe era i segueix essent confidencial. Per tant, en les pàgines que seguiran, explicarem el procés de recerca, com vam abordar-la i situar-la, i quins resultats regulatoris en vam poder extreure, però no desclourem dades sobre els col·legiats de caràcter reservat. Es pot consultar també la situació inicial del sector de l'audiovisual a Catalunya a (Teodoro, Galera, i Casanovas 2010; Teodoro, Galera, i González-Conejero 2010).

Ens aproximarem al tema de forma successiva. Primer descriurem el context general i el marc jurídic del que vam haver de partir, per explicar després de quina manera es va desenvolupar la recerca i quin és el resultat que es va obtenir.

²⁴ El nucli de l'equip investigador estava format per Emma Teodoro, Núria Galera i Pompeu Casanovas. L'equip de recerca comptava també amb Victòria Camps i Joan Barata. Per part del CPAC hi van participar Montserrat Bo, Daniel Condeminas, Marta Fernández, Francesc Llobet i Joan Manel Sánchez Griñó.

²⁵ Redacció del Codi de Bones Pràctiques del Col·legi Professional de l'Audiovisual de Catalunya. Informe Final, 10 de Novembre del 2010.

2. El sector de l'audiovisual a Catalunya: regulació i autoregulació

2.1. El sector audiovisual: models de negoci i estat de la qüestió

La convergència de tecnologies de la informació i la comunicació, el desenvolupament de les telecomunicacions i els processos de digitalització han produït un canvi substancial en la cadena de valor del sector de l'audiovisual, és a dir, en la creació, la producció, la distribució i el consum de continguts a escala global. Així, el procés de convergència tecnològica s'ha d'entendre com el fruit de la confluència per una banda, de la digitalització dels continguts i per l'altre, de la unificació de les xarxes de transport d'informació (Ferrer 2009).

En aquest context, podem identificar tres tipus de tendències de futur pel que fa al sector de l'audiovisual que es concreten en tres àmbits: (1) l'àmbit tecnològic; (2) l'àmbit d'hàbits de consum; (3) i, l'àmbit econòmic.

Des del punt de vista tecnològic, hi ha com a mínim sis processos significatius: (i) el desplegament de la fibra òptica en detriment del cable; (ii) la banda ampla pel que fa a la connexió a Internet en comptes de la xarxa telefònica; (iii) la utilització de discs magnètic i òptic per a emmagatzemar grans volums d'informació amb qualitat; (iv) les pantalles planes i (v) l'ús del cable per a la transmissió a distància i de les ones per a la local (Majó 2009).

Pel que fa als hàbits de consum de productes audiovisuals, s'observen quatre trets característics: (i) el consum asincrònic d'aquests continguts; (ii) la recepció dels mateixos en multiplicitat de pantalles; (iii) l'aparició d'una nova tipologia de consumidor interactiu (o *prosumer*); i (iv) les noves formes de finançament pel que fa als diferents mitjans audiovisuals, com ara el pagament per visió, la implantació de taxes específiques per veure la televisió en alguns països, o consum de música o pel·lícules a través de plataformes especialitzades (Majó 2009). Hi ha, però, un cert grau d'incertesa pel que fa al/s futur/s model/s de negoci que s'acabaran imposant en el sector, especialment en relació amb els que es vinculen a Internet.

Actualment en el sector audiovisual coexisteixen quatre models de negoci primaris (Berman et al. 2007):

- i. el model corresponent als *mitjans tradicionals*, que distribueix un contingut de marca a través d'entorns d'accés condicional i dispositius específics;
- ii. el model de *comunitats tancades*, que ofereix una distribució de continguts creats per a l'usuari dins un mur o un entorn d'accés condicional a través de dispositius específics;
- iii. model d'*hipersindicació de continguts*, basat en l'activitat de fer accessible un contingut professional en canals oberts sense necessitat de dispositius o de proveïdors específics;
- iv. model d'*agregació de plataformes*, basat en la distribució de continguts creats pels usuaris així com també en plataformes de distribució oberta.

El primer model és el tradicional i el segueixen aplicant moltes de les empreses de comunicació que funcionen actualment arreu del món. El segon és el típic model que

permet la contribució de l'usuari, i el tercer el que utilitzen algunes cadenes de televisió per oferir continguts en els seus portals webs. Finalment, en el quart model els productors i distribuïdors tradicionals ja no controlen la creació, distribució i consum del contingut per part dels usuaris. És el cas de *Youtube*, per un dels exemples més coneguts.

Tal i com apunten alguns autors, no és clar quin d'aquests models acabarà monopolitzant el mercat de l'audiovisual, si bé cal esperar que les empreses del sector optaran per models divergents i combinacions úniques que afavoreixin els seus actius tradicionals. El que és clar és que la digitalització i el desenvolupament d'Internet com a plataforma de continguts audiovisuals han atorgat un protagonisme creixent a l'usuari, especialment pel que fa a la creació de continguts, a la personalització del consum i també a tot allò que fa referència als nous reptes que plantegen l'evolució del web 2.0 o la protecció dels drets d'autor en aquest context (Artero Muñoz, Sánchez-Tabernero, i Subias 2010).

L'Institut d'Estadística de la Generalitat de Catalunya, en el seu informe sobre el sector corresponent a l'any 2009²⁶ oferia dades i xifres significatives del sector de l'audiovisual a Catalunya. Les dades s'estructuren en tres apartats: (1) economia del sector; (2) oferta de l'audiovisual, i (3) demanda de continguts audiovisuals.

El primer apartat ens situa en l'epicentre de l'estructura econòmica del sector. Així, i segons les dades de l'Enquesta Anual de Serveis 2007, el volum de negoci de les empreses del sector audiovisual a Catalunya era de 1.696 milions d'euros, una xifra que representava el 14,2% del total d'Espanya. El 69% correspondria a les activitats cinematogràfiques i de vídeo, i el 31% a les de ràdio i televisió. Aquesta proporció s'inverteix pel que fa al conjunt d'Espanya, on el 39% del total de volum de negoci del sector el proporcionaven les activitats cinematogràfiques i de vídeo, essent el 61% el corresponent a les activitats de ràdio i televisió.

L'ocupació del sector audiovisual a Catalunya, segons la mateixa font, era de 14.433 persones, que representen el 19% de les 76.394 persones ocupades al sector al conjunt d'Espanya. Les xifres per subsectors eren les següents: el 52,6% treballava en activitats cinematogràfiques i de vídeo, i el 47,4% ho feia en activitats de ràdio i televisió. A Espanya, el percentatge d'ocupació en activitats cinematogràfiques minvava fins al 43,3%, mentre que augmentava si ens fixem en les activitats de ràdio i televisió (56,7%). Cal destacar que, del nombre d'ocupats en activitats cinematogràfiques (7.593), la majoria (60%) es dedicava a activitats de producció cinematogràfica i de vídeo, el 27% desenvolupava activitats d'exhibició de pel·lícules i només el 13% es dedicava a la distribució de pel·lícules.

L'any 2007, el VAB a preus de mercat del sector audiovisual a Catalunya va representar el 14% del VAB generat pel sector audiovisual en el conjunt d'Espanya. Per a

²⁶ L'Enquesta de l'audiovisual a Catalunya 2009 —pel que fa a l'economia del sector audiovisual— es confecciona a partir de les explotacions sistemàtiques del mòdul relatiu al sector audiovisual a Catalunya, inclòs a l'Enquesta anual de serveis, que realitza l'INE i que correspon a 2007. L'oferta audiovisual, presenta les dades relatives a l'any 2008 provinents de les estadístiques del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya, l'Institut Català de les Indústries Culturals i el Consell de l'Audiovisual de Catalunya. I, pel que fa a la demanda audiovisual, es basa en l'Enquesta de consum i pràctiques culturals 2006.

l'economia catalana això va significar una aportació de 447 milions d'euros, repartits de la següent forma: 32 milions els van aportar les activitats de ràdio i televisió i 415 milions corresponen a les activitats cinematogràfiques i de vídeo (del quals 203 milions provenen de la producció cinematogràfica i de vídeo, 150 milions de la distribució de pel·lícules i 62 milions d'activitats d'exhibició).

El segon apartat, corresponent a l'oferta audiovisual, l'estadística assenyala una tendència ascendent pel que fa a l'evolució de la producció i coproducció de llargmetratges tant a Catalunya com a la resta d'Espanya (durant el 2008, es van produir 74 llargmetratges per empreses amb seu a Catalunya, i 173 en el conjunt d'Espanya). Quant a l'evolució de l'exhibició cinematogràfica, s'observa una doble tendència: d'una banda, el retrocés en el nombre de sales de cinema en actiu (s'ha passat de 201 l'any 2001 a 179 l'any 2008) i, d'altra, un lleuger augment del nombre de pantalles (785 l'any 2004 a 789 l'any 2008). Si ens fixem en el nombre d'espectadors, l'any 2008 (22,5 milions d'espectadors) Catalunya perd el 22% d'espectadors respecte el 2001, any on es van comptabilitzar 32 milions d'espectadors. Per nacionalitat de les pel·lícules projectades a Catalunya, el cinema produït als EEUU va liderar la quota de pantalla amb el 71% del total.

Pel que fa al nombre d'espectadors, el cinema en català presenta la següent tendència: una evolució ascendent durant el període comprès entre els anys 2004 i 2005 (+4%); una forta davallada durant els anys 2005-2006 (-21%) i, durant els anys 2007 i 2008, una certa estabilitat (-0,9%).

El tercer apartat, amb dades sobre la demanda de continguts audiovisuals (de l'Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2006), mostra com els equipaments audiovisuals a la llar es distribueixen de la següent manera: el 99% de les llars a Catalunya disposen de televisió, i el nombre mitjà de televisors per llar és de 2. Així, un 81% disposa de vídeo, un 77% de DVD, un 66% de càmera fotogràfica digital, un 38% descodificador de TDT i un 35% consola de videojocs. La mateixa enquesta també destaca l'extraordinari impacte social del mitjà televisiu, amb una taxa de pràctica molt elevada (98%), mentre que la mateixa taxa per a la ràdio es correspon amb el 76%.

2. 2. Marc jurídic

2.2.1. Marc normatiu de la comunicació audiovisual a Catalunya

En primer lloc, cal fer una sèrie de consideracions preliminars. La comunicació audiovisual, i en general els continguts audiovisuals, constitueixen, en el marc de la comunicació pública (que inclou la premsa escrita, la ràdio i la televisió, o Internet) un sector on la intervenció pública mitjançant instruments jurídics tradicionals (legislació específica, reglamentacions, exercici de funcions inspectores i sancionadores, atorgament de títols habilitants, etc.) ha estat particularment intensa. Aquest fet contrasta, per exemple, amb el règim al qual se sotmet la premsa escrita, subjecta a regulacions d'ordre molt general—essencialment els drets fonamentals recollits a la Constitució—i als límits últims que estableix la legislació penal per a casos extrems de vulneració de drets.

L'argument tradicional que fonamenta una intervenció pública d'aquestes característiques en l'àmbit de la comunicació audiovisual ha estat la utilització de l'espectre radioelèctric, entès com a vehicle tecnològic que permet la difusió dels continguts. Si bé és un fonament merament tecnològic, els poders públics, especialment a partir de la II Guerra Mundial, van prendre consciència de la importància dels mitjans audiovisuals com a eines essencials en la formació de l'opinió pública dels ciutadans i en la construcció d'un imaginari "nacional" propi.

En aquest sentit, la Unió Europea²⁷ ha manifestat en diverses ocasions l'enorme capacitat de difusió dels mitjans audiovisuals (*spread effect*), el caràcter essencialment passiu de l'activitat de recepció (tot i que aquesta característica està canviant en funció de les noves formes de consum entre els consumidors), així com la capacitat d'immediatesa que els caracteritza. No obstant, la intervenció pública pel que fa a les polítiques audiovisuals es produeix de manera singular en cadascun dels estats membres de la Unió Europea, si bé el tret comú és la voluntat del poder polític de vetllar per la garantia d'una sèrie de drets, valors i principis (lliure formació de l'opinió pública, el pluralisme, la garantia d'accés per part de grups polítics i socials als mitjans de comunicació, la protecció de la infància i l'adolescència, el respecte del principi de dignitat de la persona i dels drets fonamentals, especialment l'honor, la intimitat i la pròpia imatge, la protecció de llengües minoritàries o de la diversitat lingüística, etc.).

Tot i la emergència de nous models de regulació dels continguts audiovisuals i els processos de liberalització del sector, els mitjans audiovisuals convencionals segueixen sotmesos a mecanismes regulatoris tradicionals, ja que encara juguen un paper molt important en la formació de l'opinió pública nacional.²⁸

La Unió Europea va establir amb la Directiva 89/552/CE²⁹ (coneguda com la Directiva de la *Televisió sense Fronteres*) dos principis bàsics d'actuació pel que fa a les activitats de radiodifusió televisiva. La Directiva consolidava així un primer intent de garantir una mínima uniformitat en la regulació de continguts audiovisuals en el marc de la Unió Europea. Aquests principis són: (1) la lliure circulació de programes televisius europeus en el mercat interior i (2) l'obligació de les cadenes de televisió de dedicar, sempre que sigui possible, més de la meitat del seu temps d'emissió a obres europees (les anomenades quotes d'emissió).

²⁷ Vegeu per exemple, el Projecte d'informe de la Comissió de Venècia en el marc de la Comissió Europea, per a la democràcia a través de la llei, sobre la relació entre la llibertat d'expressió i la llibertat religiosa: la regulació i persecució de la blasfèmia, els insults religiosos i la incitació a l'odi (2008). Disponible a: [http://www.venice.coe.int/docs/2008/CDL-AD\(2008\)026-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2008/CDL-AD(2008)026-e.pdf).

²⁸ Vegeu en aquest sentit a tall d'exemple, la polèmica que suscità la retransmissió de la final de la Copa del Rei de Futbol per part de Televisió Espanyola, durant la nit del 13 de maig de 2009. Durant la retransmissió en directe, TVE no va emetre l'himne nacional en el moment que sonava a l'estadi i connectà amb dos punts establerts com a unitats mòbils per fer connexions durant el partit (Bilbao i Barcelona). Per pal·liar la situació, durant el descans del partit, TVE va emetre una versió censurada (prèvia edició) de l'himne, baixant el volum de les protestes (fortes xiulades). Disponible a: <http://www.formulatv.com/1,20090514,11362,4.html>.

²⁹ Consell de l'Unió Europea, *Directiva 89/552/CEE Del Consejo, de 3 de Octubre de 1989, Sobre La Coordinación de Determinadas Disposiciones Legales, Reglamentarias Y Administrativas de Los Estados Miembros Relativas Al Ejercicio de Actividades de Radiodifusión Televisiva*. (DOUE L 298 de 17/10/1989), 1989. Disponible a: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31989L0552:ES:HTML>.

Posteriorment, la convergència de plataformes, serveis i operadors incrementava significativament la complexitat dels serveis audiovisuals i portava a la reforma de la Directiva l'any 2007 (després de nombrosos intents de revisió i modificació). Així, la Directiva 2007/65/CE³⁰ del Parlament Europeu i del Consell, d'11 de desembre de 2007 per la qual es modifica la Directiva 89/552/CEE del Consell sobre la coordinació de determinades disposicions legals, reglamentàries i administratives dels Estats membres relatives a l'exercici d'activitats de radiodifusió televisiva, va comportar per part del legislador europeu un esforç de flexibilitzar i simplificar el marc regulador dels continguts audiovisuals.

Aquesta directiva, coneguda com la Directiva de *Serveis de Mitjans Audiovisuals* va proposar una nova definició dels serveis en l'àmbit dels mitjans audiovisuals, al marge de les tècniques de difusió emprades. La Directiva distingeix entre serveis lineals (televisió tradicional, Internet, i telefonia mòbil que els telespectadors reben de forma passiva) i no lineals (els serveis de televisió a la carta que els telespectadors poden escollir). A aquests darrers serveis se'ls imposa uns límits en matèria de protecció de menors³¹, prevenció de l'odi racial i publicitat encoberta. A tots dos serveis, però, se'ls aplica el principi del país d'origen. La Directiva també flexibilitza les normes que regulen la publicitat (fomentant l'autoregulació i la coregulació) recolza noves formes de publicitat (pantalla dividida, publicitat virtual i publicitat interactiva) i conté mesures de garantia del pluralisme en els mitjans de comunicació i de foment de la diversitat cultural.

Una altra Directiva (2010/13/UE³² del Parlament Europeu i del Consell, de 10 de març de 2010, sobre la coordinació de determinades disposicions legals, reglamentàries i administratives dels Estats membres relatives a la prestació de serveis de comunicació audiovisual o Directiva de *serveis de comunicació audiovisual*) culmina l'arquitectura legislativa europea en matèria audiovisual. La Directiva delimita: (i) els prestadors de serveis que es veuen afectats per la norma; (ii) la llibertat de retransmissió dels estats membres; (iii) les obligacions dels serveis de comunicació audiovisual, amb especial cautela en matèria de protecció de menors i la prohibició de la incitació a l'odi; (iv) l'obligació dels prestadors de serveis audiovisuals a facilitar l'accés als seus serveis,

³⁰ Parlament Europeu i Consell de l'Unió Europea, Directiva 2007/65/CE Del Parlamento Europeo Y Del Consejo de 11 de Diciembre de 2007 Por La Que Se Modifica La Directiva 89/552/CEE Del Consejo Sobre La Coordinación de Determinadas Disposiciones Legales, Reglamentarias Y Administrativas de Los Estados Miembros Relativas Al Ejercicio de Actividades de Radiodifusión Televisiva. (DOUE L 332/27 18.12.2007), 2007. Disponible a: http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=es&type_doc=Directive&an_doc=2007&nu_doc=65.

³¹ Vegeu també en matèria de protecció de menors la *Recomendación del Parlamento Europeo Y del Consejo de 20 de Diciembre de 2006 Relativa a la protección de los menores y de la dignidad humana y al Derecho de réplica y relación con la competitividad de la industria europea de servicios audiovisuales y de información en línea* (DOUE L 378/72 27.12.2006). Disponible a: <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/ES/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006H0952&from=ES>.

³² Parlament Europeu i Consell de l'Unió Europea, Directiva 2010/13/UE del Parlamento y del Consejo de 10 de marzo de 2010 sobre la coordinación de determinadas disposiciones legales, reglamentarias y administrativas de los Estados Miembros relativas a la prestación de servicios de comunicación audiovisual (Directiva de servicios de comunicación audiovisual) (DOUE L 95/1 15.4.2010). Disponible a: <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010L0013&from=ES>. Cal fer esment al fet que aquesta directiva deroga expressament la Directiva 82/552CEE citada anteriorment.

protegint el dret a la llibertat d'informació; (v) les quotes d'emissió o econòmiques als organismes de radiodifusió televisiva per tal de potenciar obres europees independents. Finalment, també contempla els requisits que han de respectar les comunicacions comercials audiovisuals així com la publicitat i televenda.

Pel que fa a Catalunya, aquest marc jurídic té quatre pilars legislatius fonamentals que conformen un règim de la comunicació audiovisual similar a la majoria de països europeus avançats. Aquests pilars són la Llei 2/2000, de 4 de maig, del Consell de l'Audiovisual de Catalunya,³³ la Llei 22/2005, de 29 de desembre, de la comunicació audiovisual de Catalunya,³⁴ la Llei 11/2007, d'11 d'octubre, de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals,³⁵ així com la Llei 20/2010, de 7 de juliol, del cinema.³⁶

En termes generals, Catalunya ha establert un model mixt de regulació del servei públic i privat de ràdio i televisió que es caracteritza per la coexistència de prestadors de serveis de comunicació audiovisual públics i privats. L'activitat de tots ells està delimitada principalment per l'article 20 de la Constitució Espanyola³⁷ i no pel fet de ser concessionaris d'un manament públic de prestació de serveis de comunicació audiovisual. El preàmbul de la Llei 22/2005, indica que "cal entendre el servei públic de radiodifusió com una activitat de subministrament o prestació de serveis audiovisuals que s'orienta a la creació de les condicions necessàries que permetin la plena vigència de les llibertats d'expressió i comunicació, la plenitud del funcionament democràtic del sistema i la satisfacció adequada i efectiva de tot un seguit de drets i principis d'origen constitucional i estatutari, com ara el dret a l'educació i a l'accés a la cultura, l'impuls del coneixement i l'ús de la llengua catalana, i l'afavoriment de la cohesió i el pluralisme socials".

Aquesta normativa s'ha de completar amb la legislació bàsica estatal existent en la matèria. La legislació estatal bàsica és força menys sistemàtica, té marcats trets d'obsolescència, i es dispersa en diferents normes legals, reglaments i ordres ministerials. Com han assenyalat diversos autors (Triadú 2010) la normativa estatal presenta una visió a curt termini a l'hora de resoldre situacions concretes (de caràcter tecnològic o de viabilitat empresarial pel sector) i un control governamental excessiu (el que els governs i grups parlamentaris estatals han imposat tradicionalment per influir en els mitjans públics en benefici dels seus interessos polítics).

³³ DOGC, Llei 2/2000, de 4 de Maig, Del Consell de l'Audiovisual de Catalunya (DOGC 3133). Disponible a: <http://www.parlament.cat/activitat/cataleg/TL1.pdf>.

³⁴ DOGC, Llei 22/2005, de 29 de Desembre, de La Comunicació Audiovisual de Catalunya. (DOGC 4543). Disponible a: <http://portaldogc.gencat.cat/utillsEADOP/PDF/4543/531253.pdf>.

³⁵ DOGC; Llei 11/2007, d'11 D'octubre, de La Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals. (DOGC 4990). Disponible a: http://www20.gencat.cat/docs/CulturaDepartament/Public/Normativa/arxius/Llei%2011_2007.%20d%2011%20d%20octubre%20%20de%20la%20CCMA.pdf.

³⁶ DOGC, Llei 20/2010, del 7 de juliol del cinema (DOGC 5672). Disponible a: <http://www.parlament.cat/activitat/cataleg/TL121.pdf>. És important aclarir que aquesta llei, vigent en el moment de la realització del projecte va ser posteriorment modificada per la Llei 10/2011, del 29 de desembre, de simplificació i millorament de la regulació normativa (DOGC 6035). Disponible a: <http://www.parlament.cat/activitat/cataleg/TL138.pdf>. Aquesta última es la norma en vigor avui dia.

³⁷ L'art. 20 de la Constitució Espanyola reconeix i protegeix com a dret fonamental la llibertat d'expressió (en qualsevol de les seves manifestacions).

Les lleis més significatives aprovades al llarg de la darrera dècada son: (1) la *Ley 17/2006 de 5 de junio, de la radio y televisión de titularidad estatal*;³⁸ (2) la *Ley 10/2005, de 14 de junio, de medidas urgentes para el impulso de la televisión digital terrestre, la liberalización de la televisión por cable y de fomento del pluralismo*;³⁹ (3) la *Ley 55/2007 del Cine*;⁴⁰ (4) la *Ley 8/2009, de 28 de agosto, de financiación de la Corporación de Radio y Televisión Española*;⁴¹ (5) el *Real Decreto-ley 11/2009, de 13 de agosto, por el que se regula, para las concesiones de ámbito estatal, la prestación del servicio de televisión digital terrestre de pago mediante acceso condicional*,⁴² i (6) la *Ley 7/2010, de 31 de marzo, General de la Comunicación Audiovisual*,⁴³ que incorpora a l'ordenament jurídic espanyol la Directiva 2007/65/CE de Serveis de Comunicació Audiovisual del Parlament Europeu i del Consell de 11 de desembre de 2007.

Aquesta llei estatal s'aprova amb la voluntat de resoldre un panorama legislatiu a nivell estatal que és qualificat per la pròpia norma de "dispers, incomplet, desfasat i fins i tot obsolet". La llei pretén corregir, compilar i actualitzar tota la normativa vigent vàlida, regulant noves situacions fruit del nou context de convergència tecnològica que generat nous models de negoci sense cobertura legal.⁴⁴ L'objectiu de la norma es garantir la seguretat jurídica a la indústria i protegir al ciutadà de posicions dominants de poder o de restriccions d'accés a continguts universals de gran valor, així com de respectar els seus drets. Cal recordar que fins aquest moment, la legislació de l'audiovisual a Espanya s'havia vist sotmesa a modificacions via Decret o bé reforma de lleis anteriors.

La llei també inclou definicions per unificar criteris a tenir en compte en futurs reglaments de desenvolupament (per exemple, del servei públic de comunicació audiovisual); exclou de l'àmbit d'aplicació de la llei els transportistes de senyals, les pàgines web privades i les dels usuaris privats, si bé inclou els operadors estrangers que operen amb satèl·lits de propietat estatal o vinculats a Espanya; estableix els drets del públic; defensa els drets dels menors i adolescents, persones discapacitades i col·lectius en situació de risc; enumera els drets dels prestadors del servei audiovisual; estableix el sistema de llicència pel que fa a la transmissió per ones hertzianes; modifica la durada de les llicències audiovisuals a 15 anys així com el règim de renovació; recull les noves

³⁸BOE, *Ley 17/2006, de 5 de Junio, de La Radio Y La Televisión de Titularidad Estatal*. (BOE Núm. 134, de 06/06/2006). Disponible a: <http://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2006-9958>.

³⁹BOE, *Ley 10/2005, de 14 de Junio, de Medidas Urgentes Para El Impulso de La Televisión Digital Terrestre, de Liberalización de La Televisión Por Cable Y de Fomento Del Pluralismo*. (BOE Núm. 142, de 15 de Junio de 2005). Disponible a: <http://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2005-10069>.

⁴⁰BOE, *Ley 55/2007, de 28 de Diciembre, Del Cine*. (BOE 312, de 29 de Diciembre de 2007). Disponible a: <http://www.boe.es/boe/dias/2007/12/29/pdfs/A53686-53701.pdf>.

⁴¹BOE, *Ley 8/2009, de 28 de Agosto, de Financiación de La Corporación de Radio Y Televisión Española*. (BOE 2010, de 31 de Agosto de 2009). Disponible a: <http://www.boe.es/boe/dias/2009/08/31/pdfs/BOE-A-2009-13988.pdf>.

⁴²BOE, *Real Decreto-Ley 11/2009, de 13 de Agosto, Por El Que Se Regula, Para Las Concesiones de Ámbito Estatal, La Prestación Del Servicio de Televisión Digital Terrestre de Pago Mediante Acceso Condicional*. (BOE 197, de 15 de Agosto de 2009). Disponible a: <http://www.boe.es/boe/dias/2009/08/15/pdfs/BOE-A-2009-13497.pdf>.

⁴³BOE, *Ley 7/2010, de 31 de Marzo, General de La Comunicación Audiovisual*. (BOE Núm. 79, de 01/04/2010). Disponible a: <http://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2010-5292>.

⁴⁴ Per exemple, la Televisió Digital Terrestre (TDT), l'Alta Definició o bé la Televisió en Mobilitat.

formes de comunicació audiovisual; estableix mecanismes de competència empresarial; crea el *Consejo Estatal de Medios* i enumera un règim sancionador extens i dissuasori.

Si bé aquesta norma corregeix mancances prèvies, alguns agents del sector n'assenyalen d'altres que n'auguren una implantació conflictiva. Així, per exemple: (1) l'obligatorietat de les quotes de finançament al cinema europeu per part de les televisions públiques (6% dels seus ingressos) i privades (5%) no es condiciona a criteris de qualitat ni d'eficiència; (2) el sistema de drets audiovisuals en exclusiva i els esdeveniments d'interès general de la societat no queda resol; (3) hi ha un possible conflicte competencial pel que fa a l'activitat del *Consejo Estatal de Medios Audiovisuales* i els consells audiovisuals de diverses comunitats autònomes; (4) el finançament de la televisió pública, especialment amb la supressió de la publicitat, tampoc no queda tancat.

Per tant, els elements normatius esmentats fins ara constitueixen, només en sentit estricte, el marc regulador dels continguts audiovisuals. Aquestes normes són extenses i detallades, però caldria fer una diferenciació entre els continguts estrictament *editorials* i els comercials o publicitaris (Barata 2009). Els continguts editorials estan condicionats pels límits establerts constitucionalment (protecció de la joventut i la infantesa, el respecte de valors i principis constitucionals com la dignitat de les persones i els drets fonamentals); els comercials estan subjectes a un règim de límits molt més detallat i divers que inclou límits qualitius (prohibició de fer publicitat de begudes alcohòliques d'una certa graduació o de tabac, evitació de missatges enganyosos, prohibició de certes formes de publicitat comparativa, no inclusió de missatges publicitaris enmig de contingut editorial, restriccions a la publicitat de medicaments, entre d'altres) i quantitatiu.

A més, també cal distingir, dins l'àmbit concret dels continguts editorials, entre el règim que afecta els mitjans privats i el propi del servei públic audiovisual. La normativa que regula els primers formula límits essencialment "en negatiu" i, en la línia ja assenyalada, l'ordenament confereix als segons tota una sèrie de missions i objectius "en positiu", per aconseguir mitjançant els continguts corresponents.

2.2.2. Marc d'autoregulació de la comunicació audiovisual a Catalunya

Cal explorar ara el terreny de l'autoregulació, ja que es en aquest àmbit on podem situar un ampli ventall de codis que encaixen o es corresponen amb el model de codi de bones pràctiques que és objecte d'aquest treball de recerca.

El concepte d'autoregulació és ampli i ha estat definit de maneres distintes per diversos autors, però poden identificar-se tres elements bàsics: (1) és un sistema de conducta a observar per persones físiques i jurídiques relacionades amb el fenomen comunicatiu; (2) el sistema es fonamenta en un conjunt de normes que contenen imperatius hipotètics per tal de garantir el respecte als drets fonamentals relacionats amb la comunicació audiovisual; (3) el sistema estableix l'organisme encarregat de crear i executar aquestes normes.

Un altra definició del concepte d'autoregulació estableix dos trets comuns en aquest procés: (1) en primer lloc, requereix l'objectiu de fer efectiva la deontologia d'una determinada activitat o contribuir a aquest objectiu; (2) els creen els instruments

d'autoregulació i els donen continuïtat són els mateixos agents que desenvolupen l'activitat (Aznar 2005):

“[...] A través dels mecanismes d'autoregulació, un determinat sector professional, un grup d'empreses o actors econòmics, o qualsevol altre modalitat associativa o col·lectivitat privada detallen una sèrie de normes o principis, els quals s'autoimposen voluntàriament i es doten dels corresponents mecanismes de control, a fi i a efecte de garantir enfront a tercers un determinat nivell de qualitat o de confiança, així com, en alguns casos, garantir una “igualtat de condicions” i unes regles del joc mínimes i bàsiques a les quals se sotmetran els diversos competidors” (Barata 2009).

Dins l'àmbit de la comunicació, aquestes normes poden adoptar diverses formes: (i) codis deontològics professionals⁴⁵; (ii) codis interns de funcionament en relació amb els treballadors d'un mateix mitjà o grup de comunicació (e.g. les cartes de serveis o determinats aspectes dels anomenats llibres d'estil); (iii) codis de conducta consensuats entre diverses empreses del sector davant de pressions o reivindicacions de l'audiència o per evitar intervencions regulatòries pròpiament dites (e.g. els codis de conducta pactats per una part dels prestadors comercials de televisió d'àmbit estatal per establir determinats límits, especialment dins del terreny de la protecció de menors⁴⁶ o per evitar de casos de violència de gènere “alimentats” des dels propis mitjans).

Dins d'aquest àmbit podem incloure també determinats codis o instruments anàlegs que proporcionen orientacions o recomanacions adreçades als professionals o als propis mitjans de comunicació. Les recomanacions acostumen a sorgir del propi sector o bé es formulen per part d'institucions públiques amb la finalitat de fomentar o facilitar l'accés a aquests tipus d'instruments d'autoregulació. En aquest darrer sentit, per exemple, podem citar les recomanacions del Consell Audiovisual de Catalunya (CAC) en relació amb qüestions tan diverses com el tractament de la violència masclista als mitjans de comunicació, el tractament del món rural o la participació dels menors d'edat en programes de televisió, entre d'altres.⁴⁷

Tal i com Aznar assenyala, que els mateixos agents siguin creadors i responsables de l'instrument d'autoregulació no exclou la confiança de tercers, especialment si s'han previst mecanismes de control que en garanteixin el compliment. En aquest sentit, cal citar l'experiència de l'associació *Autocontrol de la Publicidad*, entitat que agrupa la major part dels agents implicats en la difusió de publicitat televisiva a Espanya. Els agents han acceptat que el control de l'adequació als codis de conducta es faci a través de mecanismes com el *Jurado de la Publicidad*, instància creada pel propi sistema i a qui se sotmeten tots els agents que l'integren.⁴⁸

⁴⁵ Vid.: Col·legi de Periodistes de Catalunya. 1992. *Codi Deontològic Del Col·legi de Periodistes de Catalunya*. Disponible a: <http://www.periodistes.org/ca/home/periodisme/codi-deontologic.html>.

⁴⁶ Vid.: *Codi d'Autoregulació Sobre Continguts Televisius I Infància, 2004*. Disponible a: http://www.rpd.es/documentos/Codigo_y_criterios_calificacion.pdf.

⁴⁷ Vegeu en aquest sentit la pàgina web del Consell (<http://www.cac.cat>) al seu apartat *Actuacions en relació amb l'autoregulació*.

⁴⁸ Veure en aquest sentit la pàgina web www.autocontrol.es.

L'anàlisi dels codis del sector de l'audiovisual confirma que compleixen la funció de detallar i desenvolupar diferents aspectes de l'ordenació de la comunicació audiovisual. El sector s'inclina per aquest sistema perquè la regulació a través de normes jurídiques es percep com a ingerència excessiva dels poders públics. En definitiva, els codis d'autoregulació constitueixen una eina viable d'ordenació del sector si s'apliquen amb instrumental adequat i hi ha incentius suficients per adoptar-los (Barata 2009). El incentius poden ser diversos: el temor a una intervenció regulatòria o a una mercantilització excessiva de l'activitat, la necessitat de dignificar la professió o senzillament la voluntat de guanyar espais de confiança.

Incomplir les normes o recomanacions sorgides d'un procés d'autoregulació pot comportar la imposició de sancions si l'òrgan encarregat de vetllar i fer complir el codi les ha previst, però s'exclou qualsevol intervenció de caràcter públic. Hi ha instruments d'autoregulació que no preveuen cap tipus de sanció i, per tant, l'incompliment del contingut del codi no derivarà conseqüències en aquest sentit. Tot i així, cal destacar que l'incompliment no és intranscendent, especialment quan es tracta d'un incompliment que reverteix, per exemple, en la dignificació d'una determinada professió.⁴⁹

Finalment, cal destacar el concepte de la coregulació. La Directiva de Serveis de Mitjans Audiovisuals, aprovada el 2007 ja instava els països membres a explorar pràctiques de coregulació en matèria audiovisual per tal de resoldre alguns problemes del sector. La coregulació pot definir-se com la tècnica legislativa que combina la regulació tradicional (les administracions públiques intervenen en la redacció, aplicació i vigilància) amb la col·laboració activa en el procés de la majoria o la totalitat dels agents implicats.⁵⁰ Sembla, doncs, una tècnica legislativa adequada als nous reptes del sector audiovisual derivats del procés de digitalització i convergència tecnològica (canvis en els models tradicionals de negoci, alteració dels hàbits de consum, aparició de nous competidors, creació, distribució i consum de continguts digitals a través d'Internet i de les xarxes *peer-to peer*).

3. Àmbit d'aplicació del Codi⁵¹.

3.1 Marc regulatori de la prestació de serveis de comunicació audiovisual

L'anàlisi del Codi permet identificar els elements que conformen el marc regulatori de la prestació de serveis de comunicació audiovisual, així com la comercialització de

⁴⁹ Tal i com apunta un dels experts participants en el projecte de recerca en el qual s'emmarca aquest treball de recerca, "...cal evitar frontalment una visió de l'autoregulació que a vegades plana en la indústria audiovisual del nostre país, consistent a equiparar aquesta amb un mer exercici d'autocontenció per part dels mitjans o professionals, desvinculat de qualsevol norma mínimament apriorística i/o de mecanismes de control del seu compliment" (Barata 2009).

⁵⁰ Per exemple, el Consejo Audiovisual de Navarra, va publicar en el 2010 el "Código de Corregulación para la calidad de los contenidos audiovisuales". Conegut com el *Código CoAN*. L'objectiu d'aquest instrument de coregulació és augmentar la qualitat dels continguts de la programació i publicitat i proporcionar als operadors eines concretes per tal que puguin prestar un millor servei als ciutadans. L'àmbit d'aplicació és Navarra. El podeu consultar a: <http://www.consejoaudiovisaldenavarra.es/documents/codigo%20CoAN%202010.pdf>.

⁵¹ Aquest apartat segueix l'estructura i el contingut de l'Informe realitzat per l'expert J. Barata en el marc del projecte de recerca.

productes audiovisuals. En aquest sentit, cal identificar els termes en què l'ordenament jurídic estableix la corresponent graduació de règims aplicables, així com les llacunes i problemes interpretatius que es plantegen en els següents àmbits.

3.1.1. Els continguts audiovisuals que integren l'oferta d'un prestador de serveis de televisió/ràdio.

Els continguts tradicionals de ràdio i televisió integren l'oferta que un prestador determinat confecciona de cara al públic en general. Aquests continguts es difonen seguint l'ordre seqüencial o "graella" que el prestador elabora, sense cap opció "activa" per part de l'usuari de triar o modificar-la.⁵² El pes de la regulació de la comunicació audiovisual en el nostre marc normatiu recau precisament sobre aquests continguts. Aquesta regulació inclou no només els límits i principis generals de la protecció dels drets (article 80 de la Llei 22/2005, de 29 de desembre, i el seu desenvolupament en preceptes posteriors) sinó també normes com ara les "quotes" en matèria de presència de la llengua catalana i aranesa o en matèria de difusió d'obres audiovisuals europees,⁵³ així com la regulació de continguts de publicitat i televenda.⁵⁴ Si s'aplica el principi de neutralitat tecnològica (Aguado 2009), la regulació de la prestació de serveis de televisió s'ha d'entendre al marge de la tecnologia de transmissió emprada (ones hertzianes, cable, satèl·lit o Internet).

3.1.2. Els continguts audiovisuals que integren l'oferta d'un prestador de servei audiovisuals sota demanda.

Els serveis sota demanda són aquells serveis de comunicació audiovisuals que un prestador ofereix de forma *no lineal* o seqüencial. L'espectador tria a partir del catàleg de programes confeccionat pel prestador. La inclusió d'aquest tipus de serveis dins del marc general de la comunicació audiovisual (anteriorment s'enquadraven dins el concepte jurídic de serveis de la societat de la informació) és fruit de la reforma de la *Directiva de Serveis Audiovisuals* de l'any 2007. Amb la reforma, doncs, activitats que fins ara es trobaven sotmeses a un règim jurídic genèric se situen ara dins l'àmbit de la comunicació audiovisual, entesa com a activitat consistent en la difusió de continguts dirigits a un públic general o *a priori* indefinit, amb una finalitat típicament comunicativa, i sotmesa a un règim jurídic més intens.⁵⁵

L'ampliació de l'àmbit d'aplicació de la Directiva ha obert les portes a la regulació de serveis audiovisuals de caràcter molt divers. El denominador comú es que s'adrecen a un públic, en major o menor mesura, *general*. Igualment destacable es l'opció del legislador comunitari de limitar la regulació dels serveis audiovisuals de caràcter *no lineal* a la necessitat de respectar un nucli bàsic de principis, tot establint una regulació molt més

⁵² Vegeu en aquest sentit els apartats e) i f) de l'article 1 de la Llei 22/2005, de 29 de desembre.

⁵³ Vid.: DOGC, *op.cit.* nota 35, Articles 86 i 87.

⁵⁴ Vid.: DOGC, *op.cit.* nota 35, Articles 90 i següents.

⁵⁵ La distinció entre formes de comunicació pública (especialment a través de la xarxa d'Internet) i privada no podia continuar vinculant-se només a una distinció estrictament tecnològica entre els anomenats sistemes de transmissió *peer-to-peer* i els sistemes *punt-multipunt*.

específica pel que fa a la prestació de serveis de televisió (sovint es tracta de normes, com ara les que regulen el temps de les interrupcions publicitàries, que només tenen sentit en relació amb aquest darrer mitjà). Sembla clar, en aquest sentit, que les noves formes de comunicació audiovisual *no lineal* requereixen una regulació circumscrita a paràmetres o límits de caràcter general i menys intensos que la radiodifusió televisiva.

3.1.3. Els continguts audiovisuals que integren l'oferta d'un prestador del servei públic de comunicació audiovisual.

La dinàmica pròpia del servei públic audiovisual suposa que el prestador corresponent —generalment públic— assumeixi una sèrie de missions *en positiu* que guïïn i emmarquin el conjunt de la seva activitat. Així, mentre en el terreny de la comunicació audiovisual estrictament comercial la llibertat editorial del prestador es circumscriu a un conjunt de límits generals, la prestació del servei públic suposa que el prestador ha d'assumir les responsabilitats vinculades amb la satisfacció de determinades necessitats dels ciutadans en el marc de l'esfera pública.

3.1.4. Els continguts audiovisuals subministrats fora de l'àmbit regulatori de la comunicació audiovisual, si bé són objecte de comunicació pública.

Tot contingut audiovisual subministrat a través de qualsevol modalitat de xarxa de comunicacions electròniques està regulat d'una manera o una altra. No obstant, el criteri fonamental en la regulació de la comunicació audiovisual a la Unió Europea es el de la responsabilitat editorial.⁵⁶ Així, l'existència d'un subjecte prestador al qual hom pot atribuir la decisió editorial de la difusió o distribució d'un determinat contingut audiovisual (en un format convencional o sota demanda individual) és condició indispensable per a l'aplicació del règim jurídic de la comunicació audiovisual.

La Directiva va adoptar el criteri de responsabilitat editorial com a conseqüència de les pressions de determinats estats membres i agents d'Internet per evitar la regulació de continguts en format *Youtube*, on el titular del servei no un paper *actiu* en la selecció dels continguts audiovisuals a disposició del públic, sinó que actua com a mera plataforma, permetent que els continguts siguin directament *penjats* per part dels seus creadors. És cert, en qualsevol cas, que aquest criteri del control efectiu com a condició per a l'existència de responsabilitat editorial resulta genèric i en molts casos de difícil aplicació i interpretació, però exclouria, insístitim, un ventall ampli de continguts audiovisuals que en aquests moments es troben disponibles a la xarxa d'Internet.

En aquest sentit, el legislador comunitari confirma la seva voluntat d'autolimitar-se, tot emfatitzant que en cap cas vol abastar “*las actividades que no son fundamentalmente económicas ni entran en competencia con la radiodifusión televisiva, como los sitios web de titularidad privada y los servicios consistentes en la prestación de servicios o distribución de contenido audiovisual generado por usuarios privados con el fin de*

⁵⁶ D'acord amb la definició del legislador comunitari, la responsabilitat editorial suposa l'exercici de control efectiu sobre: (1) la selecció de programes; (2) l'organització d'aquests (horaris d'emissió, confecció de graelles de programació, i confecció d'un catàleg en el cas dels serveis sota demanda).

compartirlo e intercambiarlo entre grupos de interés".⁵⁷ Igualment, el legislador assenyala que els serveis audiovisuals sota demanda només entren dins l'àmbit regulatori de la Directiva en la mesura en què se'ls consideri *television-like*, és a dir, només quan *"compiten por la misma audiencia que las emisiones de radiodifusión televisiva, y que, habida cuenta de la naturaleza y de los medios de acceso al servicio, el usuario puede tener una expectativa razonable de contar con la protección normativa incluida en la presente Directiva"*.

3.1.5. Els continguts audiovisuals distribuïts i comercialitzats per altres canals

La distribució i comercialització de continguts audiovisuals per canals com ara la venda al detall o l'exhibició cinematogràfica es regula amb normes disperses en matèria de protecció del consumidor o de classificació per edats de les corresponents pel·lícules.

Veiem, doncs, que des d'un punt de vista jurídic el nostre ordenament conté un ampli ventall de normes que disciplinen allò que hem denominat comunicació audiovisual i que conformen de forma apriorística el marc *indisponible* a l'hora de dissenyar un sistema d'autoregulació.

Aquestes normes tenen com a destinatari l'anomenat prestador o subjecte que assumeix la responsabilitat editorial en la confecció d'una oferta audiovisual adreçada al públic en general, ja sigui en format seqüencial convencional, o sota demanda. En queden exclosos, si mes no com a subjectes legalment obligats o directament vinculats per la norma, altres agents de la cadena de valor de l'audiovisual: creadors, productors, gestors de drets, operadors de sistemes de distribució (cable i satèl·lit, essencialment) prestadors de serveis d'accés a Internet, portals, motors de cerca, etc.

Tots aquests actors, que juguen un paper important a l'hora de permetre l'accés al públic general a continguts audiovisuals, en aquests moments no es troben subjectes ni al règim de la comunicació audiovisual ni sota la jurisdicció de les autoritats competents. L'ordenament penal, les normes de defensa de la competència, la normativa de propietat intel·lectual, el règim dels serveis de la societat de la informació o el règim jurídic de les comunicacions electròniques son de moment els règims normatius aplicables.

Així, podem extreure dues conclusions. La primera es que el règim jurídic de la comunicació audiovisual té gairebé com a únics destinataris els prestadors de serveis audiovisuals, que no duen a terme les seves activitats de manera aïllada. Per tant, la seva activitat, i indirectament la d'altres agents (productors, creadors, etc.) esta condicionada per normes en diversos àmbits. El debat sobre la possibilitat de repartir el pes regulatori entre els *broadcasters* tradicionals i la resta d'agents de la cadena de valor (particularment els titulars de xarxes o plataformes de distribució o portals d'accés a continguts) es obert, ja que sovint només els darrers es troben *a l'abast* del regulador corresponent i, en canvi, els veritables responsables editorials dels continguts es troben fora de l'abast directe o indirecte del regulador. Així, també es planteja la desproporció que suposaria atorgar responsabilitats quasi editorials a subjectes que no participen en cap moment ni en

⁵⁷ Vid.: Parlament Europeu y Consell de la Unió Europea, *op.cit.* nota 31, Punt número 16 del preàmbul.

l'elaboració ni la selecció dels continguts, essent mers distribuïdors o transportadors (amb la voluntat directa i expressa per part dels usuaris de consumir-los).

En segon lloc, cal dir també que hi ha marge per a l'autoregulació no només en l'àmbit dels continguts, sinó també en el dels deures i responsabilitats que afecten directament als professionals que participen en l'elaboració, difusió i distribució del continguts, i sens perjudici de les responsabilitats jurídiques que corresponen als prestadors (Barata 2009).

3.2. Àmbits funcionals i materials d'aplicació del Codi

La cadena de valor de l'audiovisual ha esdevingut més complexa en el darrers anys, especialment com a conseqüència de la progressiva adopció de la tecnologia digital i l'emergència de nous sistemes de difusió, distribució i subministrament de continguts audiovisuals. Els àmbits funcionals i materials d'aplicació del Codi son explicats en els següents apartats.

3.2.1. Continguts audiovisuals

Hi ha, com hem vist, un marc jurídic, *indisponible* per al sistema d'autoregulació. Tot i així, moltes de les normes que el componen s'enuncien de forma genèrica, perquè el legislador difícilment pot preveure *a priori* les circumstàncies i els supòsits de fet on s'hauran d'aplicar. A mes, tot i que la interpretació i l'aplicació corresponen a les autoritats competents (el Consell de l'Audiovisual de Catalunya en el nostre cas) aquestes tasques també poden ser el resultat d'un esforç d'autoregulació que consolidi criteris interpretatius propis. Els àmbits on entrarien en joc aquests criteris interpretatius podrien ser els següents:

1. *Drets fonamentals*: alguns drets són *clàssics* (dret a l'honor, a la intimitat o a la pròpia imatge) i d'altres son fruit d'una reinterpretació (dignitat de la persona,⁵⁸ dret de creació, o dret a la igualtat des de la perspectiva del gènere). Si bé l'equilibri entre la llibertat d'expressió i qualsevol d'aquests drets es dirimeix en l'àmbit judicial, res no impedeix que un sistema d'autoregulació defineixi paràmetres pel que fa a les condicions de respecte dels esmentats drets en cadascuna de les vessants de l'elaboració, difusió i distribució de continguts audiovisuals.
2. *Protecció de la infància i de la joventut*: la Constitució reconeix la possibilitat de limitar la llibertat d'expressió. Això legitima limitacions quant a la difusió televisiva de continguts que puguin afectar el desenvolupament físic, mental o moral dels menors, així com de la prohibició d'emissions que el perjudiquen greument com ara els continguts pornogràfics o de violència gratuïta. En

⁵⁸ Són molts els supòsits que es podrien incloure en el cas que des del sistema d'autoregulació es vulguin abordar: el tractament de les persones amb discapacitat, la forma de presentació de persones que formin part de col·lectius especialment desprotegits, la presentació de situacions vitals directament vinculades al desenvolupament de la personalitat (malalties, agonia, mort, accidents), o moltes altres.

qualsevol cas, aquesta limitació legal se circumscriu a l'àmbit de la televisió⁵⁹ per ser un sistema de difusió sense mecanismes tecnològics que garanteixin que els menors no accediran a certs continguts (deixant de banda aquí les possibilitats que ofereixen les plataformes de distribució de cable i satèl·lit mitjançant sistemes d'accés condicionat i contrasenya). Fora d'aquests àmbits, continguts d'aquest tipus respondrien a l'exercici de la llibertat d'expressió i caldria considerar-los com a possibles productes audiovisuals a tenir en compte en el marc del sistema d'autoregulació. El sistema, doncs, hauria d'establir mecanismes que restringissin l'accés a determinats continguts a usuaris amb ple coneixement de causa. D'altra banda, podrien incloure's normes pel que fa a la seva elaboració (deixant de banda prohibicions legals com la de la participació de menors), en termes de consentiment dels participants, coneixement de les condicions de divulgació, etc.

3. *Normes deontològiques*: de forma expressa o per remissió, el sistema pot incorporar normes deontològiques generalment aplicables, per exemple, a l'àmbit de la professió periodística, en la mesura en què puguin tenir encaix i utilitat en el marc del Codi.
4. *Protecció del pluralisme*:⁶⁰ el pluralisme no es fàcil de definir i acotar perquè té dimensions múltiples —socials, polítiques, religioses, territorials, de gènere, etc. En tot cas, la introducció de normes de pluralisme en el Codi hauria de respondre a la tipologia concreta de normes de pluralisme *intern*. Aquestes normes tindrien sentit en aquells casos on es contempli l'elaboració i distribució de continguts molt específics, especialment si es tracta de continguts de caràcter informatiu, o integrants d'una oferta àmplia, susceptible de tractar una matèria des de diverses vessants. No obstant, aquesta és una qüestió força delicada, ja que la presentació d'una determinada matèria de forma no plural entra perfectament, en la pràctica totalitat de casos, dins l'àmbit de la llibertat d'expressió. Sens perjudici de tot l'anterior, potser seria oportuna la introducció en el Codi de determinades normes en matèria de respecte del pluralisme quan allò que sigui objecte de tractament audiovisual consisteixi en una matèria objecte d'un alt grau de controvèrsia o problemàtica política o social.

3.2.2. Relacions editorials entre els diversos integrants de la cadena de valor de l'audiovisual

Sovint, l'elaboració de continguts i productes audiovisuals és fruit d'una activitat creativa. En d'altres, però, en la mesura en què aquesta creació es troba al servei dels interessos d'altres participants en la cadena de valor (*broadcasters*, distribuïdors, gestors de drets...) l'activitat de creació està condicionada i limitada pels interessos de tercers.

⁵⁹ Vegeu per a més informació el Cinquè Informe d'Avaluació sobre l'aplicació del Codi d'Autoregulació de Continguts Televisius i Infància, 2010. Disponible a: <http://www.tvinfancia.es/Informes/InformeAnual2010.htm>.

⁶⁰ Vegeu per exemple el darrer Informe sobre l'observança del pluralisme polític a la televisió i la ràdio publicat pel CAC l'agost de 2010. Disponible a: <http://www.cac.cat/web/actuacions/index.jsp?Njk%3D&MQ%3D%3D&L3dlYi9hY3RlYWVpb25zL2xsaXN0YXRDb250ZW50&NQ%3D%3D>.

Això no només és inevitable sinó que, per exemple, és coherent amb la posició de responsabilitat editorial que tenen els prestadors de serveis de televisió respecte dels continguts que emeten, sigui quin sigui el seu origen, autor o creador. A la vista d'això, el Codi podria introduir algunes normes que regulin les relacions d'aquest ordre entre participants diversos en la cadena de valor. Aquestes normes haurien de vetllar per la plena transparència i clarificació de responsabilitats de tot tipus, així com per la identificació correcta de les potestats (sobre tot en matèria de direcció i supervisió dels continguts) que corresponen a cadascun dels agents. Aquestes normes també podrien abastar les relacions, en el si d'un mateix mitjà, entre la seva estructura directiva i els professionals més directament dedicats a la creació audiovisual.

3.2.3 Relacions d'ordre laboral

Aquest és igualment un terreny d'una gran complexitat, el qual, com és evident, es troba també acotat des d'un punt de vista jurídic. El cert, no obstant, és que més enllà d'allò que preveu la legislació laboral, hi hauria certs àmbits on el Codi podria fer alguna aportació, especialment si tenim en compte les dificultats que actualment experimenten una part dels professionals de l'audiovisual, en particular aquells qui es troben en la fase inicial de la seva carrera. En aquest terreny doncs seria oportú plantejar la introducció de normes sobre la base de les quals es reguessin i s'adquirissin responsabilitats específiques en terrenys com ara la duració dels contractes, el foment de la contractació estable, l'evitació de situacions de precarietat sobre la base de figures com la dels *becaris* o *meritoris*, o molts d'altres.

3.2.4 Garanties i supervisió de l'observança del Codi

Resulta necessari fer esment, finalment, a la possible inclusió en el Codi de tot un seguit d'instruments en relació a la garantia de la seva observança i compliment efectiu. Ja hem dit que no tots els codis d'autoregulació contenen necessàriament aquest tipus de previsions. Així, en aquells casos en què es tracta principalment de recomanacions o fins i tot d'un recull de bones pràctiques, la finalitat de l'elaboració del conjunt de normes o indicacions corresponents només consistirà en l'aportació d'elements d'orientació per a una millor prestació professional, les quals hauran de ser doncs dutes a la pràctica en la mesura de les possibilitats i el criteri d'aquells qui les han d'aplicar, sense cap altra conseqüència o element ulterior de control. Hem dit també però que molts sistemes de regulació que gaudeixen d'un cert grau de sofisticació (aportar un cert *valor afegit* o crèdit social a una determinada pràctica professional), els que neixen amb la voluntat directa de millorar la qualitat de determinades prestacions professionals i la competència en un determinat sector econòmic, o fins i tot aquells que s'orienten a complementar o minorar l'àmbit de la regulació pública inclouen criteris i instruments de control *ex post*, articulant fins i tot mecanismes de *sanció* per als incomplidors.

Pel que fa als instruments de control, normalment es preveu l'existència d'un òrgan amb un grau mínim d'independència, al qual s'encomanaria la funció d'actuar com a àrbitre i intèrpret final del Codi, acceptant tots els integrants del sistema la seva *autoritat*.

Aquest òrgan normalment el conformen persones amb reconegut prestigi dins l'àmbit professional competent i òbviamment completament desvinculades dels diferents interessos particulars que podrien entrar en joc.

En segon lloc, un element clau és la determinació d'aquells que estan legitimats per a acudir davant d'aquest òrgan de control, mediador o àrbitre a fi d'obtenir la resolució corresponent. Molts sistemes d'autoregulació només contemplen, a aquests efectes, com a legitimats aquells qui en formen part del propi sistema com a *regulats* (autors i/o subscriptors del codi corresponent), si bé en àmbits on l'activitat professional es projecta amb força cap al conjunt de la societat i juga fins i tot una especial *funció social* pot resultar pertinent preveure vies a través de les quals qualsevol usuari final dels serveis professionals corresponents, o fins i tot qualsevol ciutadà, pot posar en marxa els mecanismes de control del sistema.

Pel que fa a les possibles sancions o penalitzacions per als possibles transgressors del corresponent codi d'autoregulació, cal dir que, òbviamment, les opcions són molt diverses. Citarem les més importants.

Una primera opció seria l'articulació d'un conjunt d'avertiments i amonestacions que pugui portar, en darrera instància, a l'expulsió del transgressor del propi sistema de regulació. Aquesta opció té sentit en aquells supòsits en què la pertinença al sistema d'autoregulació aporta als seus integrants un benefici important en termes de mercat o de prestigi professional. Pensem per exemple en el cas del sistema d'autoregulació dels jocs d'ordinador als Estats Units,⁶¹ on la incorporació al sistema i als seus criteris de classificació per edats és condició imprescindible per a tenir accés a la pràctica totalitat de grans superfícies com a punts de venda.

Una altra opció seria la imposició d'algun tipus de penalització econòmica. Com és lògic, aquest tipus de sanció només es podrà imposar per part d'un òrgan mancat de tota naturalesa de poder públic, com és l'òrgan d'autoregulació corresponent, en aquells supòsits en què existeixi una acceptació contractual, per part dels participants en el sistema, d'aquest tipus de regla o mecanisme.

Finalment, molts sistemes d'autoregulació fonamenten les conseqüències d'una hipotètica declaració d'incompliment en el propi prestigi o *autoritat* que mereix el mateix sistema. En aquest sentit, quan un sistema de regulació actua amb rigor i sobre la base d'un seguit de regles de qualitat i que contenen amb notorietat i apreciació social, la mera declaració pública de la seva transgressió pot constituir ja una penalització suficient per als transgressors com per a incentivar-ne al màxim el seu compliment.

Tanmateix, abans de decidir sobre l'elaboració de qualsevol Codi pel sector de l'audiovisual, cal conèixer-ne el domini i l'abast. És a dir, cal entendre quin és el perfil dels professionals que l'han d'adoptar, per tal com la *voluntarietat* és un element fonamental en la seva concepció i en la seva acceptació posterior. La idea és calibrar primer el domini d'aplicació, per decidir després quins dels instruments d'autoregulació abans descrits són més adients en aquest sector. És imprescindible elaborar una

⁶¹ L'anomenat *Entertainment Software Rating Board* (ESRB). Vid.: <http://www.esrb.org/>.

cartografia social dels àmbits professionals de l'audiovisual. Altrament, hi ha el risc de rebre aquest tipus d'instruments com una mena d'ingerència que pot provocar rebuig, o fins i tot efectes negatius indesitjats. En lloc d'això, cal trobar el *consens* d'un sector emergent i que fa poc s'ha constituït en Col·legi. Els Codis poden provocar tot tipus d'efecte, i no solament el d'ordenació i bon govern.

4. La recerca empírica (2009-10)

4.1. Objectius i Metodologia

La recerca empírica té tres objectius:

1. Caracteritzar el perfil sociodemogràfic dels membres del Col·legi Professional de l'Audiovisual de Catalunya (CPAD) a partir de variables com ara el gènere, l'edat, l'ocupació, el nivell d'estudis, el grau d'associacionisme i el mitjà on desenvolupen la seva activitat professional.
2. Analitzar les percepcions i valoracions dels col·legiats respecte de les tecnologies de la informació i la comunicació, el drets d'autor i, especialment, les qüestions de deontologia professional.
3. Elaborar un conjunt de recomanacions per a la reflexió sobre la viabilitat d'endegar un procés d'autoregulació "dur" com és l'elaboració d'un codi deontològic, o decantar-se més aviat per una estratègia d'ordenació gradual que busqui la participació i l'acceptació dels professionals implicats. El grau de consistència de les activitats professionals i el grau d'homogeneïtat de les pràctiques, valors i actituds, determinaran el grau de maduresa del sector per a la posterior aplicació d'un Codi.

L'estudi es va desenvolupar a partir de dades obtingudes mitjançant tres tipus de fonts:

- i. *Enquesta als col·legiats*. El qüestionari s'adreça a tots els col·legiats del CPAC, amb un cens total de 460 individus. L'enquesta ha estat dissenyada amb voluntat censal, és a dir, amb l'objectiu d'obtenir resposta de tots els individus del cens. El nombre de respostes obtingudes és de 135, i es correspon amb un percentatge de respostes sobre el cens de 29,3%. El qüestionari es va enviar a través de correu electrònic als col·legiats, i es va gestionar automàticament a través del programa *SNAP* (amb la col·laboració de la Fundació Carles Pi i Sunyer)⁶². El programa informàtic *SNAP* es va triar fonamentalment per la facilitat que ofereix a l'hora d'implementar i migrar dades a d'altres programes d'anàlisi de dades (SPSS o Excel, per exemple). L'elaboració del qüestionari es va fer a partir de diversos esborranys dissenyats en reunions prèvies entre membres de la Comissió del CPAC, encarregada del projecte de recerca, i els investigadors de l'Institut de Dret i Tecnologia de la UAB. Posteriorment el qüestionari definitiu es va validar amb personal tècnic de la Fundació Carles Pi i Sunyer. L'enquesta es va iniciar el 9 de

⁶² La Fundació Carles Pi i Sunyer (<http://www.pisunyer.org/>) va ser col·laboradora del projecte de recerca "Redacció del Codi de Bones Pràctiques Professionals del Col·legi Professional de l'Audiovisual de Catalunya". Aquest projecte és el marc referencial del present estudi.

novembre de 2009 i va finalitzar el 24 de gener de 2010. El qüestionari es va enviar als col·legiats quatre vegades, i en alguns casos cinc, depenent del tipus d'incidències detectades en el seguiment telefònic paral·lel (adreça electrònica incorrecta, en desús, poc consultada o plena, poc interès en l'objecte del projecte, etc.) realitzat per membres de l'Institut de Dret i Tecnologia de la UAB. El disseny definitiu del qüestionari compleix així una triple finalitat: (1) obtenció de dades quantitatives/qualitatives dels diferents perfils professionals del CPAC amb l'objectiu de detectar les experiències professionals en els diferents àmbits del sector; (2) identificació de contingut rellevant en relació a les bones pràctiques professionals (formació, problemàtica laboral, definició excel·lència professional, etc.); i (3) participació dels col·legiats.

- ii. *Dades estadístiques oficials del sector audiovisual* recopilades pel Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya i de l'Institut Català de les Indústries Culturals sobre cinematografia, i pel Consell Audiovisual de Catalunya pel que fa a ràdio i televisió. També es van utilitzar informes oficials sobre el sector, com l'informe elaborat durant el 2008 per l'*Observatorio Nacional de la Sociedad de la Información de la Secretaría de Estado de Telecomunicaciones y para la Sociedad de la Información* o l'enquesta sobre consum i pràctiques culturals de Catalunya (realitzada pel Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació i l'Institut d'Estadística de Catalunya).
- iii. *Dades qualitatives de tipus etnogràfic* elaborades durant el període de realització i extretes de divuit entrevistes a professionals del sector audiovisual (independentment de si eren o no col·legiats). El llistat d'aquests professionals el va proporcionar la Comissió del CPAC encarregada del projecte de recerca als investigadors de l'Institut de Dret i Tecnologia de la UAB. Els criteris de selecció dels divuit professionals del sector van ser: (1) significació o rellevància professional del candidat dins el propi col·legi professional o en sentit més ampli en el sector audiovisual; (2) grau d'expertesa i experiència professional; i (3) representació de la diversitat de les professions que aglutina el Col·legi. Aquestes dades es recullen en: (1) tres entrevistes fetes amb caràcter previ a l'estudi i (2) 18 quaderns de camp (d'ara en endavant QC) elaborats per les investigadores del projecte amb la finalitat d'enriquir les dades quantitatives. El suport d'aquestes dades es va realitzar en diferents registres: extractes literals de conversa amb els professionals entrevistats, observacions de camp, etc.). Les dades es van sistematitzar i tractar amb programari d'anàlisi de dades etnogràfiques. Aquest conjunt de dades qualitatives va permetre afegir matisos a les preguntes tancades del qüestionari.⁶³ En darrera instància, i amb l'objectiu de testar de forma experta i

⁶³ Vegeu, per exemple, la següent observació de camp: "...en relació a la pregunta p8 del qüestionari corresponent a les entrevistes qualitatives (valoració sobre la creació d'un codi de bones pràctiques professionals) diu que és molt necessari i útil per a la professió crear un codi de bones pràctiques i que ho valora molt positivament, però quan finalitzem l'entrevista, en la xerrada informal em diu que en realitat un codi no serveix per res, que és perdre el temps, paper mullat, però que queda molt bé tenir-lo de cara a la galeria..." (QC7).

particularitzada els diferents documents de treball construïts a partir de les entrevistes qualitatives es van constituir Comissions Expertes de Treball⁶⁴ formades per professionals col·legiats del CPAC amb una estructura flexible pel que fa a la seva composició. Els coordinadors de cada Comissió van lliurar els documents de treball a la persona responsable del projecte de recerca, amb les consideracions i rectificacions que havien consensuat amb d'altres professionals del sector (col·legiats o no del CPAC). Els documents debatuts van ser els següents: (1) llistat de professions; (2) llistat de principis ètics agrupats per temàtica; (3) llistat d'aspectes a regular pel codi de bones pràctiques professionals; (4) llistat de problemes per professions; (5) llistat d'aspectes a regular pel codi per professions.

4.1.1. Resultats quantitativus: síntesi

L'objectiu de l'SNAP era la identificació de contingut rellevant en relació a les bones pràctiques professionals. La mitjana d'edat dels qui van respondre era de 42,78 anys (homes i dones). La mitjana d'edat dels homes era de 43,54 anys. La mitjana d'edat de les dones, de 39,58 anys. De les respostes obtingudes no s'observava que hi hagués paritat de gènere en cap dels grups d'edat, a excepció d'aquells professionals de menys de vint-i-cinc anys, que representaven un 7% de les respostes obtingudes. L'activitat professional majoritària era la de direcció-realització (27,1%), significant un 53,4% dels casos. La segona activitat era la de producció (15,5%, N=135). El mitjà audiovisual majoritari en què es treballava era la televisió (40,9%, N=13).

Les respostes sobre la possibilitat d'efectuar un codi són significatives i van permetre comprovar que la necessitat era real. Els resultats donaven una visió positiva: (1) del fet d'elaborar un codi deontològic, (2) de la idea d'elaborar un document/instrument de referència dins el sector, i (3) de defensar la llibertat d'actuació professional respectant els drets fonamentals dels ciutadans.

Un dels aspectes més interessants sobre el qual no podem donar dades en aquesta tesi era que els enquestats detallaven els tipus de conflictes que tenien entre els diversos col·lectius que componen la professió i no solament els que mantenien a fora del sector. La majoria va rebre bé la idea d'un codi perquè els dotava d'una eina que podien usar per a expressar, perfilar, gestionar i en el seu cas resoldre algunes tensions que fins aleshores havien impedit en alguns casos una comunicació fluida i una bona relació professional. Això redundava en la bona marxa del col·lectiu i afectava la seva imatge externa. Per tant, hi havia una consciència comuna que la pròpia funció col·legial, com a institució, es podia veure molt millorada a partir de la introducció de l'autoregulació.

⁶⁴ Vam posar en funcionament 8 Comissions Expertes de Treball: CET1 Realitzadors-Directors; CET2 Fotografia; CET3 Promoció; CET4 Música; CET5 Interpretació; CET6 Producció, CET7 Escriptors Audiovisuais; CET8 So. Les comissions expertes de postproducció, explotació, videojoc i art no es van poder endegar per motius diversos (bàsicament, però, el motiu més freqüent era la manca de disponibilitat dels professionals per les seves obligacions laborals).

Un altre aspecte que ens resultà força útil va ser que els col·legiats van assenyalar els temes que els preocupaven i que al seu entendre havien de guiar l'objecte del codi. Concretament:

- La concepció de l'obra audiovisual, el seu reconeixement i el respecte a la seva integritat (16,86%);
- Les garanties d'observança del Codi (16,71%);
- Les normes professionals vinculades a continguts específics: informatius, menors... (15,96%);
- Les relacions laborals /continguts audiovisuals /relacions editorials entre creadors i productors de continguts, mitjans de comunicació, publicistes, divulgadors... (ambdós, un 13,15%);
- Les relacions editorials (12,85%);
- La relació/impacte públic (11,32%).

Com després mostrarem, vam tenir molt present aquests resultats per a l'elaboració de la versió del codi que va ser emprat com a base de la discussió posterior.

4.1.2. Resultats qualitius: síntesi

La proposta d'estructura i contingut del codi de bones pràctiques es va presentar com un punt de partida per encetar la discussió i participació dels professionals. Per això es van establir ja d'entrada el mecanisme de les Comissions de Treball Expertes (articulades en funció de les diferents professions que aglutina el Col·legi) i de la Comissió Central del CPAC encarregada de donar suport i legitimitat al projecte.

Igualment, es va considerar oportú fer un esforç per integrar en la discussió i en el procés participatiu a la resta d'actors significatius del sector de l'audiovisual (organismes reguladors, associacions de telespectadors, universitats i centres formadors, associacions professionals i empresarials, etc.).

Els beneficis pràctics esperats del projecte havien estat prèviament identificats com una pràctica deontològica que produiria beneficis:

- Homogeneïtzació i clarificació del sector de l'audiovisual com un conjunt de camps professionals propis i identificable com a tal;
- Millora de les condicions laborals;
- Descens de la conflictivitat;
- Major grau de satisfacció dels propis professionals (reconeixement ètic i moral d'aspectes que, o bé no estaven regulats en l'ordenament jurídic o bé, si ho estaven, oferien discrecionalitat i inseguretat pràctica);
- Major efectivitat en el cas de conflicte greu davant dels tribunals de justícia;
- Paper ordenador i preponderant del Col·legi com a organisme autoregulator.

El que van respondre els professionals entrevistats mostrava un cert escepticisme també. A tall de mostra:

- «*Aquestes coses queden molt maques, però ningú les aplica i són mentida...els primers que se les salten son aquells que les instauren, ho sento, però és així...*» (QC6);
- «*El codi és necessari com a punt de referència, però no com un mer decàleg de principis i per quedar bé...això ha de ser fruit d'un procés seriós dins el propi Col·legi i està clar que el contingut s'ha de debatre per comissions de professionals i per mitjans audiovisuals...*» (QC11);
- «*Els llibres d'estil, els codis sempre signifiquen un procés de reflexió per tal que es puguin implantar bé en el col·lectiu que l'ha d'aplicar...*» (QC14);
- «*Ens falta una Bíblia...*» (QC15);
- «*Aquest codi de bones pràctiques és pertinent però des del debat en comissions sectorials per col·lectius, si no és així no se'l creurà ningú...*» (QC18).

Els professionals assenyalaven algunes objeccions als codis de bones pràctiques que es detallen resumidament a continuació:

- i. si ja tenim lleis que regulen l'activitat professional, per què és necessari un codi de bones pràctiques professionals?
- ii. l'ètica és un concepte molt personal com per intentar una reglamentació del mateix, no seria una forma indirecta de censurar o restringir la llibertat d'expressió?
- iii. els codis de bones pràctiques només obliguen a aquells que els signen i no es poden imposar;
- iv. la majoria dels codis son un decàleg de grans principis repeteixen o recorden allò que la legislació ja diu. I en tot cas, són susceptibles d'una interpretació que sempre serà subjectiva i no acceptable per tothom.

4.1.3. La construcció institucional

Després de comparar els resultats de recerca, ens vam adonar que els resultats anaven una mica més enllà del plantejament inicial: no es tractava només de l'elaboració d'una deontologia professional, sinó de la integració d'un sector que comprenia professions diverses i on el CPAC, com a institució, havia de guanyar-se encara el paper vertebrador que podia realitzar.

El CPAC estava situat en una posició estratègica, perquè el seu reconeixement com a Col·legi li permetia assajar l'ordenació d'un sector molt diversificat, amb un seguit de professions plural i no necessàriament amb els mateixos interessos, i amb una cadena de valor dels serveis i de la producció de béns culturals molt fragmentada. A més, l'aparició de servidors d'Internet que oferien continguts audiovisuals, com ja hem explicat en la primera part d'aquest capítol, havia modificat el mercat existent fins aleshores. Per tant,

(i) el plantejament mateix de l'ordenació del sector era una finalitat en si mateixa que constituïa un repte major; (ii) al centre de la recerca es plantejava el propi rol institucional del Col·legi.

Vam orientar doncs l'elaboració del codi en relació als problemes que vam detectar de construcció de la institució. El codi de bones pràctiques era un component d'aquesta construcció. No era l'únic: l'oferiment de serveis web, la representativitat dels col·legiats, i l'actuació del col·lectiu (fins i tot als tribunals) davant d'ingerències professionals eren altres elements a tenir en compte.

Des del moment que hi ha la constitució d'un col·legi professional reconegut, la seva legitimitat està garantida per llei. No es tractava, doncs, de redundar en la legalitat, sinó de l'efectivitat pràctica i del grau d'acceptació per part dels professionals del sector de la pròpia activitat del CPAC i de la seva capacitat d'autoregulació.

Hi havia un problema d'identitat. En definitiva, l'objectiu era també social i polític: l'ideal fora que no només els col·legiats, sinó que *tots els professionals* del sector se sentissin reconeguts i representats per l'organisme que podia proposar una autoregulació com a afirmació i defensa dels valors, actituds i interessos de l'audiovisual a Catalunya.

Cal subratllar que en un procés d'autoregulació hi ha previstos mecanismes de monitorització, control i en el seu cas sanció, que suposen el reconeixement del Col·legi com a organisme regulador. El Col·legi tenia, doncs, una funció de lideratge que vam recomanar que operés de forma gradual: en primer lloc, amb una regulació força lleu, de mínims, per incorporar posteriorment al procés el major nombre de professionals i col·legiats possibles per avançar cap a la redacció d'un Codi com a instrument més complet d'autoregulació. Vam introduir el concepte de *co-regulació* per a la construcció de l'eina. És a dir, el CPAC se situava entre els organismes reguladors i les lleis i reglaments administratius ja existents, i els col·legiats i professionals del sector. Havia d'acomplir la funció de vincular uns i altres de la millor manera possible.

No servia de res elaborar un codi si aquest no va acompanyat de la voluntat efectiva de portar-lo a la pràctica i fer un seguiment del seu compliment. Quan es va redactar el codi del Col·legi de Periodistes de Catalunya es va constituir al mateix temps un Consell de la Informació que vetllés pel compliment del codi, i que pogués actuar tant a instància de part com d'ofici. I ja que la funció dels consells o comitès és la de supervisar el compliment del codi, hi havia d'haver membres independents de la institució. Els consells han d'incloure persones alienes a la professió que assegurin la imparcialitat del control.

5. La proposta de regulació

5.1. La piràmide d'autoregulació

Si avui proliferen els codis de bones pràctiques i son més i més demandats des de l'interior de les corporacions professionals és perquè els professionals es troben amb la necessitat de fer compatibles, d'una banda, el valor de la llibertat de la persona o de l'autonomia professional, i, de l'altra, els drets fonamentals de tots els ciutadans (Camps 2009). En definitiva, qualsevol codi es proposa com objectiu general defensar els drets de

les persones. Havíem de tenir en compte, en conseqüència i com a mínim, quins eren els drets dels professionals, però també quins eren els drets dels destinataris de la comunicació que necessiten més protecció com són els menors, i els menys afavorits o més marginats.

En la proposta presentada vam recollir les reflexions de tots els membres de l'equip sobre els resultats dels qüestionaris i del treball de camp, i també les objeccions o obstacles que aquest va ajudar a mostrar. Hi ha, en aquest sentit, les funcions positives atribuïdes als codis pels diferents autors. En síntesi:

- i. Un codi elaborat, discutit i consensuat per qui l'ha d'assumir fa la funció de recordar principis i valors teòricament coneguts però poc presents en la pràctica. D'una altra banda, el codi de bones pràctiques pot abordar qüestions difícilment regulables des de la legislació, com és el cas de posar límits a la llibertat d'expressió. O pot anticipar-se a una possible regulació legislativa encara poc madura;
- ii. Els codis plasmen un reconeixement públic de la dimensió ètica d'una determinada professió;
- iii. Els codis concreten i defensen continguts morals de la professió vers possibles pressions externes;
- iv. Els codis augmenten el prestigi professional;
- v. Els codis suposen explicitar per a la societat una sèrie de criteris sobre els quals aquesta pot exigir responsabilitats (Aznar 1999).

Per a ordenar-ne el contingut vam seguir lliurement la metodologia emprada en el *Llibre Blanc de Mediació de Catalunya* (Casanovas, Magre, i Lauroba 2010)⁶⁵ A partir de l'experiència ja obtinguda, vam proposar l'ordenació per nivells i graus de l'autoregulació, de manera que el Col·legi pogués adquirir paulatinament les funcions reguladores de la institució.

La piràmide (Figura 3) consta de quatre nivells: (1) normatiu (ja donat per la legislació i els reglaments existents); (2) co-regulació, on el CPAC exerceix d'acord amb la legislació vigent una funció general de regulació, harmonització dels diferents àmbits de l'audiovisual que constitueixen el sector, i monitorització dels dos codis proposats en el tercer i el quart nivells; (3) Codi de Bones Pràctiques, on es regulen els drets i deures dels professionals en els diferents àmbits, així com les relacions i solució amistosa (negociada o mediada) dels possibles conflictes que puguin sorgir entre ells; (4) Codi Ètic, on queden definits de forma succinta els principis generals que poden acceptar tots els professionals del sector.

⁶⁵ Vid.: <http://www.llibreblancmediacio.com>.

Figura 3: Piràmide d'autoregulació i autocomposició

La correulació sectorial és una tasca difícil que només pot ser efectuada monitoritzant els nivells inferiors de regulació, i creant si s'escau comissions de seguiment que siguin capaces de relacionar-se tant amb els poders legislatius, com amb organismes públics (CAC) i amb associacions d'usuaris que defensen interessos diferents als dels professionals del CPAC. I per fer això calia tenir el recolzament explícit d'un nombre significatiu dels professionals que integren els diferents àmbits del sector de l'audiovisual.

L'apartat 5 detalla els dos instruments elaborats, que hem deixat tal i com es van presentar per tal que els propis col·legiats els elaboressin posteriorment.

5.2. El Decàleg i el Codi

5.2.1 Decàleg de Bones Pràctiques Professionals

1. L'objectiu d'aquest instrument d'autoregulació és el reconeixement d'una sèrie de drets i deures professionals pel que fa a la professió, als propis professionals, i també a la ciutadania, derivats de l'aplicació de principis ètics generals i comuns a l'exercici de qualsevol professió: respecte a la persona, protecció dels drets humans, respecte pels drets fonamentals, sentit de la responsabilitat, honestedat, competència professional. La intenció és oferir una guia pel que fa al comportament ètic professional i complementar la normativa vigent que afecta l'activitat professional del col·lectiu. Aquesta eina d'autoregulació afavorirà l'exercici de la professió, especialment pel que fa a un exercici de qualitat i responsabilitat.
2. L'activitat professional s'exercirà amb especial observança dels principis de legalitat i convivència establerts democràticament a Catalunya.

3. Es garantiran, pel que fa al desenvolupament de l'activitat professional, els drets fonamentals de les persones i per tant, dels professionals, amb especial atenció als drets que recull l'art.20 de la CE (llibertat d'expressió, de creació, d'opinió i de crítica). Es prestarà especial atenció a exercir la professió respectant els drets d'autor, garantint una pràctica professional escrupolosa pel que fa a la regulació de la propietat intel·lectual en el nostre ordenament jurídic. S'actuarà igualment de la mateixa manera pel que fa a la normativa que afecta a aquells col·lectius que tenen especial protecció en el marc de la comunicació audiovisual del nostre ordenament jurídic, en particular, infància i adolescència.
4. Obligació d'informar als organismes col·legials de qualsevol vulneració de drets (siguin de la naturalesa que siguin) que el professional arribi a conèixer en el decurs de la seva activitat professional, així hagi esgotat totes les possibilitats d'intervenció per evitar-les. El professional de l'audiovisual evitarà i en el seu cas, denunciarà situacions d'explotació i/o precarietat laboral, especialment atenent al col·lectiu professional més jove que s'incorpora a la professió.
5. Defensar la independència professional davant de possibles pressions o ingerències alienes als objectius professionals, evitant el conflicte d'interessos i tràfic d'influències (incompatibilitat de la professió amb altres activitats). En aquest sentit, el professional de l'audiovisual només obeirà a les limitacions que imposa la legislació vigent i els mecanismes d'autoregulació de què es doti el sector.
6. Desenvolupar la seva activitat amb criteri i rigor, sense arbitrarietats, i amb transparència, contribuint a la dignificació social de la professió, assumint correctament les responsabilitats i competències que es deriven d'un exercici professional responsable. Treballarà per al reconeixement social de la professió, dignificant-la, respectant i fent respectar els drets inherents de la mateixa. En definitiva, ajudarà a crear el bon nom de la professió.
7. Reconèixerà i respectarà la tasca professional desenvolupada per altres professionals, sense causar perjudicis personals ni professionals. Això no obsta per tal que el professional pugui opinar lliurement sobre l'activitat desenvolupada per altres professionals, amb criteris d'objectivitat, de lleialtat i de respecte professional a l'activitat desenvolupada. Defensarà per tant, la solidaritat i honestat professional i les lleis de lliure competència.
8. Exercirà el dret a una remuneració econòmica adequada en funció de les condicions de treball pactades, amb el respecte i observança pertinents a la legislació o convenis laborals vigents en cada cas.
9. Dret a una formació permanent, que fomenti la qualitat professional. Els organismes públics i privats, les empreses del sector i el propi CPAC, es comprometen a la creació d'espais de discussió i interacció que afavoreixin en un marc de confiança l'intercanvi de projectes i experiències professional que potenciïn, no només la feina en equip (si s'escau), també el diàleg professional al marge de relacions contractuals, amb l'objectiu de garantir una major qualitat en l'activitat a desenvolupar.

10. Els professionals de l'audiovisual hauran de respectar els següents drets dels usuaris: dret a rebre una comunicació audiovisual plural i transparent; dret a la diversitat cultural i lingüística; drets de les persones amb discapacitat; el dret a la informació; dret a la protecció dels valors constitucionals; dret de rectificació; dret a la protecció de la infància i la adolescència; dret a la salut i a la seguretat, dret a la protecció dels interessos econòmics legítims; drets lingüístics; dret a la formació i a la educació; dret d'accés; dret d'audiència, consulta i participació i control dels continguts audiovisuals; dret en relació a la publicitat i la televenda; dret a la qualitat; dret a la interactivitat; dret a l'accessibilitat; dret a l'acció de cessació i dret a reclamar.

5.2.2 El Codi de Bones Pràctiques dels Professionals de l'Audiovisual

5.2.2.1. Preparació

L'àmbit de la comunicació audiovisual és molt heterogeni, com ha quedat clar en els apartats inicials d'aquest capítol. El Col·legi aplega un seguit d'activitats poc definides tant pel que fa el perfil professional com a les competències pròpies dels col·legiats. És per això que el codi s'haurà de dividir en diferents grups de problemes que actualment es plantegen i que haurien de ser reconduïts correctament. El contingut d'aquest treball permet establir, de moment, els següents punts com aquells més susceptibles d'autoregulació.

5.2.2.1.1. Els drets dels professionals

Un codi de bones pràctiques no pot ser un conjunt de reclamacions de tipus laboral o de queixes i demandes envers el propi Col·legi. Tot i així, és cert que el reconeixement dels professionals per part del Col·legi és una de les primeres obligacions ètiques que qualsevol agrupació professional ha de tenir en compte i ha de saber portar a la pràctica. Les figures 25-38 de l'Informe es fan ressò d'una sèrie de queixes que es podrien resumir dient que no sempre els professionals troben el reconeixement professional, social o econòmic que la feina que fan mereix. En definitiva, molts conflictes laborals tenen com a motiu bàsic una escassa consideració dels drets dels professionals. Determinar aquests drets és el primer pas per a un reconeixement de la professió en totes les seves vessants.

5.2.2.1.2. Els deures dels professionals envers els continguts audiovisuals

L'exercici de qualsevol professió està relacionada amb el reconeixement d'uns drets però també amb la d'uns deures que el professional no pot defugir. Un món tecnificat i pragmàtic com l'actual tendeix a identificar l'excel·lència professional amb la competència científica i tècnica. És una identificació insuficient si es té en compte que qualsevol professional és també un ciutadà amb deures envers la societat. En un sentit especial ho és el professional de l'àmbit de la comunicació audiovisual, que treballa amb continguts que poden ser nocius de cara a l'educació de la infància, incoherents amb els principis democràtics o poc respectuosos amb els drets de les persones. Els continguts audiovisuals tenen el doble objectiu d'entretenir i informar. En els dos casos, han de ser

curosos de cara a l'interès públic, un concepte difícil o impossible de determinar, però imprescindible en una democràcia. El codi ètic haurà d'especificar els conflictes que poden derivar d'una producció de continguts poc curosa en diferenciar el que és acceptable o no des de la perspectiva ètica.

Pel que fa als continguts audiovisuals, moltes empreses audiovisuals, i especialment les públiques, tenen els seus codis de bones pràctiques, llibres d'estil o recomanacions diverses, que poden ajudar i servir de model a l'hora de determinar els deures de l'exercici professional.

5.2.2.1.3. L'accés a la professió i la formació

Atès que estem parlant d'un àmbit relativament nou i poc definit, el Col·legi de l'Audiovisual hauria d'establir els mínims necessaris per l'exercici professional. S'ha dit abans que el codi de bones pràctiques només té sentit si es fruit d'un procés deliberatiu i s'utilitza posteriorment per fer un seguiment de l'activitat professional. Aquest seguiment ha de servir no sols per detectar les males pràctiques, sinó per fer paleses les insuficiències de formació i per ordenar les distintes activitats professionals així com les diferents categories i competències. Si bé és difícil i possiblement poc recomanable establir a priori una definició del professional, l'aplicació d'un codi de bones pràctiques pot anar delimitant el bon exercici professional del que no ho és.

5.2.2.2. Proposta d'estructura i contingut del codi

5.2.2.2.1. Consideracions generals

El Col·legi Professional de l'Audiovisual de Catalunya manifesta, com a un dels seus objectius més importants, dotar-se d'un codi deontològic que reguli les bones pràctiques professionals dins del sector audiovisual en relació als professionals que hi treballen.

El propi Estatut col·legial d'aquesta corporació recull com a primer deure dels seus membres, "exercir la professió conforme a l'ètica professional exigible, respectant sempre els drets fonamentals de les persones" (art. 13.a).

L'objecte del present codi de bones pràctiques professionals és establir normes de conducta, que serveixin de marc referencial per resoldre els diferents conflictes d'interessos que el professionals de l'audiovisual puguin tenir en el desenvolupament de la seva activitat professional. Siguin aquests conflictes entre ells, o bé entre ells i la ciutadania. És una necessitat contribuir a una millor cohesió dels professionals de l'audiovisual, així com promoure i defensar on calgui el prestigi ciutadà i cultural que es mereixen els professionals de l'audiovisual. La professió s'haurà d'exercir amb el respecte màxim per aquells principis comuns a tota deontologia professional: respecte a la persona, protecció dels drets humans, sentit de la responsabilitat, honestat, prudència, i competència professional en les diferents activitats professionals.

Així, el Col·legi Professional de l'Audiovisual de Catalunya, en representació dels professionals que exerceixen la professió a Catalunya, proposa el següent codi de bones pràctiques professionals, lliurement acceptat i assumit pel col·lectiu professional de l'audiovisual.

5.2.2.2.2. Objectius

L'objectiu d'aquest instrument d'autoregulació és el reconeixement d'una sèrie de drets i deures professionals pel que fa a la professió, els propis professionals, i també a la ciutadania, que es deriven de l'aplicació de principis ètics generals i comuns a l'exercici de qualsevol professió: respecte a la persona, protecció dels drets humans, respecte pels drets fonamentals, sentit de la responsabilitat, honestat, competència professional. La intencionalitat és oferir una guia pel que fa al comportament ètic professional i complementar la normativa vigent que afecta a l'activitat professional del col·lectiu. Aquesta eina d'autoregulació afavorirà l'exercici de la professió amb qualitat i responsabilitat.

5.2.2.2.3. Àmbit d'aplicació

El codi de bones pràctiques professionals del Col·legi Professional de l'Audiovisual de Catalunya és aplicable a tots els professionals del sector audiovisual que exerceixen a Catalunya, treballin aquests en l'àmbit públic o privat, tot i tenir en compte les circumstàncies particulars que concorren en ambdós supòsits.

5.2.2.2.4. Estructura

El codi agrupa en 4 apartats els deures i principis que hauran de guiar el comportament dels professionals de l'audiovisual en els següents àmbits relacionals: (1) la ciutadania; (2) la professió; (3) els professionals de l'audiovisual i altres professionals; i (4) els usuaris.

I. La ciutadania

Els professionals de l'audiovisual contribueixen al desenvolupament de la societat, respectant la dignitat i la igualtat humanes, la justícia, vetllant pels drets i llibertats fonamentals relacionats amb la seva activitat. I és per això que els professionals compromesos amb aquest codi de bones pràctiques en el seu exercici professional hauran de:

- Actuar d'acord a la legalitat vigent i garantir el seu compliment, s'exerceixi la professió en l'àmbit públic o privat.
- L'activitat professional s'exercirà, per damunt de tot, pels principis de convivència i legalitat democràticament establerts a Catalunya i a l'Estat espanyol.
- Garantir la llibertat d'expressió, d'opinió, de crítica i de creació.
- No realitzarà ni contribuirà a pràctiques que atemptin contra la llibertat i la integritat física i psíquica de les persones. La intervenció directa o la cooperació en la tortura i els maltractaments, a més d'un delictes, constitueix la més greu violació de l'ètica professional.
- Obligació d'informar, almenys als organismes col·legials, de la violació dels drets humans que arribi a conèixer a través de la seva pràctica professional, un cop esgotades totes les possibilitats d'intervenció per evitar-la.

- Respectar i reconèixer els drets de propietat intel·lectual que se'n deriven segons la legislació vigent al respecte

II. La Profesió

Els professionals de l'audiovisual exerciran la professió segons la seva consciència i competència professional, amb garanties pel que fa a un exercici de la professió responsable i de qualitat. En aquest sentit, els professionals hauran de:

- Actualitzar de forma continuada els seus coneixements no només estrictament professionals, també pel que fa a la legislació mínima necessària per desenvolupar la seva activitat professional.
- Conèixer i respectar les normes i el coneixement professional expert reconegut per la comunitat professional a la qual pertany.
- Mantenir una actitud crítica i reflexiva permanent vers la seva actuació professional, ajudant així a implementar la qualitat i perfecció pel que fa a l'exercici professional.
- Utilitzar apropiadament els recursos dels quals disposa atenent a criteris de proporcionalitat i adequació a la tasca a desenvolupar.
- Aplicar els seus coneixements i experiència professional per augmentar l'eficàcia i eficiència en l'exercici de la seva professió.
- Defensar la independència professional davant de possibles pressions, o ingerències alienes als objectius professionals. En aquest sentit, el professional de l'audiovisual només obeirà a les limitacions que imposa la legislació actual vigent i aquest codi.
- Desenvolupar la seva activitat amb criteri i rigor, sense arbitriarietats, amb transparència.
- Evitar el conflicte d'interessos i tràfic d'influències (incompatibilitat de la professió amb altres activitats).
- Respectar la legislació actual vigent de propietat intel·lectual.
- Contribuir a la dignificació social de la professió, assumint correctament les responsabilitats i competències que es deriven d'un exercici professional responsable.

III. Els professionals de l'audiovisual i altres professionals.

Els professionals de l'audiovisual exerciran la professió pel que fa als seus col·legues de professió respectant els principis de solidaritat, respecte, honestedat i col·laboració. Així hauran de:

- Treballar per al reconeixement social de la professió, dignificant-la, respectant i fent respectar els drets inherents de la mateixa. En definitiva, es treballarà per al bon nom de la professió.
- Defensar la solidaritat i honestedat professional i les lleis de lliure competència.

- Exercir el dret a una remuneració adequada segons les condicions de treball amb el respecte i observança degut a la legislació o convenis laborals vigents en cada cas.
- Evitar situacions que puguin desacreditar al mateix professional o bé a la professió.
- Lluitar contra l'intrusisme professional.
- Respectar l'organització professional establerta en el lloc de treball.
- Reconèixer i respectar la tasca professional desenvolupada per altres professionals, sense causar perjudicis personals ni professionals. Això no obsta per tal que el professional pugui opinar professionalment sobre una tasca en qüestió.
- Ajudar, col·laborar, oferir desinteressadament orientació professional si així li ho sol·liciten.
- Respectar la legislació de propietat intel·lectual vigent, especialment els drets morals.
- Exercir el dret a refusar activitats professionals contràries a aquest codi de bones pràctiques professionals.
- Lluitar contra la censura sigui de la tipologia que sigui.
- No acceptar suborns, que és terminantment prohibit en bé de tota la professió.
- Crear espais de confiança, i intercanvi de projectes i experiències professionals que potenciïn no només la feina en equip (si s'escau), sinó també el diàleg professional al marge de les relacions contractuals, amb l'objectiu de garantir una major qualitat en l'activitat a desenvolupar.
- Avaluar el seu treball i (si s'escau) el del seu equip amb criteris d'objectivitat, de lleialtat i de respecte professional a l'activitat desenvolupada.
- Quan es treballi simultàniament amb d'altres professionals, hauran de procurar i facilitar la coordinació necessària per garantir els objectius professionals de forma eficaç, sense perjudici de les funcions de cadascun d'ells.
- Mantenir l'obligació de respectar i complir aquest codi de bones pràctiques professionals.
- Emfatitzar la condició de professional de l'audiovisual.
- Evitar i denunciar situacions d'explotació i/o precarietat laboral, especialment atenent al col·lectiu professional més jove que s'incorpora a la professió.
- Exercir el dret a una formació permanent dels professionals de l'audiovisual.
- Exercir la professió per assolir l'excel·lència professional, entesa com a consecució dels objectius professionals establerts inicialment, amb la màxima qualitat de factura.

IV. Els usuaris.

Els professionals de l'audiovisual hauran de respectar els següents drets dels usuaris:

- dret a rebre una comunicació audiovisual plural i transparent

- dret a la diversitat cultural i lingüística
- drets de les persones amb discapacitat
- el dret a la informació
- dret a la protecció dels valors constitucionals
- dret de rectificació
- dret a la protecció de la infància i la adolescència
- dret a la salut i a la seguretat, dret a la protecció dels interessos econòmics legítims
- dret a la formació i a la educació
- dret d'accés
- dret d'audiència, consulta i participació i control dels continguts audiovisuals
- dret en relació a la publicitat i la televenda
- dret a la qualitat
- dret a la interactivitat
- dret a l'accessibilitat
- dret a l'acció de cessació
- dret a reclamar.

5.2.2.2.5 Disposició addicional sobre el compliment i seguiment del codi

El Col·legi Professional de l'Audiovisual de Catalunya, vetllarà per l'aplicació d'aquest codi de bones pràctiques professionals. La Junta Directiva presentarà una proposta de regulació per la resolució de possibles conflictes, d'acord amb els seus estatuts col·legials.

6. La pragmàtica institucional del codi

L'exercici que reflecteix aquesta recerca és de pragmàtica institucional. Aquesta noció no l'entendem només en un sentit lingüístic: la manera com els termes adquireixen significat en els marcs de les institucions (Nguyen 2012). L'usem més aviat en el sentit que Danièle Bourcier intuïa pel dret i per les regulacions (Bourcier 2005). Hi ha una dimensió pròpiament constructiva, dinàmica i interactiva en el plantejament de normes, principis i codis.

Dit d'una altra manera. En aquest projecte ens vam adonar que els processos de regulació que no es basaven directament en l'autoritat o en la capacitat de sancionar necessitaven d'un centre o d'un nucli que focalitzés l'atenció dels membres del grup i facilités el seu procés d'integració. Si així es feia, el procés era capaç de generar propietats comunes, pròpiament col·lectives, que no haurien estat generades només amb l'agregació o la suma d'accions dels seus membres individuals.

Hi va haver molts d'aquests efectes que van ser produïts pel propi procés d'elaboració i discussió del codi. No volem dir amb això que el CPAC assolís el paper preponderant que buscava amb l'encàrrec de l'estudi. El mercat audiovisual a Catalunya i a Espanya ha notat de forma extraordinària l'impacte de la crisi global. No ha sofert una crisi sectorial degut a motius endògens, sinó que el procés de concentració de capitals i de grans

empreses que ha provocat la desaparició de molts autònoms i petites productores té un caràcter molt més general. El sector audiovisual ha estat especialment sensible a la crisi. En aquesta situació, poc podien fer els col·legis professionals per a evitar el descens de públic a les sales de cinema o per a ajudar al manteniment de la producció de documentals i de pel·lícules. La davallada de TV3, i la situació política específica de conflicte nacional, no ha ajudat tampoc.

Però, tanmateix, la dimensió col·lectiva de la *consciència digital* és essencial justament en els professionals del sector audiovisual. Aquí la crisi també ha assumit la forma d'una crisi identitària, perquè el que vam poder ja percebre en la recerca empírica s'ha confirmat. La crisi ha fet aflorar les diferències. Es tracta d'un sector on els interessos de les grans productores no coincideixen amb les de les petites, i on televisions i guionistes mantenen posicions laborals molt allunyades entre sí. No sabríem dir si una estructura *col·legial*, heretada de la situació administrativa anterior i sotmesa a una regulació intensiva, és l'adequada per reflectir o constituir a partir d'un cúmul de professions al voltant de l'audiovisual una imatge cohesionada del sector.

Però el que hem pogut comprovar amb aquests resultats de recerca és que el procés d'elaboració d'una sèrie de principis, valors i normes al voltant dels drets i deures dels membres del col·legi ha estat considerat com un projecte important, al qual es van sumar lliurement els esforços de molts col·legiats moguts només o primordialment per la consciència ètica de la professió.

Cinc anys més tard, el Codi figura de forma emblemàtica en la pàgina d'inici del CPAC, i tant el text del projecte inicial com el seu producte es troben entre els documents del col·legi (Figura 4).

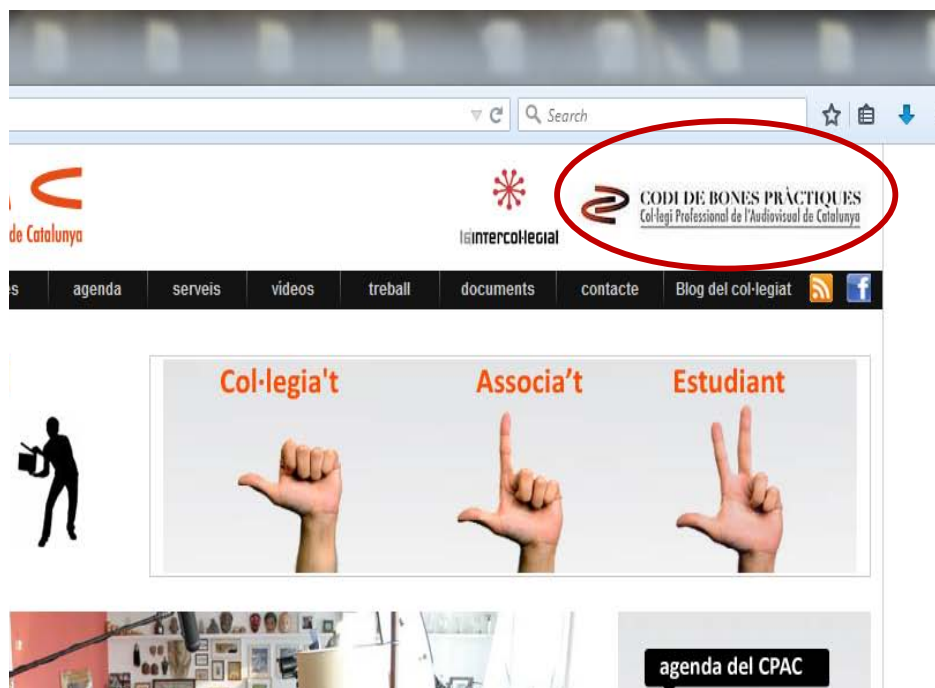

Figura 4: Pàgina d'inici del Web del Col·legi Professional de l'Audiovisual de Catalunya

No sabríem tampoc dir si es tracta pròpiament de *resistència*, però creiem percebre que el que s'expressa amb la paraula anglesa *resilience* —una reacció creativa davant l'adversitat amb diversos graus d'intensitat— és adequat per a descriure el context que el codi va ajudar a crear.

La identitat, amb tots els matisos que es vulgui i totes les ambigüitats que arrossega aquest mot, existeix i té efectes reals. És un assumpte de coneixement també: tots els col·legiats saben com funciona una càmera o què passa en un plató. La percepció, les rutines i tots els elements cognitius que fan que una persona identifiqui a una altra com a membre d'un mateix col·lectiu, funcionen aquí.

Des d'aquesta perspectiva la dinàmica dels drets no és la mateixa que la dinàmica abstracta de les normes. El codi tocava aspectes que tothom podia entendre i creava un marc de discussió on s'hi podia trobar representat. En les societats contemporànies l'ètica té una funció regulatòria directa que el dret positiu ha perdut en tornar-se més complex. En aquest sentit, les regulacions tenen un diferent pes pragmàtic. El dret hi és, certament, però no té la capacitat de generar els valors que el propi grup ordena a partir de la manera com vol dur la professió (que és la seva vida quotidiana). Des d'aquest punt de vista, la construcció d'institucions i la construcció jurídica no tenen per què ser coincidents.

Els processos d'autoregulació i de corregulació necessiten d'aquestes institucions intermèdies que construeixen el pont entre individus i grups, i entre grups socials i organismes oficials (a diferent nivell). Es tracta d'un tema de *coordinació* de les accions socials que no ha estat del tot ben recollit en la conceptualització que la ciència política ha proposat com a *governança multi-nivell* (*multi-level governance*) per a descriure les diferents actuacions dels organismes administratius i estatals en la fragmentació europea (Hooghe i Marks 2002).

La diferència està en els pressupòsits inicials. Si es pressuposa la reassignació de l'autoritat com a elements conductor de l'anàlisi, aleshores el CPAC pot ser ben descrit com un organisme jurídicament creat més, que forma part de la governança descentralitzada, policèntrica (o asimètrica) a què el concepte apunta. Però, si en canvi, es parteix del propi procés de regulació i s'adopta un punt de partida menys abstracte i amb menys assumpcions inicials, el que queda és només el desenvolupament d'un *procés de dret relacional al voltant de la creació d'una institució, no al voltant de les regles sinó al voltant del context on tots els seus membres operen i on volen incidir amb la representació del contingut del codi*.

«Quin món professional volem?» és una pregunta més important que «Per quin dret ens regim?» o fins i tot «Quines regles volem aplicar?».

CAPÍTOL III: Actuació ètica per a la protecció dels drets dels ciutadans en l'arxiu, cerques i anàlisi de càmeres de videovigilància (SAVASA)

1. Introducció

El tercer cas d'ús que es presenta en aquest capítol descriu l'actuació desenvolupada com a expert ètic en el marc del projecte europeu subvencionat per la Unió Europea en el Setè Programa Marc (FP7), SAVASA, *Standards based Approach to Video Archive Search and Analysis* (FP7-SEC-2011-1)⁶⁶. L'objectiu fonamental del projecte ha estat la creació d'una plataforma tecnològica (*IT Platform*) que permeti als usuaris autoritzats realitzar operacions de tractament de dades sobre imatges obtingudes a través de sistemes de videovigilància. La tipologia d'imatges que processa la plataforma permet la identificació directa o indirecta dels individus que apareixen en les imatges, i com a conseqüència d'aquest fet, es poden desencadenar vulneracions serioses de drets fonamentals de la ciutadania. Privacitat, protecció de dades personals i respecte dels valors o principis ètics es poden veure afectats per les funcionalitats i la informació que ofereix la plataforma.

L'objectiu del capítol és mostrar que el disseny de la regulació d'una plataforma d'aquest tipus depèn en el fons del disseny ètic i jurídic que puguem elaborar per a guiar la gestió de la informació, la monitorització dels processos, i el control dels diferents rols dels qui implementen les funcions tecnològiques de l'eina. Aquest disseny no és evident de per si, perquè pot prendre diverses formes. En aquest sentit, distingirem analíticament més endavant entre els metamodels de disseny i els models efectivament implementats.

Aquesta distinció és cabdal per a encabir o encapsular el contingut de normes jurídiques i principis ètics dins del funcionament normal de la plataforma. En els sistemes jurídics complexos no es dona una correlació directa entre el contingut de les normes i la realització, protecció i garantia dels drets dels individus. Els drets no són contingents. Cal una mediació institucional que cal construir mitjançant els instruments provinents primer, de l'estat de dret, i en segon lloc, dels instruments comunitaris de la Unió Europea.

Mostrarem en aquest capítol com els elements ètics han passat a un primer terme i són ara fonamentals per a la construcció d'*institucions intermèdies* entre els organismes dels diferents estats, els òrgans legislatius de la UE, i els ciutadans. Els drets dels ciutadans només poden ser eficaçment garantits mitjançant el seu funcionament. I la tecnologia, aquí, hi té un paper primordial.

1.1. Opinions de l'European Group on Ethics in Science and New Technologies (EGE)

A causa de l'impacte que les tecnologies de la informació i la comunicació (*ICT*) tenen sobre la vida dels ciutadans en els canvis d'hàbits personals, d'estil de vida, o en les

⁶⁶ El 7è Programa Marc finança projectes de recerca, desenvolupament tecnològic i innovació. L'objectiu de les convocatòries inserides en aquest programa marc és la millora de la competitivitat en l'àmbit de la UE mitjançant el finançament d'activitats R+D en règim de col·laboració transnacional entre empreses i institucions de recerca tant de la UE com de països associats i tercers països. El projecte SAVASA, pertany a la categoria de cooperació, concretament a l'àrea temàtica de seguretat, i té com a objectiu fomentar la recerca col·laborativa entre diferents actors europeus en àrees tecnològiques d'alt interès.

pròpies relacions interpersonals, la Comissió Europea va mostrar la seva preocupació al respecte al grup europeu d'experts en qüestions ètiques relatives a les ciències i les noves tecnologies, *The European Group on Ethics in Science and New Technologies* (EGE)⁶⁷. La Comissió demanà L'EGE que emetés un dictamen sobre la problemàtica ètica que la ràpida expansió de les TIC podia plantejar. L'EGE ha publicat dues opinions al respecte, l'Opinió N. 26 sobre ètica i TICs, de 22 de febrer de 2012 (Article 29 Data Protection Working Party 2012), i l'Opinió N. 28 sobre ètica i tecnologies relacionades amb la seguretat i la videovigilància, de 20 de maig de 2014 (Article 29 Data Protection Working Party 2014).

Respecte a l'Opinió 26/2012, és destacable l'apreciació que fa el grup d'experts sobre la identificació d'Internet com una esfera d'interacció social amb capacitat pròpia per a la creació de normes i valors. I en aquest sentit, fa una crida a la necessitat de comunicar els principis i valors defensats per la pròpia UE respecte a la dignitat humana, la vulnerabilitat i la no discriminació de les persones.

A efectes de la investigació que es presenta en aquest capítol, ens interessa destacar l'Opinió 28/2014. En aquest document l'EGE presenta un seguit de recomanacions organitzades temàticament —supervisió i responsabilitat, protecció de dades i processament de les dades, disseny i desenvolupament de les tecnologies relacionades amb seguretat i videovigilància, informació pública i conscienciació social— que incideixen sobre els dilemes ètics que una investigació de les característiques del projecte SAVASA presenta. La Taula 1, ofereix un resum per blocs temàtics d'aquestes recomanacions en funció de la rellevància a efectes de la investigació de referència que ens ocupa:

Bloc temàtic	Recomanacions
Supervisió i responsabilitat	<ol style="list-style-type: none"> 1. Els Estats Membres (EM) vetllaran per garantir la responsabilitat de les accions d'aquells que tenen concedida la facultat per realitzar activitats de videovigilància. Les empreses privades que actuen en nom dels Estats hauran d'estar subjectes als mateixos controls d'observança i compliment de les obligacions jurídiques i ètiques. 2. Els EM hauran d'establir mecanismes de supervisió judicial per realitzar activitats de videovigilància en el context d'investigacions criminals; individus hauran de ser informats posteriorment d'aquestes activitats i tenir la possibilitat de sol·licitar tutela judicial en cas que aquestes activitats siguin il·legals 3. Necessitat que els EM treballin per establir un concepte comú de seguretat nacional 4. Els EM hauran d'establir autoritats independents de supervisió amb potestat per: (i) monitoritzar l'ús públic i privat de la videovigilància sobre la ciutadania; (ii) per recolectar i publicar informació sobre sol·licituts de videovigilància; (iii) ser consultades sistemàticament abans de l'aprovació de nous instruments legislatius en matèria de videovigilància

⁶⁷ Vid. per a més informació:

http://erawatch.jrc.ec.europa.eu/erawatch/opencms/information/country_pages/eu/euorganisation/europeanorg_mig_0043

<p style="text-align: center;">Protecció i tractament de les dades</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Organitzacions públiques i privades hauran de respectar els principis relatius a la qualitat de les dades; les dades seran anonimitzades tan aviat com sigui possible; prohibició de realitzar <i>data profiling</i>⁶⁸ amb finalitats comercials sense consentiment específic de l'interessat 2. Els algoritmes utilitzats així com els seus paràmetres hauran de ser explicitats i estaran sotmesos a processos de revisió i validació continuada.
<p style="text-align: center;">Disseny i desenvolupament de les tecnologies relacionades amb seguretat i videovigilància</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. La realització de PIAs (<i>Privacy Impact Assessments</i>)⁶⁹ ha de ser una pràctica obligatòria en cas d'introducció en el mercat o modificació dels sistemes d'informació. 2. Les organitzacions públiques/privades hauran d'adoptar els principis de <i>privacy-by design</i>⁷⁰ i <i>privacy-in design</i> per desenvolupar tecnologies de seguretat i videovigilància. Valors europeus com la dignitat, llibertat i justícia han de ser integrats en el disseny, desenvolupament i lliurament d'aquestes tecnologies
<p style="text-align: center;">Informació pública i conscienciació social</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. El coneixement públic de les polítiques de dades ha de ser reforçat assegurant-se que les autoritats públiques i els agents empresarials faciliten el coneixement d'aquestes polítiques posant-les a disposició pública 2. Necessitat d'un major coneixement sobre la conceptualització i el valor que la ciutadania europea concedeix a la privacitat a través dels programes de recerca de la UE per tal de conèixer com aquesta ciutadania copsa les qüestions relatives a la seguretat i la videovigilància.

Taula 1: Extracte de les recomanacions sobre ètica i tecnologies relacionades amb la seguretat i la videovigilància. Font: Opinió 28/2014 de l'EGE

1.2. Requeriments de la Comissió Europea

La Decisió de la UE 1982/2006/EC,⁷¹ que endega formalment el Setè Programa Marc, proporciona el marc de referència sobre el tractament de les qüestions ètiques que es suscitin en els diferents projectes de recerca finançats pel programa. En aquest sentit, i als efectes de la recerca que es presenta, destaquem el següent contingut del document:

⁶⁸ Es a dir, realitzar una primera anàlisi sobre les dades d'origen per tal d'extreure la seva estructura, format i nivell de qualitat.

⁶⁹ Un *Privacy Impact Assessment* (PIA), és una avaluació d'impacte pel que fa a la protecció de dades personals. Segons la "Guía para una Evaluación de Impacto en la Protección de Datos", publicada per l'Agència Espanyola de Protecció de Dades, el 29 d'octubre de 2014, una avaluació d'impacte en la protecció de dades "és un procés que permet a les organitzacions identificar els riscos que un producte o servei pot implicar per a la protecció de dades abans que es materialitzi", pàg.8. Agencia Española de Protección de Datos, *Guía Para Una Evaluación de Impacto En La Protección de Datos Personales*, 2014, Disponible a: http://www.agpd.es/portalwebAGPD/canaldocumentacion/publicaciones/common/Guias/Guia_EIPD.pdf. Una visió general de la situació actual dels PIA es pot trobar a l'obra de Wright i de Hert (Wright i de Hert 2012).

⁷⁰ Segons la "Guía" de l'AEPD, *op. cit.*, la definició del concepte *Privacy by design* (Privacitat des de el disseny) és: "aproximació al disseny de sistemes d'informació tenint en compte els requisits de privacitat des de les etapes inicials del mateix i en el decurs de tot el seu cicle de vida", pàg. 71.

⁷¹ Parlament Europeu i Consell de la Unió Europea, Decisión N° 1982/2006/CE Del Parlamento Europeo Y Del Consejo de 18 de Diciembre de 2006 Relativa Al Séptimo Programa Marco de La Comunidad Europea Para Acciones de Investigación, Desarrollo Tecnológico Y Demostración (2007 a 2013) (L 412/1 30.12.2006), 2006. Disponible a: http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:fea6bf93-6db4-473b-b40c-acf92978d6e1.0006.03/DOC_1&format=HTML&lang=ES&parentUrn=CELEX:32006D1982.

1. El Fonament Jurídic (*Considerando*) 30 d'aquesta Decisió recull l'obligatorietat pel que fa a les activitats d'investigació que es realitzin de respectar els principis ètics fonamentals, entre ells aquells que es recullen en la Carta dels Drets Fonamentals de la UE⁷², a més de tenir en consideració els dictàmens que emeti el EGE.
2. L'Annex I, respecte a les TIC indica que l'objectiu d'aquestes és millorar la competitivitat de la indústria europea i situar a Europa en condicions de dominar i conformar l'evolució futura de les TIC de manera que pugui satisfer les demandes de la seva economia i de la seva societat. També indica que les activitats emmarcades en aquest tema reforçaran la base científica i tecnològica d'Europa, i contribuiran a impulsar i estimular la innovació i creació de productes, serveis, i processos que es transformaran ràpidament en beneficis per als ciutadans, les empreses, la indústria i les administracions públiques d'Europa.
3. En el mateix Annex I de la Decisió, i en relació amb la seguretat: (i) la Comissió insta al desenvolupament de tecnologies i coneixements que permetin crear la capacitat necessària per tal de garantir la seguretat dels ciutadans europeus davant d'amenaques com el terrorisme, i la delinqüència, entre d'altres, sense malmetre els drets humans fonamentals, incloent-hi la privacitat; (ii) la Comissió insta també a assegurar un ús òptim de les tecnologies disponibles en benefici de la seguretat civil europea i a estimular la cooperació de subministradors i usuaris de solucions civils de seguretat, millorant la competitivitat de la indústria de seguretat europea.

Els projectes de recerca que han estat presentats en el marc d'aquest programa i que poden afectar als valors ètics protegits per l'UE així com qüestions relatives a la vulneració del dret a la protecció de dades personals⁷³ o la privacitat dels individus, hauran de satisfer els següents requeriments específics (Comissió Europea 2009b): (i) detallar si el projecte inclou el tractament de categories especials de dades personals (dades sensibles o especialment protegides⁷⁴) i si és absolutament necessari, a efectes dels objectius del projecte, el tractament d'aquest tipus de dades; (ii) indicar el temps durant el qual les dades personals recollides en el marc del projecte seran conservades; (iii) reflectir

⁷² Unió Europea, *Carta de Derechos Fundamentales de La Unión Europea*. (2000/C 364/01), 2000. Disponible a: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_es.pdf.

⁷³ L'art. 2 de la Directiva 95/46/CE del Parlament Europeu i del Consell, de 24 d'octubre de 1995, relativa a la protecció de les persones físiques pel que fa al tractament de dades personals i a la lliure circulació d'aquestes dades, defineix *dada personal* com "tota informació sobre una persona física identificada o identificable (l'"interessat")"; es considera identificable tota persona la identitat de la qual es pugui determinar, directament o indirectament, en particular mitjançant un número d'identificació o un o diversos elements específics, característics de la seva identitat física, fisiològica, psíquica, econòmica, cultural o social". Parlament Europeu i Consell de la Unió Europea, *Directiva 95/46/CE Del Parlament Europeu I Del Consell, de 24 D'octubre de 1995, Relativa a La Protecció de Les Persones Físiques Pel Que Fa Al Tractament de Dades Personals I a La Lliure Circulació D'aquestes Dades*. (DOUE L 281 23.11.1995), 1995. Disponible a: <http://www.apd.cat/media/676.pdf>.

⁷⁴ L'art. 8.1 de la Directiva 95/46/CE, *op.cit.*, defineix com a *categoria especial de dades* "les que revelen l'origen racial o ètnic, les opinions polítiques, les conviccions religioses o filosòfiques, la pertinença a sindicats, així com el tractament de les dades relatives a la salut o la sexualitat".

si cal una autorització legal per al tractament⁷⁵ d'aquestes dades durant el temps de duració del projecte i indicar si la recollida d'aquestes requereix una forma especial; i (iv) explicitar la forma en la qual les dades personals seran conservades, en termes de localització, mesures de seguretat, entre d'altres.

Els comitès d'experts ètics involucrats en el marc d'aquests projectes tenen com a objectiu general identificar, assessorar, i proporcionar recomanacions al consorci del projecte sobre els aspectes ètics que considerin rellevants i que puguin ser problemàtics a efectes del desenvolupament del projecte durant tot el cicle de vida d'aquest. En relació amb el projecte de referència, concretament la tasca com a expert ètic ha consistit a assessorar: (i) sobre els impactes que pot produir la plataforma tecnològica respecte dels valors ètics de la UE; i (ii) sobre els impactes que pot ocasionar sobre els principis legals de la UE que protegeixen aquests valors ètics.

En relació amb la primera tasca, la descripció concreta de l'activitat realitzada ha comportat:

- La identificació dels principis i valors ètics continguts en els següents instruments legislatius de la UE: (i) la Carta de Drets Fonamentals; i (ii) el Conveni Europeu de Drets Humans (Conveni per a la Salvaguarda dels Drets Humans i les Llibertats Fonamentals).⁷⁶
- La identificació i ordenació dels possibles impactes negatius produïts per la tecnologia desenvolupada durant el projecte respecte els principis i valors ètics de la UE que es poguessin veure afectats.
- L'elaboració de recomanacions i directrius pràctiques per tal de minimitzar els riscos identificats en l'activitat anterior i per tant l'impacte sobre els principis i valors ètics de la UE.

Pel que fa a la segona tasca, les activitats desenvolupades han estat les següents:

- La identificació dels principis jurídics en l'instrumental legal de la UE que ofereixen protecció jurídica als valors ètics en risc: (i) la Directiva 95/46/CE de protecció de dades; i (ii) la Recomanació R(87)15.⁷⁷
- La identificació i ordenació dels possibles impactes negatius produïts per la tecnologia desenvolupada durant el projecte respecte als principis jurídics de la UE que es poguessin veure afectats.

⁷⁵ Segons l'art. 2, de la Directiva 95/46/CE, *op. cit.*, per *tractament* de dades personals s'entén "qualsevol operació o conjunt d'operacions, efectuades o no mitjançant procediments automatitzats, i aplicades a dades personals, com la recollida, registre, organització, conservació, elaboració o modificació, extracció, consulta, utilització, comunicació per transmissió, difusió o qualsevol altra forma que faciliti l'accés a les dades, la seva comparació o interconnexió, així com el seu bloqueig, supressió o destrucció."

⁷⁶ Consell d'Europa, *Conveni Europeu de Drets Humans* (Roma, 1950). Disponible a: http://www.echr.co.e.int/Documents/Convention_CAT.pdf.

⁷⁷ Consell d'Europa, *Recomanació R (87) Del Comitè de Ministres Del Consell d'Europa Adreçada a Regular La Utilització de Dades de Caràcter Personal En L'àmbit Policial.*, 1987. Disponible a: <http://polis.osce.org/library/f/2670/471/CoE-FRA-RPT-2670-EN-471>.

- L'elaboració de recomanacions i directrius pràctiques per tal de minimitzar els riscos identificats en l'activitat anterior i, per tant, l'impacte sobre els principis jurídics de la UE.

2. Descripció del context de recerca

2.1. Panoràmica del projecte SAVASA

El projecte proposa la creació d'una plataforma de cerca de vídeo que permeti als usuaris autoritzats realitzar cerques semàntiques sobre nombrosos repositoris de vídeos de videovigilància ubicats en diferents localitzacions però que no són interoperables entre si. El projecte té com a objectiu desenvolupar una eina que permeti gestionar amb eficàcia grans volums d'arxius de vídeo generats en les infraestructures de videovigilància d'operadors de transport ferroviari o per carretera, per exemple, o bé localitzar i accedir a la mateixa tipologia d'arxius per les forces i cossos de seguretat en cas que sigui necessari per dur a terme determinades investigacions.

L'objectiu és doncs la creació d'una nova eina que incideixi principalment sobre els següents aspectes:

- i. La cadena de custòdia, és a dir la interacció que es produeix de fet entre els responsables dels arxius de videovigilància i aquells que per un motiu o altre necessiten accedir a aquest contingut. Com és sabut, avui dia la cadena de custòdia implica la intervenció de molts actors (els productors i responsables dels arxius de videovigilància); els consumidors o usuaris que volen accedir als enregistraments; els intermediaris com els serveis de missatgeria que porten d'un lloc a l'altre la còpia del vídeo; el personal tècnic d'una instal·lació encarregat d'efectuar les còpies, entre d'altres).
- ii. Els costos que el volum de processos i personal implicat en aquesta cadena de valor comporten.
- iii. La reducció del temps d'obtenció dels arxius, evitant els retards.
- iv. L'heterogeneïtat de sistemes de videovigilància (*CCTV Systems*) que existeixen en el mercat, amb la conseqüent problemàtica generada per la qualitat de les imatges o la gestió d'arxius de vídeos en formats múltiples.

Els principals actors en el marc de la plataforma, són els productors, els consumidors i el sistema SAVASA. Els primers, són els sistemes de videovigilància que facilitaran els continguts de vídeo a la plataforma mitjançant connexions segures. Els segons, són entitats o organitzacions com per exemple, forces i cossos de seguretat que mitjançant una connexió a través d'una web de serveis podran realitzar peticions d'arxius de vídeo i, si és acceptada, podran rebre el contingut adaptat, personalitzat i semànticament analitzat.

El tercer actor és el sistema SAVASA. Aquest consta de dos subsistemes: (i) el node local SAVASA i (ii) el SAVASA-*cloud*. El primer subsistema està format per un mòdul de hardware i software que s'integren en les instal·lacions de cada productor. Mitjançant aquest mòdul s'apliquen algorismes de pre-processament, tècniques de detecció

d'objectes, persones, o activitats⁷⁸ en un escenari prèviament definit, i màscares de privacitat⁷⁹ sobre la informació sensible (rostre de persones, matrícules de vehicles, entre d'altres). El segon subsistema —SAVASA-cloud— està format pel conjunt de mòduls que conformen les principals funcionalitats del sistema, com són l'índex d'emmagatzematge dels arxius de vídeo i l'execució de l'eina de vídeo anàlisi.

La plataforma preveu dues interfícies possibles. (i) *Online*: aquesta interfície permet l'accés a la plataforma, és a dir, l'accés als serveis de cerca per part dels consumidors mitjançant peticions de cerca; (ii) *Offline*: es correspon amb la part del flux d'anotació de les dades (*annotation data flow*). Bàsicament, en el marc d'aquesta darrera interfície es produeix una continua adquisició dels vídeos provinents dels sistemes CCTV, s'hi realitzen operacions d'anàlisi d'extracció de descriptors visuals de baix nivell,⁸⁰ s'anoten semànticament⁸¹ els vídeos, i s'actualitzen els índexs de cerca.

2.2. Els escenaris d'aplicació

Els escenaris d'aplicació que contempla el projecte són el transport ferroviari i el transport interurbà. Presentarem ara la problemàtica dels sistemes de videovigilància en ambdós escenaris.⁸²

2.2.1. Transport Ferroviari

L'objectiu principal de la instal·lació de sistemes de videovigilància en aquest àmbit és monitoritzar i capturar els esdeveniments rellevants que puguin ocórrer tant en l'interior dels trens (equipaments a bord) com en les instal·lacions de les estacions (equipaments fixes) per tal de transmetre aquesta informació al personal de seguretat.

L'ús d'aquests sistemes en aquest entorn obeeix fonamentalment als següents propòsits: (i) prevenir, impedir i investigar la criminalitat i les activitats terroristes; (ii) assistir als serveis d'emergència; (iii) investigar al personal, als usuaris; (iv) investigar accidents i incidents ferroviaris; (v) proporcionar mitjans de prova en els procediments judicials civils i penals; (vi) generar confiança entre el personal i els usuaris; (vii) complir amb les obligacions marcades per la llei; (viii) control d'aglomeracions; (ix) control de

⁷⁸ A continuació es precisen algunes definicions tècniques per tal de facilitar la comprensió: (i) detecció de persones i objectes: consisteix en identificar la presència d'una o més persones en una localització determinada mitjançant la utilització d'aparells o tecnologies com làser escàners, videovigilància, sensors de pressió, entre d'altres; (ii) detecció d'activitats: reconèixer un grup d'activitats els actors de les quals són un grup determinat de persones. Aquest reconeixement implica l'anàlisi de les activitats dels individus i de les que aquestes determinen (p.e. manifestació, aglomeració).

⁷⁹ Fa referència a la necessitat de protegir informació personal sensible fent inaccessible aquesta informació mitjançant l'aplicació de solucions tècniques a usuaris no autoritzats.

⁸⁰ Els descriptors de baix nivell són la informació que conté una imatge (color, forma i textura).

⁸¹ L'anotació semàntica consisteix en l'assignació de descripcions a elements digitals. Per exemple, etiquetar objectes en un vídeo, descriure el contingut d'una fotografia. L'anotació semàntica pot realitzar-la un individu de forma manual. També es pot realitzar semi-automàticament. És a dir, l'anotació la realitza un individu assistit pels suggeriments proposades per un programa especialitzat. I finalment, també es realitza de forma automàtica. En aquest cas l'operació d'anotació la realitza una màquina, un programa.

⁸² En el marc del projecte de referència, la definició del terme escenari obeeix a la seqüència o desenvolupament d'esdeveniments que són esperats que es produeixin en un context determinat. És també un descriptor d'alt nivell d'una escena en termes de reconeixement d'objectes, grups de persones o altres elements considerats rellevants o característics.

vehicles; (x) assistir les decisions relacionades amb el tràfic ferroviari en cas d'interrupció o pertorbació sobrevinguda.

Descriurem breument el decurs de la cadena de custòdia, els agents que hi intervenen i els requeriments que són necessaris per tal de facilitar el vídeo.

En primer lloc, l'operari ferroviari ha de rebre una sol·licitud autoritzada on es requereixi l'extracció d'un determinat enregistrament, proporcionant data del registre, interval de temps que es sol·licita, lloc, entre d'altres. Aquesta sol·licitud adquireix diversos formats, pot ser una carta, un fax, un correu electrònic provinent de les forces o cossos de seguretat de l'Estat o un jutjat. Ha de contenir informació identificativa sobre qui reclama les imatges així com la referència del procediment d'investigació policial o judicial, si fos el cas. Si l'agent considera correcta la petició i conforme als requeriments estipulats per a l'acceptació, procedirà a ordenar l'extracció de les imatges sol·licitades a un tècnic autoritzat. Aquest extraurà les imatges, i les lliurarà en un DVD a l'operari. Fins i tot pot ser la persona que porti les imatges en mà al jutjat o a les dependències policials.

El benefici més important de la utilització dels sistemes de videovigilància en aquestes dependències té a veure amb la monitorització de l'activitat que es produeix en temps real per part del personal pertanyent als serveis de seguretat privada contractats pels operadors ferroviaris, especialment pel que fa a la possibilitat de gestionar remotament la necessitat de reforçar amb més personal una estació en un determinat moment o bé la coordinació dels serveis de salut.

2.2.2. Transport per Carretera

Els sistemes de videovigilància en el context del transport per carretera són utilitzats per monitoritzar el trànsit i el flux de la circulació dels vehicles amb l'objectiu d'adoptar les mesures pertinents i necessàries a tals efectes. Per aquests efectes, no és necessari ni identificar mitjançant les funcionalitats de la càmera elements com la matrícula dels vehicles, ni els rostres de les persones. Només en cas d'accident o incident rellevant, els operadors poden utilitzar funcionalitats com el zoom per tal d'obtenir més informació (matrícules, identificació si hi ha persones dintre un vehicle, per posar alguns exemples). Les vistes panoràmiques són els plànols de càmera més usuals a efectes d'identificar situacions de congestió de trànsit.

Les imatges de les càmeres de CCTV ubicades en aquest escenari a banda de ser desplegades als centres de control, poden ser consultades: (i) a través de pàgines web degudament autoritzades per tal que els usuaris obtinguin informació sobre l'estat del tràfic i les carreteres; (ii) pels mitjans de comunicació amb l'objectiu d'informar sobre la mateixa qüestió a la seva audiència; (iii) i finalment, per empreses que treballen en el manteniment de carreteres sota els pertinents acords legals signats al respecte. Normalment, aquests tercers accedeixen a les imatges en temps real, i per tant poden veure i emetre qualsevol zoom o moviment que en aquest moment realitzi l'operador ubicat al centre de control. En cas d'accident i/o incident rellevant se'ls hi suspèn el senyal a aquests per evitar la fuga d'aquestes imatges, així com per qüestions de seguretat i privacitat.

Els experts destaquen la situació següent: (i) la coexistència de diferents tipologies de càmeres de videovigilància; (ii) el nombre elevat de càmeres instal·lades en la xarxa viària; i (iii) les diferents prestacions tècniques que ofereixen.

Respecte la cadena de custòdia de les imatges, el procés identificat és el següent: al centre d'operacions de control de tràfic existeix personal responsable de la custòdia dels vídeos durant el termini que marqui la legislació vigent al respecte (dependrà del país) per tal de lliurar aquests únicament a aquelles peticions finalment autoritzades. Les peticions són comunicades a un agent autoritzat. Haurà de comprovar la validesa de la petició en termes de compliment dels requeriments relacionats amb la identificació i contingut de la petició exposats anteriorment. Si és així, s'autoritzarà l'enviament. En cas que la petició no sigui d'una autoritat policial o judicial competent, com un mitjà de comunicació, o investigadors per exemple, si se'ls autoritza hauran de signar una carta de compromís respecte a l'ús que faran de les imatges obtingudes. Si s'escau, la petició serà objecte de valoració per part de l'agent autoritzat. Aquest és responsable d'ordenar l'extracció de les imatges de l'arxiu objecte de la petició a un tècnic. Aquest darrer, així que rebí la petició autoritzada per part de l'agent, extraurà les imatges i les inclourà en un DVD per lliurar-les a un operari.

Les peticions poden ser realitzades per les autoritats policials o judicials. Si presenten una petició vàlida per a incloure-la com a prova en les investigacions, normalment aquesta és acceptada. Però hem vist també que una altra tipologia d'usuaris amb finalitats diverses poden realitzar la petició d'imatges, i en aquest cas, serà l'agent autoritzat qui en valori la idoneïtat.

Els operadors responsables d'observar les imatges que arriben al centre de control efectuen una primera classificació manual on guarden les imatges relatives a incidents. En cas d'una posterior petició, aquesta pràctica reduirà el temps de cerca. Si les imatges mostren fets constitutius d'infraccions administratives (excés de velocitat, maniobres de circulació prohibides, etc) les imatges estaran a disposició i es facilitaran a les autoritats responsables als efectes oportuns i es guardaran pertinentment seguint els preceptes legals indicats en la legislació referent a protecció de dades del país concret. Per tant, no es procedirà a esborrar automàticament les imatges després del temps reglamentari que preveu la llei.

Clarament, la utilitat més beneficiosa dels sistemes de CCTV en aquest escenari és el control del tràfic en temps real així com la captura d'imatges que podran ser utilitzades posteriorment com a prova en el marc de procediments judicials relacionats amb els accidents de circulació.

3. Els principis i valors ètics aplicables en el context de SAVASA

3.1. El Tractat de Lisboa i els instruments legislatius

Tal i com hem mencionat anteriorment, els dos instruments legislatius en el marc de la UE que han de ser considerats per tal d'efectuar una identificació sobre els drets fonamentals que poden ser afectats per les funcionalitats i la informació que

potencialment és capaç de gestionar la plataforma són: la Carta de Drets Fonamentals i el Conveni Europeu de Drets Humans.

És rellevant fer una breu menció sobre el que ha significat el Tractat de Lisboa⁸³ pel que fa al canvi que va introduir en l'estructura institucional europea que no es veia modificada des de la perfilada pel Tractat de Maastricht (1992). Fins a l'entrada en vigor del Tractat de Lisboa, el dia 1 de desembre de 2009, l'estructura institucional europea estava conformada per tres "pilars": (i) el pilar comunitari (*primer pilar*), que es corresponia amb les tres comunitats, la Comunitat Europea, la Comunitat Europea de l'energia atòmica (Euratom) i l'antiga Comunitat Europea del Carbó i l'Acer (CECA); (ii) el pilar corresponent a la política exterior i de seguretat comú (segon pilar); i (iii) el pilar corresponent a la cooperació policial i judicial en matèria penal.⁸⁴ Aquesta estructura funcionava seguint procediments de decisió diferents.

Els primer pilar seguia el procés de decisió comunitari, mentre que les decisions en el marc dels altres dos pilars es prenen mitjançant procediments intergovernamentals. El Tractat de Lisboa modifica aquesta estructura per tal d'impulsar la creació de la UE. Així i en el marc de la UE, els processos de decisions es prenen utilitzant el procediment legislatiu ordinari. Tot i així, caldria precisar que el mètode intergovernamental continua sent d'aplicació en l'àmbit de política exterior i de seguretat comú. També pel que fa a les qüestions relatives a la cooperació policial i judicial en matèria penal cal dir que continuen subjectes a procediments especials en el si dels quals els Estats Membres encara conserven un poder de decisió important.

Feta la puntualització anterior, i als efectes que ens ocupen, l'entrada en funcionament del Tractat de Lisboa ha significat la modificació de l'art. 6.1 del Tractat de la Unió Europea en el sentit que reconeix a la Carta dels Drets Fonamentals el mateix valor jurídic que tenen els Tractats.⁸⁵ Per tant, a partir d'aquest moment passa a tenir caràcter jurídic vinculant per als Estats membres quan apliquen el Dret de la UE així com per a les institucions i òrgans de la Unió. Respecte al Conveni Europeu de Drets Humans, el mateix Tractat indica en l'art. 6.2 que els drets fonamentals garantits al Conveni, formaran part del Dret de la UE com a principis generals.⁸⁶ Per tant, la Carta constitueix la primera font

⁸³Unió Europea, Tratado de Lisboa. Por El Que Se Modifican El Tratado de La Unión Europea Y El Tratado Constitutivo de La Comunidad Europea (2007/C 306/01), 2007. Disponible a: http://www.boe.es/legislacion/enlaces/documentos/ue/Trat_lisboa.pdf.

⁸⁴El Tractat d'Amsterdam va transferir part de les competències del tercer pilar al primer (lliure circulació de persones). Vid.: Labayle 1997.

⁸⁵Parlament Europeu, Consell i Comissió de la UE (2007). DOUEC, n.306 de 17 de desembre. Modificació de l'art. 6.1 del Tractat de la Unió Europea: "La Unión reconoce los derechos, libertades y principios enunciados en la [Carta de los Derechos Fundamentales de la Unión Europea de 7 de diciembre de 2000](#), tal como fue adaptada el 12 de diciembre de 2007 en Estrasburgo, la cual tendrá el mismo valor jurídico que los Tratados. Las disposiciones de la Carta no ampliarán en modo alguno las competencias de la Unión tal como se definen en los Tratados. Los derechos, libertades y principios enunciados en la Carta se interpretarán con arreglo a las disposiciones generales del título VII de la Carta por las que se rige su interpretación y aplicación y teniendo debidamente en cuenta las explicaciones a que se hace referencia en la Carta, que indican las fuentes de dichas disposiciones".

⁸⁶Parlament Europeu, Consell i Comissió de la UE (2007). DOUEC, n.306 de 17 de desembre. Modificació de l'art. 6.2 del Tractat de la Unió Europea: "La Unión se adherirá al Convenio Europeo para la Protección de los Derechos Humanos y de las Libertades Fundamentales. Esta adhesión no modificará las competencias de la Unión que se definen en los Tratados". Tanmateix l'apartat 3 del mateix article queda modificat com

jurídica d'aplicació obligatòria, mentre que el Conveni resulta la segona font jurídica d'aplicació pel que fa a la protecció dels drets fonamentals en el marc de la UE.

A continuació examinarem ambdós instruments destacant aquells aspectes que es consideren rellevants a efectes del projecte SAVASA. Detallarem també els valors ètics continguts en la Carta, integrada en el Tractat de Lisboa, que es veuen afectats per l'ús de les tecnologies i les funcionalitats de la plataforma.

3.1.1. Valors ètics en la Carta de Drets Fonamentals de la Unió Europea

La Taula 2 que presentem a continuació ofereix els drets fonamentals afectats. Sintetitza les definicions d'aquests drets proporcionades en el document, i elabora una definició dels conceptes rellevants a efectes de precisar l'aspecte concret del dret fonamental que podria quedar afectat. Val a dir, que el dret a la protecció de dades de caràcter personal es troba reconegut a l'article 8 del present document. Aquest però no és un dret absolut. Pot sofrir limitacions sempre i quan aquestes estiguin establertes per llei, respectin el contingut fonamental dels drets i llibertats, i respectin també el principi de proporcionalitat. Tanmateix les limitacions esmentades hauran d'obeir a objectius relacionats amb l'interès general o bé amb la necessitat de protegir els drets i llibertats d'altres.

Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea		
Valor ètic	Definicions segons la Carta	Conceptes⁸⁷
Dignitat	Art.1: "La dignitat humana és inviolable. Serà respectada i protegida."	- "inviolable": no pot ser arravatada a cap ésser humà.; ni tampoc es pot perdre, ni renunciar a ella. - "ha de ser respectada": ningú està autoritzat a perjudicar la dignitat d'una altra persona - "ha de ser protegida": els individus tenen el dret fonamental davant les institucions de la UE i dels Estats Membres d'interposar accions contra actes que puguin anular la seva dignitat
Llibertat (Protecció de dades de caràcter personal)	- Art.8.1: "Tota persona té el dret a la protecció de les dades de caràcter personal." - Art. 8.2.: "Aquestes dades hauran de tractar-se de forma lleial, per a finalitats concretes i sobre la base del consentiment de l'interessat o en virtut d'algun altre fonament legítim previst a la llei. Tota persona té el dret a accedir a les dades recollides que siguin de la seva incumbència i	- "Privacitat": el dret que a un individu se'l deixi estar amb ell mateix (intimitat) - "Obligacions de les autoritats dels Estats Membres": no poden emprendre accions que interfereixin en el dret a la privacitat dels individus. És la llibertat de què gaudeix algú a no ser interferit per autoritats públiques, agents i institucions privades de forma

segueix: "Los derechos fundamentales que garantiza el [Convenio Europeo para la Protección de los Derechos Humanos y de las Libertades Fundamentales](#) y los que son fruto de las tradiciones constitucionales comunes a los Estados miembros formarán parte del Derecho de la Unión como principios generales".

⁸⁷ L'explicació o definició dels conceptes en relació a les definicions dels valors ètics tenen com a referència el document: EU Network of Independent Experts on Fundamental Rights, *Comments to CFR's Provisions Elaborated by the EU Network of Independent Experts on Fundamental Rights. Commentary of the Charter of Fundamental Rights of the European Union*, 2006. Disponible a: http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/files/networkcommentaryfinal_en.pdf.

	a obtenir la seva rectificació.” - Art.8.3: “El respecte d’aquestes normes estarà subjecte al control d’una autoritat competent”	indesitjada i arbitrària. - Cert grau d’interferència pot ser acceptat per tal de preservar la seguretat nacional i la seguretat pública (prevenció de la criminalitat, protecció de la salut o la moral, protecció dels drets i les llibertats d’altri).
Igualtat (No discriminació)	- Art. 20: “Tothom és igual davant la llei.”	- La Carta atorga igualtat davant la llei, però no fa referència a atorgar iguals condicions i oportunitats per a cada individu. - Igualtat davant la llei i igualtat d’oportunitats són conceptes diferents - Les autoritats competents tenen marge de discrecionalitat per considerar quan les mateixes situacions han de ser tractades d’igual o diferent manera. - Avaluar aquestes situacions ha de ser l’objectiu i això s’ha d’efectuar fent balanç entre l’interès general i els drets i llibertats garantits en la Carta.

Taula 2: Valors ètics identificats que es veuen afectats en el marc del projecte reconeguts en la Carta de Drets Fonamentals de la UE

3.1.2. Valors ètics en el Conveni Europeu de Drets Humans

A continuació detallem els valors ètics continguts en el Conveni que es poden veure afectats en el marc del projecte de referència. La Taula 3 sintetitza els drets fonamentals afectats, així com les definicions d’aquests drets proporcionades en el document.

Conveni Europeu de Drets Humans	
Valors ètics	Definicions
Protecció de la privacitat	- Art.8.1: “Tota persona té dret al respecte de la seva vida privada i familiar, del seu domicili i de la seva correspondència” - Art.8.2: “Només pot haver-hi ingerència d’una autoritat pública en l’exercici d’aquest dret en la mesura que aquesta ingerència sigui prevista per la llei i que constitueixi una mesura que, en una societat democràtica, és necessària per a la seguretat nacional, la seguretat pública, el benestar econòmic del país, la defensa de l’ordre i la prevenció de les infraccions penals, la protecció de la salut o de la moral, o la protecció dels drets i les llibertats d’altri.”
Protecció de les activitats socials i polítiques	- Art.11.1: “Tota persona té dret a la llibertat de reunió pacífica i a la llibertat d’associació, inclòs el dret a fundar sindicats amb d’altres i d’afiliar-se a sindicats en defensa dels seus interessos.” - Art.11.2: “L’exercici d’aquests drets no pot ser objecte d’altres restriccions que aquelles que, previstes per la llei, constitueixin mesures necessàries en una societat democràtica per a la seguretat nacional, la seguretat pública, per a la defensa de l’ordre i per a la prevenció del crim, la protecció de la salut o de la moral o per a la protecció dels drets i les llibertats d’altri. Aquest article no prohibeix que siguin imposades restriccions legítimes a l’exercici d’aquests drets als membres de les forces armades, de la policia o de l’administració de l’Estat.”

No discriminació	- Art.14: “El gaudi dels drets i les llibertats reconeguts en el present Conveni ha de ser assegurat sense cap distinció, especialment per raons de sexe, raça, color, llengua, religió, opinions polítiques o altres, origen nacional o social, pertinença a una minoria nacional, fortuna, naixença o qualsevol altra situació.”
Dret a la llibertat i seguretat	<p>- Art. 5.1: “Tota persona té dret a la llibertat i a la seguretat. Ningú no pot ser privat de la llibertat”. Excepcions contemplades en els apartats a), b), c),d),e),f).</p> <p>- Art. 5.2: “Tota persona detinguda ha de ser informada, en el termini més curt possible i en una llengua que compregui, de les raons de la seva detenció i de tota acusació formulada contra ella.”</p> <p>- Art. 5.3: “Tota persona arrestada o detinguda, en les condicions previstes en el paràgraf 1. c. del present article, ha de ser conduïda davant un jutge o una altra autoritat habilitada per la llei per exercir funcions judicials i té el dret a ser jutjada en un termini raonable o a ser alliberada durant el procediment. L’alliberament pot ser condicionat a una garantia que asseuri la compareixença a judici de l’interessat.”</p> <p>- Art.5.4: “Tota persona privada de llibertat per arrest o detenció, té dret a presentar un recurs davant d’un tribunal, a fi que resolgui en un termini breu sobre la legalitat de la seva detenció i n’ordini l’alliberament si la detenció és il·legal.”</p> <p>- Art.5.5: “Tota persona víctima d’un arrest o d’una detenció en condicions contràries a les disposicions d’aquest article té dret a reparació”.</p>

Taula 3: Valors ètics identificats afectats en el marc del projecte, reconeguts al Conveni Europeu de Drets Humans de la UE.

3.2. El marc normatiu de protecció de dades

3.2.1. Directiva 95/46/CE

El text corresponent a la Directiva 95/46/CE constitueix el marc normatiu de referència en el context de la UE pel que fa a la protecció de dades personals. La finalitat del text és proporcionar un marc normatiu equilibrat entre la necessitat de protegir la privacitat dels individus i la lliure circulació de les seves dades personals a la UE (amb tot tipus de finalitats, incloses les comercials). Per tal d’assolir aquest equilibri, estableix una limitació estricta sobre el tractament de han de tenir aquesta tipologia de dades així com l’exigència als Estats Membres d’establir autoritats competents i independents de control que siguin les responsables de vetllar pel compliment de les limitacions establertes.

L’art. 3.1 de la Directiva de referència n’assenyala l’àmbit d’aplicació. Així, serà d’aplicació: (i) al tractament total o parcialment automatitzat de dades personals; (ii) al tractament no automatitzat de dades personals incloses o destinades a ser incloses en un fitxer.

L’apartat 2 del mateix article, indica els supòsits de tractament de dades personals que no cauen sota el seu àmbit d’aplicació: (i) aquells que tinguin per objecte la seguretat

pública, la defensa i la seguretat de l'Estat;⁸⁸ (ii) els que realitzi l'Estat en matèria penal; (iii) els que efectuï una persona física en el marc de les seves activitats personals o domèstiques.

Tal i com hem procedit en els apartats anteriors, mostrarem a continuació una anàlisi d'aquells aspectes de la Directiva que són significants a efectes del projecte SAVASA.

3.2.2. Els principis generals de la Directiva 95/46/CE

L'art. 6 de la Directiva 95/46/CE llista el conjunt de principis generals que regiran la interpretació de les provisions que hi conté. Són els principis relatius a la qualitat de les dades i que han d'operar en les activitats que tinguin a veure amb el tractament de les dades personals.⁸⁹ Els detallem tot seguit.

3.2.2.1. El principi de legalitat i legitimitat

Està recollit en l'art. 6.1. apartat a). El *principi de legalitat i legitimitat* estableix les condicions que limiten la capacitat del tractament de les dades personals. Així, les dades personals es tractaran de manera lleial i lícita. Regirà el principi de bona fe en el seu tractament, i queda prohibida l'actuació pel que fa al tractament de forma maliciosa o per tal de causar un perjudici a l'interessat o bé a terceres parts.

Pel que fa al principi de legalitat, aquest implica la realització de les operacions que inclou el tractament de dades d'acord amb la legislació vigent en la matèria. La forma en la qual es determina l'aplicació d'aquests principis obeeix a una avaluació de les conseqüències que el tractament de dades de caràcter personal podria tenir en termes d'impacte negatiu sobre el propi interessat.

3.2.2.2. El principi de finalitat

Aquest principi està recollit en l'art. 6, apartat b de la Directiva 95/46CE. El *principi de finalitat* assegura que el tractament de dades de caràcter personal comporta únicament recollir les dades amb una finalitat determinada, explícita i legítima de tal manera que posteriorment no podran ser tractades per altres finalitats no contemplades inicialment. Ara bé, no es considera incompatible el tractament posterior de dades amb fins històrics, estadístics o científics sempre que els Estats Membres estableixin les garanties oportunes. El darrer supòsit intenta amortir possibles canvis de finalitat en el decurs del tractament de les dades.

L'element corresponent a la legitimitat requerida per a realitzar el tractament és coherent amb el principi de legalitat que incorpora l'art. 6.1 de la Directiva esmentat

⁸⁸ Cal precisar que aquest supòsit no constitueix una excepció general, com entre d'altres ha especificat el Tribunal Europeu de Drets Humans. El béns jurídics emparats pel dret a la privacitat i a la protecció de les dades personals han de prevaldre àdhuc en matèria de seguretat nacional. En aquest sentit vid.: Boehm 2012; Comissió Europea 2012.

⁸⁹ Segons la definició continguda en l'art. 2 de la Directiva 95/46/CE, *op.cit.*, s'entén per *tractament*: "qualsevol operació o conjunt d'operacions, efectuades o no mitjançant procediments automatitzats, i aplicades a dades personals, com la recollida, registre, organització, conservació, elaboració o modificació, extracció, consulta, utilització, comunicació per transmissió, difusió o qualsevol altra forma que faciliti l'accés a les dades, la seva comparació o interconnexió, així com el seu bloqueig, supressió o destrucció".

anteriorment. L'aplicació del principi de finalitat resulta fonamental per tal de circumscriure exactament les condicions específiques en les quals el tractament de les dades tindrà lloc així com les limitacions a incorporar en les diferents operacions que contempla el tractament. Jurídicament, implica la determinació dels requeriments legals que seran d'aplicació en cada cas.

3.2.2.3. El principi de qualitat

El *principi de qualitat* de l'art. 6, apartat c) postula el requeriments d'exactitud i proporcionalitat respecte el tractament de les dades. Només es recolliran aquelles dades personals que siguin adequades, pertinents i no excessives, sempre en relació amb les finalitats per les quals es van recollir inicialment.

La conseqüència que implanta l'aplicació d'aquest principi en relació amb el tractament de les dades és acotar els fonaments de legalitat d'aquest tractament. El tractament serà legal només si es col·lecta i processa exclusivament el volum de dades necessàries en funció de la finalitat concreta inicial. L'element d'exactitud de les dades és també essencial. Aquest implica l'obligatorietat per part del responsable del tractament⁹⁰ d'anonimitzar-les, o bé d'eliminar les dades que durant el procés de tractament resultin redundants, no necessàries als efectes de la finalitat indicada inicialment. Serà també el responsable de les dades qui haurà d'establir les mesures oportunes per tal de garantir l'eliminació o rectificació de les dades en el cas que aquestes no siguin acurades o completes als efectes de la finalitat determinada d'inici per procedir al tractament.

3.2.2.4. El principi de conservació

El *principi de conservació* de l'art. 6, apartat e), determina l'obligació per part del responsable del tractament de conservar les dades de forma que es pugui identificar als interessats durant un període no superior al necessari d'acord amb la finalitat determinada per al seu tractament. També serà el responsable qui haurà d'establir les mesures necessàries per garantir una conservació de major durada en el temps quan el tractament de les dades es produeixi amb finalitat històrica, estadística o científica.

3.2.3. Limitacions i exercici dels principis generals de la Directiva 95/46/CE

3.2.3.1. Principis relatius a la legitimació del tractament de les dades

L'art. 7 de la Directiva 95/46/CE concreta les limitacions que conformen un tractament de dades personals *legítim*. Així, estarem davant aquest tipus de tractament si l'interessat ha atorgat el seu consentiment de forma inequívoca i sense cap tipus d'ambigüïtat, o bé si el tractament és necessari: (i) per a l'execució d'un contracte on l'interessat és part; (ii) per al compliment d'una obligació jurídica a què estigui subjecte el responsable del tractament; (iii) per a protegir l'interès vital de l'interessat; (iv) per al compliment d'una

⁹⁰ L'art. 2, apartat d), de la Directiva 95/46/CE, *op.cit*, defineix al responsable del tractament com "la persona física o jurídica autoritat pública, servei o qualsevol altre organisme que, sol o conjuntament amb d'altres, determini les finalitats i els mitjans del tractament de dades personals".

missió d'interès públic; (v) per a satisfer l'interès legítim perseguit pel responsable del tractament o terceres persones a qui es comuniquin les dades, sempre que no prevalgui l'interès o drets fonamentals de l'interessat que requereixin protecció (garantia del dret a la intimitat per part dels Estats Membres).

3.2.3.2. Mesures imposades al responsable del tractament per tal d'efectuar un tractament legal: mesures de seguretat i confidencialitat.

La Directiva de referència imposa l'adopció de tot un seguit de mesures al responsable del tractament de les dades per tal de garantir que aquest s'efectuï legalment. Així imposa la necessitat d'establir:

1. Mesures de seguretat apropiades per ser aplicades durant el tractament tals com: (i) mesures tècniques de seguretat (protecció dels sistemes electrònics, dispositius i equipament —*firewalls*, anti-virus, sistemes d'autenticació—; (ii) mesures de seguretat organitzativa, com l'establiment de polítiques o procediments concrets a implementar en l'organització del responsable per tal de comandar una adequada gestió i govern de les dades; (iii) mesures físiques de seguretat, és a dir, mesures per tal de protegir els llocs físics on les dades seran emmagatzemades.
2. Mesures específiques en el cas que el tractament es realitzi sobre categories especials de dades. En aquest sentit, l'art. 8 de la Directiva explicita mesures específiques a implementar pels Estats Membres quan aquests efectuen el tractament de dades sensibles⁹¹ o dades relatives a procediments judicials. En aquest sentit es prohibeix el tractament d'aquest tipus de dades, si bé es matisa aquesta protecció especial en aquells casos en què del tractament d'aquestes dades depengui la vida de l'interessat, la possibilitat de realitzar diagnòstics mèdics o efectuar tractaments mèdics preventius.
3. L'art. 16 de la Directiva de protecció de dades garanteix la confidencialitat del tractament de les dades personals. Aquest element és certament rellevant, especialment tenint en compte les noves solucions tecnològiques i concretament les funcionalitats que aquestes són capaces d'oferir avui dia. En aquest sentit, les persones que realitzin algunes de les operacions que contempla el tractament de les dades (sota l'autoritat del responsable o de l'encarregat del tractament) tenen com a limitació tractar únicament aquelles dades a les quals tenen accés i sempre prèviament autoritzats pel responsable del tractament.

3.2.3.3. Mesures per garantir la informació i els drets de l'interessat

Respecte de la informació que s'ha de facilitar a la persona interessada, l'art. 10 de la Directiva estableix l'obligatorietat de facilitar la següent informació a l'interessat (a excepció que aquest hagi estat prèviament informat): (i) la identitat del responsable del

⁹¹ Segons l'art. 8, apartat 1 de la Directiva, *op.cit.*, dades sensibles són aquelles dades personals que revelen l'origen racial o ètnic, les opinions polítiques, les conviccions religioses o filosòfiques, la pertinença a sindicats, relatives a la sexualitat o la salut.

tractament de les dades; (ii) les finalitats del tractament; (iii) altra informació rellevant (destinatari de les dades; informació sobre els drets d'accés o rectificació, per exemple).

Pel que fa als drets de l'interessat, l'art. 12, apartat a) de la Directiva de protecció de dades reconeix el dret d'accés de l'interessat. Així, garanteix el dret: (i) a rebre confirmació sobre l'existència o inexistència del tractament de dades que l'afectin i confirmació sobre la finalitat del tractament; (ii) a rebre aquesta comunicació de forma intel·ligible indicant tota la informació disponible relativa a les dades; (iii) a conèixer la lògica aplicada en els tractaments automatitzats o com a mínim, si decisions automatitzades han estat aplicades sobre les dades; (iv) a la rectificació, supressió o bloqueig de les dades (especialment en cas de dades inexactes o incompletes); (v) a obtenir la notificació de tercers als quals hagin comunicat les dades de tota rectificació, supressió o bloqueig efectuat segons s'ha indicat anteriorment.

3.2.4. Recomanació R(87): els cossos de seguretat

La Recomanació R (87) 15, de 17 de setembre de 1987, del Comitè de Ministres del Consell d'Europa, està dirigida a regular la utilització de les dades de caràcter personal en el sector policial. Aquest instrument ha tingut diferents graus d'implementació pel que fa als Estats Membres però com indica (Zambrano Gómez 2007) identifica els principis que han d'assistir el tractament de dades en l'àmbit policial.⁹² Tot seguit n'oferim un resum:

1. Control i notificació: l'existència d'arxius que continguin dades personals es notificarà a una autoritat independent de supervisió que no sigui de caràcter policial.
2. La recol·lecció de dades personals ha d'efectuar-se només en aquells casos que és absolutament necessària per tal de preveure un perill o reprimir un delict.
3. Les dades han de ser actualitzades i conservades el temps estrictament necessari per tal que la policia pugui realitzar les seves funcions. Les bases de dades relatives a opinions, fets, o avaluacions han de ser distintes. Les dades obtingudes per la policia amb finalitats administratives també han d'estar separades d'aquelles que ho han estat amb finalitats policials.
4. La comunicació de les dades a altres serveis policials nacionals ha d'estar limitada només a aquells casos on es pugui identificar un interès legítim per a tal acció. Altres supòsits diferents a l'anterior hauran d'estar degudament autoritzats i justificats. Així com qualsevol posterior processament de les dades haurà de ser compatible amb la finalitat inicial per la qual van ser obtingudes. L'única excepció a aquests supòsits es produeix si la comunicació es realitza per tal de preveure un seriós o imminent perill.

⁹² Citat al Deliverable 7.1. Regulatory and Ethical Framework, del Projecte Europeu CAPER, de 30/06/2012. Collaborative Information, Acquisition, Processing, Exploitation and Reporting for the prevention of organised crime. <http://www.fp7-caper.eu/>. Hi ha una bibliografia extensa respecte a això. Com especificarem més endavant, el model regulatori de SAVASA té el precedent del model regulatori de CAPER, i es construeix sobre els seus resultats.

5. Publicitat, dret d'accés als arxius policials i dret de rectificació: els arxius que hagin estat notificats a l'autoritat de supervisió competent hauran de ser públics i el titular de les dades tindrà el dret d'accedir a la informació que contenen aquests arxius. L'exercici dels drets d'accés, rectificació, cancel·lació i oposició queden limitats als següents condicionants: (i) no interferència amb les tasques policials; (ii) no afectació a la protecció del titular de les dades o de tercers.
6. Les dades personals hauran de ser eliminades quan desaparegui la necessitat de complir la finalitat per la qual van ser recollides.
7. És necessari preveure l'accés no autoritzat a les dades i la seva comunicació o alteració mitjançant l'establiment de mesures de seguretat per part del responsable de les dades.

Val a dir que la Recomanació ha estat avaluada en més d'una ocasió, la darrera, l'any 2002, però continua sent la referència normativa pel que fa al tema que ens ocupa en el sector policial. En aquest sentit, és necessari especificar que la Decisió Marc 2008/977/JAI⁹³ no és d'aplicació en el context del projecte SAVASA, perquè l'objectiu i àmbit d'aplicació d'aquest instrument de regulació afecta al tractament transfronterer de dades i no a les activitats de tractament per part de les autoritats policials i judicials d'àmbit nacional. Així que no és coincident amb els objectius del projecte SAVASA.

3.3. La reforma de la legislació en matèria de protecció de dades de la UE⁹⁴

Com és sabut, des de l'any 2012 la Comissió Europea ha endegat un procés de reforma referent a la legislació europea vigent sobre protecció de dades. En el decurs d'aquests anys, ha estat presentat un paquet de reformes legislatives —denominat *General Data Protection Regulation package* (GDPR)— per tal de proporcionar un nou marc regulatori basat en el reforçament dels drets individuals que s'adapti millor als reptes actuals pel que fa a aquesta protecció. La computació “en el núvol” (*cloud computing*) i el *big data* (la vinculació de dades i metadades de l'ordre de *gigabits*)⁹⁵ no ha fet sinó accelerar aquest procés.

Aquesta nova proposta consisteix en l'articulació de normes capaces de dotar d'una major protecció de les dades personals dels ciutadans en l'entorn d'Internet. També té com a objectiu augmentar l'economia digital, a més d'implementar mesures de protecció efectiva pel que fa a la pràctica d'utilitzar dades personals en el context de les investigacions penals.

Després de quatre anys de discussions i més de quatre mil esmenes, finalment el Parlament Europeu ha donat llum verda a la seva entrada en vigor l'any 2015

⁹³ Consell de la Unió Europea, Decisió Marc 2008/977/JAI Del Consell, de 27 de Novembre de 2008, Relativa a La Protecció de Dades de Caràcter Personal Tractats En El Marc de La Cooperació Policial I Judicial En Matèria Penal (DOUE L 350/60 30.12.2008), 2008. Disponible a: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:350:0060:0071:es:PDF>.

⁹⁴ Per tal de comprendre l'abast de la reforma, vid. (Comissió Europea 2010)

⁹⁵ 1 gigabit = 10⁹ bits = 1000000000 bits.

(especialment al Reglament, l'instrument més controvertit).⁹⁶ El paquet de reformes que actualitzarà la normativa de 1995 i també la de 2008 (comentades anteriorment), està constituït per dos instruments legislatius: (i) un reglament general, en nou Reglament General de Protecció de Dades;⁹⁷ (ii) una directiva, la nova Directiva⁹⁸ europea que reemplaçarà la Decisió Marc del Consell de 2008 relativa a la protecció de dades en el marc de la cooperació policial i judicial en matèria penal. Els fonaments jurídics d'aquesta reforma recauen en l'article 16 del Tractat de Funcionament de la UE (TFUE)⁹⁹ i els articles 7 i 8 de la Carta dels Drets Fonamentals de la UE.

3.3.1. La nova proposta de Regulació Europea

La desigual implementació per part dels Estats Membres de la Directiva sobre protecció de dades de 1995 ha contribuït sens dubte a abordar la reforma de la Directiva 95/46/CE per assolir una regulació comuna mitjançant el reglament. Aquesta decisió sens dubte contribuirà a combatre la fragmentació actual (especialment a efectes de seguretat jurídica i harmonització de la normativa), perquè els reglaments¹⁰⁰ són instruments jurídics de caràcter obligatori pel que fa a tots els seus elements, i directament aplicables en cada Estat Membre.

En l'exposició de motius de la proposta, emmarcant el context d'aquesta es recull la següent motivació:

“La rápida evolución tecnológica ha supuesto nuevos retos para la protección de los datos personales. Se ha incrementado enormemente la magnitud del intercambio y la recogida de datos. La tecnología permite que tanto las empresas privadas como las autoridades públicas utilicen datos personales en una escala sin precedentes a la hora de desarrollar sus actividades. Las personas físicas difunden un volumen cada vez mayor de información personal a escala mundial. La tecnología ha transformado tanto la economía como la vida social. Generar confianza en el entorno en línea es esencial para el desarrollo económico”.

La proposta de Regulació General de Protecció de Dades, manté l'esquema global de l'anterior normativa ja que els principis generals que aquesta recollia es continuen

⁹⁶ El Parlament Europeu, seguint el procediment legislatiu ordinari, va votar a favor del paquet de reformes i del text del Reglament en una primera lectura el 12 de març de 2014. Vegeu la posició de la majoria dels especialistes en (Gutwirth, Leenes, and de Hert 2015).

⁹⁷ Parlament Europeu i Consell de la Unió Europea, COM/2012/11 Final Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the Protection of Individuals with Regard to the Processing of Personal Data and on the Free Movement of Such Data (General Data Protection Regulation), 2011. Disponible a: http://www.europarl.europa.eu/registre/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2012/0011/COM_COM%282012%290011_EN.pdf.

⁹⁸ Parlament Europeu i Consell de la Unió Europea, COM/2012/010 final Propuesta de Directiva del Parlamento Europeo y del Consejo relativa a la protección de las personas físicas en lo que respecta al tratamiento de datos personales por parte de las autoridades competentes para fines de prevención, investigación, detección o enjuiciamiento de infracciones penales o de ejecución de sanciones penales, y la libre circulación de dichos datos, 2012. Disponible a: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:52012PC0010&from=EN>.

⁹⁹ Art. 16 del TFUE (Tractat de Lisboa) reconeix el dret de les persones a la protecció de les seves dades personals. Disponible a: <http://www.boe.es/buscar/doc.php?id=DOUE-Z-2010-70006>.

¹⁰⁰ Vid. les definicions contingudes en el *Glosari* de termes que ofereix la UE. Podeu consultar a: http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/community_legal_instruments_es.htm.

considerant vàlids, però suposa una reformulació dels requeriments i de les obligacions per als responsables europeus del tractament de les dades personals. Hi ha canvis significatius. Una de les qüestions capitals és sens dubte l'obligatorietat de les provisions contingudes en la proposta pel que fa a tots els responsables ubicats en la UE o, tot i no estar-hi ubicats, si efectuen el tractament de les dades en aquest territori.

Resumim les modificacions més importants que incorporarà aquest instrument:

1. *Nous drets per als interessats*: la proposta estableix el nou dret a l'oblit digital,¹⁰¹ és a dir, al dret que té el titular d'una dada personal a eliminar, o suprimir la informació personal que un individu consideri que afecta al desenvolupament dels seus drets personals. En aquest sentit, els responsables del tractament hauran d'eliminar totes les dades personals pertanyents a una persona que estiguin sota el seu control si així ho demana aquesta. També hauran de prendre mesures addicionals amb el mateix objectiu en cas que aquestes dades hagin estat posades a disposició pública.
2. Introdueix l'obligació de realitzar una *avaluació d'impacte* de la protecció de dades abans d'emprendre operacions arriscades de tractament. L'art. 34, considera els casos que necessitaran autorització obligatòria i consulta prèvia a l'autoritat de control competent amb anterioritat a que es produeixi el tractament.
3. Obligatorietat de notificar a les autoritats de control competents qualsevol violació de les dades personals dins de les vint-i-quatre hores posteriors a l'ocurrència d'aquest fet.
4. Obligació per part del responsable del tractament d'incorporar els principis de qualitat de les dades per disseny i per defecte (*data protection by design* i *data protection by default*).

L'enumeració anterior, demostra la voluntat per part de la UE d'enfortir el dret de les persones a la protecció de les seves dades personals, mitjançant la implementació de mesures adreçades a: (i) un major control sobre les dades personals dels propis individus; (ii) posar a disposició dels individus més mitjans per tal d'exercir els seus drets (per exemple, implementant la capacitat de les autoritats nacionals de protecció de dades per dur a terme investigacions, prendre decisions vinculants i imposant sancions dissuasòries i efectives).

La proposta també presenta mesures concretes per tal de reforçar la seguretat de les dades (per exemple, encoratjant la utilització de tecnologies *privacy-enhancing*,¹⁰² que

¹⁰¹ En aquest sentit, el Tribunal de Justícia de la Unió Europea (TJUE) ha reconegut aquest dret mitjançant una sentència en el cas d'un ciutadà espanyol (que demanava la retirada d'una informació sobre un embargament en contra seu publicada en dos anuncis de "la Vanguardia" el 1998, al·legant que el deute ja estava pagat i per tant no volia que sortís el seu nom relacionat amb una subhasta d'immobles per embargament) contra Google. La sentència adverteix de la necessitat de trobar un equilibri entre l'interès legítim dels internautes i els drets fonamentals de la persona afectada. En aquest sentit, la sentència indica que prevaldrà el dret del ciutadà afectat amb caràcter general, si bé també manifesta que dependrà de la rellevància que la persona en qüestió tingui en la vida pública, i aquest serà un criteri que determinarà si preval o no el dret a la informació en detriment dels drets fonamentals de l'afectat.

¹⁰² Tecnologies que protegeixen la privacitat dels individus mitjançant la minimització de la conservació de les dades personals.

apliquin una configuració per defecte que sigui *privacy-friendly* i esquemes de certificació de privacitat). No podem oblidar tampoc la introducció de la notificació obligatòria de la violació de dades personals a les autoritats competents de protecció de dades així com a l'interessat.

Finalment, la implementació de la responsabilitat pel que fa al tractament de les dades. Obliga a nomenar, e.g., un delegat de protecció de dades en les empreses de més de 250 treballadors. El principi de *Privacy by design* serà aplicat en tots els estadis de desenvolupament dels sistemes així com en els procediments. Les avaluacions d'impacte (*Data Protection Impact Assessment*) són obligatòries també.

3.3.2. La nova proposta de Directiva Europea

La Directiva ha estat considerat com el millor instrument per a vehicular la reforma pel que fa al tractament de dades personals per les autoritats competents a efectes de prevenció, investigació, detecció, i enjudiciament d'infraccions penals o l'execució de sancions penals i la lliure circulació d'aquestes dades.

La fonamentació jurídica de la proposta es basa en l'article 16, apartat 2, del TFUE. l'instrument legislatiu escollit en el seu dia fou la redacció d'una nova directiva. Les directives han de ser transposades als ordenaments jurídics nacionals, però els obliga a l'harmonització amb la legislació europea. Especialment tenint en compte la complexitat de les normes nacionals relatives a la protecció de dades personals en l'àmbit de la cooperació policial, judicial, i en matèria penal, deixa un cert marge de llibertat en relació amb la forma i els mitjans d'aplicació. Però el principi general de proporcionalitat que és la columna vertebral d'aquest instrument implica que qualsevol intervenció ha de tenir una finalitat específica i no ha d'anar més enllà del que és necessari. A continuació exposem les modificacions que es consideren més significatives.

Respecte els principis relatius al tractament de dades personals:

- i. l'art. 5 exigeix la distinció, en la mida que sigui possible, entre dades de caràcter personal de diferents categories d'interessats. Aquesta disposició no es contempla ni en la Directiva 95/46/CE ni en la Decisió Marc 2008/977/JAI si bé està inspirada en la Recomanació del Consell d'Europa R(87)15. Existeixen però normatives similars en l'àmbit de les organitzacions d'Europol¹⁰³ i Eurojust.¹⁰⁴
- ii. l'art.7 estableix els requisits que són obligatoris per a un tractament lícit: quan resulti necessari per a l'execució de la tasca encomanada, en base a la legislació nacional, per tal de complir l'obligació jurídica a la qual el responsable del

¹⁰³ Consell de la Unió Europea, 2009/371/JAI Decisión Del Consejo de 6 de Abril de 2009 Por La Que Se Crea La Oficina Europea de Policía (Europol). (DOUE L 121/37 15.5.2009), 2009. Artículo 14. Disponible a: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:32009D0371&from=ES>.

¹⁰⁴ Consell de la Unió Europea, 2009/426/JAI Decisión Del Consejo de 16 de Diciembre de 2008 Por La Que Se Refuerza Eurojust Y Se Modifica La Decisión 2002/187/JAI Por La Que Se Crea Eurojust Para Reforzar La Lucha Contra Las Formas Graves de Delincuencia (DOUE L 138/14 04.06. 2009), 2009, Artículo 15. Disponible a: <http://eurojust.europa.eu/doclibrary/Eurojustframework/ejdecision/New%20Eurojust%20Decision%20%28Council%20Decision%202009-426-JHA%29/Eurojust-Council-Decision-2009-426-JHA-ES.pdf>.

tractament està sotmès, amb la finalitat de protegir els interessos vitals de l'interessat o d'un tercer, per evitar una amenaça imminent i greu per a la seguretat pública.

- iii. l'art.8 estableix una prohibició general del tractament de categories especials de dades personals i les excepcions a aquest principi general, però afegint les dades genètiques.
- iv. l'art.9 estableix la prohibició de mesures basades únicament en el tractament automàtic de les dades personals si no estan autoritzades per llei, i oferint les garanties apropiades.

Com es pot apreciar, la Directiva no inclou nous principis pel que fa a garantir la privacitat dels individus respecte les seves dades personals, ara bé, és important destacar com el que fa la nova proposta és incorporar al sector policial els principis garants d'aquesta privacitat que ja contenia la Directiva 95/46/CE, com són: (i) el principi de legalitat i legitimitat; (ii) el principi de finalitat; (iii) el principi de qualitat; (iv) i el principi de conservació.

3.3.3. La nova proposta de Reglament

El 12 de març de 2014, el Parlament Europeu va aprovar el contingut del Reglament. El Reglament adapta la protecció de dades a les necessitats dels usuaris, situa la confiança del consumidor al centre de la regulació, i pretén evitar les divergències internes en l'aplicació de les normes de 1995. Es tracta també d'un impuls al mercat únic digital, perquè abasta la quasi totalitat de dades processades dins de la UE (xarxes socials; registres institucionals, universitaris i hospitalaris; webs de comerç electrònic; serveis bancaris; bases de dades de clients de les empreses etc.).

Aquest Reglament no ha estat adoptat sense controvèrsia. Ha concitat ja les crítiques dels sectors empresarials, que consideren excessiva la regulació i es resisteixen a acceptar les càrregues administratives de gestió (i.e., PIAs) que implica la nova proposta, especialment a les empreses que gestionin les dades de més de cinc mil usuaris. Les auditories de control i la possibilitat de sancions entre 100.000.000 i el 5% del volum de negoci global de l'empresa encara es discuteixen, perquè manca l'aprovació final del Consell per a l'entrada en vigor de la GDPR.¹⁰⁵

4. Resultats de l'actuació ètica a SAVASA

4.1. Identificació de les vulnerabilitats de la plataforma

Les possibilitats tecnològiques de la plataforma plantegen implicacions legals i ètiques fonamentals. A continuació relatem la primera intervenció realitzada en el projecte de referència que tenia per objecte la identificació de les vulnerabilitats de la plataforma. Aquesta fase d'identificació, consta de dues fases: una primera acció on es va dur a terme

¹⁰⁵ Vegeu la proposta parcialment aprovada <http://www.europarl.europa.eu/plenary/es/texts-adopted.html>

l'avaluació inicial de la plataforma mitjançant els criteris *EuroPrise*,¹⁰⁶ una segona acció on es van proporcionar com a resultat les recomanacions inicials.

4.1.1. Primera acció de la fase d'identificació de vulnerabilitats

Aquesta primera intervenció va consistir en realitzar una valoració que tenia com a objectiu valorar l'impacte que l'explotació dels sistemes de videovigilància podrien tenir pel que fa als principis jurídics i valors ètics recollits en la normativa europea de referència en funció dels objectius del projecte. Havíem de determinar també l'afectació que podria tenir l'ús de la plataforma sobre aquests principis jurídics i valors ètics.

En el context del projecte SAVASA, a proposta del coordinador de les tasques a desenvolupar pel Comitè Ètic, es va seleccionar metodològicament el conjunt de criteris desenvolupats pel segell europeu de privacitat *EuroPrise* per tal d'efectuar la primera valoració exposada anteriorment. Es tracta d'un sistema denominat "de semàfor" o de *red flag* on el vermell indica el màxim nivell d'alerta, el groc manifesta l'existència d'un risc potencial o indirecte, i finalment el verd serveix per assenyalar l'absència de risc potencial. Aquest sistema permet realitzar l'avaluació sobre un producte o un servei de TI en relació al compliment amb la normativa europea relativa a la protecció de dades.

Els resultats d'aquesta avaluació van ser lliurats al coordinador del projecte després la celebració d'una primera sessió de treball específica emmarcada en la primera reunió del consorci del projecte.¹⁰⁷ La reunió de treball va permetre un primer intercanvi d'impressions i valoracions entre els membres del Comitè Ètic, els membres del consorci del projecte i els potencials usuaris finals de la plataforma SAVASA (també assistents a la sessió). A continuació es presenten els resultats de l'avaluació per determinar els drets fonamentals així com els principis de qualitat de les dades que es podien veure afectats per les funcionalitats i l'ús de la plataforma. Val a dir que en aquest punt exposem els resultats consensuats entre els tres membres que conformaven el Comitè Ètic, després d'un procés de discussió previ que va permetre aquest consens.

La Taula 4 mostra els drets fonamentals continguts a la Carta de Drets Fonamentals de la Unió Europea que quedarien afectats per la plataforma (funcionalitats i ús) segons la valoració emesa pel Comitè Ètic. Com es pot apreciar, es descarten possibles riscos o afectacions als drets fonamentals de solidaritat, els drets dels ciutadans i justícia. La dignitat i la igualtat en tant que drets fonamentals es considera que podrien ser afectades indirecta o potencialment. Ara bé, les afectacions a les llibertats (llibertat i seguretat;

¹⁰⁶ La Unió Europea finançà el projecte *EuroPrise* en el marc del programa *eTEN*, amb la finalitat d'especificar un conjunt de criteris per a l'avaluació dels productes i serveis que incorporen tecnologies de la informació en termes de compliment amb la legislació europea relativa a protecció de dades. Els criteris *EuroPrise* es basen en el concepte objecte d'avaluació (TOE), és a dir, l'objecte de l'avaluació pot ser o un producte o un servei TI. Concretament els criteris *EuroPrise* s'organitzen en quatre grups: (i) el primer grup proposa veure el compliment del servei o plataforma amb la normativa de protecció de dades europea; (ii) el segon grup està centrat en examinar la legalitat de les activitats que inclou el procés de tractament de les dades; (iii) el tercer grup, analitza les mesures de seguretat considerades pel servei o plataforma; (iv) el quart grup es dirigeix a avaluar com el servei o plataforma garanteix els drets dels interessats. Podeu consultar més informació al respecte a: <https://www.european-privacy-seal.eu/EPSe-en/About-EuroPriSe>.

¹⁰⁷ Celebrada a Madrid, els dies 16 i 17 de Maig de 2013: *Ethical Advisory Group Workshop I (17th of May)*.

respecte per la vida privada i familiar; protecció de les dades personals) són subratllades pel Comitè, marcant el grau d'afectació màxim.

Carta de Drets Fonamentals de la UE	Plataforma SAVASA
Dignitat	Verd
Llibertats	Groc
Igualtat	Verd
Solidaritat	Verd
Drets dels Ciutadans	Verd
Justícia	Verd

Taula 4: Plataforma SAVASA vs Valors ètics. Font: elaboració pròpia en base a les valoracions del Comitè Ètic del Projecte

La mateixa avaluació es va realitzar amb els drets fonamentals continguts al Conveni Europeu de Drets Humans. Els resultats van indicar que la plataforma SAVASA no presentava riscos (marcador verd) pel dret a la justícia, el dret a un judici just, la llibertat de pensament, consciència i religió, la llibertat d'expressió i el dret a la vida. El Comitè manifestà l'existència de riscos indirectes o potencials (marcador groc) pel que fa al dret a la llibertat, la seguretat, i el dret a la no discriminació. Finalment, la protecció de la intimitat fou indicada amb el màxim nivell d'alerta, el vermell, per part del Comitè, fent així palesa la necessitat de concentrar un major esforç en les mesures d'actuació i assessorament en garantir aquest dret fonamental.

La Directiva 45/96/CE també fou objecte d'avaluació utilitzant el mateix sistema *EuroPrise*, concretament els principis relatius a la qualitat de les dades continguts a l'art. 6, juntament amb la proposta de Reglament que es perfila com a proposta modificativa d'aquesta. Els resultats del Comitè van indicar que el principi de finalitat contingut a l'art. 6 apartat b) de la Directiva, podia patir afectacions greus, i per això indicà l'opinió utilitzant el marcador vermell.

El principi de conservació de les dades també podia suposar un risc indirecte o potencial, i determinà marcar aquesta opinió en groc. Pel que fa a la proposta de Reglament, els resultats de l'avaluació del Comitè indiquen que el principi de transparència¹⁰⁸ i el principi de minimització de les dades¹⁰⁹ podrien patir afectacions indirectes o bé parcials. El principi de responsabilitat¹¹⁰ però se situa en el màxim nivell de risc, considerant així que podria patir una afectació seriosa en relació amb les funcionalitats i ús de la plataforma.

4.1.2. Recomanacions inicials

A continuació presentem un resum de les principals consideracions i recomanacions inicials que es van realitzar en un primer estadi del cicle de vida del projecte. Es tracta

¹⁰⁸ Proposta de Recomanació...*op.cit.*, Art. 5, apartat a).

¹⁰⁹ Proposta de Recomanació...*op.cit.*, Art. 5, apartat c).

¹¹⁰ Proposta de Recomanació...*op.cit.*, Art. 5, apartat f).

d'unes recomanacions que integren també aspectes rellevants recollits durant les sessions de treball que es van mantenir amb els diferents actors implicats. La finalitat és mediar i integrar en les recomanacions inicials els aspectes que en aquest estadi inicial bloquejaven l'establiment d'un diàleg entre els diferents actors implicats.

Ambdues reunions pretenien la consecució dels següents objectius: (i) encetar el diàleg necessari entre els participants tècnics, els usuaris finals i els investigadors amb el Comitè Ètic; (ii) adreçar les qüestions ètiques derivades de l'ús de la tecnologia emprada en el sistema SAVASA (*video analytics, cloud computing*, entre d'altres); (iii) determinar exactament l'ús i per tant les necessitats dels possibles usuaris finals (productors/consumidors).

Durant les sessions de treball, els potencials usuaris finals demanaven aclarir el potencial ús de la plataforma especialment quan el consumidor és un Cos o Força de Seguretat. Ho feien, però confonent les qüestions de seguretat dels drets dels ciutadans amb qüestions tècniques de seguretat. En les sessions de treball mencionades anteriorment, els potencials usuaris finals van plantejar la implementació de garanties com a requeriments sobretot tècnics.

Però amb aquest plantejament les reticències més importants respecte a les funcionalitats i ús de la plataforma impediè la construcció efectiva de la *confiança*. Concretament: (i) les xarxes de videovigilància que generin contingut susceptible de ser accessible a través de la plataforma, han d'estar connectades al *cloud* a través de connexions segures; (ii) els consumidors que es connectin a la plataforma hauran de poder rebre (resultats) continguts adaptats, personalitzats, i semànticament analitzats; (iii) la plataforma ha d'implementar processos d'anàlisi, de conservació i de manteniment dels arxius de vídeo actualitzats; (iv) el sistema haurà de garantir la integritat de les imatges enviades a les autoritats; (v) els vídeos no seran accessibles per tercers aliens a la plataforma; (vi) fortes mesures de seguretat hauran de ser implementades per tal d'evitar l'accés de tercers al contingut; (vii) aclarir les funcionalitats de la plataforma.

En primera instància, el Comitè Ètic va fer les següents observacions preliminars, de caràcter teòric:

1. Els Comitès Ètics han de tenir com a prioritat ser capaços d'habilitar un marc de discussió que permeti una interacció permanent. Es tracta de facilitar la construcció dialogada del futur model regulatori, amb les característiques principals de flexibilitat i capacitat d'adaptació de la plataforma o servei que es desenvolupi.
2. Els principis ètics i les normes jurídiques es presenten interrelacionats. La versió tradicional del positivisme mostra com les obligacions ètiques moltes vegades excedeixen o tenen un abast més ample que les obligacions legals. La llei moltes vegades no prohibeix una conducta que des d'un punt de vista ètic està fortament condemnada.
3. L'asimetria entre les qüestions ètiques i les qüestions jurídiques que apareix amb la doctrina positivista de Hart o la teoria del dret de Kelsen al segle XX està canviant amb el desenvolupament d'Internet, de la Web 2.0 i 3.0. Les aportacions

recents en dret i tecnologia reflecteixen aquest canvi. Així, propietats normatives com la “legalitat” i la “validesa”, que s’havien considerat fins fa poc com a fonamentadores dels sistemes normatius i dels ordenaments jurídics positius, es redefeixen ara des del punt de vista ètic o sociològic com a propietats de sistemes reguladors complexos, des del punt de vista de la governança i de l’argumentació (Sartor 2007).

4. La legalitat en les societats contemporànies ha de fer front, doncs, a sistemes de regulació complexos. És per això que la *Privacy by Design, Data Protection by Design*, les avaluacions ètiques sobre la privacitat d’una determinada eina de TIC, o els codis ètics no poden ser tractats per més temps com a mers instruments complementaris a les normes jurídiques (*hard law*). És més útil, i més operatiu, considerar-los com a components interns del procés de construcció de sistemes regulatoris complexos.

Tenint en compte especialment els punts 3 i 4 el Comitè Ètic va formular les consideracions següents:

1. Hi ha diferents graus de reticència pel que fa a l’ús d’un entorn de computació en el núvol (*cloud computing*). En el marc del projecte SAVASA van ser expressats per part d’alguns productors de continguts procedents de sistemes de videovigilància pel que fa a la plataforma durant el cicle de vida del projecte.
2. Aquesta posició revela no només la necessitat d’avaluar des d’una perspectiva ètica la problemàtica relacionada amb alguns dels aspectes que planteja l’ús del *cloud computing*, tals com: (i) el control, (ii) el problema relacionat amb els molts actors involucrats (*problems of many hands*), (iii) la responsabilitat, (iv) el risc de desviació en l’ús, (v) el concepte de protecció de dades personals i la intimitat en diferents països, entre d’altres. També resulta necessari explorar altres formes de pal·liar els riscos així com les responsabilitats mitjançant l’aplicació del principi de cautela i la incorporació de mesures de governança que s’apliquen en el context de les TIC. El principi de cautela proposa la prevenció dels danys que futures conseqüències desconegudes i indesitjades puguin produir, sense impedir el progrés i la innovació, especialment en el context de projectes de recerca (Timmermans et al. 2010). D’altra banda, s’identifica la necessitat d’estendre els principis ètics a tot els elements dels sistema de governança que incorporen les noves tecnologies (legislació aplicable, estandarditzacions tècniques, bones pràctiques professionals, acords informals, entre d’altres).
3. Entenent que una de les prioritats del projecte SAVASA està centrada en les necessitats reals dels potencials usuaris finals —Cossos i Forces de Seguretat; empreses que gestionen sistemes de videovigilància— considerem que específicament l’ús de la plataforma per part dels Cossos i Forces de Seguretat requereix una major definició i precisió sense més demora.
4. Suggerim la definició d’escenaris concrets d’ús conjuntament amb aquests actors, tenint així en compte les seves necessitats, per tal d’avaluar els potencials riscos que poden comportar en termes de protecció de dades personals, protecció de la

intimitat, enter d'altres. En aquest sentit, es detecta una definició massa genèrica dels requeriments d'ús que aquests actors han manifestat a inici de projecte. És necessari considerar amb major profunditat l'especificitat d'aquest potencial usuari de la plataforma en tant que usuari final. En aquest sentit, i integrant les informacions manifestades per les Agències de Policia presents en les reunions de treball celebrades, es considera òptim la reformulació d'aquest requeriments d'ús inicials, com a mínim l'adaptació d'aquests als desenvolupaments tècnics de la plataforma i la precisió de les necessitats d'aquests consumidors. Aquests poden aportar sens dubte valuoses implementacions en aquest sentit fruit de la seva experiència i de la seva pràctica diària amb sistemes de seguretat i també amb investigacions reals. De no ser capaços d'extreure aquest coneixement professional expert, no és possible realitzar una avaluació realista i útil des d'un punt de vista ètic en relació amb els potencials riscos que planteja la plataforma. D'acord amb l'exposició anterior, es realitzaran entrevistes específiques per tal de realitzar l'extracció de coneixement professional extern amb els diferents Cossos i Forces de Seguretat implicats en el projecte.¹¹¹

5. Respecte de la utilització en el context del projecte d'un sistema de computació en el núvol (*cloud computing*) es recomana el seguiment de les orientacions facilitades per l'Opinió 05/2012 del Grup de Treball de l'Article 29 de la UE (Article 29 Data Protection Working Party 2012).

4.2. Recomanacions finals

4.2.1. Proposta d'una estratègia de mitigació de riscos: el model regulatori de CAPER (CRM) com a metamodel de SAVASA

El resultat de les primeres anàlisis va ajudar a mostrar que els requeriments merament tècnics (com l'encriptació o l'anonimització de les dades) no podien resoldre el problema del balanç entre seguretat i drets dels ciutadans que constitueix el nucli de les Opinions del grup de l'Article 29 i del Grup d'Ètica que assessora la Comissió. El problema de l'equilibri entre llibertat i seguretat, especialment a partir de la Reforma que pròximament entrarà en vigor, requereix un instrument teòric més elaborat que sigui capaç de representar-lo conceptualment i d'oferir al mateix temps una dimensió de guia epistemològica.

En ciències del disseny aquestes construccions conceptuals s'anomenen *metamodels*¹¹² (*meta-model, model or surrogate of a model*), un esquema simplificat de les funcions acomplertes en un model o un conjunt de models aplicables.

En el projecte immediatament anterior, CAPER,¹¹³ vam elaborar un model regulatori que (i) des del punt de vista jurídic podia funcionar com a sistema d'organització i

¹¹¹ Tot seguit es detallava el guió dels aspectes principals que efectivament es van tractar en les entrevistes semi-estructurades que es van dur a terme: (i) l'ús de la plataforma SAVASA (*fishing expeditions/filter tool*); (ii) com seran utilitzades les dades personals obtingudes a través de la plataforma; (iii) conservació de les dades personals obtingudes; (iv) la reutilització de les dades personals obtingudes i la seva transmissió.

¹¹² Es poden trobar exemples útils de metamodels com a arquitectura dels models d'intel·ligència social en el Projecte Europeu SINTELNET, <http://www.sintelnet.eu/>. Esp. a Pablo Noriega, SINTELNET D3.3.2. *Issues in Social Intelligence*, II Section 7.

prelació de fonts, (ii) i des del punt de vista de la regulació podia ser entès com un esquema conceptual útil per a establir les recomanacions i regles que han de regular el flux d'informació i les funcionalitats d'aquest tipus de plataformes.

Des d'aquest punt de vista, CAPER va donar lloc a una estratègia de regulació que va ordenar tots els elements que calia tenir en compte en dos eixos (l'estat de dret i el diàleg social entre els actors implicats) per a la construcció d'un *model regulatori* de caràcter *institucional* (Casanovas et al. 2014; Casanovas 2015). Els principis ètics, en aquest model, són el que permeten aplicar regles de governança (polítiques públiques de relació amb les administracions i organismes de l'estat a diferent nivell), pautes de bones pràctiques professionals i recomanacions d'experts (*soft law*), i normes pròpiament jurídiques al·legables davant dels tribunals (*hard law*).

El que resulta interessant d'aquest model per als sistemes de seguretat és que està dirigit a la creació de *confiança* (*trust*) entre la ciutadania. Aquesta propietat correspon a un eix de reforç institucional (*institutional strengthening*) que emergeix del compliment de les condicions establertes en els altres dos eixos. Cal notar que la propietat de confiança és complexa, col·lectiva, i requereix del compliment previ de propietats de primer ordre (com l'eficàcia) i de propietats de segon ordre (com la validesa del sistema regulatori). La Figura 5 reproduïx una de les versions del model que mostra justament com la confiança és una propietat essencial que no es deriva linealment del sistema.

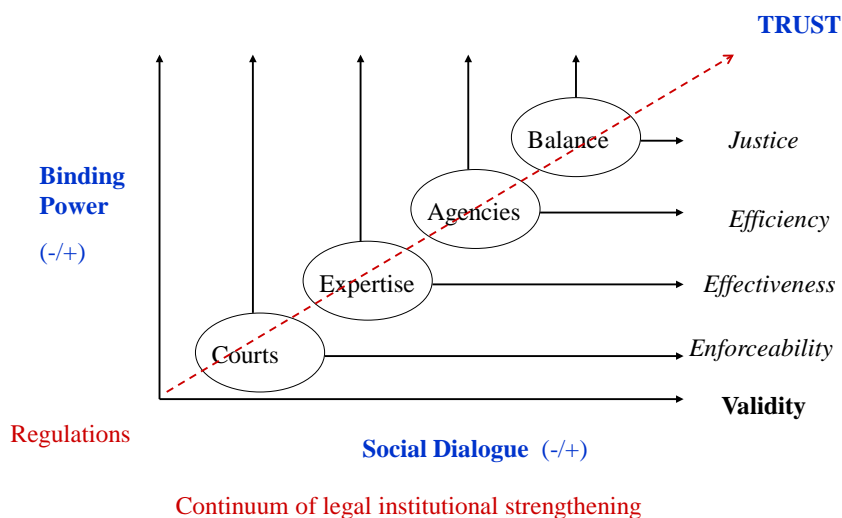

Figura 5: Creació de confiança a través del model de regulació.
 Font: P. Casanovas, CAPER D7.8 (2014); SINTENET D3.3.2. *Issues in Social Intelligence*, II Section 7.

A SAVASA, vam utilitzar aquesta estructura per a emmarcar una proposta estratègica de compliment del dret i de respecte dels drets dels ciutadans en funció de la *minimització dels riscos* de violació de la legalitat, entenent com a tal el conjunt ordenat de totes les

¹¹³ <http://www.fp7-caper.eu/>, CAPER: Collaborative information, Acquisition, Processing, Exploitation and Reporting for the prevention of organised crime. European Commission-Collaborative project. Large scale integrating project. Topic SEC-2010.1.2-1 Information and knowledge management for the prevention of organised crime. 2011-2014.

normes, regles, principis i valors que constitueixen el marc jurídic aplicable.¹¹⁴ És a dir, vam elaborar un conjunt de recomanacions específiques com a model regulatori d'un sistema complex de seguretat i drets. D'aquesta manera, el model regulatori de CAPER (CRM) es va convertir en una "bastida epistemològica", una arquitectura conceptual intermèdia i dinàmica entre els drets definits per la normativa actualment aplicable, el contingut de la reforma que entrarà immediatament en vigor el 2015 (GDPR) i l'estratègia de minimització de riscos representada per les recomanacions de SAVASA.

Aquesta estratègia ve constituïda per diferents grups de recomanacions específiques que hem organitzat en raó del seu contingut en quatre blocs temàtics:

- Recomanacions sobre el flux d'interaccions de la plataforma
- Recomanacions sobre el control intern de les funcionalitats i ús de la plataforma
- Recomanacions sobre el control extern de les funcionalitats i ús de la plataforma
- Recomanacions sobre la transmissió del requeriment

4.2.2. Recomanacions sobre el flux d'interaccions de la plataforma

Les possibilitats tecnològiques de la plataforma tenen implicacions ètiques importants. Aquestes han de ser abordades a través d'una anàlisi precisa de les interaccions entre consumidors (accedeixen als vídeos de videovigilància) i productors (produeixen els vídeos de videovigilància) que poden tenir lloc en el context de la pròpia plataforma. Aquesta anàlisi contempla també les especificitats i necessitats de cada grup d'interès, especialment tenint en consideració els diferents rols que les diferents tipologies d'usuari final de la plataforma poden assumir.

4.2.2.1. Interacció Consumidor-Productor en el cas que els usuaris siguin Cossos o Forces de Seguretat.

La Figura 6 mostra la reconstrucció del flux d'interacció consumidor-productor dins de la plataforma SAVASA quan el consumidor és un cos o força de seguretat (LEA: *Law Enforcement Agent*).

La idea fonamental és que, quan un usuari d'un d'aquests cossos realitza una cerca en la plataforma és possible imaginar tres escenaris¹¹⁵ en relació als resultats que tècnicament pot oferir com a resposta: (i) cap resultat; (ii) metadades amb imatges; (iii) metadades sense imatges. És important tenir en compte que en aquest punt hi ha dos factors que

¹¹⁴ Entenem per risc un resultat negatiu que té una probabilitat d'ocurrència d'acord amb alguna estimació o teoria. Per una classificació dels riscos tecnològics des del punt de vista del que la ciència política denomina "governança multi-nivell" vid.(Willcocks and Margetts 1994). És indicatiu que Willcocks i Margetts no considerin el risc d'incompliment de la legalitat. En vint anys el panorama dels drets i de la protecció de dades en sistemes de computació ha canviat dràsticament.

¹¹⁵ En el moment que es presenta aquesta estratègia de mitigació de riscos a mode de recomanacions finals en el marc del projecte, la plataforma SAVASA no possibilita tècnicament l'escenari corresponent al retorn de metadades amb imatges a una petició determinada. Tot i així, es considera oportú contemplar aquest escenari especialment tenint en compte la possibilitat que aquest sigui implementat en la fase d'evolució de la plataforma a producte en finalitzar el projecte (tal i com van manifestar els possibles usuaris finals en diverses ocasions durant les sessions de treball que es van mantenir conjuntament amb ells).

determinaran l'aplicabilitat dels escenaris anteriors: el tipus de cos o força de seguretat que realitzi la petició, especialment en relació a si té o no competència territorial en el lloc en què s'han obtingut les imatges; i, en segon lloc, si té o no competència sobre un determinat cas.

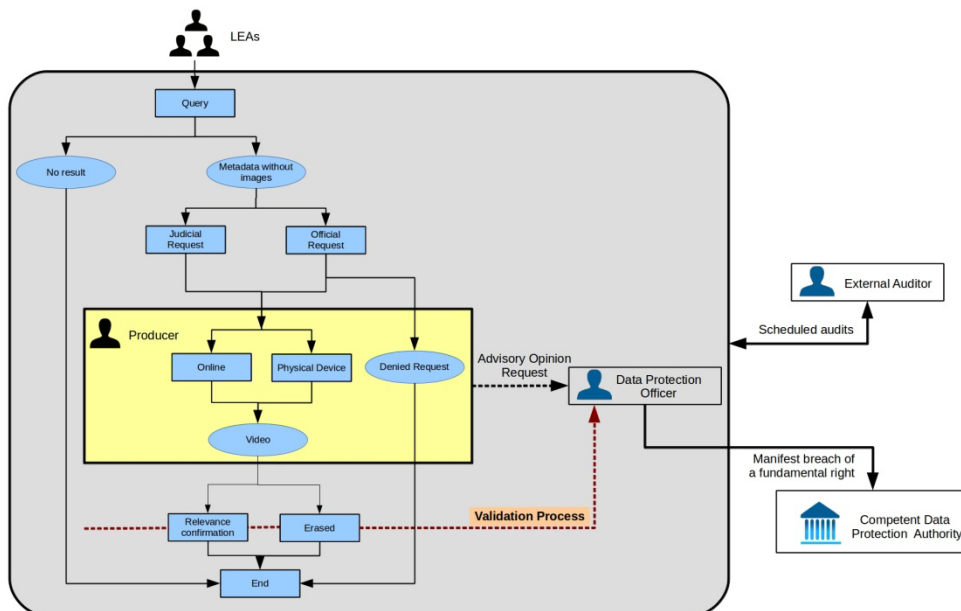

Figura 6: Flux d'interacció amb la plataforma si el consumidor és una LEA

Aquesta distinció es pot veure clarament a la Taula 5, on han estat considerades les tipologies de forces i cossos de seguretat i dues situacions diferents quant a competència i jurisdicció. Cadascuna d'elles ha estat relacionada amb un possible resultat de la cerca en termes d'informació que podria oferir la plataforma.

Escenari (E)	Tipologia LEA	Situació	Resultat de la petició	Pròxim pas
E1	Local	Sense jurisdicció	No resultats	No és possible realitzar més accions
E2	Local	Amb jurisdicció	Metadades	Petició del vídeo
E3	Nacional	Polícia Nacional	Metadades	Petició del vídeo
E4	Nacional	Polícia Nacional no	Metadades	No és possible realitzar més accions

Taula 5: Resultats que retorna la plataforma segons la tipologia de LEA que realitza la petició

Amb independència que els escenaris descrits en la Taula 5 respectin els requeriments de competència i jurisdicció necessaris per tal de poder realitzar peticions a la plataforma,

s'identifica una preocupació des del punt de vista ètic pel que fa a la possibilitat consistent en què a partir d'una primera petició el resultat que ofereixi la plataforma siguin metadades amb imatges. Aquest problema respon a limitacions tècniques relacionades amb la no implementació d'algoritmes o tècniques de màscares de privacitat que permeten la ocultació de zones concretes de la imatge. Per tant, davant aquest fet, sempre que les imatges procedents dels vídeos de videovigilància tinguin la qualitat suficient, les Forces i Cossos de Seguretat tindran la possibilitat d'identificar a individus concrets que apareguin en els GIFs que retorni la plataforma després d'una petició. Així, és possible afirmar que aquest escenari presenta riscos relacionats amb els drets fonamentals a la protecció de dades de caràcter personal i la privacitat que tenen tots els individus (tal i com reconeixen La Carta de Drets Fonamentals de la UE i el Conveni Europeu de Drets Humans).

Examinarem tot seguit individualment els escenaris continguts a la Taula 5, a partir del flux d'interacció que cadascun d'ells genera en la plataforma, amb la finalitat d'identificar febleses i a efectes de garantir efectivament els drets fonamentals dels ciutadans que estiguin en situació de risc. Els escenaris seran identificats a continuació amb l'identificador assignat en la Taula 5.

- **E1:** la petició no genera cap resultat. En aquest supòsit, no és possible realitzar cap altra acció més per part de la LEA dins de la plataforma, i conseqüentment acaba el flux d'interacció.
- **E2 i E3:** la plataforma hauria de permetre a la primera petició realitzada per una LEA que aquesta pugui visualitzar metadades sense imatges. Ara bé, tècnicament és possible que proveeixi metadades amb imatges, GIFs. Com hem indicat anteriorment, en el moment en què es realitzen aquestes recomanacions finals, la plataforma per motius tècnics no aplica màscares de privacitat a les imatges, així que la recomanació en aquesta situació seria no oferir metadades amb imatges com a resposta i per tant resultat a una primera petició. Les imatges obtingudes dels sistemes de videovigilància són, per la seva pròpia naturalesa, un tipus d'imatges que poden contenir un alt grau de dades personals de multitud de ciutadans. És per aquest motiu que tampoc es considera garantia suficient el fet que no sigui possible la descàrrega de les imatges per una LEA i que només es permeti la visualització d'aquestes.

Les imatges poden contenir moltes dades personals que permetin identificar als individus (per exemple, un menor) produint-se així una vulneració del principi de finalitat de les dades reconegut a la Directiva 95/46/CE. No hem d'oblidar que la finalitat en el context de la videovigilància és la protecció dels individus o dels béns materials. No obstant, permetre a una LEA la cerca en una plataforma que conté grans quantitats d'imatges d'aquesta tipologia sense una identificació clara i concisa de la finalitat —com seria el cas si la resposta a una primera petició fos l'obtenció de metadades amb imatges— és sens dubte un risc de dimensions molt considerables.

D'altra banda, és comprensible que una LEA necessiti accedir a les dades que contenen els sistemes de videovigilància per tal de dur a terme les seves obligacions i responsabilitats. Ara bé, permetre la visualització de grans quantitats indiscriminades d'imatges en funció exclusivament dels paràmetres d'una primera petició a la plataforma no compleix amb els principis de necessitat i proporcionalitat definits en el context de la legislació europea en matèria de protecció de dades personals.

El grup de treball de l'Article 29 ha proporcionat una definició precisa dels conceptes de "necessitat" i de "proporcionalitat" en els supòsits de tractament de dades per part d'una LEA (Article 29 Data Protection Working Party 2014, 29). En aquest sentit manifesta el següent: "*necessity should not be interpreted too broadly, as this would make it easier for fundamental rights to be circumvented. Nor should it be interpreted too literally, as this would set too high a bar and make it unduly difficult for otherwise legitimate activities which may justifiably interfere with fundamental rights to take place*". Aquesta interpretació recolza la recomanació de fer possible que les LEAs puguin visualitzar metadades però no imatges sense que màscares de privacitat els hagin estat aplicades.

En aquest punt de la interacció, si una LEA (recordem, consumidor en aquest cas a efectes d'usuari final de la plataforma) considera que les metadades que li ofereix la plataforma contenen resultats rellevants per al decurs de les seves investigacions, el pròxim pas hauria de ser enviar un requeriment al productor a través de la plataforma. Les característiques d'aquest requeriment tindran també impacte sobre la interacció que es pugui produir en el marc de la plataforma. En aquest punt es fa necessari distingir entre dues tipologies de requeriments: (i) oficials; (ii) judicials.

Els requeriments oficials varien d'un Estat Membre a un altre. Però a efectes de les presents recomanacions, podem proporcionar una definició general sobre ells: es tracta d'actes de comunicació que emanen de l'*auctoritas* de la pròpia LEA i que contenen una petició de realitzar o no realitzar una acció determinada en el context d'una intervenció concreta d'aquesta autoritat. En el cas que ens ocupa, es correspondria amb la sol·licitud de realitzar una acció sobre la plataforma SAVASA.

Els requeriments judicials (ordres judicials), per una altra banda, independentment de la terminologia utilitzada en els diferents ordenaments, constitueixen un concepte jurídic ben definit que emana d'una autoritat judicial o fiscal i ordenen al destinatari realitzar o no realitzar una acció determinada. La conseqüència d'aquesta ordre és l'obtenció de proves que seran utilitzades per altres autoritats en el context novament d'una investigació concreta. La possibilitat d'obtenir imatges i vídeos mitjançant un requeriment oficial és possible a Espanya, per exemple, però no a Portugal. La necessitat de presentar un o altre requeriment per tal d'obtenir les imatges dependrà de la ubicació de cada productor o responsable de les imatges.

En aquells supòsits en què una LEA envii al productor un requeriment judicial, el productor haurà obligatòriament de proveir les seqüències de vídeo sol·licitades: (i) en línia a través de la plataforma; (ii) o mitjançant un dispositiu físic. En aquest cas agents de la LEA hauran de personar-se en les instal·lacions del productor per tal de recollir les imatges. Clarament, el supòsit de la sol·licitud d'imatges mitjançant un requeriment

judicial no planteja riscos ètics en relació amb la protecció dels drets dels ciutadans, ja que aquests han estat prèviament avaluats per les autoritats judicials o fiscals en el moment d'emetre l'ordre. El cas és que aquest tipus de requeriment: (i) obliga al productor a actuar d'acord al contingut d'aquest requeriment; (ii) implica una validació en el lliurament de les seqüències de vídeo demandades puix que el productor té la seguretat jurídica de no estar cometent violacions de principis ni ètics ni legals.

El flux d'interacció canvia radicalment quan el que proporciona la LEA és un requeriment oficial (no judicial). En aquest supòsit, el productor no està obligat a facilitar informació, si bé podria prendre tres decisions: (i) facilitar les seqüències de vídeo demandades en línia a través de la plataforma; (ii) facilitar l'objecte de la demanda del requeriment en un dispositiu físic; (iii) denegar la petició que conté el requeriment.

En el darrer supòsit, la proposta de recomanació rau en assistir en aquesta decisió al productor. En aquest punt la recomanació puntual consistiria en habilitar la possibilitat de realitzar una consulta al Delegat de Protecció de Dades sol·licitant la seva opinió al respecte. La designació d'un *delegat de protecció de dades* és un dels fonaments en què es basa l'assistència del procés de decisió del productor en el context de la plataforma, especialment en aquells casos en què els productors es vegin immersos en la incertesa d'una decisió que impliqui riscos des del punt de vista ètic o jurídic.

Val a dir però que el poder de decisió recau en els productors com a titulars dels fitxers on resideixen els vídeos, i que de moment, fins a l'entrada en vigor de l'actual Proposta de Regulació no és obligatòria aquesta figura. Ara bé, considerar-ne en aquests moments la implantació comporta els beneficis següents: (i) assistir al procés de decisió del productor en els supòsits de requeriments oficials; (ii) avançar-se a la nova regulació, adequant-se de tal manera que quan entri en vigor no suposi una invalidació de l'estratègia de mitigació de riscos, ja que contemplàvem anticipadament l'adaptació als canvis regulatius que es dibuixaven en les propostes.

La funció del delegat de protecció s'ajusta a la necessitat d'oferir garanties, és a dir, seguretat jurídica als productors pel que fa a l'ús de la plataforma. Es tracta d'una demanda que fou exposada repetidament durant les sessions de treball realitzades durant el cicle de vida del projecte, especialment pels usuaris de la plataforma que ostentaven el rol de productors. Tanmateix aquesta figura representa la possibilitat de facilitar orientacions concretes pel que fa a la responsabilitat de protegir els drets fonamentals dels individus respecte l'ús que es faci de la plataforma. En aquest sentit, el delegat de protecció de dades significa al mateix temps un mecanisme efectiu de resolució de conflictes pel que fa a l'ús de la plataforma en tant que efectuarà un balanç entre els requeriments legals i ètics que puguin ser d'aplicació en un cas concret. En els casos que es produeixi una vulneració del dret a la protecció de dades personals, aquest haurà de prendre les mesures necessàries per a informar a l'autoritat competent de protecció de dades.

En el supòsit que el productor prengui la decisió de lliurar el vídeo a la LEA acceptant el requeriment oficial, el pròxim estadi en el flux d'interacció seria la possibilitat d'implementar un procés de validació de la decisió a càrrec del delegat de protecció de dades. Aquest fet operaria com a validació ètica a posteriori en la qual el delegat té la

possibilitat efectiva de comprovar i verificar si els vídeos facilitats pels productors han estat utilitzats per a la finalitat que van ser requerits en consonància amb el contingut del requeriment facilitat. Si el delegat confirma durant aquest procés de validació que el vídeo facilitat no era rellevant per a la investigació en marxa de la LEA, exigirà que aquest s'esborri. Si el productor decideix però denegar la petició continguda al requeriment oficial, el flux d'interacció finalitza.

Des d'un punt de vista de seguretat, la qüestió principal en aquests escenaris és garantir que els vídeos es lliuren a les LEAs de forma segura, independentment si aquest lliurament es realitza en línia o bé a través de suports físics que contenen les seqüències de vídeo demandades.

En el cas que el lliurament es produeixi en línia, les precaucions que han de ser desplegades pel productor dependran en un alt grau tant de les mesures tècniques que tinguin disponibles els sistemes dels productors com de les LEAs. És clarament un tema d'interoperabilitat. El requisit que opera per al productor és garantir les mesures de seguretat necessàries per tal de prevenir l'accés, la còpia, l'alteració o la destrucció de les seqüències de vídeo que transmet a la LEA, d'acord amb les circumstàncies i les necessitats de casos concrets i que hauran de ser identificades pel productor. A títol d'exemple es reprodueixen tot seguit exemples de mesures que un productor hauria d'adoptar:

- *Firewall* i tecnologies d'encriptació per tal de protegir durant la transmissió el recorregut que haurà d'efectuar el vídeo
- Verificar i monitoritzar els mitjans de transmissió per tal d'assegurar que aquesta es produeix de forma completa i correcta (*end-to-end-check*).
- Encriptació de les seqüències de vídeo.
- En el supòsit que el productor faci ús de serveis proporcionats per tercers per tal de realitzar la transmissió, haurà d'assegurar-se que aquests actuen segons les seves instruccions i requeriments (mitjançant acords contractuals).
- Articular funcionalitats d'autenticació i autorització per garantir la monitorització i el control de les persones encarregades dins de les organitzacions de preparar les imatges per tal de ser lliurades a les LEAs.

En el cas que el vídeo sigui lliurat mitjançant un suport físic, en principi planteja menor problemàtica des d'una perspectiva de seguretat, ja que els mitjans que siguin utilitzats pel lliurament estan sota el control del productor. Ara bé, no podem obviar l'aspecte procedimental d'aquest supòsit en tant que comporta tot un seguit d'accions a realitzar per individus. Així, serà necessari que el productor estableixi instruccions precises a seguir per les persones encarregades (en les organitzacions) de realitzar la transposició de les seqüències de vídeo al suport físic i el posterior lliurament a una LEA. El productor, en funció dels riscos identificats, també haurà d'establir un conjunt de contramesures en aquest cas (aquestes podran variar depenent de les condicions fàctiques en joc).

Respecte del suport físic utilitzat pel productor: en principi haurà de prendre mesures específiques per tal d'utilitzar suports físics que no hagin estat prèviament utilitzats. En

cas però que existeixi la pràctica de reutilització de suports físics, hauran de ser implantats procediments específics per tal d'assegurar-se que la informació continguda prèviament en el suport ha estat esborrada, o en qualsevol cas garantir que aquesta informació (en el cas que ens ocupa, altres seqüències de vídeo) no és llegible o pugui ser reconstruïda posteriorment.

Algunes mesures de prevenció adreçades a la identificació de la persona que realitza la transposició de les seqüències de vídeo al suport físic han de ser també implementades per part del productor. Aquest és un aspecte cabdal per tal de garantir la integritat i l'exactitud del contingut que finalment és lliurat a la LEA. Finalment, la còpia haurà d'estar identificada pròpiament i protegida de tal manera que no es pugui accedir al suport físic amb facilitat. Si el lliurament es realitza al representant autoritzat de la LEA, haurà d'articular-se un rebut on consti la realització d'aquest lliurament i la recepció de la còpia per part del representant. En el cas que per tal de lliurar la còpia s'utilitzi un servei de missatgeria, el productor haurà d'escollir un servei que ofereixi la possibilitat de realitzar el seguiment pel que fa al trasllat de la còpia així com la confirmació del lliurament. Aquestes mesures equivalen a les mesures tècniques requerides si el lliurament es realitza en línia. L'objectiu és el mateix, permetre la verificació i per tant garantir que el lliurament es realitza de forma correcta (*end-to-end check*).

Tant si el lliurament es realitza en línia com si es tria l'opció de lliurar la còpia físicament, el productor té l'obligació de continuar protegint els originals de les seqüències de vídeo el temps que determini la legislació aplicable a cada cas.

- **E4:** Aquest escenari contempla la possibilitat que una LEA no nacional pugui accedir a la plataforma, realitzar un primera petició, i que el resultat que obtingui siguin metadades sense imatges, és a dir només informació textual. En cap cas metadades amb imatges (GIFs). En el cas que alguns dels resultats obtinguts siguin considerats rellevants per a una investigació en curs, la LEA haurà d'utilitzar els mecanismes ja habilitats en el sistema de cooperació policial en el marc de la UE per tal de sol·licitar aquestes imatges. En aquest escenari, l'aspecte problemàtic estaria vinculat a la necessitat de garantir només a la persona autoritzada accés a la plataforma, i per això serà necessari que la plataforma permeti la revisió i per tant la traçabilitat del accessos. El productor haurà de tenir implementades mesures de seguretat que permetin a posteriori identificar quina LEA ha realitzat cerques, així com les accions que han estat realitzades durant el temps de connexió. En aquest sentit, la recomanació viable seria proveir al personal autoritzat de les LEAs credencials autenticades de caire temporal, així com establir els diferents perfils a efectes de vincular-hi determinats tipus d'autoritacions, sempre tenint en compte les accions que les LEAs necessiten realitzar en les diferents fases d'un context específic d'investigació.

4.2.2.1 Interacció Consumidor-Productor en cas que els usuaris siguin Cossos o Forces de Seguretat.

La Figura 7 mostra el flux d'interacció que es produeix en la plataforma quan el consumidor no és una LEA.

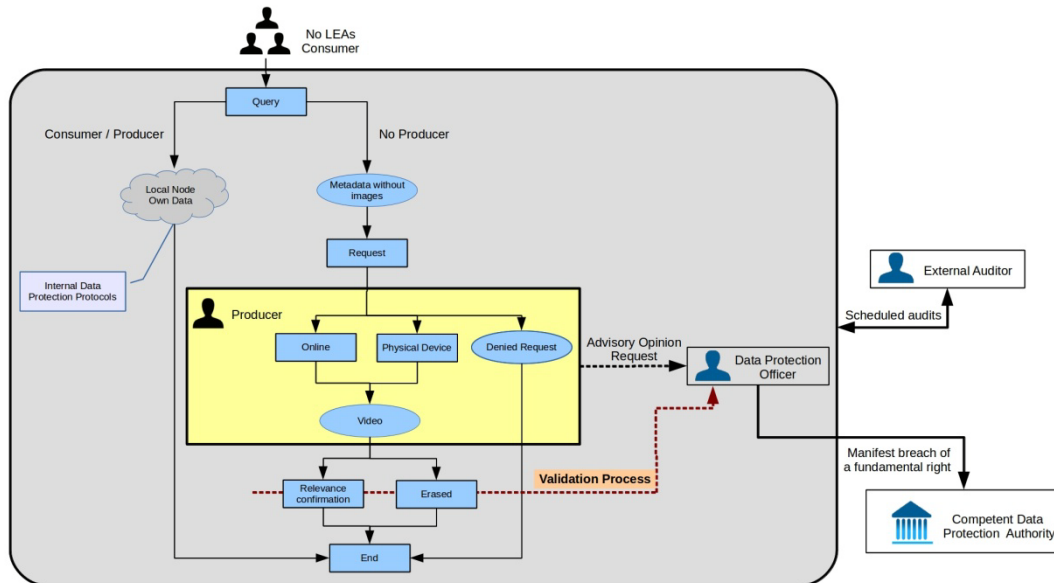

Figura 7: Flux d'interacció amb la plataforma si el consumidor no és una LEA

Per tal de facilitar la comprensió del flux d'interacció anterior, és necessari considerar dues tipologies de consumidor: (i) el consumidor que no és una LEA és també el productor dels vídeos; (ii) el consumidor que no és una LEA, no és el productor dels vídeos.

En el primer cas, quan una petició es realitza sobre el node local del mateix productor, totes les operacions relatives al tractament de dades així com la seva transmissió recauen sota el paraigua legal de la legislació nacional, així com dels protocols relacionats amb la protecció de les dades que puguin estar implementats en l'organització. En aquest sentit, hem de precisar que efectivament tots els aspectes de seguretat hauran d'estar implementats segons la legislació vigent aplicable i les bones pràctiques en cada cas. De totes les mesures de seguretat que es poden aplicar, tenint en compte el supòsit que ens ocupa (consumidor que no és una LEA però que és també productor), voldríem proposar les següents:

- Tota persona que en una organització pugui tenir accés al node local, ha de tenir un terminal individual, i credencials d'autorització individuals també.
- Els sistemes d'autorització i autenticació han d'estar regularment actualitzats des d'un punt de vista tècnic.
- Els perfils autoritzats hauran de ser decidits seguint criteris de granularitat, és a dir, d'acord amb les obligacions o funcions específiques que els usuaris individuals tinguin assignades en el node local.

- El llistat i els perfils autoritzats d'usuaris del node local han de ser revisats i actualitzats de forma constant.
- En els casos que s'hagi produït una revocació de l'autorització, o en el cas que les credencials d'autenticació no hagin estat utilitzades després d'un període considerable de temps, l'accés al node local haurà de ser automàticament prohibit.
- Han d'estar previstes mesures disciplinàries clares i concretes per tal de poder reaccionar immediatament en cas que es detecti un accés no autoritzat al node local o simplement l'intent d'accés.
- La ubicació física del node local en les instal·lacions del consumidor que és també productor ha d'estar protegida amb mesures de control d'accés. La possibilitat de qualificar l'espai com a zona restringida i per tant monitoritzada també es considera pertinent.
- Els usuaris autoritzats a accedir al node local, hauran de ser informats de les seves obligacions, de les conductes permeses o prohibides, i se'ls haurà de facilitar formació i suport sobre el sistema

La situació és diferent quan el consumidor no és una LEA i tampoc és el productor dels vídeos. En aquest cas, quan es llança una petició sobre la plataforma, el consumidor només podrà obtenir com a resultat metadades sense imatges. Si un dels resultats és d'especial interès per al consumidor, el següent pas a realitzar serà l'enviament d'un requeriment al productor d'element en qüestió a través de la plataforma. En aquest cas, identifiquem una nova tipologia de requeriment que no és possible assimilar amb els requeriments de naturalesa oficial procedents de les LEAs. Per tant, el denominarem requeriment regular. En rebre aquest requeriment regular, serà decisió del productor si facilita el vídeo (online/soport físic) o denega la petició que conté el requeriment.

En aquest punt exacte de la interacció, es possibilita assistència en el procés de decisió del productor en el marc de la plataforma, novament a través de la figura del delegat de protecció de dades. El productor podrà consultar el dubte i la decisió a prendre amb el delegat. L'opinió d'aquest és particularment rellevant en aquells casos que ofereixin dubtes pel que fa a l'especificació del principi de finalitat de les dades continguda al requeriment. La figura del delegat de protecció de dades garanteix una decisió en consonància amb els requeriments ètics o legals d'acord a les funcionalitats que ofereix la plataforma. Només en els casos de violació manifesta del dret fonamental a la protecció de dades personals, el delegat de protecció de dades haurà de prendre les mesures necessàries i informar a la corresponent autoritat competent en matèria de protecció de dades.

Si el productor decideix acceptar la petició continguda en el requeriment, la següent acció que podrà realitzar serà l'enviament d'una còpia de les seqüències sol·licitades (en línia/físicament). Considerant però que el risc a una utilització de les imatges que no es correspongui amb la finalitat expressada inicialment en el requeriment persisteixi, s'introdueix en el flux d'interacció (tal i com mostra la Fig.7) la possibilitat d'implementar un procés de validació posterior a càrrec del delegat de protecció de dades.

Aquest procés consistirà en la comprovació i verificació per part del delegat que les imatges han estat utilitzades d'acord amb la finalitat expressada per tal d'obtenir-les del productor. En cas que aquest procés ofereixi com a resultat la utilització de les imatges per finalitats diferents a les determinades inicialment, les imatges hauran de ser immediatament esborrades. Sent així, el flux d'interacció finalitza, igual que ho fa si el productor decideix denegar el requeriment, tal i com hem indicat anteriorment.

Des d'una perspectiva de seguretat, els aspectes esmentats en relació amb els escenaris E2 i E3 (descrits en aquest apartat) també serien d'aplicació en el cas que el consumidor no fos una LEA. El nivell de seguretat descrit és elevat i es justifica pels següents motius: (i) poder identificar el destinatari final de la còpia com a persona autoritzada per a la seva obtenció; (ii) assegurar el fet que les imatges que s'obtenen finalment respecten el principi de necessitat pel qual únicament es faciliten les imatges necessàries per al cas concret que contempla el requeriment.

4.2.3 Recomanacions sobre el control intern: el delegat de protecció de dades i l'arxiu de registres

El delegat de protecció de dades és una figura reconeguda en el context dels organismes públics encarregats del tractament de dades personals. La Comissió Europea defineix aquesta figura com la persona encarregada per una organització per tal de dur un registre de totes les operacions corresponents al procés de tractament de les dades personals que es duiguin a terme en el context d'aquesta organització.

La Proposta de Regulació que es preveu en el context de la UE (abordada anteriorment) defineix aquesta figura com la persona que, en el context d'una organització determinada, ha estat designada pel responsable o encarregat del tractament de dades personals per tal de vetllar pel compliment de la legislació vigent en matèria de protecció de dades. L'article 35.1 de la Proposta de Regulació, enumera els supòsits en els quals serà obligatori designar un delegat de protecció de dades per part del responsable o encarregat del tractament de dades personals.

Concretament, el tercer apartat d'aquest article 35.1 de la Proposta de Regulació indica que *“las actividades principales del responsable o del encargado del tratamiento consistan en operaciones de tratamiento que, en razón de su naturaleza, alcance y/o fines, requieran un seguimiento periódico y sistemático de los interesados”*. Podem encabir el cas d'ús de la plataforma SAVASA en aquest supòsit, en tant que es tracta d'una plataforma que permet l'accés a vídeos provinents de sistemes de videovigilància. L'objectiu de la videovigilància (enregistrar tot el que s'ha esdevingut en un lloc determinat), així com la seva finalitat (protecció dels individus i els seus bens) conformen la naturalesa d'aquestes imatges, i és precisament aquesta la que determina la necessitat d'efectuar un seguiment periòdic i sistemàtic sobre elles.

Les funcions i les tasques associades a aquesta figura estan descrites en els articles 36 i 37 respectivament de la Proposta de Reforma. Una de les primeres tasques assignades consisteix en l'obligació d'informar i assessorar al responsable o encarregat del tractament pel que fa a les seves obligacions en virtut d'aquesta normativa i documentar

aquesta activitat així com les respostes rebudes. També la supervisió de les polítiques implementades per tal d'assegurar el compliment de les obligacions en matèria de protecció de dades.

En aquesta línia aquesta figura ha estat incorporada a l'estratègia de mitigació de riscos de la plataforma SAVASA. Els rols que aquest té són, específicament: (i) assessorar i assistir al procés de decisió del responsable o encarregat del tractament de les dades respecte al compliment amb la legislació vigent; (ii) garantir el compliment de les polítiques internes de protecció de dades articulades en el context d'una organització determinada per tots els actors participants; (iii) informar a les autoritats competents de supervisió de protecció de dades, essent el seu punt de contacte.

Considerem fonamental incorporar ja en aquest moment (tot i que la Regulació encara no està vigent) l'orientació de les polítiques regulatives que la UE promou, i que tenen l'objectiu de minimitzar els riscos per als drets fonamentals dels individus a la seva pròpia imatge, la seva intimitat, les seves dades personals, entre d'altres. En aquest sentit es planteja la recomanació d'incorporar un delegat de protecció de dades en el context de la plataforma SAVASA, per garantir un ús de la mateixa plenament respectuós amb els requeriments ètics o legals aplicables pel que fa al tractament de volums ingents d'imatges o seqüències de vídeo que contenen informació personal dels ciutadans i que són obtingudes en espais públics com estacions, carreteres o mitjans de transport.

Així, veiem com la figura del delegat de protecció de dades constitueix l'element central de l'estratègia interna de control dissenyada. Aquesta recomanació també obeeix al seguiment de l'opinió del Grup de Treball de l'Article 29 de la UE sobre la necessitat detectada al voltant de les mesures concretes que el responsable del tractament de les dades personals ha de prendre i que ha estat conceptualitzada a través del principi de responsabilitat.

La figura del delegat de protecció de dades es complementa amb la recomanació següent: la creació d'un arxiu de registre (*log file*) que permeti el seguiment i la supervisió de les interaccions que les diferents tipologies d'usuaris de la plataforma contempla. Aquest arxiu de registre permet des del primer moment el control dels usuaris que accedeixen a la plataforma a través d'un identificador (*ID*) que la plataforma assigna a cada usuari. També permet el registre de totes les peticions realitzades pels diferents usuaris, així com dels resultats obtinguts per cadascun d'ells. Tota la tipologia dels requeriments identificada fins aquest punt —oficials, judicials i regulars— també serà objecte de l'arxiu de registre.

Caldrà guardar la informació relativa a qui efectua el requeriment i la petició que fa. També es guardarà registre de totes les transmissions efectuades d'arxius de vídeo a través de la plataforma, així com les respostes al procés de verificació explicat anteriorment. L'objectiu és facilitar la tasca del delegat de protecció de dades, ja que mitjançant aquest arxiu pot ràpidament determinar el grau de compliment dels requeriments ètics i legals de tots els usuaris de la plataforma (productors i consumidors). Aquesta recomanació reverteix per tant a facilitar l'execució de les tasques i

responsabilitats del delegat de protecció de dades, en tant que n'implementa les opcions de supervisió i control.

Complementàriament a aquesta recomanació descrita anteriorment, considerem que cal també la implementació d'actualitzacions de la llista d'usuaris autoritzats respecte a l'ús de la plataforma. Aquesta llista hauria d'establir alguna mena de correspondència tècnica entre els perfils autoritzats i autenticats. Com a mesura de seguretat, els perfils dels usuaris de la plataforma haurien de ser diferenciats —en grups d'usuaris, per exemple— en funció de les atribucions que tinguin pel seu lloc de treball. Aquest determinarà el seu perfil en el context de la plataforma.

4.2.4. Recomanacions sobre el control extern: auditor extern i l'autoritat competent de protecció de dades

Després de determinar les recomanacions que conformen el control intern mitjançant una descripció exhaustiva dels elements que les conformen, cal avaluar l'establiment de recomanacions relacionades amb el control extern de les funcionalitats i ús de la plataforma.

Aquesta necessitat es recolza en l'article 8.3 de la Carta de Drets Fonamentals de la UE. En aquest sentit és important tenir en compte la necessitat de preveure controls externs. Aquesta supervisió externa pel que fa a l'ús i les funcionalitats que permet una plataforma com SAVASA, resulta especialment necessària en el context de la utilització d'aquesta plataforma per part de Cossos i Forces de Seguretat. En aquest sentit, la recomanació concreta en el context de la plataforma SAVASA és la realització d'auditories externes com a mínim una vegada a l'any. Aquesta auditoria externa hauria de supervisar l'arxiu de registre i la llista d'usuaris autoritzats per tal poder detectar les violacions dels requeriments ètics, legals o de seguretat que s'haguessin pogut produir i notificar a les autoritats de supervisió de dades competents, decidint les mesures que restaurin aquestes situacions.

La possibilitat de cerca en un sistema de *cloud computing*, possibilitant la cerca sobre milions de dades personals, implica se'ns dubte seriosos riscos per als drets fonamentals de les persones. És per això, que es requereix l'existència de mecanismes que permetin alertar de possibles violacions d'aquests drets.

Finalment, l'estratègia contempla la participació de les autoritats competents de protecció de dades: (i) de forma permanent, a través del contacte regular amb el delegat de protecció de dades intern; (ii) de forma puntual, a través de l'informe anual que realitzarà l'auditor extern.

4.2.5. Recomanacions sobre la transmissió del requeriment

Tal i com hem indicat anteriorment, existeixen tres tipus de requeriment de les imatges, depenent de la naturalesa de l'usuari. Aquests podran descarregar de la plataforma el requeriment i enviar-lo a través d'aquesta al productor que posseeix les imatges. A continuació es detallen i defineixen els diferents tipus de requeriments.

4.2.5.1. Tipus de Requeriments

- *Requeriment judicial*: acte de comunicació que emana d'una autoritat judicial o de fiscalia, que obliga al seu destinatari a realitzar una determinada conducta o activitat, la conseqüència de la qual és l'obtenció d'una prova concreta per a una investigació determinada. Per tant, un requeriment judicial sempre apareixerà emmarcat en el context d'una investigació concreta i identificable. Aquest document suposa respecte dels drets individuals, ja que l'autoritat que l'emet és la seva garant.
- *Requeriment oficial*: acte de comunicació que emana d'un Cos o Força de seguretat, que conté una petició per tal de realitzar o no una determinada acció en el context d'una intervenció d'aquesta autoritat. El requeriment emana de l'*auctoritas* del Cos o Força de Seguretat en tant que servei públic que té la funció de garantir la seguretat dels ciutadans respecte d'activitats il·legals. No obstant això, aquest requeriment no ha estat objecte d'una valoració prèvia que permeti assegurar que en la petició que conté no produeix un desequilibri entre la necessitat d'alguna informació en particular en el context d'una possible investigació concreta i els drets individuals dels ciutadans, com a titulars de les dades personals que es requereixen.
- *Requeriment (regular)*: és un acte de comunicació que emana d'un usuari de la plataforma que no és una autoritat pública però que sol·licita l'accés a determinades dades personals (usuari pot ser l'interessat/usuari pot sol·licitar dades personals de tercers).

4.2.5.2. Continguts dels Requeriments i sistema de formularis estàndard

L'element del contingut és molt rellevant ja que és la clau de volta que dona entrada a un o altre nivell d'accés (metadades, seqüències d'imatges). És per això que d'aquesta qüestió es deriven preocupacions ètiques i també de seguretat. Particularment, la forma i el procés de supervisió del contingut d'aquest requeriment.

Per tal de reduir els riscos, es proposa una solució que contempla la implementació d'un formulari estàndard multilingüe que l'usuari (consumidor) haurà d'emplenar per tal de realitzar la petició d'un vídeo concret. La utilització d'un sistema de formularis estàndard ha estat aplicada amb èxit en l'àmbit de la cooperació judicial i policial. I pensem que en el context de la plataforma funcionaria també de manera molt efectiva. L'avantatge d'establir un estàndard comú pel que fa al formulari a emplenar per tal de fer un requeriment determinat d'imatges incideix en les següents aspectes:

1. El procés de decisió del productor respecte a si facilita o no les imatges. És a dir, el productor només pot avaluar el compliment del principi de finalitat a partir de la informació que consti en aquest formulari. Si aquesta no és precisa o manquen detalls per tal d'acotar aquesta finalitat, el productor no tindrà més remei que rebutjar la petició. També és important a efectes d'avaluar les condicions de seguretat que ofereix el consumidor que sol·licita les imatges (bé per la informació

que detalli en el formulari, bé per la naturalesa d'aquest) a efectes del lliurament de les imatges si fos el cas. Garantir el compliment del principi de finalitat per part del productor, recollit en l'article 8.2 de la Carta de Drets Fonamentals de la UE, així com en l'article 6.1b) de la Directiva 95/46/CE és un dels eixos fonamentals de l'estratègia de protecció de dades personals que recullen aquests instruments jurídics.

2. La identificació de la finalitat per la qual els vídeos són requerits així com dels mitjans a través dels quals es realitzarà el seu lliurament, i les condicions en què es realitzarà són també rellevants. Tenint en compte les limitacions de tipus ètic o jurídic que hem vist fins ara, és possible determinar un contingut i unes característiques mínimes que hagi de contemplar el formulari de requeriment que es proveirà al productor, per tal que aquest pugui prendre una decisió amb les màximes garanties respecte a la transmissió o no de les imatges. I, especialment en el cas que decideixi positivament, evitar al màxim la creació de situacions de risc o vulneracions de drets. Així, la informació que haurà d'aparèixer en el requeriment és:
 - i. Identificació i informació de contacte de la institució/particular
 - ii. Identificació dels vídeos requerits d'acord a un nombre de registre facilitat prèviament per la plataforma (petició inicial)
 - iii. Identificació del context del requeriment:
 - a) Breu descripció dels fets
 - b) Breu descripció del motiu pel qual es necessiten les imatges
 - c) Indicar la limitació de temps
3. La recomanació sobre un model estàndard de qüestionari és únicament aplicable als següents casos: (i) requeriment oficial d'una LEA; (ii) requeriment proporcionat per un consumidor que no és una LEA.
4. El contingut dels requeriments judicials el determina l'ordenament jurídic de cada Estat Membre, i per tant no són objecte d'aquesta recomanació.
5. Ara bé, el fet que aquest requeriment judicial pugui ser enviat a través de la plataforma comporta el risc des d'una perspectiva ètica i jurídica de verificar l'autenticitat d'aquest document. Per tal de mitigar aquest fet, es proposa l'establiment i la utilització de sistemes de signatura digital en el context de la plataforma.

Tal i com hem esmentat anteriorment, no en tots els Estats Membres existeix la possibilitat per les LEAs de requerir vídeos provinents de sistemes de videovigilància mitjançant l'enviament d'un requeriment oficial.¹¹⁶ A Espanya per exemple, l'Informe 2008/0133 de l'Agència Espanyola de Protecció de Dades (Agencia Española de

¹¹⁶ Per exemple a Portugal, com hem dit abans, només és possible requerir imatges de videovigilància amb una ordre judicial. Vid. Comissão Nacional de Protecção de Dados, *Deliberação Nº 61/ 2004 Princípios Sobre O Tratamento de Dados Por Videovigilância* (Lisboa, 2004). Disponible a: <http://www.cnpd.pt/bin/orientacoes/DEL61-2004-VIDEOVIGILANCIA.pdf>.

Protección de Datos 2008) recorda que l'article 22.2 de la Llei de Protecció de dades¹¹⁷ habilita a les Forces i Cossos de Seguretat a recollir i processar dades personals sense ordre judicial prèvia sempre que es compleixin els següents requisits:

- i. les dades personals siguin necessàries per a prevenció d'un perill real o la repressió d'il·lícits penals;
- ii. el requeriment d'aquestes dades haurà de ser concret i sol·licitar dades específiques;
- iii. la finalitat de la petició s'haurà de motivar en el requeriment oficial;
- iv. s'hauran de cancel·lar les dades quan es comprovi que són irrellevants als efectes que van ser sol·licitades.

Les diferències entre els diferents Estats Membres als efectes mencionats anteriorment han estat considerades en aquesta estratègia de mitigació de riscos. En aquest sentit, per als productors d'aquells països on no és possible realitzar la petició de vídeos a través de requeriments oficials, la plataforma permet l'enviament dels requeriments judicials en les condicions anteriorment esmentades. Els productors d'aquells països on sigui possible requerir els vídeos mitjançant requeriments oficials comptaran (si així es considera) amb l'assistència del delegat de protecció de dades per tal d'assessorar-los en el procés de decisió sobre aquest requeriment oficial i garantir els drets fonamentals dels individus.

5. Síntesis

Com a cas d'ús de models jurídics i ètics nous, SAVASA ens ha permès efectuar una sèrie d'actuacions precises: (i) hem hagut d'entendre la problemàtica de la gestió, emmagatzematge i anàlisi de les imatges obtingudes per càmeres de seguretat d'una plataforma de vigilància; (ii) hem hagut de formular el marc jurídic a partir de la reglamentació europea i nacional actualment en vigor; (iii) hem hagut d'enriquir aquest marc en funció de la reforma general europea de seguretat i protecció de dades (el Reglament de la qual serà *directament* aplicable a cada un dels països de la UE); (iv) hem hagut de representar-nos exactament quins drets es podien veure afectats per l'enregistrament *involuntari* d'imatges pels cossos de seguretat; (v) hem hagut de representar-nos quines funcionalitats de la plataforma resultaven necessàries per a l'exercici de les funcions policials de seguretat; (vi) hem hagut de construir una estructura conceptual en relació amb la implementació de l'estratègia de les actuacions de SAVASA que permetés la comptabilització d'aquestes funcions policials amb la protecció i garantia dels drets prèviament identificats; (vii) hem hagut de pensar una estratègia de minimització dels riscos de vulneració dels drets i incompliment de la legislació (és a dir, d'incompliment ètic de la legalitat definida a partir del model jurídic complex

¹¹⁷ BOE, Ley Orgánica 15/1999, de 13 de Diciembre, de Protección de Datos de Carácter Personal. BOE Núm. 298, de 14 de Diciembre de 1999, Páginas 43088 a 43099, 1999. Disponible a: http://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-1999-23750.

d'implementació dels valors, principis i drets); (viii) hem hagut d'elaborar un mapa precís dels riscos situant-los en el flux d'informació gestionat per la plataforma; (ix) hem ofert al final una sèrie de recomanacions precises per a la gestió de la plataforma de SAVASA.

No pensem que aquesta feina sigui específica d'una sola plataforma. L'ús de metamodels, els models elaborats, i les recomanacions resultants aboquen a un nou instrument de regulació per a les plataformes de seguretat d'aquesta mena.

Allò que és important i que ens agradaria destacar és que això només és possible a partir d'un seguiment específic de tots els actors implicats i de la comprensió dels seus rols, necessitats i funcions. Hi ha tota una *etnografia institucional* al darrera que és necessària per a una actuació ètica i jurídica que sigui al mateix temps útil i aplicable; és a dir, que pugui ser tinguda en compte, acceptada i seguida per les empreses, els cossos policials (LEAs) i els organismes reguladors. La creació de *confiança* no es dona només pensant en una ciutadania en abstracte o en el nivell d'abstracció dels drets. La confiança s'ha de crear també a partir de la participació dels professionals que treballen en els organismes oficials, i d'aquells que exerceixen funcions de regulació i d'aplicació de la regulació.

No es tracta tampoc de fer només *etnografia digital*, treballant a partir dels elements simbòlics oferts per les imatges (els discursos interpretatius de la societat de la informació). Tal i com hem pogut comprovar, el coneixement compta.

I una de les característiques del coneixement jurídic és que es presenta sempre elaborat per experts. És un coneixement expert. No cal donar-lo per descomptat. S'ha d'estudiar la legislació, la modulació judicial en la seva aplicació, i també les teories dogmàtiques elaborades pels juristes i, en el seu cas, els teòrics i filòsofs del dret. Cal afegir-hi els filòsofs experts en ètica. I encara: si alguna cosa hem pogut aportar és la forma com el coneixement expert etnogràfic entra en l'elaboració mateixa de la regulació i permet l'ancoratge de les normes i els drets en contextos socials específics.

Això afecta a la posició mateixa de l'investigador. En certa manera, la seva incidència no es limita a la descripció i elaboració de propostes: representa els sistemes socials —els ecosistemes socials— i hi actua des del primer moment.

És el que ha succeït a SAVASA. Amb la prudència que cal, pensem que la perspectiva sociojurídica que podem aportar a les ciències del disseny té un aspecte d'acció (*agency*) que és en si mateix no objecte sinó agent de regulació. Seria un error eliminar dels resultats de recerca el seu procés, perquè totes les actuacions sobre el terreny, l'anàlisi posterior de dades i el resultat final constitueixen també accions, comportaments, actuacions, que s'adrecen al disseny institucional que després serà encabir en els programes de gestió de plataformes, aplicacions i serveis.

Aquesta és la lliçó que extraiem de SAVASA: la seguretat no consisteix en seguretat digital, basada en algorismes i mecanismes tècnics, sinó en seguretat integrada, on aquests mecanismes formen part d'un disseny regulatori i institucional més ampli.

CAPÍTOL IV: MEDIAKIDS. Una aplicació mòbil per a la protecció d'infants i adolescents

1. Introducció

1.1. Plantejament

El tercer cas d'ús que presentem en aquest capítol és una aplicació mòbil per la protecció dels menors construïda en el context del projecte *Mediakids*¹¹⁸ (2013-14). El projecte, com tindrem ocasió de veure, cobreix més aspectes que no pas la construcció d'aquesta eina. Però a diferència dels capítols anteriors, aquest és un projecte que encara no ha acabat. Som encara en el procés d'analitzar les dades de camp obtingudes, les quals han de fer-se públiques en l'informe final del projecte, presentades pels seus patrocinadors. En canvi, el seu resultat tecnològic ja està actiu i operable en la societat catalana, i per tant podem presentar-lo també en el marc de l'anàlisi sobre la imatge, la identitat i l'autoregulació que constitueix el nucli central d'aquesta tesi.

És el darrer projecte desenvolupat, i representa una forma de presentar les actuacions ètiques i jurídiques que hem dut a terme amb uns subjectes —infants i adolescents— i uns entorns —escolar i familiar— que constitueixen un seguit d'escenaris diferents dels que havíem conegut fins ara. Aquests escenaris, però, penetren en el cor de les relacions de la societat de la informació, perquè els seus subjectes, els usuaris finals de l'eina, no constitueixen un col·lectiu tan acotat com els professionals de la comunicació i de la seguretat. Els nens i joves de la societat catalana a qui ens adrecem en primera instància són ja un públic molt obert, milions de persones que poden accedir a l'aplicació que hem construït. Precisarem més aquest objectiu.

L'aplicació mòbil ha estat dissenyada seguint una sèrie de pautes i sobre un seguit de pressupòsits que són els que hem d'explicitar en aquest darrer capítol. Veurem que els problemes regulatoris a l'entorn de l'ús de *Mediakids* són diferents (però similars) als que ja hem exposat i han guiat els capítols anteriors. Per posar un exemple, *Mediakids* busca directament la protecció del menor, més ràpida i a temps real, però pretén també incidir en l'entorn quotidià, familiar i escolar, que l'envolta.

No té sentit adreçar-se a un adolescent per oferir-li un producte com si es tractés d'una mercaderia que pot trobar *online*. Bàsicament *Mediakids* és ara un servei, però un servei que crea el seu propi ecosistema social, perquè precisa de la cooperació de l'escola (companys i especialment mestres) i dels familiars (pares o membres del grup domèstic o llar del menor) per a produir els efectes pedagògics i de socialització que es busquen.

En la present Introducció començarem directament amb la perspectiva relacional que l'ús dels aparells mòbils comporta. Seguirem amb la descripció del context i dels

¹¹⁸ El Projecte *Mediakids* s'emmarca dins del programa de recerca d'excel·lència RecerCaixa, que impulsa l'Obra Social "la Caixa", amb la col·laboració de l'Associació Catalana d'Universitats Públiques. Finançat per la convocatòria RecerCaixa 2012. Vid.: <http://www.recercaixa.cat>.

objectius del projecte. Finalment, en traurem unes quantes conclusions que completen les que ja han estat exposades en els capítols anteriors.

1.2. L'aspecte relacional de la tecnologia mòbil

A finals de 2015, per primera vegada, hi haurà tants telèfons mòbils actius al món com habitants té el planeta (a finals de 2014 la taxa de penetració de la telefonia mòbil era del 96%) (ITU 2014). No hi ha hagut mai cap altra tecnologia amb un ritme similar de penetració global. Malgrat les diferències entre nacions desenvolupades i menys desenvolupades, la telefonia mòbil és omnipresent a tot arreu. I l'impacte transcendeix els nostres sistemes de telecomunicacions: els mòbils són telèfons, i també ordinadors, aplicacions, videocàmeres, sensors, mapes i fins i tot marcapassos de butxaca. La convergència de les tecnologies mòbils, les dades geolocalitzades i les tecnologies de *crowdsourcing*¹¹⁹ constitueix una veritable revolució geo-espacial que redefineix les nocions d'espai, dades i dret des d'una perspectiva relacional (Poblet and Casanovas 2008; Poblet 2011a; Poblet, García-Cuesta, and Casanovas 2013; Poblet 2011b). Així:

- L'espai esdevé relacional, perquè no es refereix només a la nostra posició definida per les coordenades geogràfiques, sinó també a la manera com interaccionem amb els nostres contextos físics i virtuals immediats.
- Les dades són relacionals perquè inclouen no només les nostres dades personals sinó també les empremtes digitals que els nostres aparells mòbils generen en les nostres interaccions amb altres persones i amb el context.
- El dret, com hem vist als capítols anteriors, adopta una forma relacional en la mesura que inclou, a més d'instruments legislatius, models regulatoris complexos que contenen eines de *soft law* (estàndards, codis de conducta, bones pràctiques, etc.) i mecanismes alternatius de resolució de conflictes (negociació, mediació, arbitratge, etc.) adaptats a les necessitats d'usuaris i comunitats.

Pel que fa als segments més joves de la població, els telèfons mòbils han estat definits com una "part orgànica" de la vida quotidiana dels nens i dels adolescents (Oksman i Rautiainen 2003). L'ús dels telèfons mòbils per part de la població infantil i juvenil arreu d'Europa és majoritari i creix any rere any. A Espanya, el 30% dels nens i nenes de 10 anys tenen un telèfon mòbil. Als 12 anys, el 70% i als 14 anys la xifra s'enfila fins al 83% (INE 2014). A més, i segons observa un estudi recent, els infants de 2 i 3 anys accedeixen normalment als mòbils dels seus pares i utilitzen jocs, aplicacions per pintar o dibuixar, o be veuen programes de televisió en els canals web o vídeos a Youtube (Cánovas et al. 2014).¹²⁰

¹¹⁹ El terme *crowdsourcing* va ser utilitzat per primer vegada per Jeff Howe l'any 2006 en referir-se a l'acte d'obrir una tasca tradicionalment duta a terme per un agent concret (normalment un treballador) a una multitud indeterminada de persones ("the act of taking a job traditionally performed by a designated agent (usually an employee) and outsourcing it to an undefined, generally large group of people in the form of an open call" (Howe 2006).

¹²⁰ L'estudi està fet a partir d'una mostra de 1.800 enquestes realitzades a nens i adolescents d'entre 11 i 14 anys.

El mateix estudi ofereix dades rellevants sobre l'ús dels mòbils entre els nens de 11 i 14 anys: (i) el 78,5% d'aquest segment pertany a algun grup de Whatsapp (l'aplicació de missatgeria instantània més popular a Espanya) o similar; (ii) el 23% publica habitualment fotos o vídeos a Internet (i el 33% ho fa ocasionalment); (iii) el 72% dels nens amb *smartphones* accedeix a xarxes socials (60% entre 11 i 12 anys i 83,5% entre 13 i 14 anys); (iv) el 52,5% del segment fa servir els dispositius mòbils per jugar (60% els nois i 48% les noies, la diferència en usos més marcada pel que fa al gènere); (v) el 60% navega per Internet i fins a un 92,5% descarrega aplicacions mòbils (el 59% d'ocasions seguint recomanacions d'altres amics i un 33% a partir de les valoracions d'altres usuaris).

Pel que fa a temes de privacitat, l'estudi també proporciona les següents dades: (i) un de cada tres menors de 11 a 14 anys (32,5%) reconeix haver descarregat aplicacions que accedeixen a informació personal, tot i que la immensa majoria no n'ha llegit les condicions d'us; (ii) al marge d'això, el 71% dels nens i adolescents enquestats afirma sentir-se preocupat per l'ús que aquestes aplicacions puguin fer de la seva informació personal: un 75% ha decidit en alguna ocasió no instal·lar una aplicació, o bé desinstal·lar-la (40%) en considerar que accedien o podien accedir a informació personal; (iii) el 52% mai demana permís als pares per instal·lar una aplicació, i un 29% ho fa només ocasionalment, especialment quan es tracta d'aplicacions de pagament.

Finalment, pel que fa a situacions potencialment conflictives, l'estudi de (Cánovas et al. 2014) també indica que: (i) un 5,4% dels nens de 11-12 anys ha xatejat amb desconeguts, davant d'un gairebé 18% dels de 13-14; (ii) el 2,4% dels nens de 11-12 anys ha estat víctima de burles, amenaces o agressions verbals (8,4% els de 13-14 anys); (iii) el 4,1% dels nens de 11-12 anys ha rebut missatges i/o imatges de contingut sexual a través del mòbil (un 13,7% entre els nens de 13-14 anys).

Estudis d'àmbit nacional fets en els darrers anys (e.g. (Oksman i Rautiainen 2003), (Chen i Katz 2009), (Kaare et al. 2007), (Plowman, McPake, i Stephen 2010); (Plowman i McPake 2013); (Livingstone et al. 2014)) confirmen tendències similars a la majoria de països occidentals, vinculades amb el que s'ha denominat com a adquisició de *capital-xarxa social* (Rheingold 2002) per part de les noves generacions de "nadius digitals" (Prensky 2001). A Europa, els projectes de recerca en aquests àmbits (*EU Kids Online* i *Net Children Go Mobile*) han produït dades comparatives a partir d'enquestes realitzades en vint-i-cinc països (Livingstone et al. 2011).¹²¹

Aquestes noves pautes d'ús de dispositius mòbils i de consum de continguts digitals també han contribuït a encetar la discussió sobre els riscos i les oportunitats dels nous usos tecnològics. La majoria d'autors assenyalen l'existència d'un discurs públic sobre els suposats efectes nocius de les TIC entre nens i joves en termes de "sobree xposició", "addicció", "toxicitat", entre d'altres.

¹²¹ Vegeu sumari dels resultats dels projectes a: http://eprints.lse.ac.uk/60513/1/_lse.ac.uk_storage_LIBRARY_Secondary_libfile_shared_repository_Content_EU%20Kids%20Online_EU%20Kids%20Online-Children's%20online%20risks_2014.pdf.

Sovint, el discurs s'accentua amb dosis d'alarma social que generen els casos de *cyberbullying* o assetjament digital i altres riscos associats a l'ús de les xarxes socials. Tanmateix, la recerca empírica més recent també assenyala l'existència d'efectes positius en termes d'educació i socialització (e.g. (Strasburger, Wilson, i Jordan 2014; Plowman i McPake 2013)). Plowman i McPake, en particular, afirmen que no han trobat en els seus estudis “*cap prova que els pares recolzin la idea que les experiències dels nens amb la tecnologia tinguin un efecte negatiu en la seva conducta, salut, o aprenentatge, tot i que caldria més estudis experimentals de llarga durada per complementar els estudis de cas*” (Plowman i McPake 2013).

En aquest sentit, les dades dels projectes europeus EU Kids Online i Net Children Go Mobile mostren algunes tendències que permeten matisar aquest discurs: (i) de 2010 a 2014 s'observen increments molt moderats en determinats riscos, i cap increment en d'altres; (ii) hi ha països (Bèlgica, Portugal, UK) on les oportunitats es valoren més que els riscos, i en d'altres (Dinamarca, Itàlia, Romania, Irlanda) es produeix una valoració equidistant de riscos i oportunitats; (iii) tot i l'augment de situacions on els menors s'han sentit violentats (13 a 17% de 2010 a 2014) els riscos generats pels usuaris que es perceben com a potencialment més negatius són les expressions d'odi i els continguts que refereixen situacions d'auto-lesions, anorèxia, etc.; (iv) l'any 2014, més de la meitat dels nens de 11-13 anys (55%) afirmen que poden canviar la seva configuració de privacitat (43% l'any 2010) i aquesta xifra puja fins al 79% en el grup d'edat de 14-16 anys.

L'anàlisi d'aquestes tendències suscita un segon nivell de discussió pel que fa a com afrontar els riscos i les oportunitats en l'ús de les tecnologies digitals i quines són les mesures a adoptar. Els eixos de la discussió giren al voltant dels mecanismes més efectius de protecció *online* i dels diferents models de control parental. En aquest sentit, les dades comparatives mostren que dos terços dels pares europeus, sense diferències substancials entre països, prefereixen parlar amb els seus fills sobre la seguretat *online* més que utilitzar sistemes de control parental.

En aquesta mateixa línia podem assenyalar que, en paral·lel al desenvolupament del sistema de control parental l'emergència d'instruments com els *family media agreements*, *family phone contracts*, *media plans*, etc. són documents que recullen principis i pautes per pares i educadors com a eines per facilitar el diàleg i la “negociació” en l'àmbit familiar dels usos i límits de consum multimèdia.¹²² Aquests instruments estableixen un marc on els riscos i les oportunitats es consideren, no tant des de la perspectiva de la “vulnerabilitat”, com de la presa de consciència, la prevenció i la coresponsabilitat a l'hora d'establir delimitacions. El projecte Mediakids incorpora diferents elements d'aquesta discussió.

¹²² Vegeu, per exemple, Guide to Contracts and Agreements for Digital Kids. Disponible a: <http://mediatechparenting.net/contracts-and-agreements/>.

2. La protecció del menor en l'àmbit legislatiu i institucional

2.1. L'àmbit comunitari europeu

Tal i com demostren nombrosos estudis d'àmbit europeu o estatals els menors accedeixen cada vegada més als mitjans de comunicació a través de dispositius mòbils (Mascheroni i Ólafsson 2014; Cánovas et al. 2014), i a Internet l'oferta de serveis de comunicació a la carta és cada vegada més important, tal i com ha posat de manifest la Comissió Europea (2011) en el seu informe sobre la *Protecció dels menors en el món digital*.¹²³

En aquest mateix Informe, com hem detallat al Capítol I d'aquesta tesi, la Comissió avalua les mesures efectives posades en pràctica per diferents agents (proveïdors de serveis d'Internet, els serveis de comunicació audiovisual, per exemple) en relació amb diferents aspectes (lluita contra continguts nocius i il·lícits, restricció d'accés a continguts nocius, entre d'altres) per tal de garantir la protecció dels menors en aquest entorn digital convergent per part dels Estats Membres.

Ara bé, també destaca que es pugui produir un possible escenari de risc on pares i educadors no sàpiguen exactament què fer alhora de protegir i capacitar o “*empoderar*” (és a dir, *ser capaç de prendre decisions lliurement i participar de forma activa*) els menors en aquest entorn digital i convergent a causa de: (i) la diversitat de les mesures d'autoregulació i correulació adoptades; (ii) així com la possible incoherència d'algunes d'elles segons s'hagin implementat o no en un o altre Estat Membre.

Des de l'any 2012, el Consell d'Europa a través de dues iniciatives com són *The Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2012-2015)*¹²⁴ i *The Council of Europe Internet Governance Strategy (2012-2015)*¹²⁵ subratlla la necessitat d'assolir objectius estratègics en matèria de protecció i empoderament dels menors en l'era digital. En aquest sentit, alguns dels objectius més significatius continguts en aquestes iniciatives són: (i) la creació de sistemes i serveis fàcilment operables per als menors; (ii) l'eliminació de qualsevol forma de violència contra aquests; (iii) la garantia dels drets dels menors en situacions de vulneració; (iv) promoure la participació dels propis menors en tots aquells àmbits que puguin tenir afectació en terme dels seus drets i interessos; i (v) fer d'Internet una plataforma més segura per a ells.

En la mateixa línia, considerem que l'atenció a determinats col·lectius i grups, en aquest cas els menors, que tenen reconeguda jurídicament una protecció específica esdevé

¹²³ Comissió Europea, COM/2011/0556 final. *Informe del Parlamento Europeo, al Consejo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones sobre la aplicación de la Recomendación del Consejo, de 24 de septiembre de 1998, relativa a la protección de los menores y de la dignidad humana y de la Recomendación del Parlamento Europeo y del Consejo, de 20 de diciembre de 2006, relativa a la protección de los menores y de la dignidad humana y al derecho de réplica en relación con la competitividad de la industria europea de servicios audiovisuales y de información en línea. La protección de los menores en el mundo digital*. Disponible a: <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:52011DC0556&rid=>.

¹²⁴ Consell d'Europa, *Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2012-2015)*. CM(2011)171 final. Disponible a: <http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/CDcj/StrategyCME.pdf>.

¹²⁵ Consell d'Europa, *Internet Governance I – Council of Europe Strategy 2012-2015*. CM(2011)175 final. Disponible a: <http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/cybercrime/Documents/Internet%20Governance%20Strategy/Internet%20Governance%20Strategy%202012%20-%202015.pdf>.

prioritària, ja que són els que poden patir amb més intensitat l'impacte de les vulneracions dels seus drets i interessos, especialment en aquest entorn digital. Per això, és necessari articular mecanismes que permetin coordinar la resposta de la societat civil davant d'aquest fet, conjuntament amb les iniciatives corresponents a polítiques públiques que incideixin en aquesta qüestió.

Desenvolupar una societat civil capaç de construir xarxes horitzontals de col·laboració entre l'administració pública, les empreses, associacions rellevants en aquest àmbit i el propi col·lectiu objecte de protecció esdevé una prioritat, ja que incidirà en una major eficàcia social pel que fa a la gestió dels recursos disponibles pel propi sistema de protecció.

2.2. La protecció dels menors en un entorn digital integrat a Catalunya

El nostre ordenament jurídic empara els infants i adolescents amb un règim especial quant a la protecció dels seus drets i interessos en l'àmbit de la comunicació audiovisual. Així, la Llei 22/2005, de 29 de desembre, de la Comunicació Audiovisual de Catalunya) distingeix els continguts susceptibles de perjudicar seriosament el desenvolupament dels menors d'aquells que, tot i ser perjudicials, no perjudiquen de forma seriosa als menors¹²⁶. Així, prohibeix els primers en el marc de la difusió televisiva i sotmet a un catàleg de limitacions als segons (per exemple, l'horari protegit).

D'altra banda, i sense afectació de la prohibició genèrica, determina la possibilitat de subministrar aquests continguts si se'n garanteix l'acceptació expressa i directa en el marc dels serveis oferts per un operador de xarxes de comunicacions electròniques per a la distribució de programes de ràdio o televisió. És pertinent recordar que en l'àmbit de l'exercici legítim dels drets fonamentals de llibertat d'expressió i d'informació, la realització d'activitats de comunicació audiovisual està sotmesa a respectar el deure de protecció de la infància i la joventut d'acord amb els termes que estableixen aquesta llei i la legislació aplicable en aquesta matèria.¹²⁷

El manament que la Corporació Catalana de Mitjans de Comunicació (CCMA) ha d'acomplir com a ens públic de gestió dels mitjans audiovisuals de la Generalitat de Catalunya en l'àmbit de la protecció a la infància i la joventut és vetllar per uns continguts infantils i juvenils que promoguin valors com la formació, el sentit crític, la convivència, el respecte, la diversitat, la igualtat de sexes, el respecte a l'orientació sexual, la cultura, la innovació o la llengua catalana. També facilita un *Llibre d'Estil*¹²⁸ per tal d'orientar als professionals dels seus mitjans sobre la confecció de continguts que expliquin la realitat, d'entreteniment o ficció adreçats als infants.

Actualment els usuaris dels mitjans audiovisuals tenen a Catalunya la possibilitat de fer arribar una queixa, comentari o suggeriment sobre la programació i la publicitat a la ràdio

¹²⁶ DOGC; *Llei 22/2005, de 29 de Desembre, de La Comunicació Audiovisual de Catalunya*. (DOGC 4543). Art. 81.2 i art. 81.3. Disponible a: http://dogc.gencat.cat/ca/pdogc_canals_interns/pdogc_resultats_fitxa/?documentId=440333&language=ca_ES&action=fitxa.

¹²⁷ DOGC, *LLEI 14/2010, Del 27 de Maig, Dels Drets I Les Oportunitats En La Infància I L'adolescència*. (DOGC 5641). Vid. Cap.IX del títol II. Disponible a: http://portaljuridic.gencat.cat/ca/pjur_ocults/pjur_resultats_fitxa/?documentId=553898&action=fitxa.

¹²⁸ Disponible a: <http://www.ccma.cat/llibredestil/>.

i la televisió públiques o privades a l'organisme regulador competent per tal que posi en marxa el mecanisme de defensa de l'audiència. A través d'aquest mecanisme, el Consell Audiovisual de Catalunya estudia els continguts objecte de queixa, incoa l'expedient corresponent i exerceix la potestat sancionadora si s'escau. Els motius de queixa estan acotats i entre els més rellevants destaquen la discriminació per raó de sexe, religió, orientació sexual, violència contra les persones, atemptar contra la dignitat de les persones, no respecte al pluralisme polític, religions, cultural, lingüístic i social, no senyalitzar els continguts, manca d'honestedat informativa, incompliment dels límits d'ocupació publicitària, entre d'altres.

L'usuari dels mitjans audiovisuals tenen quatre formes de presentar la queixa, comentari o suggeriment al CAC: (i) telefònicament, (ii) presencialment, (iii) per correu ordinari o per Internet, (iv) mitjançant l'emplenament d'un formulari on es demana la identificació del prestador de ràdio o televisió i els motius o arguments de queixa.

A banda d'aquesta via, la CCMA va crear el Servei d'Atenció a l'Audiència el 2006, i el 2008 creà la figura del Defensor/a de l'Audiència per tal de ratificar el seu compromís i exigència vers la defensa i l'exercici dels drets de la ciutadania, i la voluntat de transparència dels mitjans de comunicació públics. Aquests mecanismes són també una eina molt útil per tal de conèixer millor les demandes, preferències i opinions de l'audiència per tal de millorar la qualitat de la programació i els serveis.

Segons dades publicades pel CAC en la *Memòria Anual* de 2011,¹²⁹ l'organisme regulador va rebre 315 comunicacions, 181 eren consultes i 137 queixes. Si aprofundim en els motius de queixa, veiem que les referents a protecció d'infants i joves constitueixen un 17,1% (23 queixes) del total (137 queixes rebudes). En la *Memòria Anual* de 2012,¹³⁰ es van rebre un total de 244 comunicacions, de les quals 107 eren queixes. D'aquestes, les referents a la protecció d'infants i joves representen un 17,8 (19 queixes). En la *Memòria* corresponent a l'any 2013,¹³¹ el CAC indica pel que fa amb la relació amb els usuaris, aquests van enviar 286 comunicacions, 160 de les quals eren queixes. Les que tenen a veure amb la protecció dels menors representen el 15,6% (25 queixes) del total d'aquestes.

També és cert que en l'àmbit dels continguts purament delictius penjats i distribuïts a Internet que estan directament relacionats amb infants i joves, el ciutadà té al seu abast diferents línies de denúncia a través de les quals podrà denunciar aquests continguts, les pàgines web que contenen aquest tipus d'arxius o facilitar informació sobre la identitat de pedòfils que operen a Internet. Aquestes línies de denúncia estan articulades internacionalment i també a Espanya per diferents organitzacions sense ànim de lucre que col·laboren de forma pro activa pel que fa a: (1) facilitar als equips especialitzats en delictes informàtics de les Forces i Cossos de Seguretat el major nombre d'informacions verificables que permetin l'eliminació de pàgines de pornografia infantil ubicades a Internet, així com la localització dels seus autors; i (2) desenvolupament d'accions,

¹²⁹ Disponible a: https://www.cac.cat/pfw_files/cma/informacio/memoria/Mem_ria_CAC_2011_ES.doc

¹³⁰ Disponible a: <https://www.cac.cat/web/informacio/index.jsp?MTE%3D&MQ%3D%3D&L3dlYi9pbmZvcmlhY2lvL2NvbnRibnRNZW1vcmlleW%3D%3D>.

¹³¹ Disponible a: <https://www.cac.cat/web/informacio/index.jsp?MTE%3D&MQ%3D%3D&L3dlYi9pbmZvcmlhY2lvL2NvbnRibnRNZW1vcmlleW%3D%3D>.

campanyes, per exemple, que permetin conscienciar i millorar la seguretat dels menors a Internet, tot i que també realitzen actuacions en d'altres àmbits de protecció de la infància (salut, educació, videojocs...). Aquest és el cas de *Protégeles*,¹³² per destacar una de les organitzacions amb més incidència a Espanya.

Existeixen també diferents programes de protecció parental (p.e. *Amigo Control Parental*; *Parenta*; *ControlKids*; *nysBlockHogar*; entre d'altres) que permeten als pares limitar la navegació per Internet als seus fills, impedit que visitin certes pàgines o bé que els més petits puguin accedir a continguts potencialment nocius per al seu desenvolupament. Aquest àmbit ha estat explotat ja per la indústria, i fins i tot existeixen rànquings sobre els programes que donen millor resultat.¹³³

Actualment però les aplicacions mòbils s'han convertit en una realitat omnipresent en l'esfera professional, d'oci i molt especialment de joc de moltes persones, ja siguin menors, joves o adults. Algunes d'aquestes aplicacions són de pagament, d'altres gratuïtes però el cas és que ja ningú imagina un món sense aplicacions mòbils. Per tant, incorporar aquesta realitat a l'esfera de la protecció de la infància i la joventut era una bona possibilitat, amb capacitat d'implantació i incidència positiva per a protegir al col·lectiu en qüestió de continguts multimèdia de caire inadequat o nocius per aquests. La recent evolució dels dispositius mòbils (telèfons intel·ligents, *tablets*, etc.) ha significat per als usuaris la possibilitat d'utilitzar aquestes aplicacions de forma habitual. Representen un recurs senzill d'utilitzar, accessible, operatiu i gratuït. A més d'implementar la qualitat pel que fa a la forma actual de presentació de queixes i els altres elements considerats a efectes del present projecte.

Si bé la concepció d'aquesta eina resideix en augmentar les possibilitats de participació de la societat civil en la prevenció des les situacions de risc i la protecció dels menors enfront els continguts multimèdia que poden afectar els seus drets i interessos, la finalitat del present projecte s'adreça a potenciar la participació dels menors en les queixes, suggeriments o denúncies sobre els continguts que puguin ser inadequats, nocius o il·legals.

3. Descripció de la recerca a *Mediakids*

3.1. Objectius

3.1.1. Objectius generals

El projecte de recerca *Mediakids* té com a objectiu fomentar una actitud crítica dels menors pel que fa a l'ús de les TIC i l'univers audiovisual en general, a través de la creació d'una aplicació per a dispositius mòbils que concentri totes les possibilitats de queixa, denúncia, i opinió sobre qualsevol contingut multimèdia present al món digital que pugui ser inapropiat, nociu o il·legal pels drets i interessos dels menors. L'usuari final de l'aplicació mòbil que contempla el projecte és la societat civil en general, i els menors en particular.

¹³² Vid.: <http://www.protegeles.com/>.

¹³³ Vid.: <http://parental-software-review.toptenreviews.com/>, cf. NetNanny, WebWatcher, MacAfee Safe Eyes.

La utilitat d'aquesta eina resideix en augmentar les possibilitats de participació de la societat civil en la prevenció de les situacions de risc i la protecció dels menors enfront els continguts multimèdia que poden afectar els seus drets i interessos, facilitant la participació activa dels menors en les queixes, suggeriments o denúncies dels continguts.

L'objectiu d'aquest projecte és també impulsar un canvi de paradigma pel que fa a la protecció dels menors i de prevenció dels riscos que les TIC generen. El menor es considera un ésser actiu, intel·ligent amb voluntat pròpia, és a dir, un agent plenament actiu de la prevenció dels riscos. Aquesta fita s'aconsegueix posant a disposició de la ciutadania en general i dels menors en particular l'aplicació mòbil, però regulant al mateix temps la forma com poden utilitzar-la.

Hi ha un perill que convé evitar, referent al paternalisme que pot ser implícitament suposat en l'acte de denunciar. Aquest acte no és fàcil i requereix responsabilitat per part del menor i la confiança en el seu entorn. La funció de l'entorn és molt important, ja que ha de permetre l'expressió dels seus sentiments i emocions, i fer-lo conscient dels seus drets i de quina és la seva voluntat real.

Una queixa o denúncia d'una situació de la qual algú pot ser responsable és un acte seriós, que pot tenir conseqüències doloroses o posar aquest algú en la posició d'haver de defensar-se. Evitar, per exemple, els "falsos positius" (queixes o acusacions sense fonament que identifica falsament un responsable), ha de ser expressament previst en el mecanisme de regulació de l'aplicació.

Encoratjar a la denúncia no és un objectiu. La finalitat del sistema és la protecció i integració del menor en un context favorable. Es tracta més aviat d'ajudar a trencar el silenci i a superar les estratègies d'amagar, disculpar o maquillar el dany en què consisteix l'estratègia d'evitació del conflicte. Aquesta estratègia és una de les sortides més estudiades per la psicologia social del conflicte. Quan es tracta de nens o joves, és pitjor, perquè mina la confiança en el sistema i pot causar patrons de conducta negatius o encoratjar a la simulació en el futur. L'eina pressuposa que el menor sigui ajudat o mogut a la reflexió i a la consciència de si mateix per part de la família i l'escola. I, en aquest sentit, definir la queixa com un acte positiu és ensenyar que les coses poden canviar i el dany, ser esmenat.

El projecte compta amb la participació i col·laboració d'agents significatius de l'àmbit de la comunicació audiovisual a Catalunya, com és l'autoritat independent de regulació de la comunicació audiovisual de Catalunya, el Consell Audiovisual de Catalunya¹³⁴(CAC). També hi participen entitats independents sense ànim de lucre que tenen com objectiu principal la defensa dels drets dels menors en l'àmbit audiovisual europeu i que han participat en el projecte, com és el cas de l'Observatori Europeu de la Televisió Infantil.¹³⁵ Concretament el CAC es va incorporar com a resultat de les sinèrgies de col·laboració establertes a l'inici de projecte entre els participants d'aquests i organismes considerats rellevants en l'àmbit del projecte, mitjançant un conveni de col·laboració amb

¹³⁴ Vid.: <http://www.cac.cat>

¹³⁵ Vid.: <http://www.oeti.org/web/index.php>

la Universitat Autònoma de Barcelona.¹³⁶ També el Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya, a través de l'Àrea de Tecnologies per a l'Aprenentatge i el Coneixement va expressar interès en els objectius inicials del projecte. Aquest interès i recolzament inicial si bé no ha cristal·litzat formalment en una col·laboració institucional en el marc del projecte, sí que hem assolit l'establiment conjunt d'un marc de relació que ha permès un diàleg fluid en relació amb els objectius i el resultat del projecte.

3.1.2. Estratègies de protecció

L'estratègia de protecció articulada en el context d'aquesta recerca té tres eixos fonamentals:

1. *Primer eix*, consistent en proporcionar a la societat civil en general i als menors en particular, una aplicació mòbil per tal d'implementar les possibilitats de participació de la societat civil en la prevenció de les situacions de risc i la protecció dels menors enfront els continguts multimèdia que poden afectar els seus drets i interessos així com facilitar un rol actiu dels menors pel que fa a la seva pròpia protecció respecte de continguts multimèdia que puguin ser inadequats, nocius o il·legals en un escenari de convergència dels mitjans de comunicació i les TIC.
2. *Segon eix*, adreçat a promoure una actitud crítica dels menors pel que fa a la producció, el consum i la distribució de contingut digital.
3. *Tercer eix*, que té com a objectiu fonamental donar veu a aquests menors a través de la realització d'etnografies precises per tal de donar resposta a les següents qüestions:
 - i. la conceptualització i la percepció que tenen respecte què és per a ells un contingut nociu i il·legal;
 - ii. quines són les pràctiques o les estratègies que adopten quan es troben aquest tipus de contingut;
 - iii. quines situacions són percebudes com a situacions de risc en relació a la producció, el consum i la distribució de contingut digital en un escenari de convergència de plataformes i continguts;
 - iv. conèixer les estratègies de control parental que regulen l'accés a aquesta tipologia de continguts;
 - v. especificar les actituds dels menors pel que fa a reportar els continguts nocius o il·legals que es troben.

3.1.2.1. Dimensió jurídica

Com es pot apreciar, el primer dels eixos cospa la dimensió jurídica de la protecció dels menors pel que fa als continguts nocius i il·legals. En aquest sentit, la proposta

¹³⁶ Conveni específic de col·laboració entre la Universitat Autònoma de Barcelona i el Consell de l'Audiovisual de Catalunya, signat el 20 de desembre de 2013.

planteja la creació de l'aplicació per el procés de queixa, denúncia i opinió, amb independència de la plataforma a través de la qual el contingut ha estat detectat (Televisió, Internet, Plataforma de compartició de vídeos, per exemple) i també del tipus de contingut (programa, pel·lícula, anunci, entre d'altres).

L'aplicació mòbil, com veurem, facilita aquest procés de participació gràcies a la integració en el disseny de les seves funcionalitats de tots els actors implicats en el mateix: organismes reguladors competents, indústries, cossos policials, pares i educadors, institucions d'autoregulació/corregulació, i el que considerem més important, els propis menors.

La principal funcionalitat de l'aplicació és adreçar automàticament la queixa, comentari o denúncia a la institució adequada per tal de gestionar el contingut específic detectat. D'aquesta manera els usuaris de l'aplicació no hauran de conèixer prèviament el destinatari de la queixa, opinió o denúncia. L'aplicació facilita aquesta tasca, neutralitzant així un dels principals factors de confusió (segons informació extreta de les etnografies).

3.1.2.2 Dimensió educativa

El segon dels eixos té a veure amb la dimensió educativa pel que fa a la protecció dels menors en aquest context digital convergent. Els aspectes educatius són desenvolupats en el context d'aquesta recerca mitjançant el disseny i la realització d'accions educatives adreçades a implementar l'alfabetització mediàtica¹³⁷ en aquest entorn digital. Les accions han estat implementades en centres educatius pilots col·leccionats en el marc del projecte, i s'han efectuat sobre població estudiantil entre 10 a 14 anys.

3.1.2.3 Dimensió de recerca

El tercer eix atén la dimensió pròpiament de recerca. Només amb la redefinició dels aspectes indicats anteriorment mitjançant la incorporació de la veu dels menors en relació amb el contingut d'aquest tercer eix, pensem que és possible articular una protecció efectiva pel que fa als continguts digitals inadequats, nocius i il·legals tant en els mitjans tradicionals com a Internet. Elicitar i descriure amb precisió els processos, les interaccions, els patrons de comportament, els escenaris de risc segons són percebuts pels propis menors resulta cada vegada més irremplaçable si volem articular amb eficàcia la protecció en consonància amb els reptes que en aquest sentit el context de convergència digital dibuixa.

La Figura 8 mostra gràficament el disseny de l'estratègia de protecció segons ha estat concebuda en el context de la recerca que s'exposarà a continuació amb més detall.

¹³⁷ El concepte d'alfabetització mediàtica que ha estat utilitzat en el marc d'aquesta recerca es correspon amb l'expressat a: Comisión Europea. 2007. *COM/2007/0833 final, Comunicación de la Comisión al Parlamento Europeo, al Consejo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones - Un planteamiento europeo de la alfabetización mediática en el entorno digital*. Disponible a: <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:52007DC0833&from=ES>.

En aquest document es defineix alfabetització digital com “la capacitat d'accedir als mitjans de comunicació, comprendre i avaluar amb sentit crític diversos aspectes dels mateixos i dels seus continguts, així com d'establir formes de comunicació en diversos contextos”.

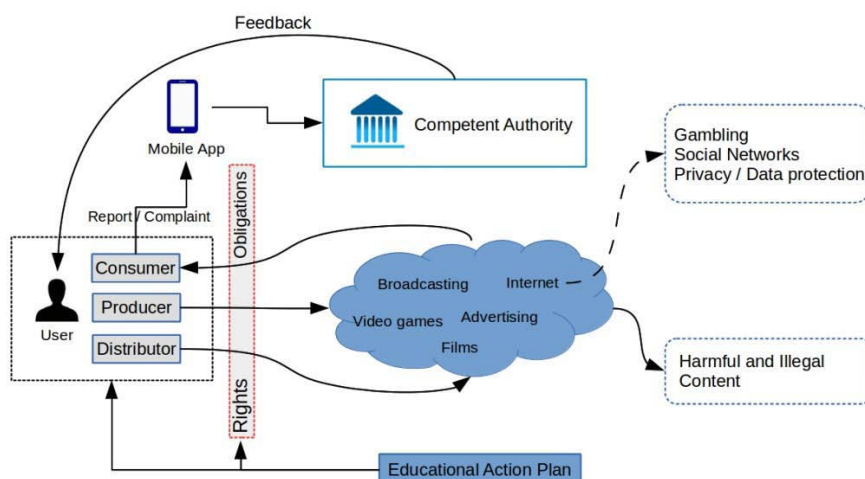

Figura 8: Disseny de l'estratègia de protecció dels menors desenvolupada en el context del projecte Mediakids.

3.2. Execució de les actuacions de recerca

3.2.1. La intervenció dels centres educatius

Els centres educatius pilot que han participat en el projecte es situen a Catalunya i són: (i) l'Institut Damià Campeny,¹³⁸ ubicat a Mataró; (ii) l'Institut Jaume Balmes,¹³⁹ de Barcelona; (iii) l'Escola Ramon Fuster,¹⁴⁰ pertanyent a la Fundació Collserola situada a Bellaterra. Als centres educatius participants en el projecte es van desenvolupar tres actuacions concretes de recerca per part de l'Institut de Dret i Tecnologia de la Universitat Autònoma de Barcelona¹⁴¹ en col·laboració amb l'Observatori Europeu de Televisió Infantil¹⁴² i el Consell Audiovisual de Catalunya.¹⁴³ La intervenció als Centres d'Educació Superior Obligatòria participants al Projecte MediaKids s'ha adreçat a l'alumnat dels cursos de 1er, 2on, 3er i 4art d'E.S.O i consisteix en tres accions concretes:

- i. *Acció prèvia a l'acció educativa.* Aquesta acció incorpora la realització de dues tasques: (i) una sessió de grups focals a cadascun dels centres educatius. Cada grup focal estarà integrat per alumnes dels diferents cursos d'Educació Superior Obligatòria; (ii) la realització d'un qüestionari *online* per part dels alumnes d'E.S.O, prèvia a la realització de l'acció educativa següent.
- ii. *Acció educativa.* Consisteix en la realització de jornades pedagògiques presencials que tenen com a objectiu fomentar una actitud crítica dels menors pel que fa als continguts multimèdia nocius i il·legals als que poden accedir mitjançant l'ús de les diferents Tecnologies de la Informació i la Comunicació (TIC).

¹³⁸ Vid.: <http://idc.vservers.es/moodle/?lang=es>

¹³⁹ Vid.: <http://www.jaumbalmes.net/>

¹⁴⁰ Vid.: <http://www.fundaciocollserola.cat/escoles/index.php?sch=4>

¹⁴¹ Vid.: <http://idt.uab.es/>

¹⁴² Vid.: <http://www.oeti.org/>

¹⁴³ Vid.: <http://www.cac.cat>

- iii. *Acció posterior a l'acció educativa.* Aquesta darrera acció als centres educatius consisteix en la realització de dues tasques: (i) sessions de grups focals (una per cada centre participant); (ii) qüestionari posterior a l'acció educativa.

El projecte Mediakids integra l'intercanvi i integració de diversos tipus de coneixement en un context de recerca professional: jurídic, tecnològic, sociològic i pedagògic. Així, el disseny d'aquesta estratègia educativa ens ha permès transferir un coneixement integrat que facilita la creació de dinàmiques d'aprenentatge i de reflexió positives amb el col·lectiu al qual es dirigeix l'acció formativa concreta. Només mitjançant l'educació i la promoció de coneixement reflexiu resulta possible la formació de la ciutadania així com la desactivació de certs miratges que la societat de la informació planteja.

En el cas que ens ocupa, ens agradaria exemplificar un parell de situacions molt gràfiques que permeten veure l'abast de la finalitat educativa que s'ha abordat amb l'acció educativa. En aquest sentit detectem com molts menors manifesten conèixer el mecanisme de queixa davant una vulneració dels seus drets per exemple quan un company ha penjat una fotografia a una xarxa social sense el seu consentiment. Constatem però a posteriori amb el desenvolupament de la recerca qualitativa que efectivament tenen conformada la imatge de coneixement sobre com i de quina manera es pot fer una queixa en aquest cas, però els manca el coneixement pròpiament dit, és a dir, la consciència sobre què fan, per què i les conseqüències d'aquests actes.

La premsa publica notícies que mostren com la cultura de l'espectacle i la normalització que aquesta fa de certs continguts violents en els propis mitjans de comunicació s'implanten de tal manera que, per exemple, alguns menors graven amb els seus mòbils pallisses propinades per altres menors amb no se sap exactament quina finalitat. Però el cert és que en comptes d'actuar i separar, graven l'escena sense immutarse. Sembla com si el model de consum de certs continguts audiovisuals i en aquest cas violents instal·lat en aquests menors no permetés a aquestes alçades d'implantació de la societat de la informació distingir els fets reals dels ficticis, produint-se així un efecte anestesiant que anul·la la capacitat de reacció d'aquests menors davant de fets com els que s'esmenten. I és en aquest punt, en el fet de proporcionar coneixement reflexiu al voltant del consum i la producció que fan els menors de continguts multimèdia en el món digital on justament vol incidir l'acció educativa que estem efectuant¹⁴⁴.

Des de fa ja alguns anys, l'Institut de Dret i Tecnologia de la UAB practica, pel que fa a l'exploració de noves formes d'aproximació al Dret i la Tecnologia, l'aplicació metodològica del que anomenen "cicle pragmàtic integrat". És a dir, producció de tecnologia a partir de la detecció de necessitats concretes de potencials usuaris finals —ja siguin professionals del Dret, institucions públiques o privades o la pròpia societat civil— en contextos professionals de recerca.¹⁴⁵

¹⁴⁴ En el moment de redactar aquest capítol, hem efectuat la majoria d'actuacions previstes, però recordem que el projecte no s'ha donat encara per tancat.

¹⁴⁵ Cfr. Annex 1, on s'exposen de manera més detallada aquesta metodologia.

Aquest enfocament pragmàtic en la producció d'eines tecnològiques implica la possibilitat de modelar i gestionar coneixement jurídic a partir d'una exploració exhaustiva del context i aplicació d'una determinada tecnologia, així com la conducta o el comportament dels potencials usuaris en base a investigacions empíriques (etnografies) molt precises que ens permeten la creació de prototips o models produïts en col·laboració amb els subjectes professionals que participen i que són implementats per tal de solucionar necessitats específiques a l'inici dels projectes de recerca.

A continuació detallem l'estructura i el contingut de les accions que s'han dut a terme en cada centre educatiu.

3.2.2. Primera Actuació: Avaluació prèvia a l'acció educativa

3.2.2.1. Tasca n. 1.1: Sessions de grups focals

Entrevista a dos grups de 10 alumnes d'E.S.O utilitzant la metodologia de grups focals. L'objectiu d'aquestes sessions és obtenir la percepció que tenen els joves sobre: (i) la relació que tenen amb els continguts multimèdia (ús/mitjans/hàbits de consum); (ii) actituds en relació amb aquests continguts; (iii) vivències concretes (experiències relacionades amb continguts nocius/il·legals); (iv) necessitats per implementar un rol actiu en la seva pròpia protecció (coneixement sobre eines de queixa o denúncia); (v) educació (iniciatives de sensibilització a les escoles, família, recursos en línia).

El contingut d'aquestes sessions és confidencial i és tractat a efectes de la recerca de forma anònima per part dels investigadors de l'IDT responsables del projecte. Les sessions han estat enregistrades en àudio per tal d'afavorir una major dinamització de les sessions. Hem de puntualitzar que en el moment que es redacten aquestes pàgines, la recerca continua viva, el projecte no ha finalitzat. Concretament, estem en fase d'anàlisi de la informació obtinguda durant aquestes sessions. Estem per tant construint les dades. És per això que no estem en disposició d'oferir una anàlisi completa, però considerem oportú oferir a tall d'exemple algunes opinions significatives recollides sobre alguns dels temes que en una primera aproximació a la informació obtinguda es manifesten com a tendències. Insistim però en aquesta qüestió ja que és rellevant a efectes metodològics. Especificat aquest punt, creiem que hem de donar espai per integrar en aquest capítol la veu dels menors, les expressions literals que ells han utilitzat per expressar les seves pròpies percepcions.

Així, les tendències que observem en aquesta fase inicial d'aproximació a la informació obtinguda durant les sessions de grups focals són les següents.

3.2.2.1.1. Relació amb els mitjans:

“...utilitzo el mòbil sempre, per penjar fotos i vídeos amb els amics a les xarxes socials. Mai ho faig des de l'ordinador” (Estudiant 2r E.S.O).

3.2.2.1.2. Actituds pel que fa als continguts multimedia

“...de la tele em molesten els talls en les sèries, i així acaben a les dues del matí quan sense publicitat podrien acabar a les 11 de la nit”; “...els insults en els

programes de cotilleo”; “...el masclisme, quan es deprecia a la dona” (Estudiant 1r E.S.O).

“...a mi d’Internet m’emprenyen les fotos racistes que pengen, també les que es burlen de la gent discapacitada. Tot això em toca els ous” (Estudiant 2r E.S.O).

“...a mi el Facebook que pengen els likes i si no li dones et diuen que vindrà el diable...”; “...els anuncis porno”; “...les nominacions a Facebook” (Estudiant 4r E.S.O).

3.2.2.1.3. Vivències:

“...sí que han penjat alguna foto que no m’agradava...i ho he parlat amb ells i ja està. No he dit res a ningú” (Estudiant 2r E.S.O)

“...hi ha una web on et poden insultar i dir de tot per que ets anònim” (Estudiant 1r E.S.O)

“...em molesta la imatge d’un gat amb el gat aixafat...i vaig tancar la foto” (Estudiant 3r E.S.O).

“...a mi m’han dit jo et nominaré, i els hi vaig dir no, i ho van fer...” (Estudiant 2r E.S.O).

“...pel Whatsapp si no coneixes una persona no l’acceptes i si ho fas ja saps...” (Estudiant 4r E.S.O).

“...ficar les dades reals a Internet et produeix inseguretat, però jo no tinc on visc ni res d’això, bueno tinc el cole però res més...” (Estudiant 3r E.S.O).

“...minimitzo quan surt algo que no m’agrada” (Estudiant 2r E.S.O).

“...no sé com denunciar, ni a qui, no conec res d’això, però mai li diria als meus pares, hauria de ser una cosa molt greu” (Estudiant 4r E.S.O).

“...jo ho diria als amics, som de la mateixa edat, tenim confiança” (Estudiant 1r E.S.O).

3.2.2.1.4. Necessitats/Eines per denunciar:

“...jo crec que una aplicació mòbil estaria molt bé, però no faria res...” (Estudiant 1r E.S.O).

“...estaria bé però el problema és que jo no sé què és legal i què no, si un anunci d’un minut es pot posar” (Estudiant 2r E.S.O).

“...si fos fàcil si, i no es tardés molt temps en queixar-se” (Estudiant 4r E.S.O).

“...si l’eina sap on va la queixar estaria molt bé...nosaltres no tenim ni idea, bueno, sé que al face et pots queixar, hi ha una manera...” (Estudiant 3r E.S.O)

“...jo crec que denunciar no serveix de res” (Estudiant 1r E.S.O).

“...millor seria enviar un missatge directament a la persona” (Estudiant 2r E.S.O).

“...a Youtube ja està molt triat, no hi ha coses violentes, o sigui, no hi arribes tan fàcilment” (Estudiant 3r E.S.O).

3.2.2.1.6. Educació:

“...jo ho vaig fer [obrir-se un perfil a una xarxa social abans de l'edat mínima requerida], no vaig demanar permís als pares, però em diuen ara que mentre vagi amb cuidado, cuidado amb qui parlo, cuidado amb les fotos que penjo, sempre cuidado” (Estudiant 3r E.S.O).

“...les normes les vaig aprendre mirant vídeos i problemes que han passat a altra gent i coses així” (Estudiant 2r E.S.O).

“...els professors ens parlen dels riscos de l'alcohol, del sexe...han vingut els Mossos a fer xerrades sobre Internet, però el que t'expliquen és sempre de peli” (Estudiant 4r E.S.O).

3.2.2.2. Tasca n. 1.2: Qüestionari previ a l'acció educativa (alumnes d'E.S.O)

L'IDT-UAB ha facilitat a les escoles participants un qüestionari previ a la realització de l'acció educativa. Aquest qüestionari té com a finalitat captar la percepció dels alumnes sobre què entenen per un contingut nociu, o il·legal, hàbits de consum pel que fa a plataformes i continguts, pautes de control parental en l'ús dels dispositius mòbils, entre d'altres qüestions.

El qüestionari conté preguntes semi-estructurades per tal que els estudiants poguessin expressar amb les seves paraules aspectes relacionats amb: (i) les normes pel que fa a l'accés a continguts i utilització de diferents plataformes, (ii) i sobre la utilitat o no d'una aplicació mòbil per a facilitar el procés de participació en relació amb continguts inapropiats, nocius o il·legals. Els docents han passat aquest qüestionari *online* a tots els alumnes d'E.S.O, a excepció d'un dels centres, on tots els qüestionaris han estat introduïts manualment per l'equip investigador, ja que han estat complimentats en paper perquè el centre no tenia disponibilitat tècnica per passar els qüestionaris online. En aquests moments estan essent tractats en la fase d'anàlisi també de forma anonimitzada.

Al final d'aquest capítol, hem adjuntat en Annex el qüestionari. Ha estat complimentat per un un total de 940 alumnes, dels quals 235 pertanyen a l'Escola Ramon Fuster; 279 a l'Institut Jaume Balmes; i, 426 a l'Institut Damià Campeny.

3.2.3. Segona Actuació: Acció educativa

3.2.3.1. Tasca n. 2.1: Jornades pedagògiques presencials

Recerca i docència tenen funcions i regles distintes. Però la línia divisòria tendeix a diluir-se quan la docència s'integra en el context de recerca. Entenem que a partir de contextos professionals de recerca s'obté un coneixement expert que posteriorment es transmet i per tant es comparteix en contextos de docència.

El nombre de sessions que hem realitzat als centres ha estat en consonància amb les capacitats d'espai de reunió i organització acadèmica que tenien. En aquest sentit, cada centre ha establert una organització particular amb els coordinadors del projecte Mediakids. Així, el nombre de sessions ha estat determinat en funció dels condicionants anteriors. L'objectiu en qualsevol cas ha estat facilitar la participació de tot l'alumnat d'E.S.O en l'acció educativa proposada.

La duració de cada sessió ha estat de 45 minuts, adaptant el contingut de la sessió a la duració habitual de les classes ordinàries als centres educatius.

Metodològicament, la dinàmica de les sessions ha estat mixta. És a dir, ha predominat l'ús de tècniques participatives actives basades en l'experiència, en les vivències dels alumnes als quals va destinada l'acció educativa sobre el contingut de referència, tot i que també s'ha contemplat puntualment la utilització d'altres tècniques de transmissió de coneixement.

La prevalença de la metodologia participativa es fonamenta en base als següents arguments: (1) considerem que la temàtica objecte de l'acció educativa requereix una participació activa que promogui el desenvolupament cognitiu, operatiu, i relacional dels destinataris de l'acció; (2) perquè facilita el desenvolupament de la *consciència digital*, a partir de la qual els estudiants poden reflectir amb més facilitat les seves experiències per a ordenar-les i projectar-les en l'actitud i conducta futures.

La dinàmica específica de cada sessió ha estat la següent: (1) breu introducció de l'acció educativa als alumnes en el context del projecte Mediakids; (2) visionat de l'edició audiovisual; (3) discussió col·lectiva sobre els conceptes plantejats per l'edició audiovisual; (3) presentació de tres instruments d'autoregulació que incideixen sobre la protecció dels drets dels menors relatius a aquesta tipologia de continguts incidint en les opcions de queixa, suggeriment i denúncia que tenen al seu abast en cas de vulneració dels seus drets; (4) *videotour* de l'aplicació mòbil Mediakids: utilitat i funcionalitats; i (5) cloenda, amb síntesi i algunes guies pràctiques de conducta digital.

És important fer notar que el conjunt de materials que han estat utilitzats duran la sessió no pressuposen ni van adreçats a una audiència general. Concretament s'adrecen a la consciència particular de cada alumne, de tal manera que: (i) els conductors de la sessió els han emprat per tal d'integrar la reflexió personal de cada alumne; i (ii) el propi professorat dels centres tindrà l'oportunitat d'utilitzar-los a posteriori en les aules per tal d'incidir en el fet d'acostar els alumnes a la realitat jurídica de com s'articula la protecció dels drets dels menors pel que fa a l'accés, producció o consum d'aquest tipus de continguts en el context digital.

3.2.3.2. Tasca n. 2.2: Materials elaborats i emprats en les sessions pedagògiques

Durant les sessions s'han utilitzat els següents materials educatius elaborats en el context de recerca del projecte Mediakids.

3.2.3.2.1. Edició audiovisual

Aquesta edició ha estat dissenyada genèricament com una eina de diàleg efectiva entre els subjectes destinataris de l'acció educativa, els investigadors i les institucions expertes que participen en el projecte Mediakids. El guió planteja el desenvolupament de tres idees-clau:

1. **Diferenciació entre contingut nociu i contingut il·legal.** Necessitat d'establir prèviament un marc general conceptual que permeti la comparació entre regles, normes i lleis.
2. **Mecanismes de queixa davant aquest tipus de continguts presents al món digital.** La idea és mostrar com existeixen altres vies pacífiques que també poden ser institucionals per tal de resoldre conflictes sobre vulneracions dels drets. Aquests poden ser restituïts mitjançant mecanismes previstos per aquestes situacions. S'han presentat breument tres instruments provinents de l'autoregulació que operen (i) en els àmbits televisius (*Codi d'autoregulació de televisió i infància*), (ii) dels videojocs (*Sistema PEGI de classificació dels videojocs*), i (iii) les línies de denúncia de webs que continguin continguts il·legals o lesius (*Protégeles*).
3. **Reflexió sobre la responsabilitat individual.** S'ha tractat de mostrar que la ciutadania implica no només gaudir d'una sèrie de drets, sinó també assumir responsabilitats, i que en aquest fet resideix l'exercici d'una ciutadania plena.

Cadascuna d'aquestes idees-clau ha estat desenvolupada en forma de preguntes directes i plantejades als menors (grup d'edats entre 10-14 anys). L'edició final mostra una exposició d'aquestes idees mitjançant un conjunt d'opinions expressades per joves d'edats de 10 a 14 anys de forma testimonial i directa. L'estructura és aparentment caòtica pel que fa a l'exposició dels temes, minimitzant l'edició de les respostes als diferents temes i respectant la percepció que els propis testimonis ofereixen. L'objectiu és reproduir i traslladar als alumnes la varietat de significats que la pròpia societat concentra al voltant d'aquestes idees-clau, aprofitant el dibuix i la descripció que els propis menors fan, amb les seves pròpies paraules, d'aquestes idees, de tal manera que l'edició serveixi com a detonant de la discussió posterior.

3.2.3.3. Tasca n. 2.3: Presentació Multimèdia

Presentació multimèdia realitzada per l'equip investigador, on han estat incorporats els casos pràctics aportats pel Consell Audiovisual de Catalunya basats en casos reals, s'ha exposat la problemàtica, i s'indica i es reflexiona sobre l'actuació del regulador. A partir d'aquests casos hem pogut articular l'explicació sobre la protecció dels menors en els mitjans tradicionals. Els exemples sobre els quals hem treballat són: (i) presència d'imatges pròpies en els continguts televisius; (ii) discriminació de les persones per la seva aparença física; (iii) continguts que inciten a la violència; (iv) estereotips i discriminació per raó de gènere; (v) publicitat enganyosa; (vi) no emissió d'un programa que havia estat anunciat. La Figura 9 mostra el primer dels casos treballats.

• Exemple 1: En el telenotícies d'una televisió s'emet una notícia sobre el consum de drogues entre els joves. Mentre el presentador afirma "El consum de drogues entre els alumnes de l' E.S.O. a Catalunya ha pujat un 30% en la darrera dècada" s'il·lustra la notícia amb imatges de l'entrada d'un institut i, en la seqüència següent, un grup de nois i noies que asseguts en bancs en una plaça, xerrant i, alguns d'ells, fumant (en cap cas consumint drogues). "Tu" et reconeixes en les imatges.

Figura 9: Cas pràctic; presència d'imatges pròpies en els continguts televisius

3.2.3.4. Tasca n. 2.4: Vídeotour de l'aplicació

Aquesta guia de l'aplicació mòbil Mediakids mostra als potencials usuaris les principals funcionalitats d'aquesta amb l'objectiu de presentar en context la nova eina, dirigida a la protecció dels menors respecte de continguts multimèdia nocius i il·legals.

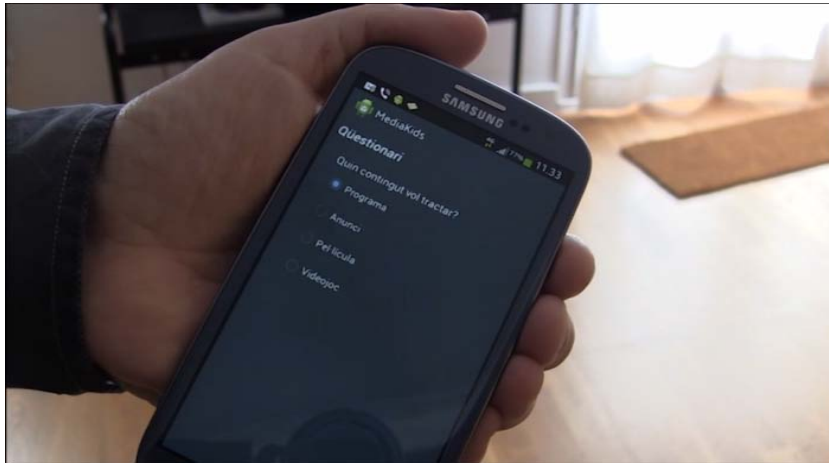

Figura 10: Imatge del Videotour de l'aplicació Mediakids

3.2.4. Tercera Actuació: Avaluació posterior a l'Acció Educativa

En aquesta darrera actuació als centres educatius, l'Institut de Dret i Tecnologia de la UAB realitzarà de forma coordinada amb els centres educatius un estudi sobre l'impacte de l'aplicació mòbil pel que fa a la protecció dels joves en relació amb els continguts nocius. En el moment que es redacten aquestes pàgines estem començant a realitzar aquesta tercera actuació. Tot seguit descriurem el seu contingut.

3.2.4.1. Tasca n. 3.1: Sessions dels Grups Focals

Es repetiran les sessions de grups focals amb els mateixos grups que ja van participar durant l'acció prèvia als diferents centres educatius. La dinàmica de les sessions serà la mateixa que hem descrit anteriorment així com el tractament de les dades.

3.2.4.2. Tasca n. 3.2: Qüestionari posterior a l'acció educativa (alumnes d'E.S.O)

Es repetiran els qüestionaris seguint la mateixa metodologia emprada en el qüestionari previ per tal d'avaluar els següents aspectes: (i) la sensibilització dels joves en relació amb els continguts inapropiats, nocius i il·legals a través de l'acció educativa; (ii) la utilització de l'aplicació Mediakids pels menors (volum de descàrregues/utilització/millors funcionals).

4. Resultats i conclusions preliminars

4.1. Resultats

Distingirem entre resultats i tesis o conclusions preliminars. De fet, en no haver realitzat encara les anàlisis de les tasques 3.1. i 3.2 no podem anunciar conclusions amb algun grau de fiabilitat. En canvi, ja s'ha acabat de completar el treball tecnològic.

El projecte Mediakids ha culminat recentment una de les seves fites més importants: posar a disposició de la ciutadania en general, i dels menors en particular, l'aplicació mòbil Mediakids per a dispositius *Android*. Aquesta aplicació permet a l'usuari posar en coneixement de l'organisme competent el contingut multimèdia que sigui inadequat, nociu o il·legal per als menors.

L'aplicació per a dispositius mòbils Mediakids concentra totes les possibilitats de queixa, denúncia, opinió i suggeriment sobre programes, anuncis, pel·lícules o videojocs que puguin ser inadequats o nocius. La funcionalitat relativa als continguts il·legals pel que fa a derivacions de la denúncia que pogués fer un usuari no està activada. Si bé l'aplicació ha estat dissenyada de manera que podrà integrar aquesta funcionalitat. Aquesta és una funcionalitat que s'activarà en un futur, però requereix de sinèrgies de col·laboració amb els Cossos Policials que de moment no han pogut establir-se en el marc d'aquest projecte així com els Centres de Seguretat a Internet per als menors a Espanya, dependents del *Safer Internet Programme* de la Comissió Europea.¹⁴⁶

Mitjançant aquesta eina, qualsevol ciutadà, també els menors, tenen la possibilitat de fer arribar la seva queixa, o manifestar una opinió o suggeriment amb independència del tipus de contingut (programa de ràdio o televisió, anunci, videojoc, entre d'altres) i del mitjà a través del qual l'usuari l'ha detectat.

L'aplicació redirigeix automàticament la queixa o opinió a l'organisme regulador pertinent (depenent del contingut del que es tracti), sense necessitat que l'usuari hagi de conèixer prèviament la identitat d'aquest organisme al qual ha d'anar adreçada la queixa. A més, aprofitant els components presents en la majoria de telèfons intel·ligents, l'aplicació permet la incorporació d'imatges amb independència de la formulació textual dels motius exposats. Inicialment es tracta d'una eina circumscrita a l'àmbit territorial català pel que fa als continguts audiovisuals motiu de queixa dels mitjans audiovisuals (interactius o no) que emeten a Catalunya, si bé en un futur pròxim es contempla la possibilitat d'ampliar l'ús de l'aplicació a altres àmbits territorials de l'Estat. En aquest sentit cal destacar la funció d'assessorament expert que el regulador català responsable dels continguts audiovisuals, el Consell Audiovisual de Catalunya (CAC), ha tingut en el

¹⁴⁶ Vid.: <http://www.saferinternet.org/>.

disseny de les funcionalitats i els requeriments de l'aplicació. Fem constar que Mediakids ja ha estat incorporat al WEB del CAC i posat a disposició dels ciutadans (Figura 11).

The image shows a screenshot of the website of the Council of Audiovisual Media of Catalonia (CAC). The page is titled 'Defensa de l'audiència' and contains the following text:

Les persones usuàries dels mitjans audiovisuals poden adreçar-se al Consell de l'Audiovisual de Catalunya (CAC) per expressar les seves queixes, opinions, suggeriments o consultes. Les quals poden fer-se sobre la programació i la publicitat de qualsevol ràdio o televisió, ja sigui pública o privada.

Què pot ser motiu de queixa?

Com actua el CAC?

Com es pot presentar una queixa?

Les persones usuàries poden presentar les seves queixes, opinions o suggeriments de la manera següent:

- Per telèfon**, mitjançant el 901 100 321. Horari d'atenció: de dilluns a divendres de 8.00 a 15.00 hores.
- Presencialment**, al Servei de Relació amb els Usuaris de l'Audiovisual: cal que us adreceu al C/ dels Vergós, 36-42, 08017 de Barcelona. Horari d'atenció: de dilluns a divendres de 9.00 a 14.00 hores.
- Per correu ordinari**: a la mateixa adreça.
- Per Internet**, a través d'aquest [formulari](#).
- Per correu electrònic**: audiovisual@gencat.cat
- Per dispositiu mòbil. App Mediakids**:

The 'Per dispositiu mòbil. App Mediakids' option is circled in red. The footer of the page includes the logo of the Generalitat de Catalunya and the text: 'Fòrum d'entitats de persones usuàries de l'audiovisual' and 'Mesa per a la diversitat en l'audiovisual'.

Figura 11: Web del Consell Audiovisual de Catalunya, amb la implementació de Mediakids. Font: CAC
(<https://www.cac.cat/web/oda/index.jsp?MzA%3D&MQ%3D%3D&L3dlY9vZGEvaW5kZXhDb250ZW50#>)

L'aplicació habilita un espai on diferents agents poden aportar valor afegit pel que fa a la creació d'estratègies de col·laboració basades en els principis de confiança, benefici mutu i transferència de coneixement professional. Aquest agents, per exemple, són: els ciutadans, els organismes reguladors, les entitats i associacions que treballen en la protecció de la infància i la joventut i les empreses. Concretament, una de les expectatives transformadores de major impacte d'aquest projecte és la repercussió que podria tenir en termes de corresponsabilització. Mediakids ha estat dissenyat específicament per un públic d'infants i joves, però en presentar un disseny seqüencial, molt senzill de seguir, ha estat posat a disposició dels adults també. La Figura 12 mostra l'aplicació penjada al Google Play. Per altra banda, la Figura 13 mostra els *layout* de les pantalles en el mòbil.

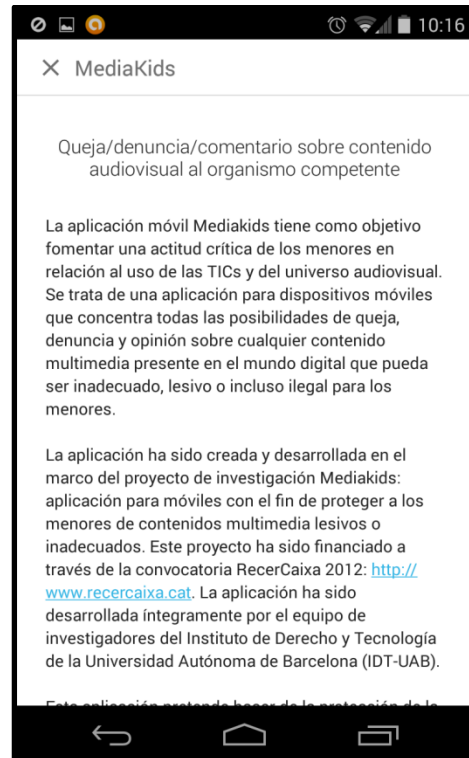
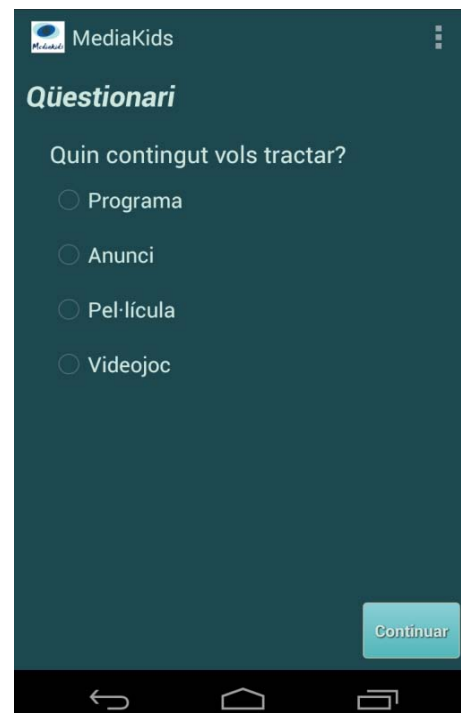
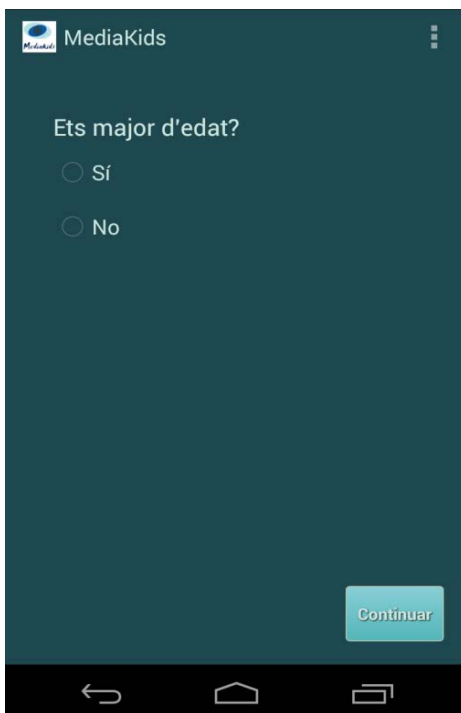

Figura 12: Aplicació Android disponible al Google Play

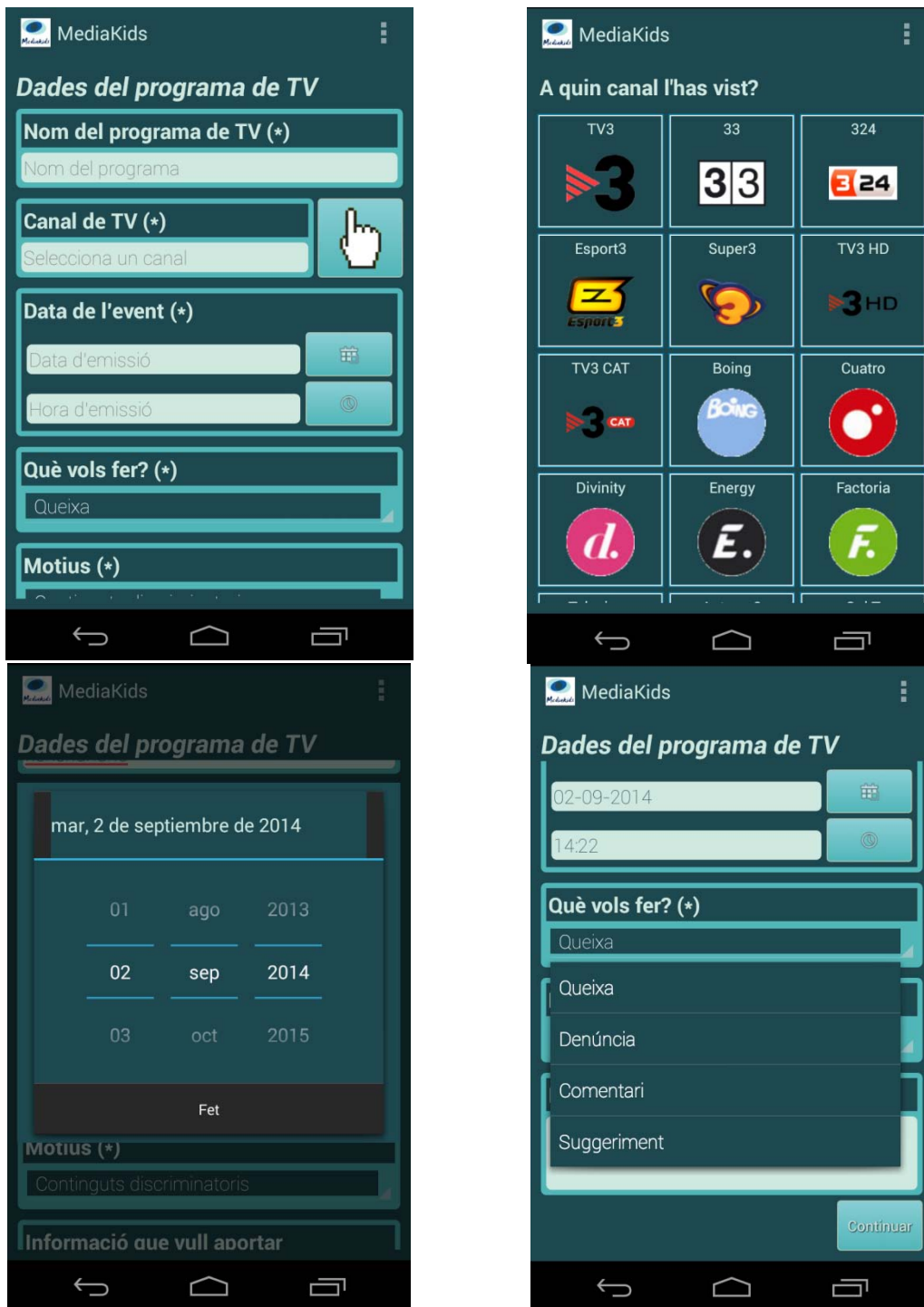

Figura 13: Pantalles de l'aplicació Mediakids al mòbil

L'aplicació mòbil desenvolupada en aquest projecte s'adreça a la societat civil en general, i en particular als menors. Aquesta aplicació pot crear queixes, opinions o suggeriments referent als continguts multimèdia (que aborda l'aplicació) presents al món digital que continguin material potencialment nociu per al menors. Independentment, del tipus de contingut o de la plataforma. A més, gràcies a les funcionalitats que proporcionen els telèfons intel·ligents, es pot enriquir la queixa, opinió o suggeriment amb imatges.

Mediakids s'ha desenvolupat en dos sistemes operatius diferents: Android i iOS. Aquest dos sistemes operatius representen més d'un 90% del mercat de dispositius mòbils a Espanya. Es per això que els nostres esforços es van concentrar en aquestes dues plataformes àmpliament utilitzades. La Figura 12 mostra la interfície per descarregar l'aplicació al Google Play. Per altra banda, la Figura 13 mostra algunes de les pantalles d'aquesta aplicació.

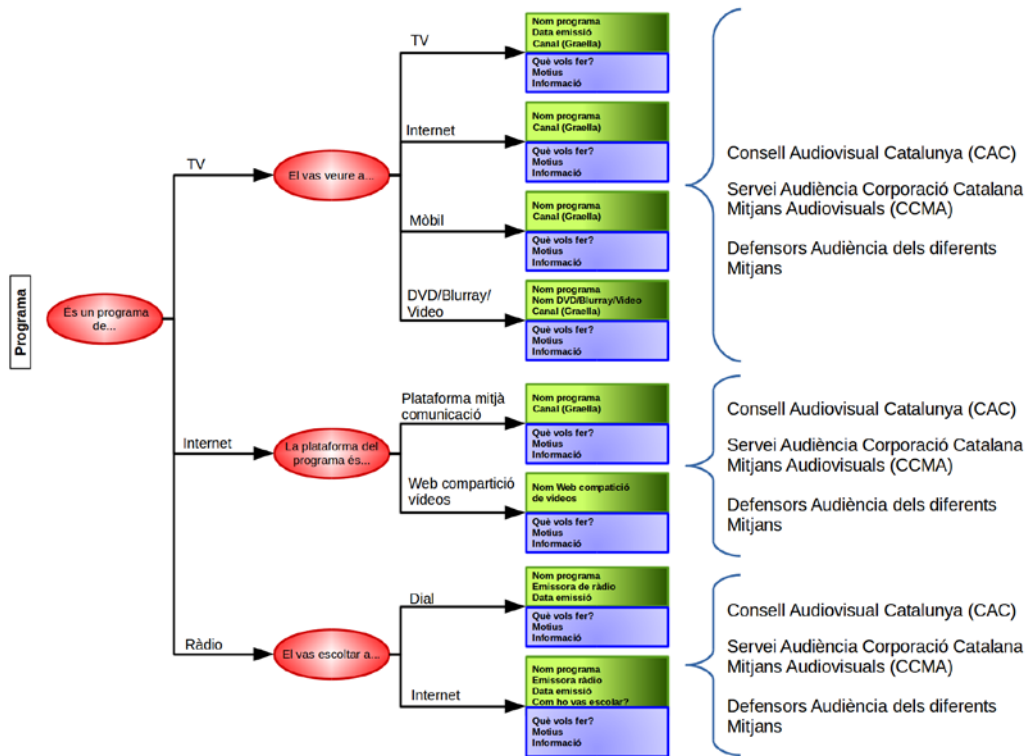

Figura 14: Disseny de l'arbre de decisió per al contingut "Programa" i les seves corresponents derivacions.

Per tal d'implementar aquesta aplicació, es van dissenyar diferents arbres de decisió, com mostra la Figura 14 per cadascun dels continguts tractats: Programa, Anunci, Pel·lícula i Vídeojoc. Així, per tal d'avançar en aquests arbres de decisió, l'aplicació implementa un qüestionari que l'usuari ha d'emplenar per tal de trobar l'organisme competent i poder conformar una queixa, opinió o suggeriment amb les dades mínimes necessàries que ha de rebre cadascun dels organismes (data d'emissió, canal, motiu de queixa o suggeriment, etc) com mostra la Figura 13. Així, en funció de la informació que cada usuari respònd en aquest qüestionari, l'aplicació anirà demanant la informació necessària en cada cas. Adaptant-se, d'aquesta manera, a cada situació.

Respecte de la llista de motius de queixa, opinió o suggeriment, cada llista va ser consensuada amb l'organisme competent, tenint en compte els requeriments de cadascun d'ells. La Taula 6 mostra, a mode d'exemple, la llista de motius proporcionada pel CAC.

Motius queixa CAC
Continguts discriminatoris
Continguts violents
Conductes incíviques
Llenguatge groller
Incompliment horari protegit
Comportaments perjudicials
Presència drogues
Continguts de caire sexual i/o pornogràfic
Incitació al joc
Llengua d'emissió
Falta de pluralisme
Falta d'honestedat informativa
Modificació de la programació sense avís
Incorrecte senyalització dels continguts
Excés de publicitat

Taula 6: Llista de motius de queixa del Consell Audiovisual de Catalunya (CAC)

4.2. Conclusions preliminars

Tal i com hem esmentat diverses vegades, l'aplicació mòbil pretén assolir les següents finalitats:

- Fomentar una actitud crítica dels menors cap a les TIC i l'univers audiovisual en general, ja que també es contempla la utilització per part dels menors de realitzar queixes, aportar opinions, o denunciar continguts il·legals.
- El menor es considera un ésser actiu pel que fa a la seva pròpia protecció, és a dir, un actor de la prevenció de riscos.
- Augmentar i facilitar les possibilitats de participació de la societat civil en relació amb la queixa o denúncia dels continguts nocius i il·legals.
- Ajudar a conformar el concepte i la percepció de contingut lesiu que els menors a través de l'ús de l'aplicació poden conformar progressivament.

Un cop acabades d'analitzar les dades, podem comprovar la pertinència d'aquestes assumpcions. Pensem que la discussió pot aportar alguna llum als següents temes:

- i. la vulnerabilitat dels menors depèn del context i ambient en què es troben, més que no pas del desenvolupament d'escenaris de risc basats en la tecnologia mòbil;
- ii. el control estricte dels continguts lesius per part dels pares i educadors (i l'ús de mitjans tecnològics de control) pot deixar el lloc a l'autocontrol dels menors i joves, i a la potenciació del diàleg entre menors i adolescents amb els pares i educadors;
- iii. la privacitat i la protecció de dades personals és un dels punts més importants per als joves en la utilització del mòbil.

En aquest sentit, haurem d'incorporar-nos en la discussió que hem esmentat al principi d'aquest capítol (1.2), perquè les primeres conclusions apunten a què els infants disposen d'estratègies de protecció pròpies, desenvolupades en l'entorn digital que constitueix el seu medi natural, i que, a més, conceptualitzen molt clarament les seves necessitats i el que demanen de l'entorn.

Per exemple, l'element de la privacitat del menor a Internet és un element que vam haver d'incorporar al contingut de l'acció educativa a partir del contacte amb els estudiants durant les diferents accions dutes a terme amb ells en el marc de les intervencions als centres educatius. No estava plantejat inicialment com un element específic a abordar durant l'acció educativa. Van ser els propis estudiants els qui ens van guiar a través de les diferents interaccions mantingudes per a detectar que la privacitat i la violació de la privacitat, més enllà dels continguts inadequats, nocius, o il·legals, constituïa per a ells un dels aspectes essencials a abordar durant les accions educatives.

Preguntes com: “Teniu un perfil en una xarxa social?; És públic o privat?; Acceptes com amics a persones desconegudes?; Comproves els ajustaments de seguretat del teu perfil?; Amb qui comparteixes informació personal?; Permits que et puguin etiquetar en una fotografia? Tens activada la funció d'etiquetatge?; Tens activada l'opció que sol·liciti l'aprovació de l'usuari per a cada contingut que es desitgi etiquetar?; Publiques informació personal?; Què és per a vosaltres informació personal (nom, DNI, on vius...)?; Quin tipus d'informació publiques?; Penses abans de publicar una informació (comentaris/fotos...) online?; Et preocupa la reputació en línia?; Sabeu què és?”, van donar entrada a aquesta temàtica en el context de les sessions educatives.

Annex: Questionari per als Centres Educatius

Qüestionari Projecte Mediakids

1. Quin és l'aparell que més utilitzes?. Ordenar-ho de l'1 al 5.

	1	2	3	4	5
TV	☐	☐	☐	☐	☐
Mòbil	☐	☐	☐	☐	☐
Consola	☐	☐	☐	☐	☐
Ordinador	☐	☐	☐	☐	☐
Tableta	☐	☐	☐	☐	☐

2. Quin ús fas d'Internet?. Podeu triar més d'una resposta.

- Utilitzar Internet per tasques escolars
- Jugar a Internet (sol/altres persones)
- Veure videoclips
- Utilitzar missatgeria instantània
- Enviar o rebre correus electrònics
- Visitar el meu perfil en una xarxa social
- Descarregar música o pel·lícules
- Penjar fotos, vídeos o música per compartir amb altres
- Llegir o veure notícies a Internet
- Utilitzar la webcam
- Utilitzar programes per compartir arxius
- Visitar un xat
- Penjar un missatge en una web
- Passar temps en un món virtual
- Crear un personatge o avatar
- Escriure en un blog o diari a Internet

3. En quin lloc has utilitzat Internet els darrers dies?. Podeu triar més d'una resposta.

- A l'escola
- Al menjador de casa (habitació compartida)
- A casa d'un amic
- A casa d'un familiar
- Habitació pròpia (no compartida de casa)
- Biblioteca o altre lloc públic
- Ús mòbil
- Cibercafè

4. Amb quin d'aquests aparells et connectes a Internet?. Pots triar més d'una resposta.

- PC compartit
- PC propi
- TV
- Telèfon mòbil/Smartphone
- Consola videojocs
- Portàtil compartit
- Portàtil propi
- Tableta

Figura 15: Primer exemple del questionari per als centres educatius

5. Amb quina freqüència et connectes a Internet?.

Mai
 Entre una i tres vegades per setmana
 Entre tres i sis vegades per setmana
 Cada dia una vegada
 Cada dia varies vegades
 Estic connectat sempre
 Other:

6. Escriu les cinc pàgs webs que més consultes

7. Escriu els cinc programes de TV que més mires

8. De les persones següents, qui creus que utilitza més bé Internet?*

Pare
 Mare
 Amics
 Germans
 Tu

9. Quines d'aquestes accions saps fer?

Bloquejar missatges de persones amb les que no vols contactar
 Trobar informació sobre l' utilització d'Internet de forma segura
 Posar en favorits un web
 Canviar la privacitat de la xarxa social
 Comparar webs per tal de decidir quina informació és més veraç
 Esborrar el registre de pàgines webs visitades
 Bloquejar anuncis o correu electrònic no desitjat
 Canviar preferències dels filtres
 Creació de grups (amb quina finalitat: associativa, esportiva, amics, política)
 Other:

10. Amb qui contactes a Internet?.Pots triar més d'una resposta.

Només contacto amb persones conegudes (per exemple: l' amic d'un amic)
 Contacto només amb aquells que conec personalment (per exemple: amics, familiars...)
 Contacto amb desconeguts

11. Has viscut algun tipus d'agressió d'un conegut/desconegut? Pots triar més d'una resposta.

Conegut
 Desconegut
 Cap

12. En cas afirmatiu, quin tipus d'agressió has patit? Pots triar més d'una resposta.

Insults
 Agressions sexuals
 Imatges macabres (violentes)

Figura 16: Segon exemple del qüestionari per als centres educatius

CAPÍTOL V: Conclusions

1. Preliminars: contextualització dels resultats

1.1. La transformació social en la societat de la informació

Les conclusions a què arribem després d'aquestes tres investigacions apunten a un canvi social i cultural important en les societats contemporànies travessades per Internet, el Web i els *mashups* de la societat de la informació.

Amb la perspectiva de l'Internet dels Objectes (*Internet of Things*), la segona onada del Web Semàntic i l'arribada del *Big Data* es produeix una situació si no de revolució, de pre-revolució tecnològica. Aquesta situació fa temps que s'anuncia. El *Gartner's 2014 Hype Cycle for Emerging Technologies*¹⁴⁷ situa la ciència del *Big Data* com la propera fita, i de fet l'ús de sensors en *smart cities* està ja canviant el nostre entorn social. La producció de dades i metadades es multiplica cada any. Respecte a la informació, ens trobem en la situació malthusiana ja prevista pels clàssics de la Intel·ligència Artificial, com Herbert Simon. Bob Metcalfe als anys vuitanta també va detectar el creixement exponencial de la xarxa. Explicava als seus clients per què necessitarien més connexions d'Ethernet de les que estaven adquirint: mentre el cost de la xarxa creixia linealment amb el nombre de connexions, el seu valor era proporcional al quadrat del nombre d'usuaris (Hendler i Golbeck 2008).

Ja no estem en aquesta situació embrionària, sinó en la fase d'eclosió d'un conjunt de tecnologies que tenen la capacitat de canviar l'economia, la nostra vida quotidiana, i la nostra identitat tal i com l'hem coneguda fins ara.

Vindran més canvis amb tota seguretat, començant per les ciències i el valor immediatament instrumental de les denominades "ciències fonamentals". Ara que es multipliquen les avaluacions i els projectes de recerca són l'ocasió per a la cursa acadèmica més esbojarrada, Martin Binswanger (Binswanger 2010:67) ho expressa així: la investigació ha entrat en una etapa d'"excel·lència sense sentit" (*excellence by nonsense*).

"The competition for third-party funded projects is especially driven in this way because it is believed to initiate more and more 'useful' research; this will rapidly lead to marketable innovations and further on to more economic growth. In this way, both humanities and basic research is gradually crowded out because in these disciplines immediate usability can hardly be shown or postulated. For example, 'useful' brain research displaces 'useless' epistemology. However, anyone who is familiar with the history of scientific progress knows that often discoveries which were considered 'useless' at their inception led to some of the most successful commercial applications. The at first sight 'useless' field of philosophical logic has proven to be absolutely central to the development of hardware and software for computers".

¹⁴⁷ Vid.: Gartner's 2014 Hype Cycle for Emerging Technologies. Disponible: <http://www.gartner.com/newsroom/id/2819918>.

Però la ciència, ara com abans, consisteix a la impossible recerca de la certesa, de la veritat, vulgui dir això el que vulgui dir. Avui com ahir cal experimentar, cal provar, cal calcular... i especialment en ciències socials *cal conèixer de primera mà*.

1.2. Etnografia institucional i intel·ligència social

Aquest és l'esperit que ens ha guiat en les recerques que hem presentat en aquesta tesi, i amb el qual ja fa una vintena d'anys ens vam acostar a l'etnografia, al treball de camp. Comunicar-se, extreure informació *rellevant* i *ordenada* poden semblar tasques fàcils. De vegades ho són. Però la gran majoria de cops, especialment en contextos professionals de recerca, no ho són. Cal planificar cada recerca minuciosament i cal tenir una idea prèvia del que es busca i del que es necessita.

Són dues coses distintes: sabem què volem perquè el disseny de l'instrument que hem pensat pot ajudar a solucionar o a millorar la situació dels usuaris. Aparentment sabem què necessitem. Però de vegades en el contacte directe amb els subjectes de recerca ens adonem que hem de variar d'objectiu o de metodologia. Veiem que el problema no es pot descriure o parametritzar de la manera que ho havíem fet, i hem de ser capaços d'adaptar-nos a aquestes variacions sobre la marxa.

L'*etnografia institucional*, especialment, requereix de tècnica i experiència en el camp, de manera que puguem accedir a una informació que molts cops és confidencial sense posar en perill o interferir en el treball diari dels subjectes d'estudi. Particularment, treballar amb la policia i amb les empreses de seguretat ensenya a ser pacient i a preguntar-se sobre la pertinència de la tecnologia aplicable a partir dels resultats concrets dels professionals. Treballant amb ells hem variat la idea que teníem prèviament del que és una investigació policial. Hem hagut d'aprendre quin és el criteri que fan servir per a descartar o no una determinada informació. Aquest criteri *no és* el que té un jurista, un jutge, un advocat o un fiscal. Deriva del seu coneixement pràctic, de com duen les recerques i del que saben que necessitaran per a completar la idea que s'han fet del cas que investiguen. Calculen també: saben els requisits que han de complir en testificar sobre una investigació al jutjat i presentar els fets com a prova.

En les tres recerques que hem descrit en aquesta tesi hem treballat amb els professionals de l'audiovisual, dels cossos de seguretat, amb els mestres i professors, i amb nens i adolescents. Aquest constitueix un coneixement comunitari que pressuposa una *intel·ligència social* i una estratègia col·lectiva en les accions que emprenen en comú. No ens hauria servit pressuposar que les accions són individuals. Hem comprovat que no és així. En les escoles, en les seus policials, en els col·legis professionals les accions són coordinades i els fluxos d'informació i de coneixement es produeixen en comú per part dels nens i adolescents, dels equips dels LEAs, i dels col·legiats.

Cada recerca ha requerit una aproximació distinta i també la conformació d'estratègies d'adaptació diferents al context concret i als subjectes involucrats en les recerques. Però en totes ha estat important la percepció per part d'aquests —els usuaris finals de l'eina que estàvem ajudant a construir— que els investigadors preníem seriosament la seva

situació personal, social i professional, abans i després del període de recerca. Això és essencial. Ajudar a desenvolupar millor la feina ha estat un objectiu en totes les recerques.

Els clàssics de la Intel·ligència Artificial i dels sistemes experts havien avançat la formulació de la problemàtica anterior. Es tracta d'un problema conegut. Ed Feigenbaum (Feigenbaum 1992) en els anys setanta del segle passat, Bob Buchanan (Forsyth i Buchanan 1989) en els anys vuitanta, o Ian Sommerville (Somerville et al. 1993) en els anys noranta, van descriure la dificultat que suposa modelar el coneixement que té una altra persona o un grup de persones. Qualificant aquesta tasca com una de les més difícils a què es pot enfrontar un investigador. Ja sigui haver de modelar coneixent *comú* (cultural) o coneixement *expert*.

En aquest sentit, la nostra aportació no és del caràcter de *representació* del coneixement. Això en tot cas ve després, en l'ús de llenguatges del Web Semàntic (RDF o OWL, per exemple). Nosaltres ens hem centrat en el procés d'*adquisició del coneixement* (el *knowledge acquisition bottleneck* de Feigenbaum), i concretament en l'aspecte col·lectiu i compartit d'aquest coneixement.

Percebre i definir els problemes per a pensar-ne la regulació és una funció que pot separar-se en diverses tasques o fases seqüencials¹⁴⁸, però en la pràctica les diferents tasques se solen pensar (no realitzar) al mateix temps, des del moment en què l'investigador s'*immergeix* en el camp i es familiaritza amb el llenguatge, problemes i pràctiques del col·lectiu *amb* qui investiga.

Fer etnografia no significa tampoc deixar de banda l'estadística o les anàlisis lingüístiques utilitzant tècniques de processament del llenguatge natural (NLP en la denominada lingüística de corpus, lingüística computacional). Hi ha investigacions on les hem necessitat. En les tres recerques que hem presentat no ha estat necessari. És més, hauria estat contraproductiu fer-ho (en la recerca del CPAC i en la de SAVASA si més no). La raó és la mateixa per la qual no hem utilitzat *crowdsourcing* o anàlisis semàntiques basades en l'estadística (programes com R). No existia una base de dades fiable, ni podia existir per raons de confidencialitat. En el cas dels projectes europeus de seguretat, per exemple, les LEAs no poden obrir els seus arxius als investigadors, ni aquests poden construir bases de dades amb casos reals o amb informació reservada.

En el cas del CPAC, calia primer *construir* la comunitat (tota una altra tasca). En el cas de SAVASA, com hem dit, l'accés a les bases policials és restringit, i l'objectiu per a nosaltres no era construir un programa d'anàlisi, ni tan sols (com sí va ser a CAPER) elaborar ontologies per a la interoperabilitat policial, sinó construir un model regulatori per a preservar amb garanties els drets dels ciutadans.

La perspectiva pragmàtica situa la recerca en un context precís. No és només *situat* el coneixement que "*elicitem*" i modelem o ajudem a modelar. Ho és també el propi coneixement que aporta l'investigador en un terreny determinat. El coneixement elaborat, el disseny final de regulació que encabim en els codis de bones pràctiques, en les plataformes que gestionen imatges de videovigilància o en les aplicacions mòbils que

¹⁴⁸ Vegeu la Nota Metodològica inclosa com Annex.

pretenen augmentar les possibilitats de participació de la ciutadania, depèn dels actors, dels grups, dels objectius i de la implementació en el context real de l'eina artificial que construïm. Això significa, com de seguida veurem, que hem adoptat una perspectiva *pragmàtica* tant en les relacions amb humans com en la interfície amb les màquines.

1.3. L'aportació de la tesi

Les pràctiques emprades en l'etnografia tampoc constitueixen l'aportació d'aquesta tesi. Hi ha tot un conjunt de tècniques ben conegudes en antropologia i en sociologia qualitativa, i nosaltres hem fet servir una o altra depenent de l'estadi del projecte i del seu desenvolupament.

La nostra aportació ve donada (i) per la *perspectiva cognitiva* que hem adoptat en l'estudi de la identitat en la societat de la informació (i concretament la dimensió col·lectiva de d'*intel·ligència social*), (ii) per la perspectiva *pragmàtica* en la configuració de les estratègies de recerca (entorn de l'ús, processament, emmagatzematge i regulació de les imatges en la societat de la informació), (iii) per l'aproximació *relacional* a les regulacions jurídiques i ètiques partint d'aquesta identitat i de les necessitats i problemes que volíem resoldre, (iv) per la construcció iterativa dels instruments digitals on s'allotgen i incorporen els dissenys de regulació, que constitueixen per si mateixos un element d'*innovació* en el context on s'implanten.

Començarem per l'aspecte cognitiu. Ens hem tornat essencialment *visuals*, com ens han ensenyat els nens i adolescents de les escoles on hem treballat per Mediakids. El *layout* de les pantalles (dels ordenadors, *tablets* i sobretot del telèfon mòbil) guia la nostra percepció i molt probablement els processos d'aprenentatge.

La visualitat virtual, la *consciència digital* que és fruit de la transformació social que estem experimentant, envaeix pràcticament totes les nostres actuacions i conforma les relacions socials, a la feina, a la família, amb els amics. Això afecta les relacions jurídiques també. Els instruments digitals acaben imposant una regularitat immediata, derivada de la informació que es pot enviar, compartir i visualitzar en la xarxa o en els nostres mecanismes *personalitzats*.

L'objecte de regulació, doncs, que abans era simplement descrit en les normes dels codis, de les lleis, o dels instruments com la conducta o les competències permeses, obligatòries o prohibides, es concreta més fàcilment en les regulacions immediates dels patrons i pautes de conducta *possibles* mitjançant els estàndards i protocols tècnics. En certa manera, som allò que podem operar en xarxa. Només que aquesta identitat no depèn de la nostra voluntat o de la consciència que tenim de nosaltres mateixos, com en els segles anteriors.

La identitat és una construcció reflexa que inclou el que els altres poden veure i saber de nosaltres en la consciència en obert, en el que es denomina *Open Source Intelligence* (OSINT): tota la informació que circula i es pot *visualitzar* en xarxa. És per això que sostenim que la visualització, les imatges que es projecten i que es refereixen a nosaltres, és *directament regulatòria*, i defineix la nostra identitat estructurant-la i mostrant-la als altres.

L'àmbit teòric del dret i la justícia relacionals ha constituït el marc general de les recerques que hem dut a terme, i que hem pogut comprovar que donaven resultats i podien tenir impacte en els contextos d'aplicació.

Els tornem a definir, en benefici de l'exposició:

1. *Dret relacional* es refereix a les expectatives, pautes i patrons de conducta respecte als drets, obligacions i normes que es donen el denominat Web 2.0 (el Web Social) i Web 3.0 (el Web Semàntic). És en part participatiu, i en part donat pel context institucional, social i tecnològic.
2. *Justícia relacional* es refereix a les relacions que es donen en les situacions interactives de controvèrsia, disputa o conflicte, o en situacions postconflictuals. És la justícia produïda mitjançant el comportament cooperatiu, de negociació o diàleg entre dues o més parts respecte a un objecte o situació concreta, ja sigui política, econòmica o social.

Un i altra configuren una realitat *híbrida* en la societat de la informació, on les interaccions i relacions socials es produeixen a través de l'interfície amb les màquines.

Un diagrama senzill que hem tingut present en la recerca és l'encavalcament de nivells que James Hendler (Hendler 2009) va dibuixar ja fa alguns anys per al W3C, i que Casanovas (Casanovas 2010) va adaptar a la recerca sobre diàleg, interacció i models regulatoris (Figura 17). Al gener del 2009, Hendler considerava encara que els llenguatges del Web Semàntica vinculaven el Web Social (2.0) al Web 3.0 com un conjunt d'aplicacions i de serveis web (Web 3.0): "El Web 3.0 estén les aplicacions actuals del Web 2.0 usant les tecnologies del Web Semàntic i dades obertes (*open data*) basades en grafs." (2009:112). El gran tema fa cinc anys eren les dades vinculades en obert (*Linked Open Data*).

Web 3.0	
Web 2.0	Semantic Web (RDFS, OWL)
	Linked Data (RDF, SPARQL)

Figura 17: Web 3.0 (emergent). Font: (J. Hendler 2009:112).

De fet, la segona generació del Web Semàntic està fortament orientada a les grans dades, i per tant fa un ús menor de les ontologies modelades amb OWL. El Web 3.0 és *també* el web semi-automatitzat que aprofita la interacció produïda entre màquines a partir de les dades i metadades que els sensors proporcionen. Aquest fet incideix en l'autoregulació dels sistemes, i inevitablement en els mecanismes automàtics de regulació, de gestió de drets i de compliment normatiu. El somni d'un "únic graf gegant"

de Tim Berners-Lee és reequilibrat per dalt (macro-estructura de metadades) i especialment per baix (micro-estructura d'escenaris locals i necessitats personalitzades d'usuaris concrets).

Nosaltres hem pogut mostrar que, en la regulació, existeix una interacció contínua i a diversos nivells en la gestió de la informació. Els grups socials i les organitzacions tenen dinàmiques pròpies, i les eines que utilitzen tenen un origen molt divers. *La dimensió relacional del dret consisteix en tots els mecanismes d'autoregulació i d'autocomposició que els grups socials es donen de forma semiautomatitzada en l'ús de les TIC.* Es basen en la confiança, es produeixen de forma interactiva a través de la comunicació i el diàleg, i s'emmarquen en contextos institucionals que són ells mateixos heteroregulats des d'instàncies superiors (la UE, els estats nacionals, els organismes regionals i locals, les agències administratives etc.).

Una perspectiva semblant sobre l'autoregulació, on el processament d'informació no s'entén com a individual sinó com a col·lectiu, és l'elaborada per Elinor Ostrom (Ostrom et al. 1999) des de finals del segle passat. Els seus models de drets, restriccions i sancions comunitàries, estan basats en la idea de gestió col·lectiva de recursos naturals escassos (com l'aigua, la pesca, o els boscos).

La idea de dret relacional que aquí hem desenvolupat, en canvi, atén molt més al funcionament generalitzat d'usuaris (persones individuals, consumidors, empreses, òrgans de l'administració, organismes privats o oficials...) que creen, intercanvien, modifiquen informació a través de la xarxa però es troben en entorns socials concrets i elaboren un *coneixement situat* per actuar-hi. És a dir, es troben amb models regulatoris *institucionals*, als quals reaccionen amb tots els instruments (tecnològics o d'una altra natura) que tenen a la seva disposició.

Per això les actuacions de dret relacional no s'adrecen ni pretenen regular directament el comportament dels individus, com fan els models clàssics de dret basats en codis i sistemes normatius, sinó que *modifiquen el seu context institucional amb la creació d'institucions intermèdies, a partir del disseny de models regulatoris d'aplicació i implementació dels drets.*

El suport tecnològic del disseny pot ser molt variat: una plataforma, un servei, o tecnologia mòbil. L'important és entendre que el model regulatori és fruit de la intel·ligència social, i que l'investigador ha de ser capaç de captar el coneixement de base del context per a identificar problemes concrets que puguin ser millor gestionats o resolts a través de propostes regulatòries i de la tecnologia.

2. Tesis específiques

2.1. Resultats i enunciat de recerca

Tal i com hem escrit ja al final del primer capítol (5.3), les tres investigacions presentades —sobre els mecanismes d'autoregulació del CPAC, sobre els mecanismes de control d'una plataforma que gestiona imatges de videovigilància, sobre les formes i mecanismes de confiança dels menors en l'ús d'una aplicació mòbil— se centren totes en

la construcció de mecanismes de regulació per a la societat de la informació. Presenten les següents característiques comunes: (i) tenen un component d'autoregulació d'una comunitat, un grup social o professional, o un grup d'edat; (ii) comporten un treball reflexiu sobre la pròpia identitat que es reflectirà més tard en la regulació o en el mecanisme digital regulatori proposat; (iii) comporten un treball sobre la imatge, la reproducció de la imatge i la *visualització* de les situacions, escenaris de risc o possibles comportaments alternatius.

Hem de separar els *resultats* dels *enunciats* o tesis que podem mantenir a partir dels resultats obtinguts, o de la implementació d'aquests productes en escenaris d'ús.

Els resultats són productes d'accions directament efectuades en el context de recerca amb els subjectes d'investigació. I, en aquest sentit, els resultats poden ser de diferent tipus: (i) la *construcció* d'un prototipus tecnològic, una aplicació mòbil, una plataforma; (ii) el *disseny* d'un conjunt de recomanacions, un codi ètic, un model de regulació; (iii) un *conjunt d'efectes materials* en la comunitat, xarxa o organisme com a resultat de les actuacions empreses (canvi en l'organització, canvi d'actituds, canvi de conductes, canvi de valors).

És important notar que el tercer tipus de resultat constitueix un conjunt d'intangibles que no se sol tenir en compte i que, en canvi, té també un impacte social comprovable. Aquest és el cas, per exemple, del cercle virtuós que es va crear en el CPAC arran de la col·laboració de l'equip de l'IDT, els experts en ètica i els membres de la Junta del Col·legi. Aquesta cooperació va ajudar a atreure i estructurar la massa social dels col·legiats com un tot més homogeni i un col·lectiu més eficaç en les seves accions. Un altre cop, la creació de confiança va ser clau per a l'assoliment dels objectius del projecte.

Respecte als dos primers tipus de resultats, com a tals, poden ser introduïts en el sistema social o en el mercat (en els ecosistemes que creen o contribueixen a crear) perquè constitueixen béns tangibles. En aquest sentit, totes tres investigacions han obtingut resultats que han estat implementats en contextos concrets: (i) la millora en l'organització del Col·legí Professional de l'Audiovisual de Catalunya (a partir del coneixement etnogràfic i estadístic proporcionat sobre les opinions i les actituds dels col·legiats, i del Codi de Bones Pràctiques); (ii) la regulació de la plataforma de SAVASA; (iii) l'aplicació mòbil per a la protecció dels menors. Tots tres resultats aporten un valor abans inexistent en el context d'actuació.

Respecte als models regulatoris, hem de distingir: (i) un aspecte de disseny, (ii) un aspecte material de suport tecnològic, i (iii) un aspecte d'actuació o execució en la seva implantació en entorns concrets. Totes tres investigacions han estat aplicades en entorns virtuals i, en aquest sentit, constitueixen institucions que s'han implementat en ecosistemes socials mixtes. Però també hem de dir de seguida que només en dues d'elles —CPAC i Mediakids— hem pogut efectuar (o està previst) un seguiment posterior per a mesurar l'impacte del resultat obtingut.

Els *enunciats* o *tesis de recerca* són de diferent natura. Corresponen no al *coneixement invertit* en el projecte, sinó al *coneixement revertit* o après que resulta generalitzable a d'altres situacions, problemes o projectes semblants. És a dir, els enunciats expressen un

conjunt de proposicions descriptives que són acumulables al coneixement que ja es té sobre aspectes concrets de la societat de la informació.

Des d'aquest punt de vista, podem extreure algunes conclusions de les investigacions del CPAC, SAVASA i Mediakids, que seran breument sintetitzades en l'apartat següent d'aquest capítol de conclusions. Reproduïm aquí les tesis ja enunciades al final dels capítols anteriors. Vistes en conjunt ofereixen una perspectiva concreta sobre el que hem denominat la *dimensió relacional del dret*.

Aquesta dimensió no es pot confondre amb el que els juristes denominem *procés d'aplicació del dret*. En aquest cas, hi ha un conjunt de normes o disposicions normatives que s'apliquen de forma vertical, basades en un sistema de competències i de control judicial del sistema normatiu. En la dimensió relacional de dret, en canvi, aquesta situació s'assumeix com un dels pressupòsits normals de l'Estat de Dret, i.e., com un dels components del context. Però la situació i els problemes que es plantegen són diferents: cal *coordinar* un seguit d'actuacions socials horitzontals, de diferent natura i nivell, per a produir un resultat regulatori inexistent abans.

En aquestes actuacions coordinades, són els propis subjectes de regulació els qui són capaços, els qui tenen la capacitat o el poder d'autoregular-se o de co-regular-se, ajustant la seva conducta a un seguit de pautes regulars, protocols tècnics, valors i principis ètics, i normes socials i jurídiques del qual emergeix el sistema de regulació. Els models de disseny que hem elaborat capten, descriuen, afinen i ajuden a implementar aquest sistema en els entorns reals on ha estat originat per solucionar problemes o desenvolupar interessos.

2.2. CPAC

El Capítol II d'aquesta tesi, mostra un treball de recerca que parteix de l'encàrrec per part del Col·legi Professional de l'Audiovisual de Catalunya d'elaborar un codi de bones pràctiques professionals per als seus col·legiats.

L'estratègia que es va elaborar es basa en l'establiment d'un procés dinàmic d'aprenentatge per part dels investigadors amb la finalitat de realitzar un estudi prospectiu que permetés no només als investigadors sinó també als col·legiats les següents fites: (i) conèixer l'estat i els problemes de la professió; (ii) iniciar un diàleg i un debat intern per tal de consensuar el contingut del codi de bones pràctiques; (iii) iniciar un procés d'autoregulació que atorgaria legitimitat i força al codi de bones pràctiques.

El resultat d'aquest procés ens va permetre la detecció inicial de les següents dificultats:

- i. per una banda, era necessari incidir en el procés d'elaboració del codi en l'aspecte de *construcció institucional* del propi CPAC. Aquest estava situat en una posició estratègica, perquè el seu reconeixement com a Col·legi li permetia assajar l'ordenació d'un sector molt diversificat, amb un seguit de professions plural i no necessàriament amb els mateixos interessos, i amb una cadena de valor dels serveis i de la producció de béns culturals molt fragmentada.

- ii. per l'altra, hi havia un problema d'identitat. L'objectiu era també social i polític: no només els col·legiats havien de sentir-se reconeguts i representats en aquest procés d'autoregulació liderat pel CPAC. També era necessari habilitar canals de participació per a tots els professionals del sector, amb la finalitat que aquests també se sentissin reconeguts i representats per l'organisme que podia proposar una autoregulació com a afirmació i defensa dels valors, actituds i interessos de l'audiovisual a Catalunya.

Per tal de combatre les dificultats anteriors, l'elaboració del codi es va orientar en relació als problemes explicitats anteriorment. El codi de bones pràctiques era un component essencial d'aquesta construcció, si bé no l'únic com hem detallat extensament en el Capítol II d'aquesta tesi. No es tractava, doncs, de redundar en la legalitat, en tant que col·legi professional constituït segons els paràmetres legals vigents, sinó de l'efectivitat pràctica i del grau d'acceptació per part dels professionals del sector de la pròpia activitat del CPAC i de la seva capacitat d'autoregulació.

El Col·legi tenia, doncs, una funció de lideratge que vam recomanar que operés de forma gradual: en primer lloc, amb una regulació força lleu, de mínims, per incorporar posteriorment al procés el major nombre de professionals i col·legiats possibles per avançar cap a la redacció d'un Codi com a instrument més complet d'autoregulació. Es va introduir el concepte de *corregulació* per a la construcció de l'eina. És a dir, el CPAC se situava entre els organismes reguladors i les lleis i reglaments administratius ja existents, i els col·legiats i professionals del sector. Havia d'acomplir la funció de vincular uns i altres de la millor manera possible per tal d'aconseguir la homogeneïtzació dels valors i actituds essencials dels professionals.

Per a ordenar-ne el contingut vam seguir lliurement la metodologia emprada en el *Llibre Blanc de Mediació de Catalunya* (2010).¹⁴⁹ A partir de l'experiència ja obtinguda, vam proposar l'ordenació per nivells i graus de l'autoregulació, de manera que el Col·legi pogués adquirir paulatinament les funcions reguladores de la institució. L'ordenació piramidal consta de quatre nivells: (1) normatiu (ja donat per la legislació i els reglaments existents); (2) corregulació, on el CPAC exerceix d'acord amb la legislació vigent una funció general de regulació, harmonització dels diferents àmbits de l'audiovisual que constitueixen el sector, i monitorització dels dos codis proposats en el tercer i el quart nivells; (3) Codi de Bones Pràctiques, on es regulen els drets i deures dels professionals en els diferents àmbits, així com les relacions i solució amistosa (negociada o mediada) dels possibles conflictes que puguin sorgir entre ells; (4) Codi Ètic (Decàleg), on queden definits de forma succinta els principis generals que poden acceptar tots els professionals del sector.

El darrera conclusió que vam extreure d'aquesta recerca és que els processos de regulació que no es basaven directament en l'autoritat o en la capacitat de sancionar necessitaven d'un centre o d'un nucli que focalitzés l'atenció dels membres del grup i facilités el seu procés d'integració. Si així es feia, el procés era capaç de generar

¹⁴⁹ Vid.: <http://www.llibreblancmediacio.com>.

propietats comunes, pròpiament col·lectives, que no haurien estat generades només amb l'agregació o la suma d'accions dels seus membres individuals.

Des d'aquesta perspectiva la dinàmica dels drets no és la mateixa que la dinàmica abstracta de les normes. El codi tocava aspectes que tothom podia entendre i creava un marc de discussió on s'hi podia trobar representat. En les societats contemporànies l'ètica té una funció regulatòria directa que el dret positiu ha perdut en tornar-se més complex. En aquest sentit, les regulacions tenen un diferent pes pragmàtic. El dret hi és, certament, però no té la capacitat de generar els valors que el propi grup ordena a partir de la manera com vol dur la professió (que és la seva vida quotidiana). Des d'aquest punt de vista, la construcció d'institucions i la construcció jurídica no tenen per què ser coincidents.

La diferència està en els pressupòsits inicials. Si es pressuposa la reassignació de l'autoritat com a element conductor de l'anàlisi, aleshores el CPAC pot ser ben descrit com un organisme jurídicament creat més, que forma part de la governança descentralitzada, policèntrica (o asimètrica) a què el concepte apunta. Però, si en canvi, es parteix del propi procés de regulació i s'adopta un punt de partida menys abstracte i amb menys assumpcions inicials, el que queda és només el desenvolupament d'un *procés de dret relacional al voltant de la creació d'una institució, no al voltant de les regles sinó al voltant del context on tots els seus membres operen i on volen incidir amb la representació del contingut del codi*.

2.3. SAVASA

La conclusió més important que extraïem del treball de recerca realitzat en el context del projecte europeu SAVASA és que la seguretat no consisteix en seguretat digital, basada en algorismes i mecanismes tècnics, sinó en seguretat integrada, on aquests mecanismes formen part d'un disseny regulatori i institucional més ampli.

Com a cas d'ús de models jurídics i ètics nous, SAVASA ens ha permès efectuar una sèrie d'actuacions precises adreçades a: (i) entendre la problemàtica del tractament de les imatges obtingudes per sistemes de videovigilància; (ii) formular el marc jurídic a partir de la reglamentació europea i nacional actualment en vigor; (iii) enriquir aquest marc en funció de pròxima reforma general europea en matèria de protecció de dades; (iv) representar-nos exactament quins drets es podien veure afectats pel tractament de les dades personals contingudes en les imatges provinents de sistemes de videovigilància; (v) fer el dibuix precís sobre quines funcionalitats de la plataforma resultaven necessàries per a l'exercici de les funcions policials de seguretat; (vi) construir una estructura conceptual en relació amb la implementació de l'estratègia de les actuacions de SAVASA que permetés la comptabilització d'aquestes funcions policials amb la protecció i garantia dels drets i principis i valors ètics prèviament identificats; (vii) articular una estratègia de minimització dels riscos de vulneració dels drets i incompliment de la legislació (és a dir, d'incompliment ètic de la legalitat definida a partir del model jurídic complex d'implementació dels valors, principis i drets); (viii) elaborar un mapa precís dels riscos situant-los en el flux d'informació gestionat per la plataforma; i (ix) oferir al final una sèrie de recomanacions precises per a la gestió de la plataforma de SAVASA.

Allò però que considerem més rellevant i que ens agradaria destacar és que les tasques descrites anteriorment només és possible realitzar-les a partir d'un seguiment específic de tots els actors implicats i de la comprensió dels seus rols, necessitats i funcions. Hi ha tota una *etnografia institucional* al darrera que és necessària per a una actuació ètica i jurídica que sigui al mateix temps útil i aplicable; és a dir, que pugui ser tinguda en compte, acceptada i seguida per les empreses, els cossos policials (LEAs) i els organismes reguladors. La creació de *confiança* no es dona només pensant en una ciutadania en abstracte o en el nivell d'abstracció dels drets. La confiança s'ha de crear també a partir de la participació dels professionals que treballen en els organismes oficials, i d'aquells que exerceixen funcions de regulació i d'aplicació de la regulació.

Això darrer també afecta a la pròpia posició de l'investigador. En certa manera, la seva incidència no es limita a la descripció i elaboració de propostes: representa els sistemes socials —els ecosistemes socials— i hi actua des del primer moment.

La perspectiva sociojurídica que podem aportar a les ciències del disseny té un aspecte d'acció (*agency*) que constitueix en si mateix un agent de la regulació que es construeix. Seria un error eliminar dels resultats de recerca el seu procés, perquè totes les actuacions sobre el terreny, l'anàlisi posterior de dades i el resultat final constitueixen també accions, comportaments, actuacions, que s'adrecen al disseny institucional que després serà encabit per exemple, en els programes de gestió de plataformes, aplicacions i serveis.

2.4. Mediakids

El projecte Mediakids ens ha permès la integració i l'intercanvi de diversos tipus de coneixement en un context de recerca professional: jurídic, tecnològic, sociològic i pedagògic. Materialitzant el resultat tecnològic del projecte, l'aplicació mòbil Mediakids, busquem incidir fonamentalment en la protecció dels infants i joves en l'entorn digital de forma més ràpida, directa i a temps real. I ho fem des de la perspectiva de la corresponsabilitat, la presa de consciència i la prevenció. L'aplicació habilita un espai on diferents agents (els ciutadans, els organismes reguladors, les entitats i associacions que treballen en la protecció de la infància i la joventut i les empreses) poden aportar valor afegit pel que fa a la creació d'estratègies de col·laboració basades en els principis de confiança, benefici mutu i transferència de coneixement professional.

Tanmateix, aquesta recerca pretén incidir en l'entorn quotidià, familiar i escolar pel que fa a la protecció dels infants i joves. I en aquest sentit, les conclusions preliminars més importants que extraïem de la investigació són les següents: (i) els infants i joves disposen d'estratègies de protecció pròpies que han anat desenvolupant en l'entorn digital; (ii) tenen una conceptualització clara de les seves necessitats així com del que demanen en termes de protecció a aquest entorn digital; (iii) la vulnerabilitat dels menors depèn del context i ambient en què es troben, més que no pas del desenvolupament d'escenaris de risc basats en la tecnologia mòbil; (iv) el control estricte dels continguts nocius per part dels pares i educadors (i l'ús de mitjans tecnològics de control) pot deixar el lloc a l'autocontrol dels menors i joves, i a la potenciació del diàleg entre menors i adolescents

amb els pares i educadors; (v) la privacitat i la protecció de dades personals és un dels punts més importants per als joves en la utilització del mòbil.

Particularment, l'acció educativa realitzada en els centres educatius, ens ha permès transferir un coneixement integrat que facilita la creació de dinàmiques d'aprenentatge i de reflexió positives amb el col·lectiu al qual es dirigeix l'acció formativa concreta. Pensem que només mitjançant l'educació i la promoció de coneixement reflexiu resulta possible la formació de la ciutadania així com la desactivació de certs miratges que la societat de la informació planteja.

Annex 1: Nota Metodològica

1. Metodologia de recerca

Aquesta investigació presenta el procés de construcció i el resultat de tres propostes de regulació en el context de la *societat de la informació* des d'una *perspectiva pragmàtica o socio-jurídica* que explicitem a continuació. Totes elles són fruit de la investigació desenvolupada en el marc de l'Institut de Dret i Tecnologia (IDT) de la Universitat Autònoma de Barcelona¹⁵⁰ i comparteixen un procés de construcció que té com a eix vertebrador el conceptes de *dret i justícia relacional*, tal i com ha estat exposat en els apartats 5.1-5.3 del Capítol 1.

Des de la dècada dels anys noranta, l'IDT —anteriorment *Grup de Recerca i Estudis Socio Jurídics*— ha explorat i desenvolupat noves aproximacions al dret i la tecnologia mitjançant l'aplicació d'un enfocament pragmàtic pel que fa a la producció de solucions tecnològiques. L'IDT ha aplicat diferents d'estratègies i tecnologies des d'una perspectiva d'explicació sociològica i cognitiva de comprensió dels actors, de les seves accions i del seus contextos. Totes dues perspectives són necessàries des de les ciències del disseny aplicades al dret i als models de regulació.

L'IDT ha dissenyat plataformes de mediació en línia, aplicacions mòbils per a la gestió de queixes i ontologies de coneixement pràctic jurídic dedicat als jutges de l'Escola Judicial,¹⁵¹ entre d'altres. Ha desenvolupat tecnologies del denominat *Web Semàntic*, ha produït documentals per a l'estudi d'estratègies de comunicació davant el jurat, i ha descrit els processos judicials des dels enregistraments efectuats. Darrerament, l'ètica ha tingut un paper rellevant amb la participació en els comitès ètics de projectes europeus dels àmbits de justícia i seguretat, i el disseny col·laboratiu —*no redacció*— de codis de bones pràctiques professionals amb les persones dels col·lectius regulats.¹⁵² La metodologia parteix de les necessitats concretes dels usuaris finals —ja siguin professionals del dret, institucions públiques o privades o bé la pròpia ciutadania— en contextos reals.

Les produccions audiovisuals realitzades en el marc de projectes de recerca de l'IDT han estat pensades no només com a recursos educatius (contextos de docència) sinó també com a eines efectives de diàleg entre els subjectes de la pròpia investigació i els propis investigadors. Alhora, han permès disseminar els resultats de la recerca entre una audiència més ampla no restringida al públic professional o universitari (xerrades, cicles, conferències, etc.).

¹⁵⁰ Pàgina web: <http://idt.uab.es>.

¹⁵¹ A continuació es detallen, a tall d'exemple, alguns projectes realitzats en el context de l'IDT d'aquesta tipologia: IURISERVICE. Red telemàtica de soporte a los jueces en su primer destino, dependiente del Consejo General de Poder Judicial. FIT-150500-2002-562; e-SENTENCIAS. Plataforma hardware-software de aceleración dels proceso de generación y gestión de conocimiento e imágenes para la justicia (FIT-350101-2006-26); ONTOMEDIA. Ontologías y Plataforma de Servicios Web para la Mediación Online (TSI-020501-2008-131); CONSUMEDIA. Plataforma basada en ontologías para el modelado de procesos de mediación empresarial y de consumo (IPT-2011-1015-430000).

¹⁵² Alguns projectes competitiu obtinguts per l'IDT d'aquestes característiques: CAPER. Collaborative Information, Acquisition, Processing, Exploitation and Reporting for the prevention of organised crime (261712-FP7-SEC-2010-1); SAVASA-Standards based approach to video archive, search and analysis (285621-FP7-SEC-2011-1); Redacció del codi de bones pràctiques professionals pel CPAC (11123).

Des del punt de vista de la metodologia interna, els materials audiovisuals, finalment, han estat l'eina de suport per a l'anàlisi del discurs, l'argumentació jurídica, el comportament professional, la configuració de l'espai, o l'avaluació dels efectes en relació als resultats obtinguts en el propi camp d'estudi.¹⁵³

Aquesta perspectiva pragmàtica¹⁵⁴ implica modelar i gestionar el coneixement expert obtingut a partir d'una exploració exhaustiva del context i d'investigacions empíriques detallades (*etnografies*). L'adquisició del coneixement esdevé la condició prèvia per al disseny de prototipus o models de regulació en col·laboració amb els professionals experts que participen en la pròpia recerca. L'objectiu es oferir solucions a les necessitats específiques que es detecten i s'expliciten en el cicle inicial de cada projecte de recerca.

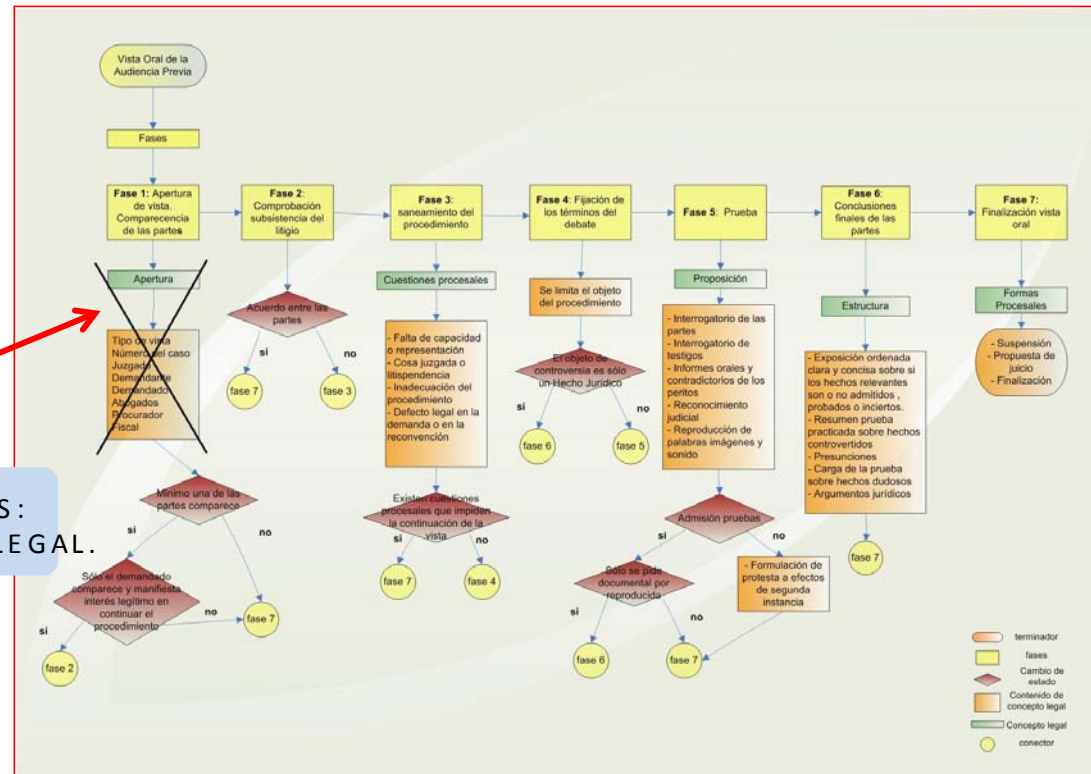
Les representacions dinàmiques són molt útils, però no sempre es corresponen amb les observacions de camp, perquè els procediments se solen simplificar o canviar amb el temps. El dret processal espanyol, un dels més estables des de finals del segle XIX, n'és un exemple. A l'hora de representar els processos civils i penals (pas previ al disseny d'una eina automàtica de classificació dels enregistraments videogràfics als tribunals)¹⁵⁵ els diagrames de flux reflectien un procés lleugerament diferent al que els textos legals i la dogmàtica a l'ús recullen. Els jutges, així, tendeixen a alleugerir i a escurçar els procediments per guanyar temps, tal i com mostra la Figura 1 (Casanovas et al. 2009).

¹⁵³ Per a una relació detallada de les edicions audiovisuals produïdes, vegeu el Laboratori Multimèdia de l'IDT: http://idt.uab.es/index.php?option=com_content&view=article&id=183&Itemid=230

¹⁵⁴ Aquesta perspectiva pragmàtica d'aproximació al dret des del punt de vista metodològic ha permès també la construcció de recursos formatius específics vinculats als projectes de recerca duts a terme en el context de l'Institut de Dret i Tecnologia de la UAB. Aquests recursos han contribuït a difondre els resultats de les investigacions empíriques concretes i per tant, en certa manera, han estat un element dinamitzador pel que fa al diàleg amb els professionals, amb els estudiants de dret (quan han participat en la recerca de manera integrada amb la docència) i amb la ciutadania en general. En aquest sentit, vegeu Casanovas (1998).

¹⁵⁵ e-SENTENCIAS. Plataforma hardware-software de aceleración dels proceso de generación y gestión de conocimiento e imágenes para la justicia (FIT-350101-2006-26).

AUDIENCIA PREVIA

DESAPARICIÓN ELEMENTOS:
CONCEPTO Y CONTENIDO LEGAL.

2. Etnografia, cicle pragmàtic i iteració

La perspectiva metodològica aplicada en els tres casos d'ús d'aquesta investigació ha consistit a operar les metodologies específiques i necessàries per produir la regulació més adequada als requeriments manifestats pels usuaris finals, involucrant-los des de l'inici. Com en el cas de la teoria del dret, no pretenem aquí ser originals. No cal. Es tracta d'aplicar el conjunt de tècniques existents en ciències socials i descrites molts cops en els llibres de metodologia.

Sempre hi ha, però, trets particulars del camp específic on es treballa. El procés que seguim en dret i tecnologia comporta cicles d'investigació i implementació de resultats dilatats en el temps.

Aquesta extensió temporal és deguda bàsicament a dos motius: (i) per una banda, el desenvolupament del que anomenem "*cicle pragmàtic*" per part dels investigadors té processos iteratius específics segons l'àmbit propi de cada projecte de recerca; (ii) per l'altra, la dificultat que presenten els escenaris socials evolutius en què es duen a terme les investigacions.

El següent gràfic mostra una representació del procés iteratiu que materialitzem en cada recerca des d'un punt de vista metodològic pel que fa a l'extracció, col·lecció, anàlisi, modelat i validació de coneixement expert:

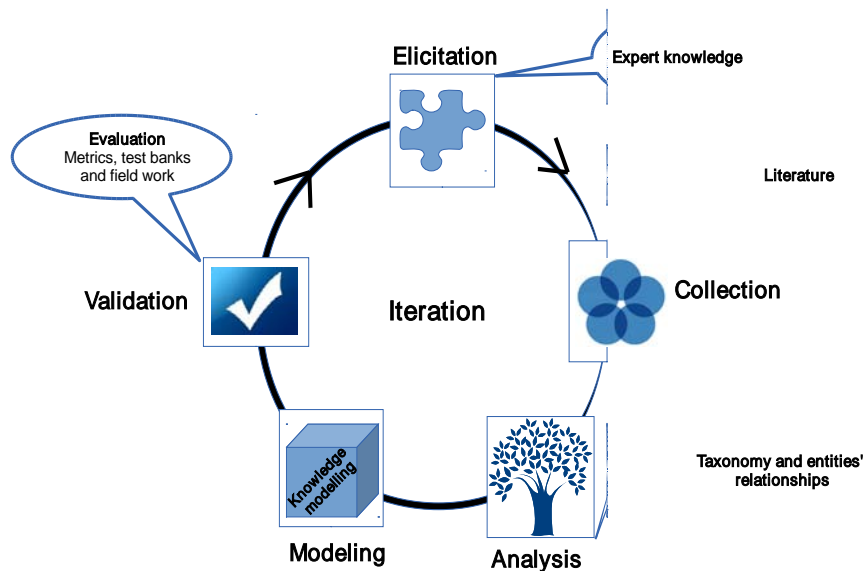

Figura 18: Procés iteratiu d'adquisició del coneixement expert als projectes de l'IDT. Font: Elaboració pròpia.

Respecte a la realització del cicle pragmàtic contemplat sistemàticament en el disseny de les investigacions, aquest consisteix en les següents tasques: (i) revisió de la literatura recent sobre l'àmbit de recerca específic; (ii) obtenció i recopilació de dades quantitatives que permeten una primera representació de la realitat a abordar en el context de la recerca; (iii) realització d'etnografies precises (mitjançant la composició de quaderns de camp, informes, fotografies, vídeos, entrevistes amb experts, i d'altres tècniques pròpies d'aquesta disciplina de les Ciències Socials segons ho requereixi la investigació); (iv)

realització de transcripcions dels materials audiovisuals enregistrats en el decurs de l'etnografia; (v) anàlisi de la informació obtinguda que permetrà iniciar la construcció de les dades a partir de la informació adquirida en camp i d'altres fonts de coneixement descrites anteriorment; (vi) *interacció amb els subjectes d'anàlisi propiciant l'intercanvi de coneixement expert que permet una millor delimitació de les hipòtesis de treball així com dels resultats de la investigació.*

Les etnografies, com és sabut, són una part fonamental de les investigacions antropològiques. Les investigacions sociojurídiques que duem a terme permeten familiaritzar-nos amb el context concret de la recerca i amb els subjectes que participen en la investigació. En aquest sentit, resulta convenient l'estructuració de la informació obtinguda en camp mitjançant la realització d'etnografies.

Elliot (Elliot 1990) n'estableix les següents fases: (i) formació (endoculturació, definició de la temàtica); (ii) recollida d'informació (oral i escrita); (iii) anàlisi (estudi de les relacions significatives que es produeixen en un determinat sistema); (iv) comparació (verificació de la hipòtesi inicial); (v) generalització (definició dels principis generals del funcionament dels sistema de dades construït); i (vi) presentació de resultats.¹⁵⁶

No obstant, i per bé que la informació obtinguda en el camp s'estructura i sistematitza, el procés no es realitza seguint mecànicament les fases exposades. Tot i així, són una bona guia en el procés de transformar la informació obtinguda en dades significatives a efectes de la investigació. Realitzar investigacions en contextos institucionals o bé en contextos professionals que utilitzen tecnologia implica, doncs, l'adaptació de les fases als ritmes de la institució, mirant de no interferir massa en les tasques o els processos observats.

La fase d'obtenció i representació del coneixement professional o expert és la que planteja més problemes de realització. Aquesta constatació es basa en l'experiència derivada de les investigacions de l'IDT (González-Conejero, Muñoz-Gómez, i Casanovas 2015) i on l'adquisició de coneixement ha estat sempre un dels principals dificultats, especialment quan es tracta de professionals del dret immersos en les seves cultures professionals i en les tensions del dia a dia. Com representar el coneixement pràctic de jutges, fiscals, advocats? La literatura anglosaxona designa aquest procés amb el terme d'*elicitation*, obtenció d'informació o de coneixement. I és coneguda com una de les fases més problemàtiques en la construcció d'eines intel·ligents, des dels sistemes experts dels anys setanta i vuitanta (Feigenbaum 1992; Buchanan 2005).

No menys difícil resulta reconèixer el coneixement social compartit, sovint en contra de les intuïcions prèvies del sentit comú. Per què els menors, quan interactuen amb continguts multimèdia, minimitzen la pantalla si el contingut no es correspon amb les seves expectatives de visionat, o bé és violent o de caire sexual explícit? Contràriament al discurs subsumit en la legislació de protecció de menors en relació a continguts lesius,

¹⁵⁶ Citat per Casanovas, P. (1998). "Ensayo sobre la bondad. Guía práctica no sólo para la investigación de campo". En: J.L. Domínguez, M.A. Ramos Ulgar (Coords.), *La joven sociología jurídica en España. Aportaciones para una consolidación*, Gipuskoa:Oñati. Papers n.6, Instituto Internacional de Sociología Jurídica de Oñati, pàg. 9

sovint els menors desenvolupen mitjans d'autoprotecció eficaços perquè senzillament aquest tipus de continguts són indesitjats, els distreu del que realment els interessa, i constitueixen una rutina molesta.

3. Protocols d'adquisició de coneixement

La manera clàssica d'efectuar l'extracció de coneixement expert és elaborar un corpus de preguntes/respostes. Aquesta tècnica, però, planteja problemes perquè de vegades l'expert o el professional no sap reconèixer com a tal el coneixement que posseeix (el pressuposa), i l'investigador no sap d'entrada què és el que ha de preguntar exactament.

Per tal d'evitar aquests i d'altres inconvenients s'han desenvolupat tècniques més efectives amb la mateixa finalitat (González-Conejero, Muñoz-Gómez, and Casanovas 2015). Aquestes tècniques poden agrupar-se en quatre grups, i s'apliquen a l'adquisició de coneixement expert o de sentit comú (Fernández-Barrera and Casanovas 2012) en diversos àmbits. El primer grup de tècniques mostra la generació d'un protocol sobre el flux de coneixement expert en funció de tres tipologies d'entrevistes (estructurades, semi-estructurades, i informals), la generació de comentaris per part de l'expert, el coneixement prèviament adquirit per part dels investigadors, i les observacions realitzades sobre la forma d'actuar dels experts.

El segon grup de tècniques consisteix a determinar el mètode d'anàlisi dels protocols segons la informació recopilada durant l'aplicació del primer grup de tècniques. El tercer grup introdueix mètodes analítics mitjançant l'aplicació de diagrames i matrius. I el quart grup es basa en l'aplicació d'un sistema d'ordenació per tal de capturar la pròpia ordenació i interaccions durant la realització del treball de l'expert. Finalment, el cinquè grup de tècniques planteja la utilització de mapes conceptuals i diagrames per tal de recolzar el procés d'adquisició de coneixement.

El procés consta de vuit estadis. Els primers aglutinen les tècniques més lliures, per posteriorment utilitzar les més estructurades amb la finalitat de verificar el coneixement expert obtingut. La reutilització de coneixement prèviament adquirit en dominis similars per part dels investigadors és essencial per mirar de treure el màxim partit del coneixement obtingut a través del procés. A continuació, la Taula 7 mostra aquests estadis generals per a la modelació del coneixement expert:

Estadis	Descripció
1	<ul style="list-style-type: none"> - Realització d'una entrevista inicial amb l'expert amb la finalitat de: (i) precisar l'àmbit de coneixement que ha de ser adquirit; (ii) identificar el propòsit del coneixement adquirit; (iii) familiaritzar-se i aprendre la terminologia utilitzada en el domini concret; (iv) realitzar un informe conjuntament amb l'expert. - És recomanable la gravació de les sessions mantingudes per l'investigador amb l'expert.
2	<ul style="list-style-type: none"> - Transcripció del material obtingut i anàlisi del protocol resultant. - Creació d'una jerarquia de conceptes del coneixement obtingut per tal de facilitar una representació general del coneixement pertanyent a un domini concret. - Utilització de la jerarquia elaborada per tal de crear un corpus de preguntes que incideixin en aspectes concrets del domini i que puguin ser útils per tal d'assolir els

	objectius relacionats amb l'adquisició de coneixement expert necessari per a la investigació.
3	- Realitzar una entrevista semi-estructurada amb l'expert per tal de confeccionar una estructura genèrica rellevant i punts claus concrets a efectes de la investigació i que seran referencials en el decurs dels diferents estadis d'aquesta.
4	- Transcripció de l'entrevista semi-estructurada amb l'anàlisi pertinent del protocol resultant segons els diferents tipus de coneixement present en la mateixa. Normalment, el coneixement el conformen conceptes, atributs, valors, relacions, tasques i regles.
5	- Representar el coneixement adquirit formalment, mitjançant diagrames, hipertext, o altres. També realitzar una representació informal però estructurada d'aquest, utilitzant anècdotes, il·lustracions i explicacions, per exemple.
6	- Utilitzar les representacions contingudes en l'estadi 5 per tal que l'expert modifiqui o expandeixi la informació que contenen. En aquest estadi, es poden utilitzar tècniques basades en matrius i/o ordenació.
7	- Repetir l'anàlisi, la construcció dels models i les sessions d'adquisició de coneixement fins a l'obtenció de la satisfacció de l'expert i l'investigador en relació als objectius de la investigació.
8	- Validar el coneixement expert adquirit amb altres experts i implementar les modificacions pertinents, si fos el cas.

Taula 7: Enumeració dels 8 estadis generals del procés d'adquisició de coneixement expert. Adaptació pròpia.

Font: (González-Conejero, Muñoz-Gómez, and Casanovas 2015)

El segon dels problemes especificats té a veure amb la realització de les investigacions en el context d'un escenari social evolutiu i per tant canviant. Això, en el cas de les estratègies de regulació, genera la necessitat d'articular solucions flexibles amb un component d'adaptació als futurs canvis.

Des del punt de vista del mètode, suposa obtenir i analitzar no només el coneixement expert, sinó també integrar les previsions pel que fa a l'evolució del coneixement expert i els desenvolupaments tecnològics i legislatius que es puguin produir. En aquest sentit, els resultats que es presenten en aquest treball d'investigació, al marge d'estar contextualitzats en un moment concret de la SI, i amb les especificitats dels microcontextos en els quals es generen, tenen vigència en tant que han estat produïts com a estructures flexibles de regulació, amb capacitat de ser implementades segons es produeixi una variació contextual específica que els afecti. Les representacions inicials contingudes en els resultats de la recerca, en la mida que són el producte del coneixement social del dret contemporani, són adaptables, es poden modular i ajustar. No s'obtenen a partir d'una prèvia construcció jurídica, sinó que es generen de forma conjunta (per tots els participants: professionals, investigadors, usuaris finals, entre d'altres) en el marc de processos de recerca coordinats.

En aquest sentit, aquesta investigació sociojurídica, de caràcter empíric i basada en la interacció real que es produeix entre el dret i la societat pretén ser una aportació significativa tant a la sociologia del dret com a les ciències del disseny.

Hi ha una temptació que hem assenyalat molts cops i que hem intentat evitar en aquesta tesi. Consisteix a pensar des de dicotomies preestablertes (com la de dogmàtica jurídica vs. perspectiva sociològica). En realitat no és així, perquè en les societats

contemporànies aquests camps es necessiten mútuament per assolir resultats mínimament acceptables. Com es pot comprovar fàcilment, cadascuna de les nostres investigacions comença per un estudi detallat dels documents jurídics relatius a l'objecte d'estudi. Continuem estudiant quins conflictes hi ha hagut?. Com s'han desenvolupat?. Fins on han arribat?. Què han dit els advocats?. Què han dit els jutges?. Què han dit els juristes?. I per què han dit això i no una altra cosa?. Quin són els seus pressupòsits?. I, finalment, què podem fer per a gestionar, resoldre o si més no millorar la situació?. *Quines actuacions de recerca (tecnològiques i no tecnològiques) podem dur a terme per a canviar els paràmetres actuals del problema?*.

El coneixement jurídic, el dels juristes del dret positiu, és imprescindible per a efectuar qualsevol anàlisi seriosa que condueixi a models implementables en instruments tecnològics. Tant el coneixement computacional, com el jurídic, com el sociològic, són necessaris per a l'elaboració de models integrats que puguin ser discutits, acceptats i aplicats. El diàleg i la col·laboració entre els especialistes, aquí, torna a ser essencial, perquè el coneixement que aporten ha de poder ser representable de forma coherent en els instruments que després farà servir molta gent.

La pregunta, doncs, no és simplement com podem descriure els elements sociològics, econòmics i polítics del context sinó: *com podem descriure un context que permeti entendre les línies d'actuació de tots els actors i, al seu torn, les pressuposicions sobre el context que efectuen.*

Avui en dia podem utilitzar nocions més àmplies, compatibles amb la visió que aquí exposem, com les “d'intel·ligència social”, “sistemes artificials sociocognitius”, o “ecosistemes socials” (Ostrom 1990) per a fer ciència social. Però sense conèixer i utilitzar pròpiament les nocions bàsiques “d'ordenament jurídic” o de “prova” no podríem reconstruir els contextos d'actuació, ni ens seria possible imaginar els escenaris (que després poden ser objecte de simulació) ni els escenaris de risc (per a proposar noves regulacions). En certa manera, hem d'actuar com a juristes competents, o el més competents possible, primer, per a teoritzar després o construir un objecte d'estudi més complex que ens permeti operar amb la tecnologia al nivell que calgui.

La pluralitat metodològica, la interdisciplinarietat i l'enriquiment dels objectes d'estudi són algunes de les característiques d'aquesta investigació que no es pot confondre amb cap eclecticisme. P. Casanovas (Casanovas 1996) fa algun temps ja va reflexionar sobre la dificultat que presenten aquestes qüestions metodològiques relacionades amb l'aproximació al dret des d'aquesta perspectiva empírica i cognitiva:

“Nos hemos ido encontrando de forma sucesiva con que, para hallar una alternativa a la tradicional visión formalista del derecho, no es suficiente con el simple salto a la sociología “jurídica”, no basta con la crítica “cultural” de la tradición jurídica, no basta con una visión más o menos realista de la “experiencia” de los denominados “operadores” jurídicos. Es necesario emprender el estudio de las “operaciones” normalmente practicadas por dichos “operadores” y su conexión con el grado de conocimiento que implican...” (Casanovas 1996).

Creure que el coneixement jurídic sol basta no porta a bones descripcions sociològiques. Però creure la proposició conversa —n’hi ha prou amb representar sociològicament el problema— té el risc d’ignorar els elements normatius i institucionals previs que *també* constitueixen el context social. Creiem que una perspectiva analítica integrada, que respecti cada una de les metodologies i permeti el diàleg entre els especialistes és millor estratègia.

Cadascun dels casos d’ús que integren aquesta tesi doctoral tenen com a punt referencial el procés metodològic aquí exposat. En aquest sentit, la metodologia específica emprada en cadascuna de les recerques es detalla en els seus capítols corresponents.

Bibliografia

Llistat de referències

- Agencia Española de Protección de Datos. 2008. *Informe Jurídico 0133/2008*. http://www.agpd.es/portalwebAGPD/canaldocumentacion/informes_juridicos/cesion_datos/common/pdfs/2008-0133_Comunicacion-de-datos-a-la-Policia-Judicial-sin-mandamiento-judicial.pdf.
- Aguado, Guadalupe. 2009. "Control Por El País de Origen, Neutralidad Tecnológica, Flexibilidad Y Autorregulación: Las Claves de La Nueva Directiva de Servicios de Medios Audiovisuales Sin Fronteras." *Enlaces: Revista Del CES Felipe II*, ISSN 1695-8543, N.º. 10, 2009.
- Aranda, D., J. Sánchez Navarro, and Carlos Tabernero. 2009. *Jóvenes Y Ocio Digital Informe Sobre El Uso de Herramientas Digitales Por Parte de Adolescentes En España*. Barcelona: UOC.
- Artero Muñoz, Juan Pablo, Alfonso Sánchez-Tabernero, and Mónica Herrero Subias. 2010. "Impacte Econòmic de La Digitalització I La Convergència En El Sector Audiovisual a Espanya." *Quaderns Del CAC*, no. 34: 59–65.
- Article 29 Data Protection Working Party. 2012. *Opinion 05/2012 on Cloud Computing*. 05/12/EN WP 196. http://www.cil.cnrs.fr/CIL/IMG/pdf/wp196_en.pdf.
- . 2014. *Opinion 01/2014 on the Application of Necessity and Proportionality Concepts and Data Protection within the Law Enforcement Sector*. 536/14/EN WP 211. http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2014/wp211_en.pdf.
- Aznar, Hugo. 1999. *Ética Y Periodismo: Códigos, Estatutos Y Otros Instrumentos de Autorregulación*. Barcelona: Paidós.
- . 2005. *Comunicación Responsable: Deontología Y Autorregulación de Los Medios*. Barcelona: Ariel. <http://dialnet.unirioja.es/servlet/libro?codigo=13872>.
- Bangemann, M. 1994. *Europe and the Global Information Society. Recommendations to the European Council*. Brussel-les. http://cordis.europa.eu/news/rcn/2730_en.html.
- Barata, J. 2009. "Regulation and Co-Regulation in the 2.0 Public Space." In *Intelligent Multimedia. Managing Creative Works in a Digital World*, edited by Bourcier, D.; Casanovas, P.; Maracke, C. and Dulong de Resnay, M. Florència: European Publishing Academic Press.
- Bell, Daniel. 1976. *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. Reissue edition. New York: Basic Books.
- Berman, Saul J., Steven Abraham, Bill Battino, Louisa Shipnuck, and Andreas Neus. 2007. "New Business Models for the New Media World." *Strategy & Leadership* 35 (4): 23–30. doi:10.1108/10878570710761354.
- Binswanger, M. 2010. "Excellence by Nonsense: The Competition for Publications in Modern Science." In *Opening Science. The Evolving Guide on How the Internet Is Changing Research, Collaboration and Scholarly Publishing*, edited by S. Bartling and S. Friesike, 3–17. Heidelberg, Dordrecht: Springer Open Science.
- Boehm, Franziska. 2012. *Information Sharing and Data Protection in the Area of Freedom, Security and Justice*. Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg. <http://link.springer.com/10.1007/978-3-642-22392-1>.
- Bourcier, Danièle. 2005. "Institutional Pragmatics and Legal Ontology Limits of the Descriptive Approach of Texts." In *Law and the Semantic Web*, edited by V. Richard Benjamins, Pompeu Casanovas, Joost Breuker, and Aldo Gangemi, 158–68. Lecture Notes in Computer Science 3369. Springer Berlin Heidelberg. http://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-540-32253-5_10.

- Buchanan, B.G. 2005. "A (Very) Brief History of Artificial Intelligence." *AI Magazine* 26 (4): 53–60.
- Burch et al., s. 2004. *Se Cayó El Sistema: Enredos de La Sociedad de La Información*. Quito: ALAI.
- Callejo Gallego, Manuel Javier. 2010. "El Crítico Estatuto de La Persona Adolescente En La Observación Empírica de La Comunicación." *Revista de Estudios de Juventud*, no. 88: 11–24.
- Camps, Victoria. 2009. "Virtual Culture and the Public Space." In *Intelligent Multimedia. Managing Creative Works in a Digital World*, edited by Danièle Bourcier, Pompeu Casanovas, Maracke, and M. Dulong de Resnay. Florència: European Publishing Academic Press.
- Cánovas, G., García de Pablo, A. San Atilano, and I. Aboy Ferrer. 2014. *Menores de Edad Y Conectividad Móvil En España: Tablets Y Smartphones*. http://www.diainternetsegura.es/descargas/estudio_movil_smartphones_tablets_v2c.pdf.
- Casanovas, Pompeu. 1996. *Gènesi Del Pensament Jurídic Contemporani*. Enciclopèdia Catalana. Barcelona: Proa.
- Casanovas, Pompeu. 2003. *Internet Y Pluralismo Jurídico: Formas Emergentes de Regulación*. Granada: Comares. <http://www.casadellibro.com/libro-internet-y-pluralismo-juridico-formas-emergentes-de-regulacion/9788484446972/918391>.
- Casanovas, Pompeu. 2010. "Legal Electronic Institutions and ONTOMEDIA: Dialogue, Inventio, and Relational Justice Scenarios." In *AI Approaches to the Complexity of Legal Systems. Complex Systems, the Semantic Web, Ontologies, Argumentation, and Dialogue*, edited by Pompeu Casanovas, Ugo Pagallo, Giovanni Sartor, and Gianmaria Ajani, 184–204. Lecture Notes in Computer Science 6237. Springer Berlin Heidelberg. http://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-642-16524-5_12.
- . 2013. "Agreement and Relational Justice: A Perspective from Philosophy and Sociology of Law." In *Agreement Technologies*, edited by Sascha Ossowski, 17–41. Law, Governance and Technology Series 8. Springer Netherlands. http://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-007-5583-3_2.
- . 2014a. "Tecnología, Inteligencia Artificial Y Web Semántica. Un Mundo Para Todos Y Para Cada Uno." In *Enciclopedia de Teoría Y Filosofía Del Derecho*, edited by J. Fabra and A. Nuñez, 1:815–77. Capítulo 23. Mèxic: Instituto de Investigaciones Jurídicas UNAM.
- . 2014b. "Open Source Intelligence, Open Social Intelligence and Privacy by Design." In *Proceedings of the European Conference on Social Intelligence (ECSI-2014)*, 1283:174–85. Workshop Proceedings. Barcelona: CEUR.
- . 2015. "Semantic Web Regulatory Models: Why Ethics Matter." *Philosophy and Technology*, Special Issue on Information Society and Ethical Enquiries, 28 (1): 33–55.
- Casanovas, Pompeu, Juan Arraiza, Felipe Melero, Jorge González-Conejero, Gila Molcho, and Montse Cuadros. 2014. "Fighting Organized Crime Through Open Source Intelligence: Regulatory Strategies of the CAPER Project." *Frontiers in Artificial Intelligence and Applications*, 189–98. doi:10.3233/978-1-61499-468-8-189.
- Casanovas, Pompeu, Xavier Binefa, Ciro Gracia, Emma Teodoro, Núria Galera, Mercedes Blázquez, Marta Poblet, et al. 2009. "The E-Sentencias Prototype: A Procedural Ontology for Legal Multimedia Applications in the Spanish Civil Courts." In *Proceedings of the 2009 Conference on Law, Ontologies and the Semantic Web: Channelling the Legal Information Flood*, 199–219. Amsterdam, The Netherlands, The Netherlands: IOS Press. <http://dl.acm.org/citation.cfm?id=1563987.1564004>.
- Casanovas, Pompeu, J. Magre, and M.E. Lauroba. 2010. *Llibre Blanc de La Mediació a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada, Justícia i Societat.

- Casanovas, Pompeu, and Marta Poblet. 2007. "Micro-Foundations of Restorative Justice: A General Framework." In *Images of Restorative Justice Theory*, edited by M. Mackay, M. Bošnjak, J. Declerck, C. Pelikan, B. van Stokkom, and M. Wright, 234–58. Frankfurt del Main: Verlag für Polizeiwissenschaft.
- Castells, Manuel. 1996. *Information Age: Economy, Society and Culture. Volume I: The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- . 2000. "Toward a Sociology of the Network Society." *Contemporary Sociology* 29 (5): 693–99. doi:10.2307/2655234.
- Chen, Yi-Fan, and James E. Katz. 2009. "Extending Family to School Life: College Students' Use of the Mobile Phone." *International Journal of Human-Computer Studies* 67 (2): 179–91. doi:http://dx.doi.org/10.1016/j.ijhcs.2008.09.002.
- Clark, C. 1940. *Conditions of Economic Progress*. London: McMillan.
- Colquitt, J. A. 2001. "On the Dimensionality of Organizational Justice: A Construct Validation of a Measure." *The Journal of Applied Psychology* 86 (3): 386–400.
- Comissió Europea. 1999. *COM/99/0687 Final Europe - Una Sociedad de La Información Para Todos - Comunicación Sobre Una Iniciativa de La Comisión Para El Consejo Europeo Extraordinario de Lisboa Los Días 23 Y 24 de Marzo de 2000*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/NOT/?uri=CELEX:51999DC0687>.
- . 2002. *COM/2002/0263 final Comunicación de la Comisión al Consejo, al Parlamento Europeo, al Comité Económico y Social y al Comité de las Regiones - eEurope 2005: Una sociedad de la información para todos - Plan de acción que se presentará con vistas al Consejo Europeo de Sevilla, 21-22 de junio de 2002*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:52002DC0263&rid=1>.
- . 2003. *COM/2003/0066 final Comunicación de la Comisión al Consejo, al Parlamento Europeo, al Comité Económico y Social y al Comité de las Regiones - Informe final eEurope 2002*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:52003DC0066&rid=1>.
- . 2009a. *COM/2009/0432 final Comunicación de la Comisión al Parlamento Europeo, al Consejo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones - Evaluación final del plan de acción eEurope 2005 y del programa plurianual (2003-2006) para el seguimiento del plan de acción eEurope 2005, la difusión de las buenas prácticas y la mejora de la seguridad de las redes y la información (Modinis)*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:52009DC0432&rid=1>.
- . 2009b. *Data Protection and Privacy Ethical Guidelines*. http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/fp7/89827/privacy_en.pdf.
- . 2010. *COM/2010/0609 final Comunicación de la Comisión al Parlamento Europeo, al Consejo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones. Un enfoque global de la protección de los datos personales en la Unión Europea*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:52010DC0609&rid=1>.
- . 2011. *COM/2011/0556 final Informe del Parlamento Europeo, al Consejo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones sobre la aplicación de la Recomendación del Consejo, de 24 de septiembre de 1998, relativa a la protección de los menores y de la dignidad humana y de la Recomendación del Parlamento Europeo y del Consejo, de 20 de diciembre de 2006, relativa a la protección de los menores y de la dignidad humana y al derecho de réplica en relación con la competitividad de la industria europea de servicios audiovisuales y de información en línea. La protección de los menores en el mundo digital*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:52011DC0556&rid=1>.
- . 2012. *SEC/2012/0072 Final Commission Staff Working Paper Impact Assessment*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52012SC0072&qid=1426594141188&from=ES>.

- . 2013. *COM/2013/0231 final LIBRO VERDE Prepararse para la convergencia plena del mundo audiovisual: crecimiento, creación y valores*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:52013DC0231&rid=2>.
- Consell de la Unió Europea. 1998. *98/560/CE: Recomendación del Consejo de 24 de septiembre de 1998 relativa al desarrollo de la competitividad de la industria europea de servicios audiovisuales y de información mediante la promoción de marcos nacionales destinados a lograr un nivel de protección comparable y efectivo de los menores y de la dignidad humana* (*Diario Oficial* n° L 270 de 07/10/1998 p. 0048 - 0055). <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:31998H0560&rid=4>.
- Contini, F., and F. Lanzara. 2013. *The Circulation of Agency in E-Justice: Interoperability and Infrastructures for European Transborder Judicial Proceedings*. LGT Series 13. Dordrecht, Heidelberg: Springer.
- D' Aquin, Mathieu, Enrico Motta, Marta Sabou, Sofia Angeletou, Laurian Gridinoc, Vanessa Lopez, and Davide Guidi. 2008. "Toward a New Generation of Semantic Web Applications." *IEEE Intelligent Systems*.
- Drucker, P.F. 1993. *Post-Capitalist Society*. Nova York: Harper Collins.
- Elliot, John. 1990. *La Investigación-Acción En Educación*. Madrid: Morata.
- Estudillo García, Joel. 2001. "Surgimiento de la Sociedad de la Información." *Biblioteca Universitaria Universidad Autónoma de México* 4 (2): 77–86.
- European Group on Ethics in Science and New Technologies. 2012. *Opinio N° 26 Ethics of Information and Communication Technologies*. http://bookshop.europa.eu/en/ethics-of-information-and-communication-technologies-pbNJAJ12026/downloads/NJ-AJ-12-026-EN-C/NJAJ12026ENC_002.pdf?FileName=NJAJ12026ENC_002.pdf&SKU=NJAJ12026ENC_PDF&CatalogueNumber=NJ-AJ-12-026-EN-C.
- Feigenbaum, E.A. 1992. *A Personal View of Experts Systems: Looking Back and Looking Ahead*. Report n. 92-41 KSL. Stanford: Knowledge System Laboratory.
- Fernández-Barrera, Meritxell, and Pompeu Casanovas. 2012. "From User Needs to Expert Knowledge: Mapping Laymen Queries with Ontologies in the Domain of Consumer Mediation." In *AI Approaches to the Complexity of Legal Systems. Models and Ethical Challenges for Legal Systems, Legal Language and Legal Ontologies, Argumentation and Software Agents*, edited by Monica Palmirani, Ugo Pagallo, Pompeu Casanovas, and Giovanni Sartor, 286–308. Lecture Notes in Computer Science 7639. Springer Berlin Heidelberg. http://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-642-35731-2_20.
- Ferrer, Josep Ramon. 2009. "La Convergència Tecnològica: Un Estat de La Qüestió." *Quaderns Del CAC*, no. 31: 17–24.
- Forsyth, D.E., and B. Buchanan. 1989. "Knowledge Acquisition for Expert Systems: Some Pitfalls and Suggestions." *IEEE Transactions on Systems, Man and Cybernetics* 19 (3): 435–42.
- García Morales, María Jesús. 2003. "Libertad de Expresión Y Control de Contenidos En Internet." In *Internet Y Pluralismo Jurídico: Formas Emergentes de Regulación*, edited by Pompeu Casanovas, 33–70. Granada: Comares. <http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=761354>.
- Gates, Bill. 1995. "The Internet Tidal Wave." Microsoft.
- González-Conejero, Jorge, Juan Muñoz-Gómez, and Pompeu Casanovas. 2015. "Adquisición Y Modelado de Conocimiento Jurídico Mediante Ontologías." In *Derecho Y Sistemas de Datos. El Uso Del XML Jurídico*, edited by M. Mercedes Martínez González, 155–84. Valencia: Tirant Lo Blanch. <http://www.tirant.com/editorial/libro/derecho-y-sistemas-de-datos-francisco-javier-garcia-marco-9788490860106>.
- Greenberg, J. 1993. "Justice in the Workplace: Approaching Fairness in Human Resource Management." In *The Social Side of Fairness: Interpersonal and Informational Classes*

- of *Organizational Justice*, edited by R. Cropanzano. Hillsdale, Nova Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Gutwirth, Serge, Ronald Leenes, and Paul de Hert. 2015. *Reforming European Data Protection Law*. Law Governance and Technology 20. Springer.
- Haddon, Leslie, and Sonia Livingstone. 2012. *EU Kids Online: National Perspectives*. <http://www.eukidsonline.net/>.
- Hayashi, Yujiro. 1969. *Johoka Shakai: Hado No Shakai Kara Sofuto No Shakai E. The Information Society: From Hard to Soft Society*.
- Hendler, Jim. 2009. "Web 3.0 Emerging." *Computer* 42 (1): 111–13. doi:10.1109/MC.2009.30.
- Hendler, Jim, and Tim Berners-Lee. 2010. "From the Semantic Web to Social Machines: A Research Challenge for AI on the World Wide Web." *Artificial Intelligence*, Special Review Issue, 174 (2): 156–61. doi:10.1016/j.artint.2009.11.010.
- Hendler, Jim, and J. Golbeck. 2008. "Metcalf's Law, Web 2.0 and the Semantic Web." *Web Semantics: Science, Services and Agents on the World Wide Web* 6 (1): 14–20.
- Hooghe, Liesbet, and Gary Marks. 2002. *Types of Multi-Level Governance*. SSRN Scholarly Paper ID 302786. Rochester, NY: Social Science Research Network. <http://papers.ssrn.com/abstract=302786>.
- Howe, Jeff. 2006. "Crowdsourcing: A Definition." *Crowdsourcing: Tracking the Rise of the Amateur*.
- INE. 2014. *Encuesta Sobre Equipamiento Y Uso de Tecnologías de Información Y Comunicación En Los Hogares*.
- ITU. 2014. *The World in 2014: ICT Facts and Figures*. <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/facts/default.aspx>.
- Kaare, B., P.B. Brandtzaeg, J. Heim, and T. Endestad. 2007. "In the Borderland between Family Orientation and Peer Culture: The Use of Communication Technologies among Norwegian Teens." *New Media & Society* 9 (4): 603–24.
- Karvaliks, L.Z. 2007. *Az Iskola Az Információs Társadalomban. [L'Escola En La Societat de La Informació]*. Budapest: Gondolat – Új Mandátum,.
- . 2008. "Information Society- What Is It Exactly? (The Meaning, History and Conceptual Framework of an Expression)." In *Information Society. From Theory to Political Practice.*, 29–46. Budapest: Új Mandátum. http://www.ittk.hu/netis/doc/ISCB_eng/02_ZKL_final.pdf.
- Krüger, K. 2006. "El Concepto de 'Sociedad Del Conocimiento'." *Revista Bibliográfica de Geografía Y Ciencias Sociales*, Serie Documental de Geo Crítica, XI (683).
- Labayle, H. 1997. "Un Espace de Liberté, de Sécurité et de Justice." *Revue Trimestrielle de Droit Européen*. 33 (4): 832.
- Lessig, Lawrence. 2006. *Code: Version 2.0*. 2nd ed. New York: Basic Books.
- Lievens, Eva. 2011. "Risk-reducing Regulatory Strategies for Protecting Minors in Social Networks." *Info* 13 (6): 43–54. doi:10.1108/14636691111174252.
- Livingstone, Sonia, Leslie Haddon, Anke Görzig, and Kjartan Ólafsson. 2011. *Risks and Safety on the Internet: The Perspective of European Children: Full Findings and Policy Implications from the EU Kids Online Survey of 9-16 Year Olds and Their Parents in 25 Countries*. Monograph. <http://www.eukidsonline.net/>.
- Livingstone, Sonia, Leslie Haddon, J. Vincent, G. Mascheroni, and K. Ólafsson. 2014. *Net Children Go Mobile: The UK Report: A Comparative Report with Findings from the UK 2010 Survey by EU Kids Online*.
- Livingstone, Sonia, Lucyna Kirwil, Cristina Ponte, and Elisabeth Staksrud. 2013. "In Their Own Words: What Bothers Children Online? With the EU Kids Online Network." Monograph. February. <http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnl...>
- Macaulay, S. 1977. "Elegant Models, Empirical Pictures, and the Complexities of Contract." *Law & Society Review*, no. 11: 507–28.

- Macneil. 1974. "The Many Futures of Contract." *Southern California Law Review* 47 (691).
- Majó, Joan. 2009. "Tendències de Futur En L'audiovisual." *Quaderns Del CAC*, no. 31: 25–30.
- Martin, W.J. 1997. *The Global Information Society*. Londres: Rutledge.
- Mascheroni, Giovanna, and Kjartan Ólafsson. 2014. *Net Children Go Mobile. Risks and Opportunities*.
http://eprints.lse.ac.uk/56986/1/_lse.ac.uk_storage_LIBRARY_Secondary_libfile_shared_repository_Content_Net%20Children%20Go%20Mobile%20Project_Reports_Net%20children%20go%20mobile%20risks%20and%20opportunities%20%282nd%20ed.%29.pdf.
- Mashlup, F. 1971. *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. Nova Jersey: Princeton University.
- Masuda, Yoneji. 1968. *Joho Shakai Nyumon. Introduction to an Information Society*.
 ———. 1980. *The Information Society as Post-Industrial Society*. Bethesda, Maryland: World Future Society.
- Mifsud Bonnici, J.P., and C.N.J. de Vey Mestdagh. 2005. "Right Vision, Wrong Expectations: The European Union and Self-Regulation of Harmful Internet Content." *Information and Communications Technology Law*, Special Issue: Rights, Identity and Regulation in Cyberspace, 14 (2). doi:10.1080/13600830500042665.
- Naisbitt, John. 1984. *Megatrends: Ten New Directions Transforming Our Lives*. Nova York: Warner Books.
- Negroponte, Nicholas. 1995. *Being Digital*. Londres: Hodder and Stoughton.
- Nguyen, Hanh Thi. 2012. "Institutional Pragmatics." In *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. Blackwell Publishing Ltd.
<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781405198431.wbeal0544/abstract>.
- Oksman, V., and P. Rautiainen. 2003. "Perhaps It Is a Body Part: How the Mobile Phone Became an Organic Part of the Everyday Pf Finnish Children and Teenagers." In *Machines That Become Us: The Social Context of Personal Communication Technology*, edited by A.J.E. Katz, 161–70. Transaction Publishers.
- Ostrom, E. 1990. *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Actions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ostrom, Elinor, Joanna Burger, Christopher B. Field, Richard B. Norgaard, and David Policansky. 1999. "Revisiting the Commons: Local Lessons, Global Challenges." *Science* 284 (5412): 278–82. doi:10.1126/science.284.5412.278.
- Parlament Europeu i Consell de la Unió Europea. 2006. *2006/952/CE Recomendación Del Parlamento Europeo Y Del Consejo de 20 de Diciembre de 2006 Relativa a La Protección de Los Menores Y de La Dignidad Humana Y Al Derecho de Réplica En Relación Con La Competitividad de La Industria Europea de Servicios Audiovisuales Y de Información En Línea (DOUE L 378/72 27.12.2006)*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006H0952&from=ES>.
- Pintèr, R. 2008. "Towards Getting to Know Information Society." In *Information Society. From Theory to Political Practice.*, edited by R. Pintèr, 11–28. Budapest: Új Mandátum.
http://www.ittk.hu/netis/doc/ISCB_eng/02_ZKL_final.pdf.
- Plowman, Lydia, and Joanna McPake. 2013. "Seven Myths about Young Children and Technology." *Childhood Education* 89 (1): 27–33.
- Plowman, Lydia, Joanna McPake, and Christine Stephen. 2010. "The Technologisation of Childhood? Young Children and Technology in the Home." *Children & Society* 24 (1): 63–74. doi:10.1111/j.1099-0860.2008.00180.x.
- Poblet, Marta, ed. 2011a. "Mobile Technologies for Conflict Management." *The Journal of Universal Computer Science* 17 (3): 498–512.
- . , ed. 2011b. *Mobile Technologies for Conflict Management*. Dordrecht: Springer Netherlands. <http://link.springer.com/10.1007/978-94-007-1384-0>.

- Poblet, Marta, and Pompeu Casanovas. 2008. "Concepts and Fields of Relational Justice." In *Computable Models of the Law*, edited by Giovanni Sartor, Nùria Casellas, and Rossella Rubino, 323–39. Lecture Notes in Computer Science 4884. Springer Berlin Heidelberg. http://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-540-85569-9_21.
- Poblet, Marta, Esteban García-Cuesta, and Pompeu Casanovas. 2013. "Crowdsourcing Tools for Disaster Management: A Review of Platforms and Methods." In , 261–74. Belo Horizonte, Brazil.
- Porat, M., and M. Rubin. 1977. *The Information Economy: Development and Measurement*. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office.
- Pound, Roscoe. 1921. "The Spirit of the Common Law." *College of Law, Faculty Publications*, August. <http://digitalcommons.unl.edu/lawfacpub/1>.
- Prensky, M. 2001. "Digital Natives, Digital Immigrants." *On the Horizon* 9 (5): 1–6.
- Rheingold, H. 2002. *Smart Mobs. The next Social Revolution*. Cambridge: Perseus Publishing.
- Roca Sales, Meritxell, Daniel Aranda Juárez, and Jordi Sánchez Navarro. 2012. "Convergència mediàtica i joves. Usos, espais i estratègies de mediació familiar en el consum audiovisual dels adolescents catalans." *IN3 Working Paper Series* 0 (0). <http://journals.uoc.edu/index.php/in3-working-paper-series/article/view/n12-roca>.
- Rubio, A. 2010. "Jóvenes En Red, Generación Digital Y Cambio Social." In *XXVIII Jornades de Polítiques Locals de Joventut*. Barcelona.
- Sádaba, C., and Bringué Sala. 2010. *Niños Y Adolescentes Españoles Ante Las Pantallas: Rasgos Configuradores de Una Generación Interactiva*. 15. CEE Participación Educativa. Navarra.
- Sartor, Giovanni. 2007. *Legal Validity: An Inferential Analysis*. SSRN Scholarly Paper ID 1024106. Rochester, NY: Social Science Research Network. <http://papers.ssrn.com/abstract=1024106>.
- Schement, J.C., and T. Curtis. 1997. *Tendencias and Tensions of the Information Age*. New Brunswick, Londres.: Transaction Publishers.
- Schlichter, B.R., and L. Danylchenko. 2014. "Measuring ICT Usage Quality for Information Society Building." *Government Information Quarterly*, no. 31: 170–84.
- Simon, Herbert Alexander. 2006. *Las Ciencias de Lo Artificial*. Edited by Pablo Noriega. La Razón Áurea. Granada: Comares.
- Somerville, Ian, T. Rodden, P. Sawyer, R. Bentley, and M. Twidale. 1993. "Integrating Ethnography into the Requirements Engineering Process." *Requirements Engineering, Proceedings of IEEE International Symposium*, , 165–73.
- Strasburger, Victor C., Barbara J. Wilson, and Amy B. Jordan. 2014. *Children, Adolescents, and the Media*. 3a Edició. SAGE Publications, Inc.
- Tabernerero, Carlos, J. Sánchez Navarro, D. Aranda, and Imma Tubella. 2009. "Transformación de Prácticas Comunicativas En Contextos de Multiplicación de Pantallas." *Tripodos Extra*.
- Tabernerero, Carlos, J. Sánchez Navarro, and Imma Tubella. 2008. "The Young and the Internet: Revolution at Home. When the Household Becomes the Foundation of Socio-Cultural Change." *Observatorio OBS Journal* 6. <http://obs.obercom.pt/index.php/obs/article/view/229/195>.
- Tapscott, Don. 1997. *The Digital Economy: Promise and Peril In The Age of Networked Intelligence*. 1 edition. New York: McGraw-Hill.
- Teodoro, Emma, Nùria Galera, and Pompeu Casanovas. 2010. "Self-Regulation and Policy in the Spanish Audiovisual Sector: The Catalan Code of Best Practices." In , 169–74. California (USA).
- Teodoro, Emma, Nùria Galera, and Jorge González-Conejero. 2010. "A Catalan Code of Best Practices for the Audiovisual Sector." In *Intelligent Multimedia. Managing Creative Works in a Digital World*, edited by Bourcier, D.; Casanovas, P.; Maracke, C. and Dulong de Resnay, M., 261–76. European Publishing Academic Press.

- Timmermans, J., V. Ikonen, B.C. Stahl, and E. Bozdog. 2010. "The Ethics of Cloud Computing: A Conceptual Review." In *2010 IEEE Second International Conference on Cloud Computing Technology and Science (CloudCom)*, 614–20. doi:10.1109/CloudCom.2010.59.
- Toffler, Alvin. 1980. *The Third Wave*. Morrow, Nova York: Book Club.
- Touraine, Alain. 1970. "La Société Post-Industrielle." *Population* 25 (3): 684–85.
- Triadú, J. 2010. *El Sector Audiovisual: Reptes de La Nova Regulació*. http://www.cambracn.org/c/document_library/get_file?folderId=544380&name=DLE-83878.pdf.
- Webster, Frank. 1995. *Theories of the Information Society*. London [etc.]: Routledge.
- . 2006. *Theories of the Information Society*. 3rd ed. Nova York: Routledge.
- Willcocks, Leslie, and Margetts. 1994. "Risk Assessment and Information Systems." *European Journal of Information Systems* 3 (4): 127–127.
- Wright, David, and Paul de Hert, eds. 2012. *Privacy Impact Assessment*. Dordrecht: Springer Netherlands. <http://link.springer.com/10.1007/978-94-007-2543-0>.
- WSIS. 2003. *World Summit on the Information Society: Declaration of Principles*. WSIS.
- Zambrano Gómez, Esperanza. 2007. "La Regulación de Los Ficheros Policiales En España Y Su Tratamiento En La Convención de Prüm: La Perspectiva de Las Autoridades Nacionales de Protección de Datos." *Revista de Derecho Constitucional Europeo*, no. 7: 167–80.

Llistat referències a texts legals i lleis

- Agencia Española de Protección de Datos, *Informe Jurídico 0133/2008*, 2008, http://www.agpd.es/portalwebAGPD/canaldocumentacion/informes_juridicos/cesion_datos/common/pdfs/2008-0133_Comunicacion-de-datos-a-la-Policia-Judicial-sin-mandamiento-judicial.pdf.
- Agencia Española de Protección de Datos, *Guía Para Una Evaluación de Impacto En La Protección de Datos Personales*, 2014, http://www.agpd.es/portalwebAGPD/canaldocumentacion/publicaciones/common/Guías/Guía_EIPD.pdf.
- Article 29 Data Protection Working Party, *Opinion 05/2012 on Cloud Computing. 05/12/EN WP 196.*, 2012, http://www.cil.cnrs.fr/CIL/IMG/pdf/wp196_en.pdf.
- Article 29 Data Protection Working Party, *Opinion 01/2014 on the Application of Necessity and Proportionality Concepts and Data Protection within the Law Enforcement Sector. 536/14/EN WP 211*, 2014, http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2014/wp211_en.pdf.
- BOE, Ley Orgánica 15/1999, de 13 de Diciembre, de Protección de Datos de Carácter Personal. BOE Núm. 298, de 14 de Diciembre de 1999, Páginas 43088 a 43099, 1999, http://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-1999-23750.
- BOE, Ley 10/2005, de 14 de Junio, de Medidas Urgentes Para El Impulso de La Televisión Digital Terrestre, de Liberalización de La Televisión Por Cable Y de Fomento Del Pluralismo. («BOE» Núm. 142, de 15 de Junio de 2005.), n.d., <http://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2005-10069>.
- BOE, Ley 17/2006, de 5 de Junio, de La Radio Y La Televisión de Titularidad Estatal. («BOE» Núm. 134, de 06/06/2006.), n.d., <http://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2006-9958>.
- BOE, Ley 55/2007, de 28 de Diciembre, Del Cine. (BOE 312, de 29 de Diciembre de 2007), n.d., <http://www.boe.es/boe/dias/2007/12/29/pdfs/A53686-53701.pdf>.
- BOE, Ley 7/2010, de 31 de Marzo, General de La Comunicación Audiovisual. (BOE Núm. 79, de 01/04/2010.), n.d., <http://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2010-5292>.
- BOE, Ley 8/2009, de 28 de Agosto, de Financiación de La Corporación de Radio Y Televisión Española. (BOE 2010, de 31 de Agosto de 2009), n.d., <http://www.boe.es/boe/dias/2009/08/31/pdfs/BOE-A-2009-13988.pdf>.
- BOE, Real Decreto-Ley 11/2009, de 13 de Agosto, Por El Que Se Regula, Para Las Concesiones de Ámbito Estatal, La Prestación Del Servicio de Televisión Digital Terrestre de Pago Mediante Acceso Condicional. (BOE 197, de 15 de Agosto de 2009), n.d., <http://www.boe.es/boe/dias/2009/08/15/pdfs/BOE-A-2009-13497.pdf>.
- Col·legi de Periodistes de Catalunya., *Codi Deontològic Del Col·legi de Periodistes de Catalunya.*, 1992, <http://www.periodistes.org/ca/home/periodisme/codi-deontologic.html>.
- Comisión Europea, COM/2007/0833 final, Comunicación de la Comisión al Parlamento Europeo, al Consejo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones - Un planteamiento europeo de la alfabetización mediática en el entorno digital., text/html; charset=UTF-8, (2007), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:52007DC0833&from=ES>.
- Comissao Nacional de Protecçao de Dados, *Deliberação Nº 61/ 2004 Princípios Sobre O Tratamento de Dados Por Videovigilância* (Lisboa, 2004), <http://www.cnpd.pt/bin/orientacoes/DEL61-2004-VIDEOVIGILANCIA.pdf>.
- Comissió Europea, COM/99/0687 Final Europe - Una Sociedad de La Información Para Todos - Comunicación Sobre Una Iniciativa de La Comisión Para El Consejo Europeo Extraordinario de Lisboa Los Días 23 Y 24 de Marzo de 2000, 1999, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/NOT/?uri=CELEX:51999DC0687>.

- Comissió Europea, COM/2001/0140 final Comunicación de la Comisión al Consejo y al Parlamento Europeo - eEurope 2002: Impacto y prioridades Comunicación al Consejo Europeo de primavera de Estocolmo del 23 y 24 de marzo de 2001, 2001, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:52001DC0140&rid=1>.
- Comissió Europea, COM/2002/0263 final Comunicación de la Comisión al Consejo, al Parlamento Europeo, al Comité Económico y Social y al Comité de las Regiones - eEurope 2005: Una sociedad de la información para todos - Plan de acción que se presentará con vistas al Consejo Europeo de Sevilla, 21-22 de junio de 2002, 2002, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:52002DC0263&rid=1>.
- Comissió Europea, Directiva 2002/21/CE del Parlamento Europeo y del Consejo, de 7 de marzo de 2002, relativa a un marco regulador común de las redes y los servicios de comunicaciones electrónicas (Directiva marco). Diario Oficial n° L 108 de 24/04/2002 p. 0033 - 0050., 2002, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:32002L0021&rid=4>.
- Comissió Europea, COM/2003/0066 final Comunicación de la Comisión al Consejo, al Parlamento Europeo, al Comité Económico y Social y al Comité de las Regiones - Informe final eEurope 2002, 2003, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:52003DC0066&rid=1>.
- Comissió Europea, The Future of the Internet: A Compendium of European Projects on ICT Research Supported by the EU 7th Framework Programme for RTD, 2008, ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/fp7/ict/docs/ch1-g848-280-future-internet_en.pdf.
- Comissió Europea, COM/2009/0432 final Comunicación de la Comisión al Parlamento Europeo, al Consejo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones - Evaluación final del plan de acción eEurope 2005 y del programa plurianual (2003-2006) para el seguimiento del plan de acción eEurope 2005, la difusión de las buenas prácticas y la mejora de la seguridad de las redes y la información (Modinis), 2009, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:52009DC0432&rid=1>.
- Comissió Europea, *Data Protection and Privacy Ethical Guidelines*, 2009, http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/fp7/89827/privacy_en.pdf.
- Comissió Europea, COM/2010/0609 final Comunicación de la Comisión al Parlamento Europeo, al Consejo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones. Un enfoque global de la protección de los datos personales en la Unión Europea, 2010, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:52010DC0609&rid=1>.
- Comissió Europea, COM/2011/0556 final Informe del Parlamento Europeo, al Consejo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones sobre la aplicación de la Recomendación del Consejo, de 24 de septiembre de 1998, relativa a la protección de los menores y de la dignidad humana y de la Recomendación del Parlamento Europeo y del Consejo, de 20 de diciembre de 2006, relativa a la protección de los menores y de la dignidad humana y al derecho de réplica en relación con la competitividad de la industria europea de servicios audiovisuales y de información en línea. La protección de los menores en el mundo digital., 2011, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:52011DC0556&rid=1>.
- Comissió Europea, *SEC/2012/0072 Final Commission Staff Working Paper Impact Assessment*, text/html; charset=UTF-8, (2012), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52012SC0072&qid=1426594141188&from=ES>.
- Comissió Europea, COM/2013/0231 final LIBRO VERDE Prepararse para la convergencia plena del mundo audiovisual: crecimiento, creación y valores, 2013, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:52013DC0231&rid=2>.
- Comissió Europea, *Digital Agenda for Europe*, n.d., <https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/digital-single-market-analysis-and-data>.

- Comissió Europea, *Glosari de Termes Jurídics*, n.d., http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/community_legal_instruments_es.htm.
- Comissió Europea DG Information Society and Media., *Steps towards a Truly Internal Market for E-Communications. In the Run-up to 2020*. (Rotterdam, 2011), http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/cf/dae/document.cfm?doc_id=2648.
- Consejo Audiovisual de Navarra, *Código de Corregulación Para La Calidad de Los Contenidos Audiovisuales*, 2010, <http://www.consejoaudiovisualdenavarra.es/>.
- Consell de la Unió Europea, 98/560/CE: Recomendación del Consejo de 24 de septiembre de 1998 relativa al desarrollo de la competitividad de la industria europea de servicios audiovisuales y de información mediante la promoción de marcos nacionales destinados a lograr un nivel de protección comparable y efectivo de los menores y de la dignidad humana (Diario Oficial n° L 270 de 07/10/1998 p. 0048 - 0055), 1998, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:31998H0560&rid=4>.
- Consell de la Unió Europea, Decisió Marc 2008/977/JAI Del Consell, de 27 de Novembre de 2008, Relativa a La Protecció de Dades de Caràcter Personal Tractats En El Marc de La Cooperació Policial I Judicial En Matèria Penal (DOUE L 350/60 30.12.2008), 2008, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:350:0060:0071:es:PDF>.
- Consell de la Unió Europea, 2009/371/JAI Decisió Del Consejo de 6 de Abril de 2009 Por La Que Se Crea La Oficina Europea de Policía (Europol). (DOUE L 121/37 15.5.2009), 2009, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:32009D0371&from=ES>.
- Consell de la Unió Europea, 2009/426/JAI Decisió Del Consejo de 16 de Diciembre de 2008 Por La Que Se Refuerza Eurojust Y Se Modifica La Decisió 2002/187/JAI Por La Que Se Crea Eurojust Para Reforzar La Lucha Contra Las Formas Graves de Delincuencia (DOUE L 138/14 04.06. 2009), 2009, <http://eurojust.europa.eu/doclibrary/Eurojust-framework/ejdecision/New%20Eurojust%20Decision%20%28Council%20Decision%202009-426-JHA%29/Eurojust-Council-Decision-2009-426-JHA-ES.pdf>.
- Consell de l'Unió Europea, Directiva 89/552/CEE Del Consejo, de 3 de Octubre de 1989, Sobre La Coordinación de Determinadas Disposiciones Legales, Reglamentarias Y Administrativas de Los Estados Miembros Relativas Al Ejercicio de Actividades de Radiodifusión Televisiva. (DOUE L 298 de 17/10/1989), 1989, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31989L0552:ES:HTML>.
- Consell d'Europa, *Conveni Europeu de Drets Humans* (Roma, 1950), http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CAT.pdf.
- Consell d'Europa, Recomanació R (87) Del Comité de Ministres Del Consell d'Europa Adreçada a Regular La Utilizació de Dades de Caràcter Personal En L'àmbit Policial., 1987, <http://polis.osce.org/library/f/2670/471/CoE-FRA-RPT-2670-EN-471>.
- Consell d'Europa, *Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2012-2015)*, 2012, <http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/CDcj/StrategyCME.pdf>.
- Consell d'Europa, *Internet Governance I – Council of Europe Strategy 2012-2015*, 2012, <http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/cybercrime/Documents/Internet%20Governance%20Strategy/Internet%20Governance%20Strategy%202012%20-%202015.pdf>.
- Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals, *Llibre D'estil Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals*, n.d., <http://www.ccma.cat/llibredestil/>.
- DOGC, *LLEI 14/2010, Del 27 de Maig, Dels Drets I Les Oportunitats En La Infància I L'adolescència.* (DOGC 5641), 2010, http://portaljuridic.gencat.cat/ca/pjur_ocults/pjur_resultats_fitxa/?documentId=553898&action=fitxa.
- DOGC, *Llei 11/2007, d'11 D'octubre, de La Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals.* (DOGC 4990), n.d.,

- http://www20.gencat.cat/docs/CulturaDepartament/Public/Normativa/arxius/Llei%2011_2007,%20d%2011%20d%20octubre%20%20de%20la%20CCMA.pdf.
- DOGC, Llei 2/2000, de 4 de Maig, Del Consell de l'Audiovisual de Catalunya (DOGC 3133), n.d., <http://www.parlament.cat/activitat/catalogue/TL1.pdf>.
- DOGC, *Llei 20/2010, de 7 de Juliol, Del Cinema.* (DOGC 5672), n.d., http://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/legislacio/recull_de_normativa/mitjans_de_comunicacio_i_industries_culturals/arxius/mc_llei20_2010.pdf.
- DOGC, Llei 22/2005, de 29 de Desembre, de La Comunicació Audiovisual de Catalunya. (DOGC 4543), n.d., <http://portaldogc.gencat.cat/utillsEADOP/PDF/4543/531253.pdf>.
- EU Network of Independent Experts on Fundamental Rights, Comments to CFR's Provisions Elaborated by the EU Network of Independent Experts on Fundamental Rights. Commentary of the Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2006, http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/files/networkcommentaryfinal_en.pdf.
- Parlament Europeu i Consell de la Unió Europea, 95/46/CE Del Parlament Europeu I Del Consell, de 24 D'octubre de 1995, Relativa a La Protecció de Les Persones Físiques Pel Que Fa Al Tractament de Dades Personals I a La Lliure Circulació D'aquestes Dades. (DOUE L 281 23.11.1995), 1995, <http://www.apd.cat/media/676.pdf>.
- Parlament Europeu i Consell de la Unió Europea, 2006/952/CE Recomendación Del Parlamento Europeo Y Del Consejo de 20 de Diciembre de 2006 Relativa a La Protección de Los Menores Y de La Dignidad Humana Y Al Derecho de Réplica En Relación Con La Competitividad de La Industria Europea de Servicios Audiovisuales Y de Información En Línea (DOUE L 378/72 27.12.2006), 2006, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006H0952&from=ES>.
- Parlament Europeu i Consell de la Unió Europea, Decisión N° 1982/2006/CE Del Parlamento Europeo Y Del Consejo de 18 de Diciembre de 2006 Relativa Al Séptimo Programa Marco de La Comunidad Europea Para Acciones de Investigación, Desarrollo Tecnológico Y Demostración (2007 a 2013) (L 412/1 30.12.2006), 2006, http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:fea6bf93-6db4-473b-b40c-acf92978d6e1.0006.03/DOC_1&format=HTML&lang=ES&parentUrn=CELEX:32006D1982.
- Parlament Europeu i Consell de la Unió Europea, COM/2012/11 Final Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the Protection of Individuals with Regard to the Processing of Personal Data and on the Free Movement of Such Data (General Data Protection Regulation), 2011, http://www.europarl.europa.eu/registre/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2012/0011/COM_COM%282012%290011_EN.pdf.
- Parlament Europeu i Consell de la Unió Europea, COM/2012/010 final Propuesta de Directiva del Parlamento Europeo y del Consejo relativa a la protección de las personas físicas en lo que respecta al tratamiento de datos personales por parte de las autoridades competentes para fines de prevención, investigación, detección o enjuiciamiento de infracciones penales o de ejecución de sanciones penales, y la libre circulación de dichos datos, 2012, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:52012PC0010&from=EN>.
- Parlament Europeu i Consell de l'Unió Europea, Directiva 2007/65/CE Del Parlamento Europeo Y Del Consejo de 11 de Diciembre de 2007 Por La Que Se Modifica La Directiva 89/552/CEE Del Consejo Sobre La Coordinación de Determinadas Disposiciones Legales, Reglamentarias Y Administrativas de Los Estados Miembros Relativas Al Ejercicio de Actividades de Radiodifusión Televisiva. (DOUE L 332/27 18.12.2007), 2007, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:332:0027:0045:ES:PDF>.
- Parlament Europeu i Consell de l'Unió Europea, Directiva 2010/13/UE Del Parlamento Y Del Consejo de 10 de Marzo de 2010 Sobre La Coordinación de Determinadas Disposiciones Legales, Reglamentarias Y Administrativas de Los Estados Miembros

- Relativas a La Prestación de Servicios de Comunicación Audiovisual (Directiva de Servicios de Comunicación Audiovisual) (DOUE L 95/1 15.4.2010), n.d., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010L0013&from=ES>.
- Unió Europea, *Carta de Derechos Fundamentales de La Unión Europea*. (2000/C 364/01), 2000, http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_es.pdf.
- Unió Europea, Tratado de Lisboa. Por El Que Se Modifican El Tratado de La Unión Europea Y El Tratado Constitutivo de La Comunidad Europea (2007/C 306/01), 2007, http://www.boe.es/legislacion/enlaces/documentos/ue/Trat_lisboa.pdf.
- Codi d'Autoregulació Sobre Continguts Televisius I Infancia*, 2004, n.d., http://www.rpd.es/documentos/Codigo_y_criterios_calificacion.pdf.

Webgrafia

- “Asociación de Camarógrafos de Televisión Y Video.” *ACTV*. Accessed March 17, 2015. <http://www.actv.info>.
- “Asociación de Internautas.” *Blog*. Accessed March 17, 2015. <http://www.internautas.org/>.
- “Asociación de Usuarios de Internet.” *Blog*. Accessed March 17, 2015. <http://aui.es>.
- “Asociación Para La Investigación En Medios de Comunicación.” Accessed March 17, 2015. <http://www.aimc.es>.
- “Autocontrol.” Accessed March 18, 2015. <http://www.autocontrol.es/>.
- “Comissió Europea: Adreces Web D’organismes Reguladors de L’audiovisual Arreu Del Món.” *Blog*. Accessed March 17, 2015. http://ec.europa.eu/archives/information_society/avpolicy/info_centre/links/index_en.htm#intl.
- “Consell Audiovisual Catalunya.” Accessed March 17, 2015. <http://www.cac.cat>.
- “Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals - TV3 I Catalunya Ràdio.” *Http://www.ccma.cat*. Accessed March 17, 2015. <http://www.ccma.cat>.
- “European Audiovisual Observatory.” *European Audiovisual Observatory*. Accessed March 17, 2015. <http://www.obs.coe.int/>.
- “European Broadcasting Union.” *European Broadcasting Union*. Accessed March 17, 2015. <http://www3.ebu.ch/home>.
- “Federación de Asociaciones de Productores Audiovisuales Españoles.” *Federación de Asociaciones de Productores Audiovisuales Españoles*. Accessed March 17, 2015. <http://www.fapae.es/>.
- “GAC - Guionistes Associats de Catalunya.” *GAC - Guionistes Associats de Catalunya*. Accessed March 17, 2015. <http://www.guionistes.cat/>.
- “Illinois Institute of Technology. Center for the Study of Ethics in the Professions.” *Illinois Institute of Technology. Center for the Study of Ethics in the Professions*. Accessed March 17, 2015. <http://ethics.iit.edu/>.
- “Institut Del Cinema Català.” *Institut Del Cinema Català*. Accessed March 17, 2015. <http://www.catalanfilmsdb.cat/ca/>.
- “Instituto de La Cinematografía Y Las Artes Visuales.” *Instituto de La Cinematografía Y Las Artes Visuales*. Accessed March 17, 2015. <http://www.mecd.gob.es/cultura-mecd/areas-cultura/cine.html>.
- Introarte S. L. “Academia de Las Artes Y Las Ciencias Cinematográficas de España.” Accessed March 17, 2015. <http://www.academiadecine.com/home/index.php>.
- “PAC | Web Dels Productors Audiovisuals de Catalunya.” Accessed March 17, 2015. <http://pac.cat/>.
- “Societat Catalana de Comunicació.” Accessed March 17, 2015. <http://blogs.iec.cat/scc/?siteNodeId=460&languageId=1&contentId=-1>.
- “Telespectadors Associats de Catalunya.” Accessed March 17, 2015. <http://taonline.net/>.

Bibliografía adicional

- Akdeniz, Yaman. *To Block or Not to Block: European Approaches to Content Regulation, and Implications for Freedom of Expression*. SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network, May 1, 2010. <http://papers.ssrn.com/abstract=1906712>.
- Ali, S., P. Green, and M. Parent. "The Role of a Culture of Compliance in Information Technology Governance." *CEUR Workshop Proceedings* 459, no. Paper 8 (2009): 1–14.
- Ardévol, E. "Cultura Digital Y Prácticas Creativas; Tientos Etnográficos Entorno a La Cultura Libre." *IN3 Working Paper Series*, 2013.
- Ardévol, Elisenda, Luis Pérez Tolón, Granada (Spain Province), and Excma. Diputación Provincial. *Imagen y cultura: perspectivas del cine etnográfico*. Granada: Diputación Provincial de Granada, 1995.
- Barbosa, A., B o' Neill, C. Ponte, J.A. Simoes, and T. Jereissati. "Comparing Brazilian and European Results." In *Risks and Safety on the Internet: Comparing Brazilian and European Children*. EU Kids Online. London: LSE, n.d.
- Basart, J.M., M. Farrús, and M. Serra. "New Ethical Challenges for Today Engineering and Technology." *Telematics and Informatics* 32 (2014): 409–15. doi:10.1016/j.tele.2014.05.008.
- Cerrillo i Martínez, A. "Privacitat I Xarxes Socials." *Revista d'Internet, Dret I Política* 9 (2009).
- Geyer, F. "Taking Stock: Databases and Systems of Information Exchange in the Area of Freedom, Security and Justice." *CEPS Research Paper* 9 (2008).
- González Fuster, Gloria. *The Emergence of Personal Data Protection as a Fundamental Right of the EU*. Vol. 16. Law, Governance and Technology Series. Cham: Springer International Publishing, 2014. <http://link.springer.com/10.1007/978-3-319-05023-2>.
- Gutwirth, s., Y. Poullet, and Paul De Hert, eds. *Data Protection in a Profiled World*. Dordrecht: Springer, 2010.
- Hutin, P.J. "Data Protection in the European Union." *Privacy & Informatie* 2 (n.d.): 62–65.
- Jin, Chang-Hyun. "The Effects of Individual Innovativeness on Users' Adoption of Internet Content Filtering Software and Attitudes toward Children's Internet Use." *Computers in Human Behavior* 29, no. 5 (September 2013): 1904–16. doi:10.1016/j.chb.2013.03.009.
- Larsson, Stefan. "Sociology of Law in a Digital Society - A Tweet from Global Bukowina." *Societas/Communitas* 15, no. 1 (2013): 281–95.
- Leenes, Ronald E. *Framing Techno-Regulation: An Exploration of State and Non-State Regulation by Technology*. SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network, October 10, 2011. <http://papers.ssrn.com/abstract=2182439>.
- Lenta, M.M., and J. Di Iorio. "La Construcción de Una Perspectiva Ética-Relacional En Las Investigaciones Del Campo de La Infancia Y La Adolescencia." In *Libro de Ponencia Del V Congreso Mundial Por Los Derechos de La Infancia Y La Adolescencia*. San Juan, Argentina: SNAF, 2013.
- Lievens, Eva. "Protecting Children in the New Media Environment: Rising to the Regulatory Challenge?" *Telematics and Informatics* 24, no. 4 (November 2007): 315–30. doi:10.1016/j.tele.2007.01.005.
- Livingstone, S. "Challenges of Comparative Research: Cross-National and Transnational Approaches to the Globalising Media Landscape." In *Handbook of Comparative Communication Research*, edited by F. Essler and T. Hanitzsch, 415–29. Nova York: Routledge, 2012.
- Livingstone, S., and V. Hasebrink. "Designing a European Project on Child Internet Safety: Reflections on Comparative Resear in Practice." In *Feschrifrt for Ulla Carlsson*, edited by Weibull et al. Gothenburg: Nordicom, 2010.

- Livingstone, S., P. Lunt, and L. Miller. "Citizens, Consumers and the Citizen-Consumer: Articulating the Citizen Interest in Media and Communications Regulation." *Discourse & Communication* 1, no. 1 (February 1, 2007): 63–89. doi:10.1177/1750481307071985.
- López Ruiz, F. "Notas Sobre La Nueva Lex Mercatoria." *Revista de Derecho Del Mercado Financiero RDMF*, 2007. <http://www.rdmf.es/2007/12/14/notas-sobre-la-nueva-lex-mercatoria/>.
- Lunt, P., and S. Livingstone. *Media Regulation Governance in the Interests of Citizens and Consumers*. London: SAGE Publications, Inc., 2011.
- Postill, J., and S. Pink. "Social Media Ethnography: The Digital Researcher in a Messy Web." *Media International Australia*, 2012.
- Reding, V. "The European Data Protection Framework for the Twenty-First Century." *International Data Privacy Law* 2, no. 3 (n.d.): 119.
- Rodríguez Puerto, Manuel J. "La Regulación de Internet Y La Teoría Jurídica." *Anuario de Filosofía Del Derecho* 24 (2007): 441–64.
- Simon, Éva. *Introduction to the Legal Regulation of Information Society*, 2007. http://www.itk.hu/netis/doc/ISCB_eng/07_Simon_final.pdf.
- Staksrud, Elisabeth, Kjartan Ólafsson, and Sonia Livingstone. "Does the Use of Social Networking Sites Increase Children's Risk of Harm?" *Computers in Human Behavior* 29, no. 1 (January 2013): 40–50. doi:10.1016/j.chb.2012.05.026.
- Tello, Lucía. "Intimidad y «extimidad» en las redes sociales. Las demarcaciones éticas de Facebook." *Comunicar* 41 (2013): 205–13.
- Teubner, Gunther. *Global Bukowina: Legal Pluralism in the World-Society*. SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network, 1996. <http://papers.ssrn.com/abstract=896478>.
- Tiscar, L. "La Nueva Esfera Pública. Los Medios de Comunicación Como Redes Sociales." *TELOS* 76 (2009).